

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

На правах рукопису

СТРІЛЬЧУК ЛЮДМИЛА ВАСИЛІВНА

УДК 94(477+475) «19/2»

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ
МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН, ПАРТНЕРСТВА ТА
СПІВРОБІТНИЦТВА (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

07.00.02 – Всесвітня історія

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук**

**Науковий консультант:
Колесник Віктор Пантелеймонович,
доктор історичних наук, професор**

Луцьк – 2014

З М І С Т

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4 – 7
ВСТУП	8 – 17
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	18 – 76
1.1. Методологія дослідження	18 – 32
1.2. Стан наукової розробки проблеми.	33 – 63
1.3. Джерельна база дослідження.	64 – 76
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН	77 – 158
2.1. Організаційно-правові засади	77 – 102
2.2. Інституційне забезпечення	103 – 130
2.3. Трансформація польсько-українських відносин на рівень стратегічного партнерства	131 – 158
РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	159 – 239
3.1. Торгівельно-економічне та фінансово-інвестиційне співробітництво.	159 – 182
3.2. Регіональне і транскордонне співробітництво	183 - 213
3.3. Роль місцевого самоврядування у розвитку польсько-українських взаємовідносин.	214 – 239

РОЗДІЛ 4. СПІВРОБІТНИЦТВО В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ . . .	240 – 311
4.1. Освітні та наукові зв'язки, охорона здоров'я	240 – 263
4.2. Співпраця в сфері інформації, ЗМІ, молодіжної політики та спорту	264 – 280
4.3. Взаємодія в галузі культури та мистецтва	281 – 296
4.4. Туризм як засіб пізнання і зближення двох народів	297 – 311

РОЗДІЛ 5. ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У МІЖДЕРЖАВНИХ СТОСУНКАХ 312 – 388

5.1. Польсько-українські міжетнічні стосунки на рівні національних, громадських та релігійних організацій	312 – 336
5.2. Проблема реституції культурних цінностей та опіки над місцями національної пам'яті двох народів	337 – 362
5.3. Взаємодія Республіки Польща та України у формуванні цілісних освітньо-світоглядних систем національних меншин	363 – 374

ВИСНОВКИ 375 – 387

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ 388 – 466

ДОДАТКИ 467 – 497

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АЄР	Асамблея європейських регіонів
АЄПР	Асоціація європейських прикордонних регіонів
АК	Армія Крайова
АРР	Агентство регіонального розвитку
ВООЗ	Всесвітня організація охорони здоров'я
ВРУ	Верховна Рада України
ВТО	Всесвітня туристична організація
ВУСМО	Всеукраїнська спілка молодіжних організацій
ГА ООН	Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй
ДМС	Державна митна служба
ЄБРР	Європейський банк реконструкції та розвитку
ЄК	Європейська комісія
ЄП	Європейський парламент
ЄПС	Європейська політика сусідства
ЄС	Європейський Союз
ЄСФ	Європейський соціальний фонд
ЄТП	Міжнародна федерація спортивного туризму
ЄФРР	Європейський фонд регіонального розвитку
ІСПАУ	«Ініціатива Співпраці: Польща – Америка – Україна»
ЗВТ	Зона вільної торгівлі
ЗМІ	Засоби масової інформації
ЗУНР	Західноукраїнська Народна Республіка
КЄ	Карпатський єврорегіон
КМ	Кабінет Міністрів
ККП	Консультативний комітет Президентів
КОТУП	Культурно-освітнє товариство поляків в Україні
КУН	Комісія Україна – НАТО
МВФ	Міжнародний валютний фонд

МЗС	Міністерство закордонних справ
МНУО	Міжнародні неурядові організації
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я
МСВ	Місцеве самоврядування
МСП	Мале та середнє підприємництво
МТСС	Міжнародна туристсько-сортивна спілка
НАМНУ	Національна академія медичних наук України
НАН	Національна академія наук
НАТО	Північноатлантичний альянс
НБСЄ	Нарада з безпеки та співробітництва в Європі
НУО	Неурядові організації
ОБСЄ	Організація безпеки і співробітництва в Європі
ОВД	Організація Варшавського договору
ОМСВ	Органи місцевого самоврядування
ООН	Організація Об'єднаних націй
ОУП	Об'єднання українців Польщі
ПАН	Польська Академія Наук
ПАРЄ	Парламентська Асамблея Ради Європи
ПАУСІ	Польсько-американсько-українська ініціатива про Співпрацю
ПІІ	Прямі іноземні інвестиції
ПЗМ	Партнерство заради миру
ПМСД	Первинна медико-санітарна допомога
ПНР	Польська Народна Республіка
ПОРП	Польська об'єднана робітнича партія
ППС ЄІСП	Програма прикордонного співробітництва в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства
РЄАП	Рада євроатлантичного партнерства
РЕВ	Рада Економічної Взаємодопомоги
РНБОУ	Рада національної безпеки та оборони України
РП	Республіка Польща

РЄ	Рада Європи
РФ	Російська Федерація
СБУ	Служба безпеки України
СЕЗ	Спеціальна економічна зона
СНД	Союз Незалежних Держав
СОТ	Світова Організація торгівлі
СПУ	Спілка поляків України
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
СУП	Союз українців Підляшшя
США	Сполучені Штати Америки
ТЕМПУС	Транс'європейська програма мобільності для студентів вузів
ТІЦ	Туристичний інформаційний центр
ТКР	Транскордонний регіон
ТКС	Транскордонне співробітництво
УГА	Українська Галицька армія
УЄФА	Союз європейських футбольних асоціацій
УНА-УНСО	Українська Національна Асамблея – Українська Народна Соамооборона
УНКМО	Український національний комітет молодіжних організацій
УНР	Українська Народна Республіка
УПА	Українська повстанська армія
УПС	Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСКТ	Українське суспільно-культурне товариство
ФМДУ	Фонд міжнародних договорів України
ФПОВУ	Федерація польських організацій в Україні
ЦДАВО	Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (м. Київ)
ЦДАГОУ	Центральний Державний архів громадських об'єднань України (м. Київ)

ЦЄІ	Центральноєвропейська ініціатива
ЦСЄ	Центрально-Східна Європа
ЮНЕСКО	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
AAN	Archiwum Aktów nowych w Warszawie Архів актів нових (м. Варшава)
APL	Archiwum Państwowe w Lublinie Державний архів (м. Люблин)
CEFTA	Central European Free Trade Agreement Центральноєвропейська асоціація вільної торгівлі
ERDF	European Regional Development Fund Європейський фонд регіонального розвитку
SWOT	Теорія аналіз стратегічного планування
TACIS	Tacis Programme Програма допомоги ЄС державам ЦСЄ та Центральної Азії

ВСТУП

Актуальність теми. З моменту прийняття Декларації про державний суверенітет та проголошення незалежності Україна стала на шлях демократичного і правового розвитку, формування нових векторів зовнішніх міжнародних відносин. Події останніх десятиліть зробили серйозну заяву на відновлення позитивного міжнародного іміджу та європейської ідентичності України. Вони, зокрема, відкрили нові можливості для України на міжнародній арені, що разом з виникненням спільного українсько-євросоюзівського кордону після розширення ЄС у 2004 – 2007 роках об'єктивно зумовило сприятливу ситуацію для активізації зусиль у реалізації євроінтеграційної стратегії України.

У цьому зв'язку особливий суспільний і науковий інтерес викликає проблема взаємовідносин Республіки Польща і України, які мають тривалу історію формування та розвитку. Сьогодні це не просто сусідні держави, що підтримують та розвивають добросусідські відносини, – це стратегічні партнери, взаємодія яких суттєво впливає на стабільність загальноєвропейської та регіональної безпеки. Саме Польща та Україна багато в чому визначають можливості сучасних інтеграційних і геополітичних перетворень у регіоні Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). Все це свідчить про актуальність дослідження польсько-українських міждержавних відносин.

Безумовно, ця проблема в історичній науці не нова. Вона досліджується представниками вітчизняної та зарубіжної історичних шкіл, виразниками суміжних і протилежних соціально-економічних та політичних фракцій, а також політологами, економістами, міжнародниками, юристами і ін. Проблемне формування сучасної системи польсько-українських двосторонніх відносин активно досліджували українські історики В. Борщевський, С.Віднянський, Л. Дещинський, М. Жулинський, Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич, В.Колесник, М. Крикун, М. Кучерепа, В. Литвин, М. Литвин, Ю. Макар, В.Моцок, С. Стоєцький, В. Струтинський, Л. Чекаленко і ін.; російські –

О.Арбатов, І. Кобринська, В. Кувалдін, О. Салмін і ін..; польські – С. Бурант, В.Войцік, В. Гілл, Н. Гілл, П. Залевський, В. Козак, Є. Козакевич, Г. Петрак, В.Рошковський, Б. Сурмач, К. Федорович та ін..; американські – А. Бромке, П.Еберхард, І. Прицель і інші.

Проте, основний масив опублікованих упродовж останніх двох десятиліть наукових праць присвячений в основному вивченню і висвітленню або багатосторонньої взаємодії України та країн ЦСЄ, в тому числі й Польщі, або окремим напрямом, видам і рівням співпраці. Тим часом сучасні двосторонні відносини Польщі та України охоплюють практично усі сторони суспільного життя: політику, економіку, гуманітарну сферу. З огляду на цей факт важливість багатосторонніх польсько-українських відносин навряд чи може бути недооцінена.

У зв'язку з цим, слід підкреслити, що без ґрунтовного наукового аналізу процесів зближення, співробітництва і стратегічного партнерства на рівні двосторонніх відносин Польщі і України неможливо об'єктивно розкрити й цивілізаційний розвиток країн регіону ЦСЄ загалом як цілісної системи.

Таким чином, незважаючи на значний масив публікацій з досліджуваної теми, є нагальна потреба у розгляді цього явища комплексно в широкому історичному ракурсі – як із застосуванням історико-генетичного підходу, так і історико-прогнозованих перспектив розвитку двосторонніх відносин Республіки Польща і України. Це обумовлює головним чином актуальність і наукову новизну дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове конкретно-історичне дослідження відповідає основним напрямом державної політики з розвитку багатосторонніх і двосторонніх відносин України із зарубіжними державами, в т.ч. Республікою Польща. Вона цілком логічно вписується в державні наукові та навчальні програми, що діють у системі вищої освіти та науково-дослідних установ України, і є складовою частиною тематики пріоритетних напрямів розвитку історичної науки на 2010 – 2015 роки НАН України, які націлюють на використання вітчизняного та зарубіжного досвіду у

цій сфері суспільних відносин. Робота відповідає також основним напрямам наукових досліджень та перспективних науково-дослідних робіт Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (№ держреєстрації 0108U007317). Дисертаційна робота є також складовою частиною держбюджетної теми «Культурна спадщина українських земель: проблеми вивчення та збереження у ХІХ – ХХ століттях » (№ державної реєстрації 0110U000024).

Мета і завдання дослідження. Оперуючи усією різноманітністю історичних фактів, правових документів, конкретних явищ у двосторонніх стосунках Республіки Польща і України, виявити об'єктивні закономірності цього процесу і особливості його розвитку від добросусідських відносин до стратегічного партнерства, визначити його місце і роль в реалізації завдань європейської інтеграції України.

Досягнення головної мети наукового дослідження передбачає послідовне вирішення наступних **наукових завдань:**

- визначити теоретико-методологічні засади дослідження;
- проаналізувати зміст, характер, основні напрями, види і форми історико-джерелознавчої бази дисертації;
- обґрунтувати і охарактеризувати особливості формування сучасної системи двосторонніх відносин Республіки Польща і України, їх місце і роль в загальноєвропейській і світовій системах міжнародних відносин;
- визначити організаційно-правове та інституційне забезпечення міжнародних взаємин двох країн як на вищому (урядовому, загальнодержавному) рівні, так і на рівні виконавчих суб'єктів (міністерств, відомств, місцевих органів влади, самоврядних організацій тощо);
- узагальнити досвід економічної співпраці двох країн із визначенням основних напрямків і проблем єврорегіонального співробітництва Республіки Польща і України;

- розкрити роль міжрегіонального транскордонного та прикордонного рівня (підрівня) європейської інтеграції України в контексті польсько-українського транскордонного співробітництва;
- визначити особливості та пріоритети співпраці у гуманітарній сфері;
- простежити і висвітлити становище та роль української меншини в Польщі й польської меншини в Україні у справі налагодження та зміцнення міжетнічних стосунків;
- виявити основні причини, що стримували розвиток польсько-українських відносин досліджуваного періоду, а також виділити позитивні моменти, оцінка яких з позицій безперервного поступального суспільного розвитку дасть можливість з'ясувати особливості й перспективи удосконалення двосторонніх відносин по головних напрямках співробітництва.

Об'єкт дослідження – взаємодія Республіки Польща і України як суб'єктів міждержавних відносин та співробітництва.

Предмет дослідження – становлення та розвиток польсько-українських міждержавних відносин, партнерства та співробітництва наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період з 1991 року від проголошення незалежності України і до листопада 2013 року – дати, що декларувалася Україною, як дата підписання декларації про асоційоване членство з Європейським Союзом. Саме у зазначений період завершується перехідний стан становлення принципів та інструментів Європейської політики сусідства ЄС щодо суміжних держав, які відіграють виключно важливу роль у системі відносин всієї Євроспільноти зі східними сусідами, у тому числі з Україною.

Територіальні межі дослідження включають території Республіки Польща та України у їх сучасних кордонах, з особливим акцентом на прикордонних регіонах обох держав, які входять до єврорегіонів «Карпати» та «Буг».

Методи дослідження обумовлені передусім необхідністю розв'язання основної мети, об'єкта, предмета і вирішення головних наукових завдань роботи. Загалом дослідження ґрунтується на конституційних положеннях сучасної зовнішньополітичної діяльності України, спрямованої на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і напрямками міжнародного права (ст. 1, 9, 18 Конституції України) [96, 7–12]. Обґрунтування цих положень вимагає використання низки наукових методів, які належать до філософсько-світоглядних (загально логічних), компаративно-історичних та системних. Враховуючи складний міждисциплінарний та багатогалузевий характер теми, що вивчається, для дослідження різноманітних аспектів проблеми, застосовано інструментарій не лише історичної, але й політичної науки, історії і теорії міжнародних відносин, міжнародної і регіональної економіки, соціології, етнології, країнознавства та інших гуманітарних дисциплін.

Так, загальнонауковий метод пізнання дав можливість досліджувати зовнішньоекономічну діяльність України з позицій державної потреби і суспільного інтересу, зокрема, в частині створення законодавчої і договірної бази багатосторонніх і двосторонніх відносин з країнами світу, в т.ч. Республікою Польща, а також, що стосуються конкретно таких тем дослідження, як «Методологія дослідження» (підрозділ 1.1.), «Особливості формування сучасної системи польсько-українських двосторонніх відносин» (розділ 2.).

Конкретно-історичний характер дослідження забезпечено комплексним проблемно-хронологічним підходом до аналізу трансформації польсько-українських відносин від добросусідства до стратегічного партнерства (підрозділ 2.3.), а також до розкриття змісту та реалізації основних напрямів економічного (розділ 3.), гуманітарного (розділ 4.) співробітництва.

Метод системного та структурно-функціонального аналізу застосовано під час вивчення джерел, договірної та законодавчої практики дослідження

(підрозділ 1.2.), герменевтичний підхід пов'язаний насамперед із необхідністю пізнання та інтерпретації текстів монографічних видань, наукових статей, а також договірно-нормативних актів, що дало можливість розкрити зміст та узагальнити сформульовані у різні способи особливості політики двосторонніх відносин Республіки Польща і України (розділи 1, 2). Метод історико-правового моделювання застосовано для визначення перспектив розвитку двосторонніх відносин, історичної й інших наук як базисного підґрунтя для розробки концепцій і доктрин добросусідських стосунків і співробітництва (Висновки).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні всебічним комплексним дослідженням двосторонніх відносин Республіки Польща і України на сучасному етапі в умовах євроінтеграції. У результаті проведеного дослідження отримані такі *нові* результати:

вперше:

- доведено, що двостороннє співробітництво Республіки Польща і України є історично зумовленим процесом взаємодії двох держав із спільним кордоном, яка базується на відсутності взаємних претензій (в т. ч. і територіальних), поваги правосуб'єктності та суверенних прав, добросовісності та взаємного сприяння;

- детально досліджено та визначено основні етапи договірно-правового регулювання польсько-українських міждержавних зв'язків і співробітництва на сучасному етапі;

- визначено теоретично-методологічні засади, зміст, характер та основні види і форми історико-джерелознавчої бази дослідження;

- обґрунтовано особливості формування сучасної системи двосторонніх відносин Республіки Польща і України, їх місце і роль у загальноєвропейській і світовій системі міжнародних відносин;

- сформульовано поняття «стратегічного партнерства», як категорії, яка передбачає прийняття на себе Республікою Польща зобов'язань щодо

представлення інтересів України в процесі входження останньої в євроатлантичні структури та створення сприятливих умов для дво- і багатосторонніх відносин з країнами учасницями ЄС (Угода про Асоціацію України в ЄС та зону вільної торгівлі (ЗВТ) 2013 року), а також розкривається історико-правова природа та сутність стратегічного партнерства;

- стверджується, що економічне співробітництво Республіки Польща і України – невід’ємна складова двостороннього співробітництва, новітня форма взаємодії економічних потенціалів обох країн;

- здійснено конкретно-історичний аналіз процесу розвитку міжрегіонального транскордонного співробітництва між областями України і воєводствами Республіки Польща в рамках євро регіонів «Буг» та «Карпати» і в ході розширення Європейського Союзу на Схід;

- обґрунтовується можливість використання транскордонного співробітництва в якості альтернативного режиму Спеціальних економічних зон (Митний союз) та інших територіям з пільговими режимами при входженні України в СОТ;

- доведено, що формування місцевого самоврядування, як компонента територіально-адміністративної системи на регіональному рівні, залежить від надання органам місцевого самоврядування повноважень на самостійні дії у налагодженні міжрегіональних польсько-українських зв’язків та їх відповідне фінансування;

удосконалено:

- суть і взаємозв’язок понять «міждержавне», «міжрегіональне», «міжтериторіальне», «транскордонне», «прикордонне» співробітництво, а також «регіональна» і «міжрегіональна» інтеграція;

- уточнено і з’ясовано інститути, що виступають суб’єктами міждержавної політики, зокрема, регіональної, і будують відносини України з сусідньою державою на конституційних засадах за принципом верховенства загального права і законів та у форматі загальноєвропейських вимог інтеграції на сучасному етапі;

- характер рівнів (підрівнів) системи європейської інтеграції;
- форми, напрями та зміст співробітництва в гуманітарній сфері, зокрема в рамках єврорегіону «Буг»;
- проблемну позицію в історико-правовій науці щодо компетенції органів місцевої влади і самоврядування, їх асоціацій, громадських організацій, підприємницьких структур з розвитку ТКС;

дістали подальший розвиток:

- теоретичні положення щодо вивчення еволюції міжнародних відносин, дво- і багатостороннього співробітництва європейських постсоціалістичних країн, зокрема, Республіки Польща і України;
- принципи системного підходу до характеристики міжнародного співробітництва регіонів як невід'ємної складової частини процесу загальноєвропейської інтеграції;
- положення про транскордонне співробітництво Республіки Польща і України як невід'ємної складової частини двостороннього співробітництва, сучасної форми взаємодії адміністративно-територіальних одиниць країн-сусідів;
- прогнозовані перспективи і практичні рекомендації щодо вдосконалення системи співробітництва Республіки Польща з Україною, зокрема, в умовах асоційованого членства Української держави в ЄС. А також з країнами-членами Митного союзу (СНД);

Грунтовне вивчення важливої наукової проблеми дозволить предметніше визначитися з подальшим плануванням розвитку цього процесу, що є досить суттєвим з точки зору удосконалення практично усіх напрямів міжнародного співробітництва України і в стосунках з іншими державами світу.

Практичне значення одержаних результатів. Положення та висновки, сформульовані в дослідженні, можуть бути використані вченими, представниками органів законодавчої влади, органів місцевого самоврядування, які займаються розробкою і впровадженням двостороннього співробітництва України і Республіки Польща в політичній, економічній, гуманітарній сфері та

їх договірно-правовим супроводом, а також плануванням видів і обсягів співпраці у рамках єврорегіону «Буг» і інших напрямках відносин.

Окремі положення та висновки дисертації можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій сфері для подальшої розробки й поглиблення теоретико-методологічних і прикладних засад двостороннього міжнародного співробітництва з метою вдосконалення його організаційно-правового й інституційного забезпечення;

- у навчальному процесі, для підготовки відповідних розділів підручників, навчальних програм, навчально-методичних посібників з всесвітньої історії, історії України, країнознавства, історії і теорії міжнародних відносин, політології, історії та теорії держави і права й інших гуманітарних дисциплін, а також здійснення просвітницької діяльності в засобах масової інформації (ЗМІ) на євросоюзівську тематику.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана самостійно Усі сформульовані положення та висновки дослідження апробовані автором під час виконання й обговорення його на засіданнях кафедри всесвітньої історії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, на засіданні кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Крім того, теоретичні положення та висновки дослідження були оприлюднені на 18 міжнародних, 20 всеукраїнських та 12 науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародний Науковий Конгрес «Українська історична наука на порозі XXI століття» (Чернівці, 2000 р); Україна – НАТО: стратегічне партнерство. Міжнародна науково-практична конференція (Луцьк, 2001); П'ятий Міжнародний конгрес українців (Чернівці, 2002); Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, географія, історія, право. II Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих науковців (Луцьк, 2005); Konferencja Naukowa Warsaw East European Conference (Warsaw, 2005); Проблеми європейської інтеграції і транскордонного співробітництва. Друга

міжнародна науково-практична конференція (Луцьк, 2005); Фінансово-кредитне стимулювання економічного зростання. Міжнародна науково-практична конференція (Луцьк, 2005); Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво. III Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих науковців (Луцьк, 2006); Сучасний стан та проблеми інноваційного розвитку держави: міжнародна науково-практична конференція (Луцьк, 2006); III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу» (Луцьк, 2006); Міжнародна наукова конференція «Між демократією і авторитаризмом. Суспільно-політичний розвиток держав, посталих після розвалу СРСР» (Познань, 2009); Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 140-річчю заснування першого українського культурно-освітнього товариства на Буковині «Руська бесіда» (Чернівці, 2009); Минуле і сучасне Волині і полісся. Шацьке поозер'я у світовій та українській історії. Матеріали XLV Міжнародна наукова історико-краєзнавча конференція (Луцьк–Шацьк, 2013); Міжнародна науково-практична конференція «Науковий парк та інноваційна інфраструктура університету як основа розвитку освіти і науки» (Луцьк, 2013); XIV Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та докторантів «Інноваційні процеси у реформуванні вищої освіти України крізь призму інтеграції у європейський та міжнародний освітній науковий простір» (Будапешт, 2013), IX Буковинська Міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 95-й річниці Буковинського народного віча (Чернівці, 2013); Міжнародна наукова конференція під патронатом президента міста Замость пана Мартіна Замойського «Варшавське князівство в 1813 році» (Замость, 2013).

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 31 наукова стаття у фахових виданнях, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України, 5 статей у зарубіжних виданнях, дві монографії, 14 статей і тез наукових конференцій та робоча навчальна програма спецкурсу.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретико-методологічні основи дослідження

Метою підрозділу є теоретико-методологічне обґрунтування усіх важливих складових процесу міжнародної співпраці двох держав (у нашому випадку – Республіки Польща і України), починаючи з дефініції таких понятійних категорій, як «теорія» і «методологія», «метод», «міждержавна взаємодія», «міжнародне співробітництво», «стратегічне партнерство» (вищий рівень), «транскордонне співробітництво», «прикордонне співробітництво», «міжрегіональне, міжтериторіальне співробітництво», «євро регіональне співробітництво» (другий похідний рівень), і завершуючи розглядом базових принципів взаємодії двох держав з погляду потреб, можливостей, що існують на міждержавному, національному, регіональному та місцевому рівнях (демократія, суверенітет, незалежність, невтручання, самовизначення, рівноправність, самостійність, добросусідство, верховенство міжнародного права і ін.), визначених вітчизняними [66] і міждержавними [70; 64; 65; 69] документами.

Сучасна наукова думка трактує теорію в кількох значеннях: 1) логічне узагальнення практичного досвіду людей; 2) система вірогідних наукових знань про якусь сутність об'єктів, яка описує пояснює й передбачає явища певної предметної галузі; 3) найдосконаліша форма наукового відображення дійсності; 4) загальні міркування на протипагу практичній діяльності [577, 659].

З точки зору першого значення, теорія нерозривно зв'язана з практикою, яка ставить перед пізнанням назрілі завдання і вимагає їхнього розв'язання. Тому практика входить, як органічний елемент до всякої теорії (у нашому

випадку – міжнародних відносин, міжнародного співробітництва), що має складну і багатогалузеву структуру. При цьому, суспільні теорії, зумовлені історичними умовами, в яких вони виникають, соціальними порядками, які панують у той чи інший період, сприяють або, навпаки гальмують створення наукових теорій.

Наприклад, згідно із радянською теорією міжнародного економічного співробітництва, основною його формою є розвиток соціалістичної економічної інтеграції, планомірне поглиблення міжнародного соціалістичного поділу праці (одержавлення засобів виробництва – авт..) на основі використання політичних й економічних переваг соціалістичної системи світового господарства [372, 516]. У той же час «Декларація і Програма дій про встановлення нового міжнародного економічного порядку» прийнята 6-ю спеціальною сесією ГА ООН 1. 05. 1974 року, в теоретичному відношенні обґрунтовує потребу сприяння міжнародному економічному співробітництву на справедливій і рівноправній основі, пов'язану насамперед із насущними потребами країн, що співробітничать [65, 27–28].

Таким чином, якщо радянська теорія, не підтверджена суспільною практикою, пішла у небуття, теорія міжнародного економічного порядку, проголошена ООН, визнана незмінним і магістральним стратегічним пріоритетом державної політики більшості країн світу, в т.ч. і незалежної України. Саме євроінтеграційні устремління нашої держави зумовили підвищений інтерес вітчизняних і зарубіжних дослідників до набуття Україною власної європейської ідентичності.

Як бачимо, теорії можуть відігравати і відіграють велику роль у перетворенні суспільства. Виникаючи як узагальнення пізнавальної діяльності і результатів практики, теорії сприяють перетворенню суспільного життя, а критерієм їхньої істинності виступає суспільна практика.

Як уже частково зазначалося, предметом історичної науки є основні загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування державних і суспільних явищ. Ця аксіома – твердження історико-міжнародницької теорії,

що приймається без доведення як вихідне, таке, що є підставою для доведення інших тверджень (партнерство, стратегічне партнерство і ін.. – авт.), стала основою при визначенні предмета нашого дослідження в частині «становлення та розвиток двостороннього співробітництва Республіки Польща та України». При цьому, враховувалися застереження експертів, що основні загальні закономірності є фундаментальними і універсальними закономірностями, оскільки вони однаково притаманні різним державам та їхнім суспільно-правовим системам [578, 37].

Так, закономірностями сучасного розвитку України (в рамках проведеного дослідження) є, наприклад, активне входження до міжнародних організацій та міжнародних об'єднань; додержання принципів і норм міжнародного права; новий підхід до співвідношення функцій держави і права, що відповідає принципу верховенства міжнародного права в тому числі і при визначенні та здійсненні двосторонніх міждержавних відносин з Республікою Польща; нове співвідношення держави і суспільства, за яким держава створює умови для активної участі останніх у процесі міждержавної взаємодії і досягнення відповідних позитивних результатів, оскільки теорія вивчає не тільки закономірності, а й результати їх дії у вигляді тих, або інших сторін певного суспільного явища.

Нині, на третьому десятиріччі української незалежності, визначення місця і ролі України в сучасному світі, зокрема в європейському геополітичному просторі, дійсно стає все більш актуальним і важливим завданням українського державотворення й водночас української історичної науки. Адже дане питання у ключовій площині державного суверенітету України залишається відкритим і навіть стає все більш проблематичним. Тож питання в тому, коли саме будуть реалізовані на практиці євроінтеграційні наміри України? І чи будуть вони реалізовані взагалі? Якщо таки будуть, то у якій конфігурації ключових сфер державного і громадського життя [578, 57].

Таким чином, предметний аналіз та узагальнення власного історичного досвіду і досвіду сусідів є сьогодні питанням величезної ваги як з точки зору

теорії і практики національного державотворення, так і з врахуванням гострої потреби самовизначення, самоорієнтації і самоусвідомлення України в якісно новому просторі всесвітньої історії.

Розгляд теорії історичної науки буде не повним і без її основних функцій, зокрема онтологічної – пізнання і пояснення явищ та процесів держави у різних сферах суспільного життя (у нашому випадку – у сфері міжнародних відносин); евристичної – глибинне пізнання основних закономірностей державно-правового (договірного у міжнародних відносинах – авт..) буття і відкриття нових закономірностей («нарощення знань»); прогностичної (від грец. - передбачення) – науково аргументоване передбачення, що дає випереджаючу інформацію про розвиток певних явищ, процесів у майбутньому (наприклад, у нашому випадку – пізнання і врахування вимог євроінтеграції) [578, 38].

Для нашого дослідження, як і для будь-якого ін., особливої уваги заслуговує розкриття змісту і значення методологічної функції теорії науки, оскільки, зокрема в дисертації, йдеться про формування поняттєвого апарату історичної, політологічної, краєзнавчої, економічної й інших галузей наук, що супроводжують багатоаспектний процес становлення і розвитку двостороннього співробітництва Республіки Польща і України: від добросусідства у період формування національних держав (V – IX століття) і до стратегічного партнерства в сучасних умовах державотворення (XXI століття).

Таке визначення співвідноситься з тим, яке дає цій функції сучасна наукова думка, розкриваючи методологію у таких значеннях: 1) вчення про методи пізнання й перетворення світу; 2) сукупність прийомів дослідження, що їх застосовують у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкту її пізнання [424, 430].

Відповідно, метод має такі значення: 1) спосіб пізнання дійсності і її відтворення в мисленні; 2) науковими методами визнаються лише такі, що ґрунтуються на відображенні об'єктивних законів світу й зумовлюється особливостями предмета дослідження, відтвореними в свідомості; 3) метод історичний – цілісна система узагальнення і відтворення дійсності у процесі

державотворення; 4) спосіб прийомів, або система прийомів для досягнення якої-небудь мети, для виконання певної операції [423, 429].

Отже, в сучасному розумінні методологія – це вчення про структуру, логічну організацію і методи та засоби діяльності. Методологія наука є вченням про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання. Таким чином, методологія – це сукупність найбільш загальних ідей та принципів, що застосовуються у вирішенні конкретних теоретичних та практичних завдань, це й наукове обґрунтування, розробка ідей і принципів, шляхів і засобів пізнання і практики.

В методології історичної науки, як загалом в історіографії, відбувається рух до методологічного плюралізму, що передбачає: розширення кола раціональності, а не обмеження тільки аналітичними методиками; уявлення про методологію як спосіб поєднання та уніфікації методів і їх інтерпретації; визнання можливості різних методів та їх використання для оптимізації результатів пізнання [578, 38].

Сучасна методологічна ситуація в історіографії України та інших пострадянських країн, зокрема й Республіці Польща, яка характеризується переходом від уніфікованої, єдино дозволеної, «одержавленої» радянської методології до різноманітних методологічних засад, парадигм, підходів, так чи інакше поширюється й на весь цикл гуманітарних наук. Демонізація або «роздержавлення методології» – безперечно плідний процес, який збагачує, демократизує пошуки істини, вивільняє та стимулює дослідницьку енергію, дозволяє повніше і всебічніше осягнути предмет будь-якої науки, зокрема і сферу сучасних міждержавних відносин та участі у них України на прикладі двосторонніх відносин, партнерства і співробітництва з Республікою Польща. Вже сьогодні можна зафіксувати позитивні результати такої методологічної тенденції, втілені, зокрема, у переосмисленні «класичних» і у запровадженні нових понять вітчизняної загальнотеоретичної історіографії, більш детально викладені у наступному підрозділі дисертації («1.2. Стан наукової розробки проблеми», а також у підрозділі «1.3. Джерельна база дослідження»).

Адже методологічний плюралізм не повинен перетворюватися на методологічний анархізм, нерозбірливість і сваволю. Така ситуація (а її симптоми і зараз можна спостерігати в окремих дослідженнях) не тільки наближає, а віддаляє від положень, адекватних предметів дослідження, гальмує формування достовірних висновків. На думку відомого українського дослідника методології П. Рабіновича, запобігти таким небажаним проявам можливо за умови дотримання принаймні трьох загальнометодологічних постулатів:

1. Об'єктивна обумовленість обраних методів дослідження його предметом. Саме предмет дослідження (тобто певна грань, «сторона», аспект об'єкта дослідження) «веде» за собою й дослідницький метод, визначає межі його застосовуваності і прийнятності. Наприклад, коли йдеться про можливість застосування математичних методів у правознавстві, то навряд чи можна не погодитися з таким твердженням, що перш ніж рахувати, треба визначити, а що ж власне, слід рахувати; на останнє запитання не може дати відповідь жодна математична наука.

2. Необхідність встановлення єдиної істини, вірогідність якої можна довести й перевірити за допомогою певних об'єктивних критеріїв. Не можна не бачити того, що у разі, коли поняття істинності розуміти, як відповідність суспільствознавчих положень об'єктивним інтересам (потреbam) окремих людей або окремих частин соціально неоднорідного суспільства, тоді доведеться визнавати плюралізм істин: їх буде стільки, скільки існуватиме видів таких «часткових», групових інтересів. Такий плюралізм став би своєрідним виявом агностицизму і виправданням будь-яких акцій, аби тільки вони відповідали чийсь інтересам.

3. Спроможність дослідницького методу наближати до розкриття соціальної сутності явищ, що вивчаються, а не призводити до приховування, затушовування її. Такою сутністю є здатність явища задовольняти інтереси певної частини соціально неоднорідного суспільства (а інколи – і всього суспільства). Очищення методології від адміністративно-командної

ідеологічної заангажованості не означає її свободу від фактологічної, логічної, а врешті-решт істиннісної «дисципліни», свободу від звертання до такого визначального критерію правильності методології, як реальні наслідки впровадження її результатів у суспільну практику. Саме практика й визначає, якою має бути методологія.

Водночас практика переконливо свідчить про неможливість існування методології соціального пізнання, абсолютно нейтральної у соціально орієнтованому, соціально змістовному відношенні, тобто методології соціально дистильованої, «очищеної» від залежності, від впливу з боку загального світогляду, переконань і установок дослідника. А такий світогляд є конкретним продуктом певних соціальних і природних умов, обставин життя його носія або тієї частини суспільства, інтересам якої об'єктивно відповідають результати дослідження [425, 619]. Підтвердженням тому є і пропонуване дослідження, автор якого, керуючись методологією соціального пізнання, враховувала не тільки рівні економічного розвитку обох країн, що співробітничать, а й стан загального світогляду кожного із суспільств (українського і польського), особливо в частині оцінки результатів такого співробітництва і визначенні перспектив його розвитку та сприйняття як з боку основних суб'єктів законодавчої і виконавчої влади, так і кожного громадянина країни. Вважаємо, що такий критерій є найбільш результативним при встановленні єдиної істини, яку можна довести й перевірити за допомогою тих чи інших об'єктивних критеріїв (результати виконання робочих програм співробітництва, нормативно-правова забезпеченість, вплив результатів співробітництва на підвищення життєвого рівня і т.д.).

Вище, у Вступі, в структурному елементі «Методи дослідження» перераховані використані в дисертації наукові методи, які, як вважає автор, змістовно визначають, що саме досліджувалося кожним методом. Крім того, вибір методів дослідження забезпечував також достовірність отриманих результатів і висновків. Однак у даному підрозділі (1.1), згідно мети, ставляться завдання розкрити сутність кожного із використаних та інших методів

дослідження, які використовує сьогодні історична наука й інші науки гуманітарного циклу.

Як уже відзначалося вище, методологію нашого дослідження складає система підходів, методів, способів наукового дослідження, зокрема:

- філософсько-світоглядні підходи (матеріалістичний чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний, визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, у т.ч. історичних, історико-правових, політичних, економічних, культурних і інших закономірностей та можливостей їх пізнання, здобуття істинних знань про них);

- загальнонаукові методи, тобто такі, які використовуються практично в усіх розділах дослідження, наприклад, методи: структурний, функціональний, сходження від абстрактного до конкретного, формально логічні процедури – скажімо, *аналіз* повноважень основних суб'єктів співробітництва, або законодавчої бази двосторонніх зв'язків, *синтез* структури транскордонного співробітництва в єдності й взаємозв'язку його частин (протилежне аналізу);

- групові методи, тобто такі, котрі застосовуються у певній групі наук, наприклад, економічних при характеристиці основних напрямів економічного співробітництва (розділ 3), гуманітарні (суспільні) науки для висвітлення співробітництва в гуманітарній сфері (розділ 4) і т.д.;

- спеціальні методи, тобто прийняті для дослідження предмета якоїсь однієї науки, наприклад, в юриспруденції для з'ясування організаційно-правових засад українсько-польських двосторонніх відносин (законів, договорів, угод, декларацій, постанов, резолюцій тощо), викладених у підрозділі 2.1.

Дослідницькі методи можна поділити також (умовно) – на емпіричні (спроби виявлення, фіксування, збирання і систематизації інформації про форми і явища, наприклад, при висвітленні трансформації польсько-українських відносин на рівень стратегічного партнерства – 2.3) і теоретичні (наприклад, спроби тлумачення ролі місцевого самоврядування у розвитку

польсько-українських взаємовідносин (3.3), пояснення зібраних даних про джерела дослідження (1.2), побудови понять інфраструктури галузей та видів діяльності, що обслуговують як виробничу, так і невиробничу сфери транскордонного співробітництва (транспорт, зв'язок, комунальне господарство, митні правила і послуги тощо) – 3.2), концепцій, прогнозів тощо.

Всі наявні групи методів безумовно необхідні для проведення повноцінного, всебічного і завершеного історичного дослідження. Кожна з них знадобилася на тому, чи іншому етапі написання дисертаційної роботи, підтверджуючи цим множинність і плюралістичність обраної методології. Автором опрацьовано значний масив історичних відомостей про двостороннє співробітництво Республіки Польща та України і його роль у здійсненні євроінтеграційної стратегії України, що дало змогу здобути різноманітні дані щодо природи цього явища та тенденцій його розвитку. В осмисленні цього вкрай важливого феномену суспільного буття є значні як фактологічні, так і концептуальні здобутки.

Таким чином, теоретико-методологічну основу дослідження становлять діалектичні принципи наукового пізнання і принципи історизму, науковості й об'єктивності, що створило підґрунтя розгляду двостороннього міждержавного співробітництва Республіки Польща і України на фоні загальноєвропейських інтеграційних процесів, а використання загальнонаукових, зокрема, типології та класифікації, міждисциплінарних, в т.ч. системно-функціональних та ретроспективних методів наукового дослідження дозволило комплексно вивчити проблемні питання досліджуваної теми. Висвітлення її конкретно-історичного контексту дозволило використання принципу історизму, а вивчення дії усієї сукупності фактів (зовнішніх і внутрішніх, суб'єктивних і об'єктивних, геополітичних і регіональних, економічних, гуманітарних та інших), що мають вплив на формування та еволюцію відносин Польща – Україна, стало можливим завдяки залученню принципу багатофакторності.

Безперечно, у цьому процесі чи не найголовніша роль відводиться діалектиці, яка вступає у таких основних значеннях: 1) у первісному значенні –

мистецтво полеміки, логічний метод встановлення істини шляхом виявлення й подолання суперечностей у судженнях противника (опонента); 2) філософське вчення про найзагальніші закони розвитку і руху, джерело яких вбачається в єдності й боротьбі суперечностей; 3) метод пізнання і перетворення світу [247, 219].

Як учення про всебічні зв'язки, рух і розвиток (у нашому випадку – «становлення і розвиток двостороннього співробітництва»), діалектика є спеціальним продуктом наукового пізнання. Як сукупність прийомів та засобів пізнання діалектика упродовж дослідження змінила підходи до вивчення об'єктивної реальності на основі розвитку суспільно-історичної практики зв'язків і співробітництва двох сусідніх країн Польщі та України і нагромадження наукових знань.

Загалом, діалектика, як наука, має власну структуру, лише їй притаманну внутрішню ієрархію складових (принципи, закони, категорії). Її закони, зокрема, мають необмежену сферу виявлення і конкретизують відносини та зв'язки між явищами в цілому. Вони відображають найзагальніші, суттєві тенденції універсального процесу розвитку, його механізми, джерела та спрямованість.

Основними законами діалектики є: перехід кількісних змін у якісні; єдність і боротьба протилежностей; заперечення заперечення. При цьому діалектика розкриває об'єктивні закономірні зв'язки між необхідністю і випадковістю, можливістю і дійсністю, сутністю та явищем, змістом і формою, свободою та необхідністю, в яких і через які здійснюється діалектичне мислення. Квінтесенцією діалектики, її визначальним принципом є закони єдності і боротьби протилежностей, вчення про суперечності як внутрішню причину природи, суспільства і людського мислення [246, 204].

Виходячи з природи та можливостей наукового пізнання, діалектика орієнтує історичну науку у русло загального методу вивчення теоретичних аспектів досліджуваних суспільних явищ і процесів, істинності та вірогідності історичних знань, передумов та механізмів їх формування. Діалектика у системі

наукового історичного пізнання сприяє виявленню: а) загальних теоретичних принципів наукового пізнання суспільних явищ; б) системи загальних та спеціальних методів дослідження; в) логічності форм пізнання, які притаманні закономірностям розвитку та функціонування держави як у контексті державотворення, так і у визначенні її зовнішніх векторів.

Такий підхід до наукового пізнання під час написання дисертації з обраної проблеми дає загальну орієнтацію та забезпечує конкретний аналіз реальних процесів польсько-українського співробітництва та стратегічного партнерства на сучасному етапі державотворення, вимагає від дослідника розглядати всі процеси двосторонньої взаємодії об'єктивно, всебічно і конкретно, виявляти притаманні їм зв'язки та характер розвитку, наявні в них суперечності, оцінювати їх з якісного та кількісного боку, бачити залежність явища від його сутності. Таким чином, діалектика орієнтує дослідника на пізнання цих явищ через призму їх руху та розвитку, на виявлення необхідних зв'язків між ними, стимулює науковий пошук з обраного напрямку дослідження.

Основою методології даного наукового дослідження, як цього вимагає діалектичний принцип, є насамперед використання системного підходу. У науковій літературі система вживається у багатьох значеннях, а саме: 1) порядок, зумовлений правильним розташуванням частин, стрункий ряд, зв'язане ціле; 2) сукупність принципів, покладених в основу певного вчення (у нашому випадку – про двосторонні міждержавні відносини і співробітництво); 3) форма суспільного устрою (наприклад, держава); 4) форма, спосіб побудови, організація чогось (наприклад, стратегічне партнерство); 5) сукупність господарських одиниць, установ, організаційно об'єднаних у єдине ціле (наприклад, єврорегіони «Буг», «Карпати»); 6) сукупність частин, пов'язаних спільною функцією (наприклад, суб'єкти міжнародного співробітництва); 7) сукупність відліку «від» – «до» (наприклад, від добросусідства до міждержавного співробітництва і стратегічного партнерства), які визначають

рух чи місце події, явища в певний момент часу (наприклад, кінець ХХ – початок ХХІ століття) і ін..

Похідними є досить часто вживані дослідниками терміни «систематизувати» – розподіляти у визначеному порядку і зв'язку частини чого-небудь; діяти в певній послідовності і «систематика» – у нашому випадку класифікація й групування договірно-правової тематики співробітництва й інші подібні випадки [530, 617 – 618].

Таким чином, системний підхід є базовим методом пропонованого дослідження. Саме він забезпечив проведення структурно-функціонального аналізу зовнішньополітичних намірів Республіки Польща і України, а використання інших методів та підходів, зокрема, порівняльного, проблемно-історичного, загально-логічного, аналітико-прогностичного дало змогу здійснити комплексне дослідження двосторонніх міждержавних відносин і співробітництва Республіки Польща та України.

Автором опрацьовано значний масив історичних відомостей про співробітництво двох сусідніх держав і його ролі у здійсненні євроінтеграційної стратегії України. Це також значно розширило різноманітні знання про природу даного явища та тенденції і перспективи його розвитку. Отже, в осмисленні цього вочевидь важливого феномену суспільного буття є значні як фактологічні, так і концептуальні здобутки.

З точки зору наукової новизни, є всі підстави вважати, щоб двостороннє співробітництво стало предметом не менше лінійного, але й інтегрального цілісного аналізу. Тобто від дослідження окремих його сторін перейти до цілісного пізнання. Це позитивно сприйматиметься представниками не тільки історичної, але й інших галузей науки (політологів, економістів, культурологів, юристів і ін.).

Порівняно новою для історичної науки (як і інших наук) є міждержавна взаємодія на рівні регіонального, транскордонного і прикордонного співробітництва, яка дістала розвиток в Україні лише в роки незалежності. З теоретико-методологічної точки зору, науковою і практичною сутністю такої

взаємодії є не тільки підвищення соціально-економічного розвитку регіонів, залучення до транскордонного і прикордонного співробітництва нових суб'єктів, організації нових форм, зокрема, єврорегіонів, але також і зменшення впливу, нівеляція бар'єрного характеру кордонів (згадаймо радянську «залізну завісу» навіть в рамках так званої «соціалістичної співдружності»). Безумовно, що розбудова і вдосконалення прямих міжнародних взаємозв'язків регіонів розширює як повноваження останніх, так і сприяє децентралізації, реалізації принципу субсидіарності.

Як вважає один із сучасних українських дослідників транскордонного співробітництва д.і.н. В. Гарагонич, принципово важливим є те, що принцип субсидіарності є базовим принципом взаємодії між різними рівнями регіонів, одним із основоположних принципів Європейського Союзу, згідно з яким будь-які заходи, крім тих, що винятково належать до його компетенції, вживаються на рівні Союзу лише за умови, що вони ефективніші за відповідні заходи на національному, регіональному або місцевому рівні [195, 48].

Дефініція «транскордонне співробітництво» і відповідно системно-методичне узагальнення механізмів транскордонного співробітництва вперше були визначені, згідно з головними принципами розвитку транскордонної співпраці регіонів, загальноприйнятих у Європі, в Мадридській конвенції 1980 року [80].

З теоретико-методологічної точки зору, категорії «транскордонне співробітництво», «прикордонне співробітництво», «міжрегіональне, міжтериторіальне співробітництво», «єврорегіональне співробітництво» мають багато спільних принципів взаємодії, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права (гуманізм, демократизм, законність, справедливість, рівність і інших), але й суттєвих відмінностей як у налагодженні організаційного механізму реалізації програм співробітництва, так і в формах та методах зв'язків кожні із визначених вище категорій.

Загалом, всі ці форми співробітництва сфокусовані, перш за все, на співпрацю суміжних регіонів, територій сусідніх країн, які мають спільний кордон. Отже, наявність спільного кордону є принципово важливою умовою для розвитку співробітництва сусідніх територій.

В теоретично-методологічному відношенні регіональне, транскордонне і прикордонне співробітництво є надзвичайно складним і динамічним об'єктом аналізу і управління. А тому вимагає застосування сучасних міждисциплінарних методів вивчення, здатних охопити сутнісні грані цього суперечливого явища, забезпечити ефективне коригування. Як уже зазначалося вище, саме аналітичні дослідження, які базуватимуться на основних методах організації міжнародної співпраці, сприятимуть переходу транскордонного співробітництва від негативного, екстенсивного стану розвитку до зрілої фази ефективного функціонування.

Наявна теоретична і методологічна база вперше за останні десятиліття намагається обґрунтувати і розкрити суть такої нині широко вживаної категорії, як «стратегічне партнерство». Як відомо, особливий статус двостороннього співробітництва Республіки Польща і України – стратегічне партнерство – був закріплений підписанням широкомасштабного міждержавного Договору про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (18.05.1992 р.) [75, 12], а також спільною заявою Президентів Л. Кучми і А. Кваснєвського «До порозуміння і єднання» (21.05.1997 р.) [78]. У цьому контексті партнерство між обома країнами виходить за межі двостороннього співробітництва, долучення до європейської інтеграції та євроатлантичного партнерства.

Однак, на сучасному етапі, у зв'язку з входженням Республіки Польща до ЄС, стратегічне партнерство виступає як правова категорія, яка передбачає взяття на себе Республікою Польща зобов'язань щодо представлення інтересів України в процесі входження останньої євроатлантичної структури, на створення сприятливих умов двосторонніх або багатосторонніх контактів і взаємовідносин з країнами-членами цих структур.

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо за необхідне визнати, що уже на першому етапі українсько-польських взаємин (1991 – 1995 роки) було закладено основу теоретико-методологічного обґрунтування двостороннього співробітництва Республіки Польща і України. Аналіз польсько-українських міждержавних політичних, економічних, гуманітарних відносин у сучасний період дає підстави зазначити, що їх стан, динаміка та інтенсивність великою мірою залежать і від всебічного вивчення цього потенційно ефективного та перспективного виду міжнародної співпраці та її відповідної корекції.

На сучасному етапі головним пріоритетом є поглиблення взаємодії держав-сусідів на основі вдосконалення існуючих та розвитку нових форм співробітництва, підвищення його ефективності.

1.2. Стан наукової розробки проблеми.

Із отриманням Республікою Польща політичної свободи та здобуттям Україною незалежності розпочалося формування якісно нової моделі міждержавних стосунків. Завдяки зусиллям політичних та інтелектуальних еліт обох країн досягнуто величезних успіхів у міжнаціональному примиренні та порозумінні, визначено площини та пріоритети співпраці двох держав. Процес становлення та розвитку польсько-українських міждержавних взаємин займає помітне місце у вітчизняній та польській історіографії.

Паралельно із оформленням якісно нового етапу польсько-українських відносин на зламі 90-х років ХХ століття розпочинається і кардинальна перебудова в історіографічних науках обох країн. Фактично, розпочинається новий етап розвитку історичної науки: обґрунтовуються нові наукові концепції; з'являється велика кількість різнопланового, фактичного матеріалу, документів, статистики, публіцистики. Ці факти дозволяють вдатися до поглибленого аналізу міждержавних взаємин досліджуваного періоду на всіх рівнях. Наукову літературу, що використовується у дисертації, умовно поділяємо на дві основні групи: перша – це теоретично-узагальнюючі праці і роботи, безпосередньо присвячені польсько-українським відносинам досліджуваного періоду, та друга група, – так звана «регіоналістика».

Перша, умовно виділена група, – це теоретичні роботи істориків, економістів, політологів, юристів загального характеру, в яких проблеми польсько-українських відносин згадуються лише побіжно, проте висновки та оцінки авторів допомагають краще зрозуміти значення і причини багатьох подій та процесів, пов'язаних з сучасним розвитком відносин між Республікою Польща та Україною у нових геополітичних умовах. До цієї групи ми відносимо й наукові розвідки, присвячені конкретним напрямкам міждержавного співробітництва: політиці, економіці, культурі. В основному – це наукові праці

предметом дослідження яких є безпосередньо польсько-українські відносини сучасного періоду.

Друга група джерел – це, так звана, «регіоналістика», окремий науковий напрям досліджень, який активно розробляється сучасними дослідниками. Відразу зазначимо, що багато важливих аспектів становлення регіоналізму в сучасній системі міжнародних відносин не знайшли глибокого аналізу, більше того, вони носять дискусійний характер, зокрема, з приводу того, яким чином даний напрям впливає на сферу дії господарських суб'єктів (обмежує, активізує і т.д.). У сучасній зарубіжній історіографії (В. Ларнер, В. Волтерс і ін.) увага акцентується на розгляді так званого «нового регіоналізму» – економічних об'єднань у Європі, Північній Америці та в Тихоокеансько-Азійському регіоні. Вчені сходяться на думці, що цей напрямок, що виник внаслідок змін політико-економічного ландшафту у світі, має великі перспективи [714]. Тривалий час вивчення регіоналізму проводилося виключно на ґрунті західноєвропейських процесів регіоналізації. Тепер же предметом досліджень виступають регіони ЦСЄ в т.ч. Україна і Польща (єврорегіони «Буг» та «Карпати»).

Характеризуючи першу групу джерел, вважаємо за потрібне, в першу чергу, виділити праці, присвячені соціально-економічній і політичній історії Європи й окремих європейських країн, становленню сучасних міжнародних відносин між ними, а також праці з питань польських і українських зовнішньополітичних зв'язків, у яких досліджуються проблеми геополітичної орієнтації обох держав в нових умовах розширення ЄС і НАТО, наукові роботи присвячені євроінтеграції, процесам політичної та економічної трансформації, що їх пережили і Польща, і Україна у першій половині 90-х років ХХ століття.

За останні роки, побачили світ ряд досліджень, що стосуються ролі та діяльності України у новій системі міжнародних відносин. Це праці комплексного характеру, в яких поряд з оцінкою зміни міжнародної ситуації розробляються сценарії відносин України зі світовими та регіональними державами, зокрема Польщею. Поряд з цим вони торкаються і деяких аспектів розвитку польсько-українських відносин в нових геополітичних умовах. У

цьому плані варто відзначити монографії С. Лотоцького, С. Трохимчука «Україна в світовому геополітичному просторі» [394], авторського колективу київських науковців під загальною редакцією С.Віднянського «Зовнішня політика України в умовах глобалізації» [313], у якій проаналізовано сучасний стан українсько-польських міждержавних взаємин та здійснено прогнози їх розвитку на ближчу перспективу.

Важливою для розуміння проблем польсько-українських стосунків є монографія українського вченого О. Івченка «Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан» [264]. Автор різносторонньо розкриває сучасний стан польсько-українських міждержавних стосунків. На думку автора, зовнішньополітичну позицію Польщі щодо підтримки офіційного Києва здебільшого визначали її національні інтереси.

Заслуговує на увагу й спільне наукове дослідження Л. Дещинського та А.Панюка «Міжнародні відносини України: історія та сучасність» [243]. У цій роботі вперше проаналізовано міжнародні зв'язки України від найдавніших часів до наших днів, визначено місце та роль України у міжнародних відносинах різних історичних періодів. Чимале місце у науковій праці відведено особливостям формування польсько-українських відносин на сучасному етапі. У дослідженні зібрано величезний фактичний матеріал, детально охарактеризовано сторінки спільної українсько-польської історії.

Серед помітних монографічних досліджень, присвячених сучасній історії польсько-українських відносин, слід відзначити працю польських науковців В.Гілла, Н. Гілла [686]. У цьому науковому доробку було вперше систематизовано великий обсяг фактичного матеріалу з питань польсько-українських стосунків на рубежі 80-х – 90-х років ХХ століття, зокрема, розглядаються чотири аспекти двосторонніх відносин: політичний, економічний, культурний і питання національних меншин. Але автори дослідження, через цілком об'єктивні причини, не змогли зробити аналіз конфліктів, оцінки складних проблем в польсько-українських відносинах попередніх років, як наприклад: суперечок навколо поховань вояків УПА у

Польщі та поляків в Україні, складнощів, пов'язаних з транскордонною торгівлею та інших питань. Недоліком цієї праці, на нашу думку, є також відсутність фахових аналітичних прогнозів на розвиток майбутніх відносин.

Перше українське монографічне дослідження, присвячене українсько-польським двостороннім відносинам, що є близьким до часових меж нашої роботи, побачило світ у 2002 році. Його автори – львівські науковці К.Кіндрат та С. Трохимчук [330] проаналізували українсько-польські взаємини упродовж 1991 – 2001 років. Важливо, що крім характеристики становлення та розвитку міждержавних стосунків, автори розглянули регіональне співробітництво, економічні та соціальні контакти, звернули увагу на проблеми національних меншин, а також сучасні проблеми спільної діяльності Республіки Польща та України у напрямку інтеграції з ЄС та НАТО. Однак, автори монографії уникли глибокого аналізу політичного співробітництва, обмежившись лише хронологією найбільш важливих подій у цій сфері упродовж 1998 – 2001 років.

Економічному співробітництву Польщі та України присвячено монографію В. Борщевського «Українсько-польське співробітництво в умовах євроінтеграції» [155]. Ця ґрунтовна праця розкриває усі важливі аспекти економічної співпраці двох країн, починаючи з періоду розпаду соціалістичної системи і закінчуючи 2006 роком. Автором проаналізовані головні чинники впливу на формування економічного співробітництва постсоціалістичних Польщі та України, охарактеризовані в порівняльному плані економічні та адміністративно-управлінські реформи в обох країнах, висвітлені зовнішньоторговельні та інвестиційні зв'язки, особливості інституційно-правового забезпечення співпраці. Значний фактичний матеріал монографії є цитований і в нашому дослідженні.

Польсько-українські відносини, їх міжнародний, та європейський контекст, стали об'єктом пильної уваги з боку польських вчених, політиків та експертів. Особливо цікавою є монографія познанського політолога К.Федоровича [680], через багатий фактичний матеріал, вміщений у ній. Основна увага в роботі присвячена виникненню та еволюції польсько-

українських відносин в період 1989 – 1999 років, які автор характеризує крізь призму східної політики РП, а також перспективи двосторонніх відносин в контексті інтеграції Польщі в ЄС. Автор виділяє чотири основних періоди протягом 90-х років ХХ століття у відносинах між двома сусідніми державами. Оцінюючи в основному позитивно вплив розширення НАТО на двосторонні відносини України і Польщі, К. Федорович все ж вважає, що польська дипломатія, зосередивши в 1993 – 1995 роках свої зусилля на входженні РП в західні структури, на певний час «забула» про свого українського сусіда, що спричинило розбіжності між двома країнами в розумінні проблем європейської безпеки [680, 218]. К. Федорович піддав критиці тогочасний брак «радикальних внутрішніх змін» в Україні, вважаючи, що ті зміни, які в Україні все ж відбувались, скоріше віддаляли її від Польщі та Європи. І це при тому, що Україна у 90-х років ХХ століття посідала головне місце у східній політиці РП.

Досить цікаву концепцію сучасних політичних польсько-українських відносин запропонувала польська дослідниця Б. Сурмач [799]. Зокрема, авторка монографії пропонує досить оригінальну періодизацію розвитку двосторонніх відносин. Опираючись на аналіз польської зовнішньої політики 1989 – 1993 років, зроблену відомим польським дослідником, Р. Кужьняром (прихильником так званого «реалістичного» напрямку), Б. Сурмач виділяє в польсько-українських політичних стосунках 1992 – 2000 років три періоди: «романтичний» (1992 – перша половина 1993 р.); «реалістичний» (друга половина 1993 рік – 1995 рік); період «ренесансу» (1996 – 2000 рр.). Монографія Б. Сурмач, відзначається високим науковим рівнем, ґрунтовним аналізом джерел, насиченістю цікавими статистичними даними. За своєю методологічною базою і рівнем наукового опрацювання проблеми може слугувати взірцем для українських істориків, які працюють над аналогічною проблематикою.

Однак, критично оцінюючи монографічне дослідження Б. Сурмач, слід зауважити, що в ньому основна увага зосереджена на розвитку відносин в першій половині 90-х років ХХ століття і надто мало приділяється уваги подіям

кінця 1990-х років. Щоправда, цю прогалину авторка компенсує, опублікувавши низку наукових статей, що стосуються польсько-українських взаємин [800].

В останні роки і в Україні, і в Польщі велика увага приділяється науковому обґрунтуванню питань, що стосуються становища польської національної меншини на Україні, та української національної меншини в Польщі. Критично-порівняльний аналіз цих праць дозволяє стверджувати, що у них поєднано історичний, політологічний, етнополітологічний аспекти. Ці праці цікавлять нас не лише в контексті загальної теорії проблеми, але і з фактологічного боку, оскільки в попередні роки (особливо радянський період) суспільно-політичне, культурно-духовне, соціальне життя національних меншин, їх розселення та динаміка демографічних змін в науковій літературі обох сторін фактично були не відображені. І лише в останні десятиліття з'являється ряд досліджень життєдіяльності національних меншин в суспільно-політичному житті обох країн.

Саме такою є монографія українського науковця О. Калакури «Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ ст.» [318]. Проведена вченим наукова розвідка, спираючись на потужну джерельну базу, дозволяє скласти загальне враження про польську національну меншину на території України від найдавніших часів до сьогодення. Для нашого дослідження особливо цікавим став останній розділ, в якому автор досліджує українсько-польське партнерство і діалог як чинник гармонізації життєдіяльності польської меншини на Україні.

Окрему групу робіт складають праці міжнародників, політологів, економістів з різноманітних проблем польсько-українських відносин. І хоч у багатьох з них ця тема розкривається побіжно, однак наведені факти, статистика та оцінки авторів цих робіт допомагають зрозуміти значення і причини багатьох подій та процесів, пов'язаних із становленням і розвитком відносин між Республікою Польща та Україною у 90-х роках ХХ століття. До таких робіт ми відносимо монографію українських фахівців-міжнародників

О.Білоуса та Д. Лук'яненка [150], колективну працю О. Валевського та М.Гончара [166], енциклопедичний довідник «Дипломатія сучасної України» [244], роботу С. Василенка [170], спільну наукову працю М. Копиленка і В.Чумака [366], дослідження М. Кулініча [378], колективний підручник тернопільських науковців під загальною редакцією Б. Лановика [383]. Відносини України з країнами ЦСЄ і, зокрема, Польщі у військово-політичній сфері є предметом дослідження О. Мначинського та Є. Пронкіна [411].

Особливості роботи польського МЗС, характеристика загальних тенденцій і водночас великий масив дрібних деталей з повсякденної роботи польських дипломатичних служб міститься у працях колишніх працівників МЗС РП К. Скубішевського та Т. Кособудзького [788 – 790; 702]. Фактичний матеріал, представлений у їх працях, дозволяє різнобічно прослідкувати історію становлення та розвитку польсько-українських міждержавних відносин у період їх зародження та оформлення.

Міжнаціональні відносини початку 90-х років ХХ століття досліджували польські автори В. Серчик [786], К. Малак [728], Й. Дзвоньчик [676] та ін. У роботах згаданих авторів головну увагу зосереджено на динаміці настроїв польського суспільства по відношенню до України та українців. Результати та висновки цих наукових досліджень частково використані у нашій роботі.

Не менш цікавою для дослідника є колективна праця науковців Інституту історії НАН України «Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Україна і Європа 1990 – 2000 рр.» [595], присвячена різноманітним проблеми розвитку міждержавних стосунків України з країнами Південно-Східної та Центральної Європи. На основі міждержавних договорів, офіційних дипломатичних документів, угод, на основі звітів преси про офіційні зустрічі делегацій керівництва України з урядовцями відповідних країн, Польщі зокрема, подано величезний масив фактичної інформації, який торкається новітніх історичних процесів на субрегіональному рівні у вигляді історичної хроніки, що створює певний фон для тлумачення досвіду участі України в сучасній системі європейських

міжнародних відносин. Нову сторінку у багатовіковій історії зв'язків українсько-польського народів авторський колектив пов'язує з процесом формування та реалізації стратегічного партнерства в об'єднаній Європі.

Багато цікавої та корисної інформації міститься у книгах узагальнюючого характеру, зокрема таких, як «Історія Центрально-Східної Європи» [277], «Нариси з історії дипломатії України» [446], та польськомовній «Історії Центрально-Східної Європи» [689].

До аналізу польсько-українських відносин активно долучилися також посадові особи, дипломати і працівники українського зовнішньополітичного відомства, а саме: В. Горбулін [212; 213], А. Зленко [309; 310], В. Огризко [458; 459], Б. Тарасюк [806], Ю. Щербак [629], В. Литвин [387; 388], які наголошують на пріоритетності взаємин між Україною та РП. У цих працях розкриваються особливості вироблення геополітичної стратегії України після розпаду СРСР.

Продовженням такого ряду досліджень є роботи В. Кременя [373], А. Кирчіва [328], Т. Грищенка [223], В. Дергачова [239] та ін. У них викладаються різні концепції зовнішньополітичної орієнтації України з урахуванням історичних факторів. В цих історико-політологічних розвідках також наголошується на пріоритетності польсько-українських взаємин в справі реалізації західного вектора зовнішньої політики України. Політичну та соціально-економічну трансформацію України і РП у 90-х роках ХХ століття вивчали Г. Зеленько [306], В. Струтинський [574].

До першої, виділеної групи праць, слід віднести також роботу львівських істориків Л. Зашкільняка, М. Крикуна «Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів» [302], в якій викладено історію розвитку Польщі від найдавніших часів до сьогодення. Згадане дослідження стало, свого роду, підсумковим у плані розвитку сучасної української полоністики. Факти політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Польщі, наведені авторами, дають змогу глибше зрозуміти та проаналізувати розвиток польсько-українських стосунків упродовж тривалого історичного періоду.

У характеризованій групі існує чимало робіт, які мають спільні риси: як правило усі з них висвітлюють в комплексі політичні, економічні, культурні аспекти польсько-українського співробітництва. Хоча, слід зауважити, існують праці, які розглядають лише окремі складові співробітництва: політичну, військову, культурну, гуманітарну чи економічну сфери. Серед них слід виділити дослідження В. Колесника [344 – 357], М. Кучерепи [350; 351; 381], Я.Ісаєвича [272; 692], І. Винниченка [173], В. Будкіна, З. Петренко [159; 160], С.Мякушко та А. Мирончука [445], Г. Щерби [628].

Аналіз місця і тенденцій польсько-українських відносин з точки зору проблем безпеки і стабільності ЦСЄ першої половини 90-х років ХХ століття, впливу політики НАТО та ЄС на розвиток посткомуністичної Європи здійснив київський історик О. Павлюк [765]. Українсько-польські відносини в контексті стратегічного партнерства та в процесі розширення НАТО та ЄС досліджено у праці П. Чернеги «Українсько-польський діалог в контексті стратегічного партнерства», де автор аналізує досвід налагодження українсько-польської співпраці від вересня 1989 року – до травня 1997 року, характеризує договірну базу цього періоду, визначає передумови та причини налагодження, тимчасового застою та погравлення польсько-української співпраці [621].

Цікавими є наукові праці Ю. Зайцева [292] у яких автор ілюструє зародження та розвиток перших неофіційних контактів між українським та польським опозиційними рухами. На думку автора, встановлення тісного співробітництва двох держав є умовою становлення демократичного суспільства у загальноєвропейській інтеграції.

Головні перешкоди у розвитку сучасних польсько-українських відносин Я. Дашкевич [232 – 236] вбачає намаганні деякої частини польського суспільства відродити в політичній практиці і суспільній свідомості щодо українців застарілі політичні концепції XVI – XVII століть. Суспільні стереотипи, на нашу думку, є досить потужним фактором, що впливають на міжнаціональні відносини, тому дана праця видається досить цікавою і корисною для дослідника.

Аналіз еволюції польсько-українських взаємин першої половини 90-х років ХХ століття здійснений В. Глібовим та Д. Горуном [209; 214 – 218] не можна залишити поза увагою. Головну увагу дослідники звертають на фактори сучасності та минулого, які, на думку авторів, слід враховувати у розвитку польсько-українських відносин. На особливу увагу заслуговує науковий доробок С. Стоєцького [546 – 554], присвячений проблемам формування та розвитку українсько-польських відносин, пошуку обома державами свого місця в нових геополітичних координатах, особливостям поглиблення двосторонньої співпраці. Аналізуючи ідейно-політичні передумови становлення двосторонніх відносин у сучасну добу, роль незалежної України в історії польської політичної думки ХХ століття, дослідник наголошує на тому, що важливим чинником у цьому непростому процесі є визнання польською політичною й інтелектуальною елітою незалежної Української держави.

Академік М. Жулинський у праці «Україна і Польща: перспективи набуття реальної Європи» [285] зауважує, що наш західний сусід – РП, постійно сприяє Україні у політичній та економічній трансформації задля як найшвидшого входження нашої держави до світового співтовариства, у якості суб'єкта геополітики. М. Жулинський наголошує на активних та постійних пропозиціях Польщі виступати своєрідним арбітром України перед Заходом та виконувати так звану роль мосту, через який Україна потрапить у Європу.

Дослідниця Т. Зарецька, президент «Центру українсько-польських студій» [298; 299], вивчає політичний аспект українсько-польських взаємовідносин у період 1991 – 2001 років, аналізує здобутки українсько-польських відносин за десять років незалежності України. Т. Зарецька поділяє тезу, що партнерство України з Польщею сьогодні є важливим геополітичним чинником зовнішньої політики України та стверджує, що концепція майбутніх українсько-польських міждержавних стосунків формувалася під впливом думок великих постатей сучасності: Є. Гедройця, З. Бжезинського.

У статті С. Пирожкова та О. Крамаревського «В контексті загальної архітектури безпеки» [493; 494] також подається стислий огляд подій непрості

історії польсько-українських взаємин, робиться спроба оцінити стан відносин на нинішньому етапі та в загальних рисах визначити їх можливий розвиток у найближчому майбутньому з урахуванням політичних та економічних реалій.

Нові тенденції взаємин України та Польщі на початку XXI ст. вивчала Л.Чекаленко [618 – 620]. Вона, зокрема, вважає, що об'єктивна реальність вимагає від двох держав тісної взаємодії, що гарантуватиме їм безпеку, поглиблення політичного діалогу, розширення торгівлі з підтримкою регіонального інтеграційного процесу. Дослідниця ввела у науковий обіг чимало нових фактів та оцінок.

Польсько-українські відносини в контексті розвитку міжнародних відносин в Центральноевропейському регіоні та особливостей нової геополітичної архітектури об'єднаної Європи досліджували Б.Парахонський [481], Н. Житарюк [283], В. Трегобчук [587], Л. Токар [585], Л. Гайдуков, Т.Александрова [192], та ін. Усі ці роботи носять узагальнюючий характер та мають багато спільних рис. У них автори висвітлюють загальну геополітичну ситуацію після завершення «холодної війни» і розпаду СРСР, роль та місце України й Польщі в «новій Європі», перспективи розвитку європейського регіону загалом і обох держав зокрема.

Заслужують на увагу й інші наукові дослідження, присвячені українсько-польським відносинам на тлі стосунків цих держав з міжнародними політичними та економічними інститутами. Ґрунтовними в цьому плані є статті С. Павленка [475; 476], О. Санжиревського [522], О. Обухової [454; 456; 457], де автори аналізують відносини України та Польщі в контексті європейської інтеграції, розкривають значення поглиблення двосторонніх відносин, особливо після вступу Польщі до НАТО та ЄС як важливого чинника підтримання Польщею інтересів України в розширеній Європі, порушують питання удосконалення існуючих організаційно-правових механізмів реалізації польсько-українського стратегічного партнерства.

В. Будкін [158 – 160] у своїй статті досліджує українсько-польське співробітництво в контексті відносин України з СНД та ЄС. Автор обстоює

думку, що від РП та України, як від держав, котрі знаходяться на зламі євроазійського простору та Європи, великою мірою залежить розвиток ситуації у регіоні. Вилучає дослідник також і побоювання, що після вступу РП до ЄС, кордон між двома державами може перетворитися у зону конфронтації і посилить східний вектор зовнішньої політики України. Такої ж думки притримується С. Онуфріїв [464].

Сьогодні в Україні проблеми польсько-українських міждержавних відносин у ХХ столітті досліджують наукові установи. Зокрема, вчені Інституту історії НАН України, Інституту української археографії НАН України імені Михайла Грушевського, Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, Інституту національних відносин і політології, Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки, Львівського національного університету ім. Івана Франка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Одеського державного університету імені Іллі Мечнікова, Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка та багатьох інших наукових центрів України.

Цілий ряд проблем та цікавих аспектів польсько-українських відносин другої половини ХХ століття вміщено у збірнику наукових праць, присвяченому пам'яті П. Калиниченка [601]. Безумовно, це видання буде цікаве для дослідників, зокрема тих, хто вивчає міждержавні стосунки РП та України.

Досліджуючи формування та розвиток польсько-українських відносин у сучасний період, не можна не залишити поза увагою ґрунтовні публікації та монографічні дослідження з новими поглядами і підходами щодо вивчення непростих відносин між Україною та Польщею у минулому. Українсько-польському протистоянню в період національно-демократичної революції і громадянської війни, політиці переслідувань поляків в Україні періоду 20–50 років ХХ століття, переселенським та депортаційним акціям, становищу українців у Польщі та поляків в Україні присвячені праці таких українських вчених, як Л. Алексієвець [127], Л. Баженов [133], М. Гетьманчук [206], Б. Гудь

[228; 229], Л.Зашкільняк [302 – 304], М. Литвин [389], А. Кондрацький [363], С. Макарчук [405; 406], Ю. Макар [402 – 406], Г. Стронський [796; 797], В. Сергійчук [525] та ін.. Зроблені авторами висновки дозволяють більш виважено встановити закономірності налагодження та розвитку польсько-українських взаємин. Без цих досліджень картина сучасних міждержавних взаємин була б далеко не повною.

Аналізуючи формування та розвиток польсько-українських взаємин у сучасний період, не можна не згадати ґрунтовні праці істориків, які досліджували не прості відносини двох націй у минулому. Адже негативні стереотипи, що досить потужно впливали, ще до недавня, на міжнаціональні відносини є важливою складовою сучасної міжнаціональної політики. Серед таких робіт слід виділити трьохтомну працю Ю. Макара, М. Горного, В.Макара «Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915 – 1947). Дослідження. Спогади. Документи» [402, 403]. Перу Ю. Макара належить низка статей присвячених сучасному становищу українців у Польщі, міжнаціональним взаєминам поляків та українців [404 – 406].

Українсько-польські відносини в контексті розвитку міжнародних відносин у Європі та особливості нової геополітичної архітектури об'єднаної Європи досліджував у численних працях доктор історичних наук С. Троян. Дослідник опублікував цілий ряд статей в Україні та за кордоном у яких аналізується інтеграційний поступ нашої держави, транскордонне та євро регіональне співробітництво РП і України, процеси політико-економічної трансформації на пострадянському просторі [588; 590 – 592]. Авторству С.Трояна належить ряд навчальних посібників з проблем сучасних міжнародних політичних відносин [589].

Чималий внесок у вивчення польсько-українських відносин зробили представники української діаспори Б. Осадчук [467–469; 755–758], М. Чех [669–672], Р. Лужний [396]. Їх праці присвячені проблемам задоволення національно-культурних потреб української громади у Польщі.

В останні два десятиліття чимала кількість статей, присвячених різноманітним аспектам сучасних польсько-українських відносин, вийшла за рубежем. Це публікації польських, російських, американських науковців, які зосереджують свою увагу як на окремих напрямках міждержавного співробітництва, так і на особливостях міжнародних відносинах у Центрально-Східній Європі, геополітики, інтеграції. Серед них слід виділити праці А.Бромке [646], Л. Зибікевича [673], П. Еберхарда [677, 678], і інших [707; 713; 769; 772; 813]. Спільним для цих наукових доробків є те, що усі вони проводилися в основному під егідою державних аналітичних інституцій. З одного боку, це підвищувало їх професійність, а з іншого – свідчило про неабияку зацікавленість з боку США у аналізі процесів і явищ, що відбувалися в польсько-українських міждержавних відносинах у 90-х роках ХХ століття.

Важливе місце в історіографії польсько-українських відносин посідають концепції відомого польського експерта Т. Ольшанського [748 – 752] – керівника Українського відділу Варшавського Центру східних досліджень. В його працях міститься глибокий аналіз і добре систематизований виклад історичних фактів. Викладаючи своє бачення польсько-українських економічних відносин, автор наводить багато статистичних даних, які використані у нашому дослідженні. На відміну від більшості авторів, згаданий дослідник у другій половині 90-х рр. займав досить скептичну позицію щодо стану і перспектив розвитку відносин між Республікою Польща та Україною, життєздатності багатьох з основних спільних польсько-українських економічних проектів. Зокрема, у своїй доповіді [749] в червні 1998 року Т.Ольшанський піддав гострій критиці ідею створення «Карпатського Єврорегіону» у тому вигляді, в якому її було реалізовано. На думку автора, Карпатські гори є таким географічним чинником, який не об'єднує, а навпаки, – роз'єднує мешканців районів, які живуть обабіч основних гірських хребтів [748; 751].

Серед праць польських дослідників, які розкривають основні особливості формування зовнішньополітичної стратегії Польщі в умовах

розпаду соціалістичної співдружності та після отримання державою політичної незалежності, слід виділити роботи В. Малендовського [729 – 732] та Є.Новаковського [743 – 745] автори яких розкривають основні цілі, стратегію та напрямки зовнішньополітичної діяльності Польщі в нових геополітичних умовах, завдання східної політики Польщі в контексті набуття країною членства в НАТО і ЄС. У цьому ж ключі здійснено дослідження Р.Вишнівським [814; 815], Б. Візімірською [816 – 825], З. Найдером [740], С.Павляком [764; 765], М. Чієшліком [666 – 668], Я. Онишкевичем [753; 754]. Автори обстоюють спільну позицію про те, що польська політична еліта стосовно сусідів за східними кордонами РП у період 1990 – 1991 роках виробила та запроваджувала концепцію «двовекторності», паралельних відносин з московським центром та республіками колишнього Радянського Союзу, сприймаючи Україну як найважливішого після Росії суб'єкта політики.

Для розвитку політичних польсько-українських міждержавних стосунків важливе значення мала, так звана, східна доктрина, що ґрунтувалася на ідеях Є.Гедройця і Ю. Мєрошевського. Згідно їх бачення, незалежна Українська держава є необхідною умовою для добрих відносин між РП та РФ. Такої ж думки притримується й відомий польський політолог Є. Помяновський [502].

Не можна залишити поза увагою дослідження польських авторів, котрі піднімають ряд питань польсько-українських взаємовідносин в контексті міжнародних стосунків держав Центрально-Східної Європи. Серед таких праць хотілось би виділити дослідження Є. Козакевича [704; 695]. Він вказує на повну політичну узгодженість із Заходом держав ЦСЄ, і Польщі зокрема, стосовно східної політики та внутрішньою однорідності Вишеградської групи в інтеграційних намірах [340; 341]. Статтям Є. Козакевича притаманне зображення польсько-українських відносин 90-х років ХХ століття переважно у світлих, оптимістичних барвах, що, на нашу думку, цілком логічно можна пов'язати із посадою, яку він займав у той час. Та вже, після залишення посади посла, Є. Козакевич критикує, і, навіть роздратовано коментує зовнішньополітичний курс українського керівництва, звинувачуючи українську

політичну еліту в інструменталізації відносин з Польщею [342].

Велике значення для розвитку польсько-українських взаємин, зокрема і політичних, мала діяльність заснованого Є. Гедройцем паризького польськомовного часопису «Культура», де, поміж інших, публікувалися роботи Б. Осадчука, який чимало зробив задля зближення Польщі та України. Статті Б. Осадчука вирізняються вдумливим аналізом динаміки відносин між Польщею та Україною, реалістичними прогнозами [759].

Вагомий внесок у дослідження польсько-українських міждержавних відносини зробили представники польської політичної думки [637 – 640; 660 – 661; 675; 694 – 696; 710 – 711; 723 – 725; 728; 747; 767; 768; 773; 795; 801; 810; 813 – 815; 832; 834]. Характерною особливістю цих праць є те, що, головним чином, ця проблематика вивчалась фахівцями-політологами, дипломатами, від позиції яких багато в чому залежала міжнародна діяльність країни. Так, наприклад, у наукових роботах Я. Пристрома [775; 776], А. Магдзіак-Мішевської [726; 727], З. Шмид [802 – 804], А. Хойновської [662 – 665] аналізуються різноманітні напрямки польської та української зовнішньої політики, фактори міжнародного характеру, які стимулювали або гальмували розвиток двосторонніх стосунків. Різні аспекти польсько-українського співробітництва у своїй професійній і науковій діяльності розробляли й такі відомі польські дипломати як Є. Бар [138 – 140], В. Бартошевський [309], Б. Геремек [203; 204].

Наявні публікації дають можливість визначити декілька спільних точок зору польських дослідників. Передусім, вони цілком згодні, що незалежна Українська держава має надзвичайно важливе значення як для пост біполярної системи загальноєвропейської і регіональної безпеки в цілому, так і для польської національної безпеки зокрема. По-друге, науковці з Польщі зазначають, що процес розширення НАТО на Схід та проблема ймовірного розміщення ядерної зброї на території країн Центрально-Східної Європи значним чином вплинули на динаміку відносин між Польщею і Україною. По-третє, стабільність стратегічних двосторонніх взаємин є важливою основою для

забезпечення політичних, економічних та інших інтересів двох країн. Однак, цілий ряд питань залишаються дискусійними. До них можна віднести аналіз відносин у чотирикутнику Німеччина – Польща – Україна – Росія, оцінка яких дещо різниться у розробках З. Лещинського [717], М. Цалки [655 – 659].

На межі XX і XXI століть з'явилися глибокі дослідження українсько-польського економічного співробітництва та його перспектив. Зокрема, в журналі «Компаньон» була вміщена низка статей колективу авторів-співробітників українського Центру антикризових досліджень, в якій висвітлюється багато важливих деталей та аналізуються, з точки зору економістів, тенденції розвитку польської економіки та польсько-українських торговельно-економічних відносин [278 – 281]. Співробітництву України та РП в економічній сфері присвячені розвідки М. Костшевського [703], Р.Станішевського [785].

Польсько-українські міждержавні відносини досліджували вчені Інституту політичних досліджень Польської Академії Наук. У цій установі видається щорічник «Europa Środkowo-Wschodnia» (Центрально-Східна Європа). Найбільш цікавими, з нашої точки зору, є публікації наукових співавторів часопису П. Залевського [828; 829] та В. Рошковського [778 – 783].

У своїх дослідженнях В. Бонусяк [645], Г. Петрзак [766], С. Козак [339] розглядають різні аспекти та напрямки польсько-українських відносин. Спільним у згаданих працях є те, що автори намагаються простежити етапи становлення та розвитку двосторонніх міждержавних відносин, роблять цікаві висновки та прогнози, піддають аналізу основні напрямки польсько-українського співробітництва, виділяють причини та фактори, що сприяють чи гальмують польсько-українські відносини. Усі вони сходяться на думці, що розвиток повноцінних партнерських відносин має важливе значення для безпеки обох країн і Європи загалом.

Серед західних науковців – дослідників польсько-українських відносин початку та середини 90-х років XX століття – однією з найбільш помітних постатей є спеціаліст-аналітик держдепартаменту США С. Бурант. У своїх

численних наукових публікаціях С. Бурант [162; 649 – 654] на широкій фактологічній основі подає власне бачення процесу становлення і динаміки розвитку стосунків між Республікою Польща та Україною впродовж 90-х років ХХ століття. Він, зокрема, проаналізував основні чинники, які впливали на формування відносин між Україною та Польщею і дійшов висновку про те, що прагнення політичних еліт двох країн до проведення політики «возз'єднання з Європою» є складовою польсько-українського стратегічного партнерства. Роботи С. Буранта є одними з найбільш глибоких, аналітичних, багатих фактичним матеріалом праць з історії польсько-українських відносин 90-х років ХХ століття, які вийшли на заході [653].

С. Бурант висловив занепокоєння перспективою втрати польськими фірмами можливості у майбутньому масово вийти на український ринок, оскільки більш потужні західні підприємства можуть вийти на цей ринок раніше поляків [653]. Цей висновок, з нашої точки зору, є одним з найбільш реалістичних у польськомовній літературі з проблем польсько-українських відносин цього періоду. Іншими важливими перешкодами розвитку економічних відносин С. Бурант, як і дипломати обох країн у офіційних документах, вважає недостатню кількість прикордонних контрольно-пропускних пунктів та брак механізму платежів. С. Бурант запропонував власну періодизацію відносин між Польщею та Україною і зробив спробу проаналізувати причини застою в польсько-українських відносинах. Проте, економічним відносинам в дослідженні С. Буранта присвячено відносно мало місця у порівнянні з розглядом змін в архітектурі безпеки Східно-Центральної Європи, дослідженням політичних аспектів польсько-українських відносин. Майже не розглядається міжрегіональна співпраця.

Визнаним знавцем української зовнішньополітичної діяльності є відомий американський експерт-міжнародник з Центру вивчення проблем міжнародної безпеки ім. Карнегі Ш. Гарнетт. У своїй монографії «Наріжний камінь в арці: Україна в новій системі безпеки у Центральній та Східній Європі» [682 – 683; 200] автор наголошує на тому, що Україна відіграє значну роль у підтримці

європейської безпеки. Він також поділяє думку більшості західних політологів, що найважливішим і найбільш перспективним партнером для України є Польща, а підтримка тісних зв'язків з Україною є важливим пріоритетом польської зовнішньої політики. Поряд з цим, стверджує Ш. Гарнетт, що такі зовнішньополітичні фактори, як процес розширення НАТО на схід, міжнародна діяльність США у регіоні ЦСЄ, справили відчутний вплив на польсько-українські відносини.

Секретаря ради національної безпеки Польщі М. Сівець [531], підводить підсумки українсько-польського співробітництва за період 1991 – 2001 років, як і экс-держсекретар США З. Бжезинський [145 – 147]. Американський політолог польського походження та колишній помічник президента США з питань національної безпеки З.Бжезинський, на сторінках своїх праць, звертає увагу на актуальність, перспективність і необхідність стратегічних польсько-українських відносин та високо оцінює їх роль у підтримці і збереженні європейської безпеки. Він детально аналізує стосунки у чотирикутнику Україна – Росія – Польща – Захід та висуває доволі контроверсійну тезу, що польсько-українське примирення стало можливим у результаті впливу системи безпеки НАТО й просування Північноатлантичного альянсу на Схід. З. Бжезинський також звертає увагу на актуальність, перспективність і необхідність стратегічних польсько-українських відносин.

Старший науковий співробітник «Ренд корпорейшн» С. Ларрабі [384; 715] також розглядає зовнішню політику України в контексті загальноєвропейської і регіональної безпеки. Вчений високо оцінює значення тісних польсько-українських контактів, підкреслюючи роль РП у зближенні України та Європи.

Аналіз зарубіжної історіографії, використаної нами, показує, що для більшості праць характерними є такі спільні особливості: по-перше, підкреслюється стремління Польщі до інтеграції з головними політичними та економічними західними структурами; по-друге, наголошується важливість існування незалежної Української держави у справі формування

зовнішньополітичного вектору Республіки Польща. Польські дослідники та експерти сходяться на думі, що, стабільне і стратегічне співробітництво є невід'ємною основою для збереження політичних, економічних та інших інтересів двох держав. Однак, зазвичай, у публіцистиці політика стосовно України аналізується як один із елементів «східної політики», що значною мірою, з нашої точки зору, базується на історичному стереотипі сприйняття України як частини «великої Росії», часто наголошується на значному впливі РФ на політику України.

Щодо зарубіжної східної історіографії, то у відомих нам працях російських дослідників тема польсько-українських відносин ще не стала є предметом спеціальної уваги. Російські вчені та експерти, якщо й торкаються цієї теми, то переважно в контексті вивчення інших проблем: відносин між Росією і Заходом, російсько-українських відносин, регіональної політики, розширення НАТО на схід і т.д. Погляд російських науковців щодо української міжнародної діяльності та проблематики польсько-українських відносин, представлений у розвідках І. Кобринської [335; 697], А. Мошеса [443; 739], Ю.Пушкарьова [509] та інших.

Концепції східної політики Польщі станом на середину 90-х років ХХ століття проаналізовано російським дослідником М. Бухаріним [163]. Автор не приховує, що в сучасних польських концепціях східної політики, Україні відводиться особлива роль як чиннику зміцнення сприятливого для Польщі геополітичного укладу, який встановився після розпаду СРСР і закінчення «холодної війни».

Авторитетні російські дослідники, зокрема такі, як О. Арбатова [636], згадана вище І. Кобринська, у своїх публікаціях, виступають проти розширення північноатлантичної і загальноєвропейської інтеграційної систем і обстоюють збереження статус-кво у Центрально-Східній Європі. Аналіз праць російських дослідників свідчить про те, що в сучасній російській політичній думці щодо України, на відміну від польської та західної, домінує негативне ставлення до прозахідної політики України. Не заперечуючи право України на незалежне

державне буття, російські автори, судячи з усього, вважають оптимальним з погляду російських інтересів тісний зв'язок України з Росією, або, принаймні, нейтральність та позаблоковість України.

Найбільш пізнавально, детально та послідовно висвітлюють становлення і динаміку розвитку стосунків між офіційними Києвом та Варшавою статті українського незалежного культурологічного часопису «І» (К. Бахман, Я.Боренько, Т. Возняк, С. Стемпень,) [141; 152; 183; 184; 544], а також публікації у журналі «Політика і час» (В. Гречанинов, В. Єльченко, С.Заброварний, А. Зленко, Є. Каменський, Є. Козакевич, З. Найдер, В.Крижанівський, А. Кудряченко, Я. Матвійчик, О. Передій, Г. Перепелиця, С.Пирожков, О. Крамаревський, Є. Кіш, Г. Шматько) [143; 175; 180; 221; 263; 287; 289; 295 – 297; 309; 310; 313; 314; 320; 340–343; 374; 367; 414; 483; 484; 493; 494; 504; 108–110; 598; 602; 626], «Політика і культура» (С. Кот, А.Папеж,) [369; 479], «Сучасність» (Б. Бакула, С. Козак, Б. Осадчук, М. Рябчик, П. Тима) [135; 136; 339; 467; 468; 517], «Універсум» (З. Бжезінський, Я. Дашкевич) [147; 232], «Політична думка» (В. Будкін, А. Потехин, Б. Гермек, М. Зілінський, Є.Козакевич, С. Толстов, М. Несук, В. Репринцев) [158; 203; 307; 342; 451; 586], «Український історичний журнал» (Л. Васильєва, А. Губрик, І. Ілюшин) [171; 172; 226; 266], «Людина і політика» (О. Міторфанова) [427], «Мировая экономика и международные отношения» (Л. Парфенова) [482] та інших періодичних виданнях, які надають потрібний інформативний матеріал для ґрунтовного дослідження.

Українська, польська та зарубіжна західна і східна історіографія названими публікаціями не вичерпується. Однак, в наведених вище дослідженнях відображений головний спектр думок науковців, політиків та дослідників з різноманітних проблем польсько-українських міждержавних відносин. Разом з тим аналіз літератури та публіцистики свідчить про ще недостатню кількість публікацій з питань політичного, економічного й гуманітарного співробітництва між Республікою Польща і Україною у останньому десятилітті ХХ та на початку ХХІ століть. Саме ці питання

потребують усестороннього, комплексного вивчення і висвітлення в контексті історичного процесу формування та розвитку нової моделі польсько-українських міждержавних відносин сучасного періоду.

Аналіз української і зарубіжної історіографії також свідчить, що історична наука на сьогодні потребує об'єктивного неупередженого аналізу проблеми становлення й розвитку польсько-українських двосторонніх відносин протягом 1991 – 2013 років. В українській історіографії дана проблема вивчена недостатньо, так як більшість досліджень носять лише інформативний характер, у них відсутній глибокий аналіз і наукові узагальнення. Найбільш характерними рисами вітчизняної історіографії є підкреслення важливості розвитку польсько-українських відносин у справі реалізації західного вектора зовнішньої політики України, розуміння важливості підтримки Республікою Польща України на міжнародній арені, підкреслення необхідності запозичення польського досвіду економічних та демократичних перетворень, процесу євроатлантичної інтеграції.

Позитивним у розвитку як вітчизняної, так і зарубіжної історіографії є те, що на сьогоднішній день накопичено достатню кількість різноманітного матеріалу (статистичних даних, публіцистики, дисертаційних досліджень, тощо) з даної проблеми, на основі чого реконструйовано канву подій останніх двадцяти років, встановлено причини та фактори, які сприяли формуванню нової моделі польсько-українських відносин, основні етапи їх розвитку та особливості. Тому узагальнення наявного фактичного матеріалу з даної проблеми, а також дослідження нових етапів розвитку українсько-польських відносин, особливо протягом 2000 – 2011 років, які ще не знайшли достатнього відображення в працях науковців, стає важливим завданням вітчизняної історичної науки.

Позитивним явищем у цьому плані є успішно захищені дисертації з різноманітних напрямів українсько-польських та польсько-українських відносин. Одним із перших дисертаційних досліджень у вітчизняній історіографії є робота Д. Горуна «Українсько-польські відносини (1991 – 1997 рр.)» [216], захищена у 1999 році в Одесі. Дисертаційне дослідження

Д.Горуна є тематично близькою до нашого дослідження: автор розглядає історію українсько-польських відносин в трьох аспектах і, відповідно, у трьох розділах: двостороннє політичне співробітництво; економічні відносини та співпраця в єврорегіонах; культурні взаємини. Об'єктивними чинниками, що обмежували польсько-українську взаємодію у досліджуваній період, Д.Горун вважає зволікання України з вирішенням «проблеми ядерної зброї до 1994 року і різними підходом до НАТО» [216]. Погоджуючись з Д. Горуном в таких оцінках, слід, крім того, як ми вважаємо, додати ще й низку внутрішньополітичних подій та розбіжних тенденцій в обох країнах.

Дисертаційне дослідження чернівецького політолога В. Моцока [442] присвячено аналізу політичних проблем українсько-польських відносин 90-х років ХХ століття. Крім того, велика увага зосереджена на проблемах військово-політичної безпеки обох країн. У цьому плані важливим, як ми вважаємо, є висновки автора про неоднозначність позицій провідних країн Заходу і Росії по відношенню до України у перебігу польсько-українських відносин, особливо в ситуації ядерного роззброєння України в середині 90-х років. Але, на нашу думку, в дисертації переоцінюється значення розширення НАТО в динаміці цих відносин. Ще одне критичне зауваження: автором применшується або й зовсім залишається поза увагою значна кількість інших чинників, як зовнішніх, так і внутрішніх, зокрема етнополітичних, які мали великий, а іноді вирішальний вплив на розвиток українсько-польських міждержавних стосунків.

Політичні відносини Польщі й України в період кінця 1980-х – 1990-х років ХХ століття, розвиток двосторонніх економічних зв'язків, а також етнокультурні аспекти польсько-українських відносин досліджено в дисертації О. Бабак: «Політика Польщі щодо України (кінець 1980-х – 1990-і роки)» [132]. В дисертації вперше введено до наукового обігу значну кількість документів, що дозволило дослідниці зробити низку переконливих висновків.

У своїй дисертації В. Лишко [391] аналізує розвиток співробітництва між Україною та Польщею у галузі культури і науки. Дослідницею зібрано

значний фактичний матеріал, опрацьовано велику кількість джерел та літератури, проаналізовано важливі події в українсько-польській культурній взаємодії.

Дисертація Л. Ковач [338] є першим дисертаційним дослідженням економічних відносин між Польщею та Україною 1991 – 1999 років. Сильними сторонами дисертації можна вважати: розгляд співробітництва у галузі транспорту (докладно описані правова база цих відносин, розвиток транскордонного транспортного руху, інфраструктура кордону); аналіз галузевої структури товарообороту (насамперед, 1996 – 1999 років); співробітництво у банківській сфері. Натомість в роботі мало уваги приділено проблемі нафтотранспортного коридору Одеса – Броди – Гданськ. Поза увагою дослідниці залишилося чимало питань міжрегіонального співробітництва, зокрема в галузі сільськогосподарського виробництва.

Дисертація І. Афанасьєва [131] є важливим внеском у вивчення проблеми польсько-українських відносин. На основі архівних матеріалів, публіцистики та літератури автор детально аналізує польсько-українські політичні та економічні відносин на державному і регіональному рівнях у період 1991 – 2000 років. Ним запропонована нова, не визначена раніше періодизація двосторонніх відносин, сформульовано їх своєрідне бачення з точки зору динаміки розвитку. Однак, в роботі переважає матеріал, що стосується економічних проблем, і в меншій мірі розглянуто політичні контакти. Практично не відтворене у дисертаційному дослідженні військово-політичне партнерство двох держав і це є його слабким місцем.

В дисертації В. Гевко [201], розглянуто і висвітлено історико-політичні передумови і чинники налагодження українсько-польської співпраці в нових геополітичних умовах, основні закономірності й тенденції політичних взаємин, механізми формування і реалізації повноцінних двосторонніх відносин, їх трансформація на рівень стратегічного партнерства.

Становлення та розвиток стратегічного партнерства між Україною і Республікою Польща у 1989 – 2004 роках у державно-політичній, військовій,

економічній та гуманітарній сферах досліджувала О. Знахоренко. Важливо, що дисертантка розглядає РП як стратегічного партнера України, та як країну, що може слугувати моделлю політичних та економічних посттоталітарних демократичних трансформацій, а також успішної інтеграції у європейські і євроатлантичні структури. На думку дослідниці, яка є цілком слушною, основний фактор впливу на динаміку міждержавних взаємин України та Польщі – це розширення НАТО і ЄС. Дослідження О. Знахоренко «Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах» [311] викликає значний інтерес, оскільки є першою з відомих нам спроб розкриття теоретичних та практичних аспектів політики стратегічного партнерства між Україною та Польщею на рівні кандидатської дисертації в галузі політичних наук. Однак, деякі твердження та висновки авторки є дискусійними. Зокрема, не можна погодитись із твердженням О. Знахаренко про те, що зацікавленість РП у членстві України в Європейському Союзі пояснюється перекладанням на останню ролі своєрідного «буфера» між ЄС та Росією.

Цікавим та цінним для дослідника польсько-українських міждержавних відносин є дисертаційне дослідження А. Окисюк [461], у якому розкрито особливості формування та розвитку двостороннього співробітництва України та РП, проаналізовано правове забезпечення та регулювання двостороннього співробітництва двох сусідніх країн у політичній, торговельно-економічній, гуманітарній, правовій та ін. сферах суспільного буття. Дослідниця порівнює та аналізує міждержавні договори, дипломатичні документи, відтворюючи складний і суперечливий процес формування законодавчої бази польсько-українських відносин пострадянського періоду.

Ще одне дисертаційне дослідження юридичного спрямування, здійснене В. Колодяжною [360]. Для нашої роботи воно також особливо цікаве, так як досліджує становлення та розвиток договірно-правової бази транскордонного співробітництва між РП та Україною на сучасному етапі. Авторка детально розглядає правову регламентацію торговельно-економічних проектів співпраці двох сусідніх держав, організаційно-правові засади співробітництва у

гуманітарній та інших сферах суспільного буття, законодавчі та правові акти єврорегіональної моделі ТКС.

В дисертації С. Стоєцького [552] розглядається взаємодія України та Польщі в процесах євроатлантичної та європейської інтеграції. Головна увага приділяється автором з'ясуванню концептуальних підходів, практичних можливостей та форм впливу Польщі щодо реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до НАТО і ЄС як провідних організацій євроатлантичного та європейського простору, та на формування стратегії відносин між Україною та цими організаціями. В роботі проаналізовано низку чинників внутрішнього та зовнішнього характеру, які самостійно та у сукупності впливатимуть на стан і динаміку двосторонніх відносин, визначаючи їх перспективи та можливості реалізації курсу України на членство в НАТО і ЄС.

На початку ХХІ століття захищено також ряд кандидатських дисертацій економічного спрямування, які досліджують економічні, транскордонні контакти між Польщею та Україною. Серед таких робіт слід назвати дисертації: Я. Ошуркевич [474], О. Урбан [609], І. Бебець [142], В. Мельник [422].

Цікавою для дослідника є дисертація І. Бебець, яка захищена з економічних наук, але є дотичною до досліджуваної нами проблеми. У роботі розроблено теоретико-методичні положення, практичні рекомендації щодо активізації інноваційної діяльності як основи економічного зростання регіону, визначено етапи розвитку організаційно-правових форм міжнародної науково-технічної співпраці.

Ряд кандидатських дисертацій опосередковано стосуються досліджуваної проблеми. Це праці О. Дікарева [245], О. Сивак [527], О. Ковальнової [337], О.Кучмій [382], Є. Рябіна [516], К. Білої [148], Д. Шпака [627], І. Гудзеляк [227], С. Волощука [187], Ю. Шмаленко [625], які цікаві для нас у контексті загальної теоретичної моделі європейської інтеграції, державної етнокультурної політики України, регіоналізації і деяких інших актуальних питань сучасності.

Українській меншині в Польщі та польській меншині в Україні, їх культурній, освітній діяльності, дослідженню зв'язків з Батьківщиною присвячено дисертаційні роботи В. Кирилича [326], А. Леонової [385], С.Швидюка [624], Ю. Колісника [358]. Зазначені роботи лежать у досить близькій проблематичній площині до досліджуваної нами теми і окремими фактами можуть доповнити чи проілюструвати польсько-українські міжнаціональні стосунки.

Друга, умовно виділена група історіографії – це, так звана, регіоналістика, сучасний і доволі самостійний науковий напрям досліджень. Не вдаючись до деталізації поняття й суті регіоналізму та його типології, слід зазначити, що тривалий час вивчення регіоналізму проводилося виключно на ґрунті західноєвропейських процесів регіоналізації. Тепер же предметом досліджень виступають регіони ЦСЄ в т.ч. України і Республіки Польща. Виділяючи другу групу історіографії, ми ставимо за мету систематизувати, проаналізувати й перелічити найбільш вагомі, на нашу думку, праці істориків, політологів, економістів, правознавців з регіональної політики. Наприклад, переважна більшість науковців-політологів пов'язують ТКС із європейським вибором України і необхідністю європейської інтеграції, як одного із найважливіших чинників державної незалежності, політичної та економічної стабільності країни і ефективного соціально-економічного розвитку.

Регіональну співпрацю, взагалі, польсько-українське регіональне співробітництво, зокрема, досить широко представлено і в літературі економічного спрямування. Власне і саме поняття «прикордонне (транскордонне) співробітництво» у 90-ті роки ХХ століття почали активно вживати саме у вітчизняній економічній науці, що пов'язано із загальносистемними змінами і лібералізацією зовнішньополітичних відносин. Про необхідність входження національних економік у глобальну транскордонну систему свідчать і результати досліджень американських вчених П. Кольєра і Д. Доллара [698], котрі доводять, що глобалізація у такому вигляді, як міжрегіональні зв'язки, для країн з перехідною економікою корисна.

Відтоді проблема ефективної інтеграції економік прикордонних регіонів України з відповідними регіонами сусідніх держав розглядалася багатьма вітчизняними науковцями. Академіки НАН України А. Амоша, М. Долішній, професори П. Беленький, Ю. Макогон, М. Янків аналізували у своїх працях стратегічні напрямки розвитку ТКС в контексті активізації внутрішньополітичної діяльності регіонів та розвитку підприємництва в прикордонних регіонах і його впливу на прискорення інтеграційних процесів.

Наприклад, М. Долішнім у співавторстві з С. Злупком і С. Вовканичем зроблено, на нашу думку, досить вдалу спробу науково обґрунтувати механізми регіональної політики, у тому числі й транскордонного співробітництва у колективній монографії «Регіональна політика і механізми її реалізації» [511]. Три роки по тому, М. Долішній узагальнив досвід регіональної політики на рубежі ХХ–ХХІ століть із визначенням нових пріоритетів для України у фундаментальній монографії «Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети» [253]. Оpubлікував науковець і ряд статей, у яких досліджує організаційне та правове забезпечення регіональної політики в Україні, особливості та перспективи регіонального польсько-українського співробітництва [251; 252; 254].

Чималий науковий доробок, здійснений у напрямку регіоналізму С.Писаренко [489 – 492]. Дослідниця опублікувала ряд цікавих статей, присвячених аналізу конкурентноспроможності регіонів, різноаспектно дослідила регіональну політику України та країн ЄС, у тому числі Польщі, щодо України. Але особливо цінною як з науково-теоретичної, так і практичної точок зору, для нашого дослідження стала наукова праця С. Писаренко «Організаційно-економічний механізм реалізації регіональної політики Європейського Союзу» [490].

Підвалини розвитку історичних досліджень польсько-українського прикордоння, вивчення особливостей галузевої співпраці на регіональному рівні, співробітництва між органами місцевого самоврядування були закладені професором В. Колесником [348]. Він першим з вітчизняних науковців

виокремив і довів перспективність та ефективність саме прикордонних зв'язків у загальному контексті міждержавного співробітництва. Публікації В. Колесника [344; 346–347; 349 – 357] присвячені різноманітним аспектам польсько-української співпраці на рівні прикордонних регіонів.

Близькою тематично до доробку В. Колесника є монографія В. Чужикова, який розглядає регіональне співробітництво на постсоціалістичному просторі, у тому числі й Республіки Польща та України. Регіоналістика лежить в основі наукового доробку Н. Мікули [429 – 432], який присвятив цій проблемі не лише ряд статей, але й дві монографії, у яких аналізується міждержавна співпраця на рівні єврорегіонів, проблеми регіональної співпраці, робляться прогнози подальшого розвитку транскордонного співробітництва.

Цікавими для дослідника регіонального та транскордонного співробітництва є, також, монографії Р. Федана «Регіональні фактори активізації транскордонної співпраці Польщі та України» [610] та С. Дрозда «Стан та перспективи розвитку транскордонного співробітництва між Україною та Польщею» [255]. Відзначаючи їх високий науково-теоретичний рівень, слід, однак, зауважити, що ряд положень можна було б підкріпити прикладами із набутої уже практики спілкування прикордонних регіонів, наприклад, Волинської області та Люблинського і Замостського воєводств Польщі.

Цікаву інформацію про український досвід єврорегіонів можна почерпнути з проекту Київського центру інституту Схід-Захід, підготовленого групою науковців центру (Є. Кіш, О. Вишняков, Л. Лендзел та ін. за загальною редакцією С. Максименка та І. Студеннікова) [449], а також монографії П. Луцишина «Єврорегіон Буг. Обласний суспільно-географічний комплекс: теорія, методика, практика» [397] та колективної монографії Б. Клімчука, Н. Луцишиної та П. Луцишина «Єврорегіон «Буг»: концепція та стратегія розвитку» [332].

ТКС, особливості єврорегіональної співпраці у своїх статтях розглядали, також, вчені-міжнародники В. Лажнік, С. Лукін, В. Павлов, С. Мітряєва [436], Ю. Макогон [408] та ін. Регіональну інтеграцію у її зовнішньоекономічному прояві досліджував А. Мокій [438]. Усі перелічені роботи мають спільність: переважання економічного аналізу та прогнозування, різнопланову статистику.

У своїх статтях А. Гальчинський [194] та Б.Гаврилишин [190] обстоюють думку про те, що лише долучення до процесу європейської інтеграції забезпечать Україні таку систему врядування, у якій переважатиме повна інституалізація, плюралізм думок та індивідуальна свобода.

Геополітична роль Західної України в міжнародному житті Української держави досліджується у праці Т. Возняк [183; 184]. К. Хом'юк [614] досліджує основні напрямки реалізації програм єврорегіону «Буг». Є. Кіш [331] розглядає особливості розвитку ТКС прикордонних територій України після розширення ЄС. Н. Перстньова [486] узагальнила і характеризує перший український досвід єврорегіонів і ТКС.

Особливості співробітництва між органами місцевого ОМВС сусідніх держав, прикордонну співпрацю глибоко досліджують українські дослідники А.Круглашов [375]. Цими науковцями аналізуються основні тенденції сучасного розвитку МСВ в Україні та Польщі. Висвітлюючи прикордонні контакти між областями України та Польщі у другій половині ХХ століття, автори наголошують на активній участі ОМСВ у налагодженні прикордонної співпраці та у формуванні нормативно-правової бази транскордонного співробітництва.

Підсумовуючи огляд історіографії, можна зробити кілька загальних висновків:

1. У вітчизняній та зарубіжній історіографії накопичено достатньо велику кількість наукових досліджень, присвячених різним аспектам польсько-українських міждержавних відносин, що дозволяє відтворити цілісну картину міждержавних взаємин. Однак, єдиної, узагальнюючої праці, яка б

всесторонньо розкривала польсько-українське співробітництво у період 1991 – 2011 років – не існує.

2. Вивчення окремих галузей міждержавного співробітництва, як от: економічного, політичного, регіонального, культурного є досить нерівномірним. Переважна більшість праць присвячена економічним, політичним та інтеграційним складовим польсько-українських взаємин, менша – регіональній співпраці, і зовсім мала кількість наукових розробок торкається гуманітарної сфери, співпраці між Республікою Польща та Україною у справі національних меншин тощо.

3. Наявна вітчизняна та зарубіжна історіографія свідчить про достатню забезпеченість матеріалами для проведення комплексного аналізу польсько-українських міждержавних відносин у період 1991 – 2011 років.

1.3. Джерельна база дослідження

Об'єктивному й всесторонньому розкриттю досліджуваної теми сприятиме критичний, неупереджений аналіз джерел. Вони різноманітні за своїм походженням, інформаційною насиченістю та загальною спрямованістю і відображають різні етапи формування і розвитку сучасних польсько-українських відносин. У зв'язку з тим, що цих матеріалів достатньо нагромаджено для об'єктивного відтворення системи формування та розвитку польсько-українських відносин сучасного періоду, головним завданням дослідників стає систематизація, узагальнення та тлумачення відомих фактів, а також формування власної концепції польсько-українських взаємодій на новітній методологічній основі.

Дослідження польсько-українських міждержавних стосунків періоду 90-х років ХХ – початку ХХІ століть передбачає використання цілого ряду вітчизняних та зарубіжних джерел. Джерельну базу представленої роботи ми умовно поділяємо на три найважливіші групи: неопубліковані документи, опубліковані документи, а також інтерв'ю, хроніки подій та інші різноманітні матеріали, опубліковані у періодичних виданнях.

До першої групи (неопубліковані документи) ми відносимо робочі та офіційні документи, що зберігаються в архівах Республіки Польща та України. Важливе значення для повноти розкриття наукової проблеми мали фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Архіву Міністерства закордонних справ України, Архіву Верховної Ради України, Архіву актів нових у Варшаві (Archiwum Aktów nowych w Warszawie), Державного Архіву у Люблині (Archiwum Państwowe w Lublinie) Республіки Польща.

Як показало їх вивчення, сьогодні працівники архівних установ проводять величезну й кропітку роботу по відбору, інвентаризації та

систематизації документів, складають і оприлюднюють детальні покажчики, тематичні огляди джерел, складають путівники, які набагато прискорюють та спрощують працю науковців щодо пошуку та підбору інформації. Проте, існують і певні проблеми, зокрема, непослідовне дотримання законодавства про Національний архівний фонд, відсутність чіткого і своєчасного механізму передачі документів для комплектування в архівосховища, що зумовлює розпорошення документальної бази, а іноді створює певні прогалини у формуванні архівних фондів.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО Укр.). Документи та матеріали, що зберігаються у фондах ЦДАВО Укр., що у м. Києві є невід'ємною складовою проведеного дослідження. Головним чином використано три фонди цього архіву, а саме: «Адміністрація Президента України», «Комісія у закордонних справах» та «Верховна Рада України».

Найчисельніша група документів, що задіяна у нашому дослідженні, вміщена у фонді «Адміністрація Президента України». Документи цього фонду стосуються підготовки та проведення зустрічей українських та польських президентів, стенограми їх зустрічей, прес-конференцій, тексти інтерв'ю українських та польських президентів проведених у різний час для журналістів Республіки Польща та України. Чимала кількість документів даного фонду присвячена безпосередньо двосторонньому співробітництву. Так, наприклад, тут містяться пропозиції МЗС України до ряду двосторонніх угод про співпрацю у різних галузях, пропозиції щодо організації візиту Президента України до Польщі, інформації Посольства України в РП, лист МЗС України про подання на ратифікацію Консульської Конвенції між Україною та РП, інформації МЗС України про перебіг офіційних візитів глав сусідніх держав, звіти про роботу МЗС України за 90-ті роки ХХ століття тощо.

Ціла група документів фонду стосується організаційного оформлення та роботи ККП України та Республіки Польща. Це, зокрема, повідомлення Посольства України в РП про ратифікацію Президентом Польщі Протоколу про

утворення Консультаційного Комітету, комюніке засідання Консультаційного Комітету президентів, листи до різноманітних міністерств і відомств, щодо виконання рішень Комітету, і повідомлення Посольства України в РП з приводу організації та проведення робочих зустрічей і т. ін..

Група документів фонду «Адміністрація Президента України» стосується міждержавних контактів у науковій, міжнародній та міжлюдській сферах. Це, зокрема, листи Академії Наук України про організаційне засідання спільної комісії істориків «Україна – Польща», листи Держкомкордону України про підсумки Міжнародної конференції з прикордонних питань, інформація Посольства України у РП про листи української громади, листи Комітету міжнародних відносин Львівської облдержадміністрації з довідковими матеріалами про становище польської національної меншини на Львівщині та матеріали польської преси, щодо реставрації «Цвинтаря Орлят» у Львові.

У фонді «Комісія у закордонних справах» містяться тексти листів та телеграм, які надходили на адресу Верховної Ради України та Президента України. Серед них вітальні ухвали Сейму РП на честь незалежності України і урядові телеграми тощо.

Документи фонду «Верховна Рада України» представлені списками законодавчих актів, які опрацьовувалися Комісією Верховної Ради України у закордонних справах. Серед них, наприклад, такі документи, як Постанова Верховної Ради України про ратифікацію Договору між Україною та РП про добросусідство, дружні відносини і співробіництво, Проект основних нарядків зовнішньополітичної діяльності України, Закон про зовнішньополітичну діяльність України, Митний кодекс України, Закон України про іноземні інвестиції і багато інших.

Архів актів нових у Варшаві (Archiwum Aktów nowych w Warszawie).

Важливим джерелом для нашого наукового дослідження стали документи Варшавського архіву актів нових, зокрема його п'яти фондів, а саме:

фонд «Gabinet Ministra» («Кабінет Міністрів»), фонд «Wydział Zagraniczny» (Відділ закордонний), фонд «Centralny Urząd Planowania» (Центральний Уряд планування), фонд «PZPR. Komitet Centralny. Wydział Polityki Społeczno-Ekonomicznej» (ПОРП. Центральний комітет. Відділ соціально-економічної політики), фонд «Wydział-Sekretariat Komisji Międzynarodowej» (Відділ-секретаріат міжнародної комісії).

У першому фонді «Cabinet Ministra» містяться різноманітні документи, що стосуються економічного співробітництва між Польщею та СРСР періоду 80-поч. 90-х років ХХ століття та Польщею і Україною, а також проекти документів, та, власне, самі документи щодо політичної співпраці, як наприклад, «Концепція польської східної політики» [20], «Завдання польської зовнішньої політики на 1994 рік» [20] і. т. ін.

У фонді «Wydział Zagraniczny» містяться різнопланові документи, що характеризують міждержавне співробітництво у сфері культури, туризму, обміну інформацією, плани та звіти щодо проведення днів культури Польщі в Україні та України у Польщі, домовленості про обмін лекторами (у радянський період, та їх списки, разом із лекційною тематикою). Тут у великій кількості зустрічаємо різноманітні плани, розпорядження, інформаційні листи щодо увіковічення пам'яті видатних поляків на території України, і навпаки – українців у Польщі (детальні списки по кожній із областей та воєводств, де встановлювалися пам'ятники, меморіальні дошки тощо). Ще одна група документів, – це інформації про обмін делегаціями, екскурсійними групами, а також про зустрічі, організовані та проведенні громадськими організаціями та товариствами. Наприклад, з-поміж інших, тут містяться документи українсько-польської зустрічі, проведеної у Львові 20 липня 1987 року з приводу бібліотеки Осолінеум, що була перевезена зі Львова до Вроцлава [48].

Великий за вмісткістю документів є фонд «Centralny Urząd Planowania»: він включає в себе як документи радянського періоду, так і документи першої половини 90-х років ХХ століття. В ньому представлені документи, що стосуються співробітництва Польщі та України у 80-х – на поч.. 90-х років ХХ

століття, це торгівля, обмін товарами, продаж та купівля нафти, газу, залізної руди, електроенергії, імпорт та експорт обладнання, машин, сільськогосподарської продукції тощо.

Документи початку 90-х років ХХ століття представлені концепціями польської східної політики, політичних та економічних відносин з країнами пострадянського простору, у тому числі Україною. Тут зберігаються численні інформаційні листи польського МЗС про польсько-українські відносини: зустрічі, переговори і т. ін., а також плани міждержавного співробітництва, як, наприклад, «Найважливіші завдання польської зовнішньої політики, щодо України на 1995 рік» [24].

У фонді «PZPR. Komitet Centralny. Wydział Polityki Społeczno-Ekonomicznej» знаходяться документи 70 – 80-х років (радянського періоду) і 90-х років ХХ століття, періоду незалежної Польщі і України. Це різнопланова добірка планів, звітів, інформацій про співробітництво науково-дослідних установ, а також у галузі сільського господарства, економіки, торгівлі, інформації, як, наприклад, «Актуальні проблеми розвитку економічних відносин із закордоном» [37], «Оцінка реалізації завдань, що виникають із координації планів між країнами членами РЕВ» [38] і ін.. Саме на основі документів фонду здійснено поглиблений аналіз стану та особливостей міждержавної співпраці на рубежі 80 – 90-х років ХХ століття.

Важливими для нашого дослідження стали й документи фонду «Wydział-Sekretariat Komisji Międzynarodowej», в якому тут містяться плани та звіти про проведення днів і тижнів польської культури в Україні, списки товариств та громадських організацій, створених українською меншиною на території Польщі [54] та польською меншиною на території України, протоколи українсько-польських зустрічей різного рівня, записи бесід державних діячів, вчених істориків. Чимало документів цієї групи присвячені співробітництву у галузі освіти, науки, засобів масової інформації, узгодженню «білих плям» спільної історії. Окрему групу складають документи, що стосуються особливостей та проблем міждержавного співробітництва в політичній та

економічній сферах, як, наприклад, «Проблеми і перспективи польсько-українського співробітництва у 1991 – 1995 роках» [55] та ін. Проблемою є те, що деякі матеріали цього фонду знаходяться в процесі укладання, тому посилання на них є нестандартними.

Підсумовуючи короткий огляд документів Архіву актів нових, що у Варшаві, слід визнати, що саме фонди даного архіву стали однією із найважливіших джерельних підвалин, на яких базується пропонуване дослідження. Вони дозволили значно поповнити документальним аналізом і фактичним матеріалом стан співробітництва радянського періоду та першої половини 90-х років ХХ століття.

Державний Архів у Люблині (Archiwum Państwowe w Lublinie).

У фондах Державного Архіву у м. Люблин Республіка Польща виявлено досить різнопланову і детальну ілюстрацію прикордонного співробітництва польських воєводств та українських областей у радянський період. Документи, що нас найбільше зацікавили, містяться головним чином, у чотирьох фондах: «Відділ пропаганди» (Wydział Propagandy), «Польська об'єднана робітничка партія Воєводський комітет у Люблині» (Polska zjednoczona partia robotnicza Komitet wojewodzki w Lublinie), «Відділ освіти та культури» (Wydział oświaty i kultury), «Відділ ідеології» (Wydział Ideologiczny).

Згадані фонди включають у себе документи та матеріали періоду 50-х – поч. 90-х років ХХ століття. Тому документи з цих фондів склали основу для характеристики українсько-польського прикордонного співробітництва радянського періоду, на основі яких проведено аналіз основних напрямків співпраці, виділено її основні етапи, прослідковано динаміку. Слід зазначити, що значна частина документів, представлених у фондах Люблинського архіву, продубльована в Архіві актів нових міста Варшави, куди надходила інформація з усіх регіонів країни. Тому наше дослідження головним чином опирається на матеріали Архіву актів нових.

Поточний архів управління культури і туризму Волинської обласної державної адміністрації.

Документи та матеріали цього архіву дозволяють прослідкувати участь Волинської області у транскордонному українсько-польському співробітництві, проаналізувати основні його напрямки, виділити особливості та проблеми. Особливо широко цитованими у нашому дослідженні є матеріали, присвячені культурному співробітництву Волині з прикордонними воєводствами Польщі: договори та угоди, що уклалися між обласною адміністрацією та воєводськими органами влади. На основі даної групи джерел проаналізовано діяльність органів місцевого самоврядування та охарактеризовано їх роль у міждержавному співробітництві, прослідковано механізм співпраці.

Другу, досить об'ємну групу джерел складають опубліковані документи. Оскільки ця частина джерельної бази є надзвичайно широкою та різноплановою і включає в себе міжнародні договори, акти, заяви чи пропозиції (так звану договірну ініціативу представницьких органів та органів виконавчої влади), а також національне законодавство досліджуваних країн, вважаємо за доцільне скористатися уже розробленою українськими дослідниками схемою кодифікації джерел правового регулювання міждержавних відносин України та РП [460], яка включає у себе договірну ініціативу, міжнародні домовленості, міжнародні договори, міжнародне співробітництво, транскордонне співробітництво, імплементацію та дозволяє у логічній послідовності охопити аналізом головні моменти правового регулювання двостороннього співробітництва.

Найперша стадія утворення нормативно-правової бази відносин між державами – договірна ініціатива. Головною передумовою для неї є спільність інтересів щодо встановлення взаємовигідного співробітництва. Договірна ініціатива включає у себе декларації, протоколи, конвенції, ноти й інші види діяльності, які на основі міжнародних домовленостей і договорів визначають юридичні норми міждержавної співпраці. До таких документів, наприклад, відноситься Декларація про принципи й основні напрямки розвитку українсько-польських відносин (Київ, 13 жовтня 1990 року) [71], перший основоположний

документ, що був прийнятий ще до встановлення дипломатичних відносин між Україною та РП.

Поряд із Декларацією, яка започаткувала організаційно-правове забезпечення законодавчого процесу двосторонніх відносин, слід назвати також Протокол про консультації між Міністерством закордонних справ Української РСР і Міністерством закордонних справ Республіки Польща (Київ, 7 вересня 1991 року) [107], та Консульську Конвенцію між Україною та Республікою Польща (Варшава, 8 вересня 1991 року) [97]. Власне, саме ці документи стали підвалиною для підписання 18 травня 1992 року у Варшаві базового міждержавного Договору між Республікою Польща і Україною про добросусідство, дружні відносини і співробітництво [75; 76].

Як уже зазначалося вище, до цієї групи джерел ми відносимо і міжнародні домовленості. Міжнародні домовленості – це універсальні міжнародні акти, що закріплюють основні принципи міжнародного права. До таких документів відносяться документи Генеральної Асамблеї ООН і Парламентської Асамблеї Ради Європи, зокрема ті, на які найбільше орієнтується міжнародна спільнота, і які найчастіше фігурують у преамбулах польсько-українських договорів про партнерство: Статут ООН [122], Європейська Хартія місцевого самоврядування [81], Європейська конвенція захисту прав національних меншин [79], Європейська рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво і Додатковий протокол до Європейської Рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями [74], а також правова база ОБСЄ [470], і, загалом, основи права ЄС [588].

Невід’ємним джерелом дослідження є також міжнародні договори, як засіб нормотворення в усіх галузях міжнародних відносин. Серед них, в першу чергу, слід виділити Віденську конвенцію про право договорів від 23 травня 1969 року та Віденську конвенцію про право договорів між державами і міжнародними організаціями від 21 травня 1986 року. Україна та РП, ставши на шлях побудови демократичної держави, визнали пріоритетними ці норми

міжнародного права. Нормативно це закріплено у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року [106; 107], у постанові «Про основні напрями зовнішньої політики України», затвердженої Верховною Радою України 2 липня 1993 року [90]. У Конституції України зроблено уточнення щодо пріоритетності міжнародно-правових норм [96].

Найбільший масив джерел складають міждержавні документи, які регулюють співробітництво України та РП у торгівельно-економічній, правовій, гуманітарній та інших сферах суспільного буття. Цей процес було започатковано Декларацією про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин, підписаною у Києві 13 жовтня 1990 року [71]. Декларація стала однією із передумов укладення договорів та угод у різних сферах політичного, економічного й гуманітарного співробітництва на принципово новій методологічній основі (Див. додаток А).

Вслід за Декларацією було прийнято основоположні нормативні акти в усіх напрямках міждержавної співпраці, і саме на цих документах, у подальшому, формувалася галузева договірна база співробітництва України та Республіки Польща. Наприклад, торговельно-економічне співробітництво між сусідніми державами було започатковане угодою між Урядом України та Урядом РП про торгівлю та економічне співробітництво, від 1 жовтня 1991 року [120], а також Меморандумом про основи лібералізації торгівлі між Україною та Республікою Польща від 23 січня 1997 року [99]. Згадані документи і на сьогоднішній день не втратили актуальності і цілком відповідають головним концептуальним нормам міжнародного співробітництва, адже їх головний принцип – ринкова економіка. Саме на основі цих документів упродовж 90-х років минулого століття сформувалася законодавчо-правова база торговельно-економічної співпраці, яка постійно поглиблюється. (Див. додаток В).

Аналіз польсько-української договірної бази переконливо свідчить, що чималою групою, з-поміж інших, є договори, що регулюють міждержавне співробітництво у гуманітарній сфері. (Див. додаток Г). Започаткувала цей

процес Угода про співпрацю між Міністерством культури і мистецтв РП та Міністерством культури України до кінця 1991 року і на 1992 – 1993 роки, а також Попередня угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща з питань культурного і наукового співробітництва від 18 травня 1992 року.

Ще одна, досить чисельна група, що має безпосередній стосунок до нашого дослідження, складається із договорів, які регулюють питання міжрегіонального, прикордонного та транскордонного співробітництва, а також спільного обслуговування українсько-польського Державного кордону (Див. додаток Д). Особливістю укладення даних договорів є той факт, що участь у їх формуванні брали не лише центральні державні інституції, а й місцеві самоврядні структури (обласні та районні адміністрації, міські ради, воєводські і повітові осередки влади, органи регіонального управління, прикордонної, митної служби і т. ін.).

Розробка та прийняття відповідних договірних актів відбувається на основі чинного законодавства України та РП з питань міжрегіонального, і транскордонного співробітництва. У даному дослідженні введені у науковий обіг та проаналізовані найбільш важливі документи: Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, які визначають зміст цього процесу, контролюють його хід та виконання (Див. додаток Е).

Серед чималої групи законодавчих актів слід виокремити також і ті, що безпосередньо відносяться до транскордонного співробітництва і міжрегіональних зв'язків двох сусідніх держав. Це, зокрема, Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24 червня 2004 року № 1861 – ІУ; укази Президента України «Про концепцію державної регіональної політики» від 15 червня 2002 року № 312, «Про спеціальну економічну зону «Інтерпорт Ковель» від 22 червня 1999 року № 702; постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики» від 13 вересня 2001 року № 212, «Про Програму розвитку євро регіонів і утворення Міжвідомчої комісії з питань транскордонного співробітництва та єрорегіонів» від 29 квітня 2002 року № 587, «Про затвердження Державної програми

розвитку транскордонного співробітництва на 2007 – 2010 роки» від 27 грудня 2006 року № 1819 і ін. документи, які свідчать, що вищі державні органи влади України, крім ратифікації двосторонніх договорів з проблем регіонального, транскордонного співробітництва, безпосередньо займалися розробленням та впровадженням нормативно-правових актів у цій сфері відносин.

Завершуючи огляд нормативно-правової бази польсько-українського співробітництва, не можна лишити поза увагою й інші групи джерел, до яких ми звертаємося у даному дослідженні. Сюди ми відносимо інформаційно аналітичні матеріали відповідних управлінь та відділів облдержадміністрацій прикордонних областей, нормативні регулювання Державної митної служби і Державної податкової адміністрації України на зміни у митній і податковій сферах, статистичні дані українських і польських статистичних центрів, розміщені у спеціальних виданнях тощо.

Чимало документів опубліковано окремими книгами та збірниками. Серед таких видань не можна не згадати офіційне видання МЗС України (під загальною редакцією А. Зленка) «Зібрання чинних міжнародних договорів України» [591], ілюстрований довідник В. Литвина «Україна: хроніка поступу» [388], збірник документів та матеріалів М. Сороки «Світ відкриває Україну: про зовнішню політику Української держави у 90-х роках ХХ століття. Статті. Документи. Коментарі» [536]. В останньому виданні, окрім текстів міждержавних угод, містяться інтерв'ю, коментарі політиків та політологів. Цікавою є колективна праця українських науковців «Україна у ХХ столітті (1990 – 2000 р.). Збірник документів і матеріалів» [530].

Ще одним із джерел проведеного дослідження стала періодична преса, яка на своїх сторінках містить велику кількість фактичного і статистичного матеріалу щодо перебігу подій у становленні та розвитку українсько-польських двосторонніх стосунків. Зазвичай, це коротка інформація про події міждержавних відносин: зустрічі, підписані угоди, тематика переговорів, заяви та коментарі політиків. З цієї точки зору, найбільш інформативними є газети центральних законодавчих органів України: «Урядовий кур'єр», «Голос

України», «Політика і час», а також польських «Rzeczpospolita», «Gazeta Wyborcza». У цих виданнях вміщені опубліковані проекти законів та, власне, самі закони, постанови, інтерв'ю, коментарі тощо.

Досить часто критичні оцінки української зовнішньої політики та розвитку українсько-польського міждержавного співробітництва зустрічаються на сторінках газет «Дзеркало тижня», «День», «Україна молода». Ці видання, на відміну від «Урядового кур'єра» та «Голосу України», де, до речі, переважають виключно позитивні оцінки, більш приземлено висвітлюють проблеми та неузгодженості міждержавних відносин Республіки Польща та України. Досить багато матеріалів, що прямо чи дотично стосуються теми нашого дослідження, опубліковано на сторінках «Незалежного культурологічного часопису», «Стратегічної панорами», «Нової політики», «Віче», «Волині», «Всесвіту» і ін.

Аналіз опублікованих документів показує, що польсько-українське співробітництво у процесі свого становлення та розвитку не стало предметом спеціального історичного дослідження, хоча основні напрями та форми польсько-української співпраці привертали увагу багатьох істориків, економістів, політологів, в меншій мірі – юристів-правників.

З огляду на той факт, що демократична Польща, і Україна, як незалежна держава, протягом останніх десятиліть повністю довели свою життєздатність, можемо із впевненістю говорити про історичний характер проблеми. Її вивчення у сукупності різноманітних чинників: політичного, економічного, міжнародного, культурно-освітнього і ін.. становить значний науковий і практичний інтерес.

Досі увага вітчизняних і польських авторів зосереджувалася на польсько-українських відносинах протягом обмеженого часового відрізка, або в конкретних галузях діяльності двох народів і держав. Сьогодні джерельна база дослідження, яка включає документи державних і відомчих архівів України, поточних архівів, польських і українських статистичних органів, вітчизняної і зарубіжної періодики дозволяє розкрити процес становлення та

розвитку польсько-українського співробітництва з науковою достовірністю і в значно ширшому контексті. Історіографія та джерела вказують на те, що співробітництво Польщі та України слід розглядати крізь призму розвитку міждержавних відносин, співробітництво та інтеграцію в європейські структури.

Завдяки систематизації і типологізації наукової літератури та джерел вдалося встановити, що офіційна концепція становлення та розвитку українсько-польського співробітництва в політичній, торговельно-економічній, гуманітарній та інших сферах суспільного буття має дві частини. Перша, теоретична, являє собою формування нормативно-правової бази такої взаємодії. Друга, практична, полягає у безпосередній реалізації змісту підписаних угод і інших нормативних документів. Взаємозв'язок цих частин здійснюється шляхом їх осмислення й узагальнення в науковій літературі історичного, економічного і правознавчого характеру.

Систематизація наукової літератури та джерел вказує й на те, що сучасна модель співробітництва Республіки Польща й України є комплексною, цілісною і всеохоплюючою, включає взаємодію держав в усіх найважливіших сферах суспільного буття і може бути використана як типова не лише на двосторонньому, а й універсальному міжнародному рівні, тобто з іншими країнами світу.

Таким чином, джерельна база та наукові розробки сучасних вчених дозволяють виділити, як окрему дослідницьку проблему становлення та розвиток співробітництво між Республікою Польща та Україною. Висвітлення цієї проблеми у фаховій літературі є частковим. Відтак, детальна наукова розробка проблеми вимагає аналітичного дослідження усіх виявлених джерел та фахових публікацій на засадах їх осмисленої систематизації.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

2.1. Організаційно-правові засади

Сучасна історія польсько-українських міждержавних відносин розпочала свій відлік 2 грудня 1991 року, коли нова демократична Польща офіційно визнала незалежність України. Однак, незважаючи на те, що офіційно незалежність Україна здобула лише в 1991 році, аналіз формування міждержавних відносин, на нашу думку, слід розпочати з рубежу 80 – 90-х років ХХ століття. Адже саме 1989 рік увійшов в історію Республіки Польща як початок системної трансформації країни, одним із важливих елементів якої була зміна засадничих принципів і пріоритетів зовнішньої політики. До того ж, системні зміни, пов'язані із закінченням епохи соціалізму, співпали у часі зі зміною геополітичної ситуації в Європі. Падіння східного блоку, демократичні процеси в країнах Центрально-Східної Європи, об'єднання Німеччини, а також криза СРСР та його крах, великою мірою вплинули на особливості формування зовнішньої політики Польщі, зокрема стосовно України.

Процес формування польської зовнішньої політики з 1989 року був досить складним і суперечливим. Адже від самого початку потрібно було виробити чітку позицію щодо змін, які відбувалися у цей час на Заході, але ще важливіше – на Сході. Розпад СРСР і чимраз виразніші декларації незалежності колишніх радянських республік відбилися на необхідності польської дипломатії з особливою обережністю і поміркованістю сприймати й трактувати процеси, що відбувалися за східним польським кордоном, і з особливою увагою підійти до формування нової закордонної політики III Речіпосполитої.

Головною ціллю нової східної політики стало реагування на зміни, що відбувалися за східним кордоном країни і поступове, обережне зав'язання міждержавних контактів з різними республіками колишнього Союзу РСР, і в першу чергу тими, з яким Польща мала спільний кордон. Зрозуміло, що це було продиктовано прагненням забезпечити територіальну інтегральність Польщі, а також міркуваннями безпеки держави, намаганням не допустити до ситуації, у якій би польський східний кордон міг стати зоною напруги чи непевності в міжнародних стосунках [680, 226]. Саме в цьому сенсі особливу зацікавленість і важливість польська сторона починає надавати побудові польсько-українських добросусідських відносин.

У цей період польське МЗС формує свою політику щодо СРСР на принципах «подвійного шляху», або «двошляховості» [770, 27]. Суть політики «подвійного шляху» зводилася до налагодження стабільних двосторонніх відносин з Москвою, з одного боку, а, з іншого – з окремими республіками Союзу РСР. Фактично політика РП у східному напрямку зводилася до трьох концепцій: збереження радянських структур і підтримка реформ започаткованих М. Горбачовим; підтримка деяких республік СРСР, особливо України, як свого найближчого східного сусіда (так званий «прометеїзм»); дотримання тісних відносин з Росією, як спадкоємницею Союзу РСР [743, 87].

Слід зауважити, що усі ці концепції розвивалися паралельно, жодна з них не була пріоритетною. Хотілося б, у той же час, звернути увагу, перш за все, на факт особливого сприйняття польською дипломатією України (її ваги в регіоні та важливості для Польщі) при формування східної політики в період 1989 – 1999 років. Проблеми формування перших концепцій польської східної політики нерозривно пов'язані з демократичними процесами у Польщі та з формуванням першого уряду солідарності Т. Мазовецького, а також із втратою актуальності польсько-радянських стосунків. Це був досить складний процес, який не передбачав швидких змін у відносинах із східними сусідами Республіки Польща.

Щодо динаміки контактів між Польщею та Україною, то на неї мали вплив як внутрішні, так і зовнішні фактори. На початку розглядалася можливість пошуку дещо інших, нових можливостей і шляхів будувати зовнішню політику при одночасному підтриманні звиклих зв'язків з Радянським Союзом. Остаточне прийняття концепції «двошляховості» визначало новий курс східної польської політики на кілька наступних років, як і її контакти з Сходом. Реалізація ж цієї концепції була надзвичайно важким завданням для польської дипломатії, оскільки ця політика не була апробована ні у Москві, ні на Заході. Останній, у цей час, будучи зацікавлений і обладієний процесами перебудови, що відбувалися в СРСР, без особливого ентузіазму реагував на незалежницькі пориви України [680, 227].

Як зазначає К. Скубішевський, тогочасний міністр закордонних справ Республіки Польща, суть політики «двошляховості» зводилася до «...підтримання необхідних стосунків з так званим центром, тобто Москвою, і рівноцінних стосунків з республіками СРСР, в першу чергу з Україною, Білорусією та Росією, оминаючи центр...» [788, 271]. Політику «двошляховості» Польща розпочинає втілювати на практиці з літа 1990 року, після першої консультації міністрів закордонних справ Республіки Польща, України, Білорусії та Росії. На цій же зустрічі усім партнерам було вручено текст проекту Декларації про добросусідство [71]. Україна і Польща підписали узгоджений текст Декларації 13 жовтня 1990 року і це стало свого роду позитивним переломом у польсько-українських стосунках [572, 516].

Польсько-українські відносини розпочали розвиватися і набули характеру міждержавних ще до здобуття Україною незалежності в 1991 році. В цьому була особиста заслуга міністра закордонних справ Республіки Польща К.Скубішевського, а також і всього міністерства, яким він керував у 1989 – 1993 роках. Уже перші контакти показали велику зацікавленість і широкі можливості для співпраці обох сторін на міжнародній арені. Було здійснено спробу підготувати офіційні дипломатичні відносини, які держави виразили готовність укласти при здобутті Україною незалежності.

Польща була першою державою світу, яка в грудні 1991 року визнала незалежність України, а уже через місяць – 4 січня 1992 року між обома державами було встановлено повноцінні дипломатичні стосунки. Фактично з цього моменту відкривалися широкі можливості до започаткування і розвитку взаємних контактів, закладався фундамент для побудови подальших відносин. Українська політична еліта постала перед завданням формування зовнішньої політики держави. Логічно, що процес становлення повноцінних дипломатичних відносин розпочався з Республікою Польща, країною, що найбільше відповідала українським зовнішньополітичним пріоритетам та очікуванням. Досить швидко польсько-українські стосунки були визначені уже як «стратегічне партнерство».

Слід визнати, що пропольська позиція українського політичного істеблїшменту, великою мірою склалася через складну внутрішню політичну ситуацію в Україні. Зокрема, українська керівна еліта змушена була шукати союзників з огляду на складну ситуацію, що склалася в середині СРСР і була пов'язана із відмовою України підписати новий союзний договір.

До того ж, результативний досвід співробітництва на рівні опозиційних сил та прихід до влади у Польщі антикомуністичного уряду давали підстави для оптимізму у побудові двосторонніх відносин. Не останнім фактором, що вплинув на формування зовнішньої політики нашої держави, стало розуміння того, що саме Польща, як ніхто інший, зможе якнайкраще послугувати «містком» для інтеграції України до європейського співтовариства.

Перші роки міждержавних стосунків окреслені динамічним розвитком політичних контактів, творенням міждержавних інституцій, організаційного оформлення дипломатично-консульських служб, узгодження процедур співпраці і формування нормативно-правових засад польсько-українських стосунків. До того ж, на міжнародній арені Польща виступає свого роду протезистом України, невтомно наголошуючи на величезному значенні незалежної України, як для Польщі, Центрально-Східної Європи, так і для всього континенту [736, 221]. Не є секретом, що у зазначений період Україна

для Польщі є досить важливою, адже саме Україну поляки вважають за головного східного партнера, пов'язують з нею великі надії і відводять провідне місце у концепції східної політики.

Як зауважувалося вище, на двосторонні відносини Польщі та України великий вплив мала внутрішня ситуація у країнах, зокрема в Польщі. Процес трансформації у польському суспільстві, який мав свої успіхи і невдачі, не міг не відбитися на реалізації східної політики через Україну. Беззаперечна також, існуюча взаємозалежність між політичною позицією польського Уряду та станом відносин з Україною. Перший період взаємних контактів припадає на 1989 – 1993 роки, коли при владі перебували політичні фігури руху Солідарності, і цей період польсько-українські стосунки розвивалися динамічно і були досить широко підтримувані польською політичною елітою.

Визначальним для польсько-українських взаємин став травень 1992 року, адже саме 18 – 19 травня відбувається зустріч Л. Валенси та Л. Кравчука у Варшаві, на якій було підписано сім документів, що в подальшому лягли в основу формування двосторонніх відносин [600, 250]. Серед підписаних договорів угоди про взаємодію у розвитку сільського господарства, про міжнародний транспорт, про розвиток прикордонних переходів. Однак, найважливішим результатом зустрічі Президентів стало підписання міждержавного Договору про добросусідство, дружні взаємовідносини і співробітництво. Саме цей документ створив основу для розвитку польсько-українських політичних взаємин, засвідчив відсутність територіальних претензій між сусідніми країнами [76].

Підписання Договору про добросусідство, дружні відносини і співробітництво, задекларувало засадничі принципи взаємних стосунків обох країн, підтвердило непорушність кордонів, а також цей договір врегулював положення національних меншин (польської та української) на території сусідніх держав. Концепція «двошляховості» на прикладі України приносила позитивні результати на початку 90-х років ХХ століття, і цей приклад прислужився Польщі у налагодженні нових міждержавних контактів на Сході.

У цей час український Президент декларує бажання країни приєднатися до Вишеградської групи – об'єднання РП, Угорщини та Чехословаччини, яке, по суті, мало послугувати підготовкою країн-учасниць до інтеграції в Європейський Союз та НАТО. Фактично, тим самим, Україна, нехай не прямо, але задекларувала інтеграційні прагнення. Польський Президент схвально оцінив прагнення України, однак, як засвідчила історія, проти виступила більшість польських політиків. Серед останніх переважало побоювання, що європейський шлях Польщі буде набагато простішим без України, яка, на цей час, ще досить відчутно перебувала у фарватері російської політики.

Поряд із цим, успішні політичні кроки першої половини 1992 року, на жаль, не відбилися в економіці, міждержавній торгівлі, прикордонному співробітництві, інформаційному обміні тощо. Головною перешкодою розвитку динамічних міждержавних взаємин була відсутність договірно-правової бази. Протягом першої половини 1993 року проводиться кропітка робота по створенню інституційних основ польсько-українського діалогу. Так, 12 січня 1993 року було підписано Протокол про створення Консультативного комітету Президентів (ККП) Республіки Польща та України, а 30 квітня 1993 року у Варшаві представник Президента України А. Бутейко узгодив з польською стороною текст Статуту Консультаційного комітету [793, 3–7].

Перше засідання ККП відбулося 24 – 27 травня 1993 року у Києві. Паралельно із ним відбулося робоче засідання груп українських та польських експертів. В ході робочого візиту Л. Валенси до України було підписано ряд двосторонніх угод: про юридичну допомогу і правові відносини у цивільних і карних справах, про своєчасне повідомлення про ядерні аварії, про інформаційний обмін, про співробітництво в галузі ядерної безпеки і радіоактивної охорони, про прикордонне співробітництво [817, 233].

В ході робочого візиту польського Президента у Київ українська сторона запропонувала план військово-політичного альянсу, користуючись тим, що президент РП розглядав можливості створення «НАТО-біс» за участю країн ЦСЄ. Однак, польська сторона не підтримала українську пропозицію,

пояснивши це рішенням реалізації планів входження до Північноатлантичного альянсу [131, 42].

Політичний клімат взаємних стосунків погіршується і через підписання у серпні 1993 року польсько-російської угоди про будівництво газопроводу для транспортування російського газу в обхід України, через Білорусь та Польщу у Західну Європу. Український Президент Л. Кучма, коментуючи ці події, назвав угодку «антиукраїнським актом» [162, 43], адже проблема енергетичної залежності України від російської Федерації у цей час стояла досить гостро.

Парламентські вибори 1993 року у Польщі і перехід влади до коаліції SLD – PSL (Строніцтво людове демократичне і польське строніцтво людове) збіглися в часі з кризою польської східної політики, яка тривала, власне до кінця 1995 року. Нова влада польсько-українські стосунки розглядала як досить непевні і не вбачала особливих перспектив у співпраці з Україною, як, загалом, і у всій східній політиці. До того ж все частіше і виразніше починають озвучуватися польською політичною елітою концепції з приводу обмеження польської дипломатії на Сході, і про визнання усіх територій на схід від річки Буг сферою впливу Росії [655, 53]. Такі пропозиції частково були породжені й важкою економічною кризою на Україні, до того ж ситуація загострювалася через українсько-російський конфлікт.

Ще одним чинником, що негативно впливав на стан польсько-українських стосунків можна визнати і той факт, що в період 1993 – 1995 років всі зусилля польської дипломатії були зосереджені на уможливленні зближення Польщі із західними структурами. Польська позиція виглядала досить прозоро – як найшвидше членство в НАТО і уникання будь-яких обставин, які б могли уповільнити, або утруднити досягнення цієї стратегічної мети. Тому зрозуміло, що оголошена напередодні (1993 р.) концепція президента України Л. Кравчука щодо утворення середньоевропейської сфери безпеки, зустрілася з негативним сприйняттям з боку польської політичної еліти [798, 198].

Не останнім фактором, який безумовно негативно впливав на міждержавні відносини, була позиція новообраного Президента України

Л.Кучми, який на відміну від свого попередника, не вбачав у Польщі «посередника України в дорозі до Європи», а орієнтувався у зовнішній політиці на Росію, у всякому випадку на початку свого президентства.

З іншої сторони, в цей період представники польського політичного істеблїшменту в офіційних заявах уникають, задекларованого раніше, терміну «стратегічне партнерство польсько-українських відносин». Серед причин, які вплинули на охолодження міждержавних взаємин слід назвати і «справу Лисенка». Наприкінці 1993 року на території Польщі було заарештовано офіцера СБУ України майора Лисенка, звинуваченого у розвідницькій діяльності. Цей скандал досяг свого апогею на початку 1994 року.

Не останнім чинником погіршення двосторонніх відносин було питання ліквідації ядерної зброї колишнього СРСР, яка у чималій кількості знаходилася на території України. Зволікання українським керівництвом з вирішенням долі ядерних арсеналів призвело до політичної ізоляції України, а РП, торуючи шлях до європейських та євроатлантичних структур не могла не рахуватися з позицією Заходу.

14 січня 1994 року президенти України, Росії і США в Москві підписали тристоронню заяву про передачу Російській Федерації ядерних боєголовок з території України [633]. Вслід за цим Верховна Рада України, 3 лютого того ж року, ратифікувала угоду. Це означало кінець міжнародно-політичної ізоляції нашої держави. В світлі таких подій продовження Республікою Польща стриманої політики щодо України виглядало не логічним, особливо враховуючи той факт, що похолодання взаємовідносин негативно відбивалося на економіці обох країн.

Хоча, економічний фактор польсько-українських взаємин, дещо нівелювався на фоні польсько-російських економічних відносин. Керівництво Польщі не було впевнено у перспективності відносин з Україною і Білоруссю, намагаючись будувати їх так, щоб ці відносини жодним чином не перешкождали стосункам з Росією. У цей час обсяги польсько-російської торгівлі у кілька разів перевищували торгівельний оборот між РП та Україною.

Далися ознаки і побоювання Польщі бути втягнутою у російсько-український конфлікт навколо Криму. І хоча він зовсім не стосувався Польщі, керівництво держави, взявши курс на інтеграцію, боялося, що українсько-російські суперечки можуть негативно позначитися на термінах входження РП до європейських та євроатлантичних структур. Щоправда, незважаючи на домінуючий російський фактор, Польща, все ж, підтримала українську сторону при територіальній суперечці України та Росії за Севастополь. Доказом цього став протест офіційній Москві у зв'язку з рішенням Державної Думи Росії від 9 липня 1993 року визнати Севастополь невід'ємною частиною Росії [311, 95].

Взаємні контакти активізувалися на початку 1994 року. Так, 21 – 22 березня Варшаву з офіційним візитом відвідав очільник МЗС України А.Зленко, де провів ряд зустрічей з польськими політиками та президентом Л.Валенсою. Головним результатом візиту стало підписання 21 березня Декларації принципів формування польсько-українського партнерства міністерствами закордонних справ сусідніх країн [73; 818, 288]. В документі декларувалася зацікавленість польсько-українським партнерством, намір інтегруватися у різноманітні європейські структури. У березні 1994 року було підписано Угоду між Урядом України і Урядом Республіки Польща про збереження місць пам'яті і поховання жертв війни та політичних репресій [117]. Не дивлячись на нечіткість формулювань документу, його наявність сприяла нормалізації добросусідських відносин.

Серед ініціатив польського політикуму, що позитивно відбилися на розвитку міждержавних взаємин, слід згадати лобіювання інтересів нашої держави на загальноєвропейському та світовому рівнях, а також утворення Українсько-польського та Польсько-українського форумів, спільне розроблення планів військової співпраці у рамках програми «Партнерство заради миру».

На цей час в Республіці Польща знову розпочинається боротьба між реалістами та неопрометеїстами з приводу концепції східної політики. Л.Валенса та А. Олеховський висунули концепцію, згідно якої розвиваючи добрі стосунки з Російською Федерацією слід було відвойовувати втрачену

довіру у ЦСЄ. У першу чергу на увазі малася Україна. Тому на початку 1995 року активізуються міждержавні політичні контакти, відбувається ряд офіційних візитів, створено польсько-українську групу щодо формування спільного українсько-польського батальйону для участі у миротворчих операціях. Україна погоджується з процесом розширення НАТО.

Важливим з точки зору активізації політичних контактів між Польщею та Україною став кінець 1995 року, коли Україна знову посіла головне місце у польській східній політиці. Взаємні контакти набули значної динаміки, а в 1996 – 1997 роки отримали назву «ренесансу» України в польському політичному житті. Це було зумовлено багатьма чинниками як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. В Польщі надзвичайно важливе значення мала підтримка урядом позиції президента А. Кваснєвського, який з самого початку свого президентства активно взявся за покращення уже існуючих і налагодження нових польсько-українських контактів.

В червні 1995 року було прийнято рішення про скасування візового режиму при перетині польсько-українського кордону. А з кінця 1995 року в польсько-українських відносинах з'являється термін «стратегічне партнерство», вперше вжитий президентами обох країн під час засідання ККП. 5 жовтня того ж року міністрами оборони Польщі та України було підписано Декларацію про спільні дії у сфері стабільності та безпеки у Східно-Центральній Європі. Польський дослідник З.Лещинський з цього приводу написав: «...такої далекоглядної угоди Республіка Польща не підписувала до цього часу з жодним із сусідів зі Сходу» [717, 82].

Пожвавлення польсько-українських відносин можна пояснити і фактом російсько-білоруського зближення. «Дрейф Білорусі у напрямку інтеграції з Росією» активізував дружні взаємини РП та України – такої думки притримується і польський політичний оглядач Б. Сурмач [799, 174–175]. І справді, завдяки підтримці Польщі Україна у вересні 1995 року стала членом Ради Європи, підтримка нашої країни Польщею помітна і на шляху держави до Центральноєвропейської Ініціативи (ЦЄІ) – групи країн, які ініціюють спільні

програми у сфері науки, техніки, транспорту та використання джерел енергії. Однією з цілей ЦЄІ – підготовка країн-учасниць до членства в Європейському Союзі.

На осінь 1995 року припадає і активізація військового співробітництва між країнами 3 жовтня розпочинаються консультації по створенню польсько-українського батальйону миротворчих сил, розвивається співпраця у військово-технічній галузі. І навіть попри таку активізацію двосторонніх взаємин у польських політичних колах звучить критика польського уряду за його не достатньо дієву політику щодо України, та не досить значне місце України у діяльності польського МЗС. Дискусія привела до того, що східна політика РП стала ще більш прихильною до України.

Дослідники вважають досить вдалим роком для польсько-українських взаємин і 1996 рік. Велику роль у цьому відіграли зовнішньополітичні фактори. Зокрема, невдачі російської політики у Центральній Європі призвели до послаблення позиції неореалістів у Польщі, а це, в свою чергу, привело до змін у східній політиці. Новообраний Президент РП А. Кваснєвський розпочав активну діяльність на українському політичному векторі: знову починає діяти ККП, почастишали взаємні візити президентів обох країн, Польща протегує Україну на рівні Центральної та Західної Європи.

Проте, у цей час вступає в дію нова Конституція Республіки Польща, яка суттєво обмежила функції президентської влади. Відтак, президент втрачає контроль над рядом міністерств і його функції зводяться радше до символічних жестів творення іміджу держави. Тому, не дивлячись на очевидне потепління міжпрезидентських відносин, реальне співробітництво між Польщею та Україною не особливо змінило свою динаміку.

Між тим, у 1996 році відбувається ряд важливих подій, які позитивно позначилися взаєминах сусідніх держав. Так, 25 – 27 березня у Луцьку відбулося спільне засідання депутатів Сейму РП та народних депутатів України, які обговорили питання боротьби з транскордонною кримінальною і митно-валютною злочинністю, узгодили деякі правові аспекти співпраці [101].

У червні, того ж року, було розроблено проект Меморандуму про «стратегічне партнерство» Польщі і України. Наприкінці червня Л. Кучма та А.Кваснєвський підписали угоду про безвізовий туризм [115], а також Угоду між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у справі охорони та повернення втрачених та незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей [119]. З ініціативи президентів було створено Інститут Польської Культури в Україні та Інститут Української Культури в Польщі.

Нове поживлення та інтенсифікація міждержавних контактів розпочинається з весни 1997 року, після того, як українська дипломатія задекларувала, що серед стратегічних цілей України є вступ до НАТО [685]. І уже в листопаді цього ж року Україна отримує статус «спеціального партнера» НАТО.

Особливим успіхом і особистою заслугою А. Кваснєвського стало підписання 20 травня 1997 року, під час його робочого візиту до Києва, спільної заяви «До порозуміння і єднання» [720, 285], а також Угоди між урядами Республіки Польща та України про співробітництво в галузі культури, науки, освіти [118]. Ці документи були своєрідною декларацією на міжнародній арені того, що Республіка Польща і Україна стали дійсно стратегічними партнерами і підвели ризику під непростим минулим обох народів.

З 18 серпня 1997 року розпочинає діяти Договір про безвізовий перетин польсько-українського кордону [115], що поживило міждержавне співробітництво в економічній та гуманітарній сферах. В цей рік було відкрито додаткові консульства: польське у Харкові та українське у Кракові.

Інтенсивні політичні контакти між Польщею та Україною продовжувалися і в 1998 році: відбулося шість зустрічей на найвищому рівні, під патронатом президентів України та РП проходить економічний саміт у Жешуві в травні. Як вважає вітчизняний дослідник польсько-українських взаємин І. Афанасьєв у польській політичній еліті в 1996 – 1998 роках

прихильників зближення з Україною ставало чимраз більше, а їх посади належали до найбільш впливових [131, 67].

Проте, в польсько-українських відносинах цього періоду не обійшлося й без конфліктів. 1998 рік був оголошений деякими політичними та громадськими організаціями РП роком «пам'яті поляків, закатованих українськими націоналістами». З цього приводу було створено спеціальний комітет, який підготував ряд заходів по відзначенню «55-ї річниці злочинів українських націоналістів проти польського населення Волині, Східної Малопольщі (Галичини) та південно-східних польських територій» [131, 65]. Загострюються суперечки навколо Личаківського цвинтаря та з приводу «Осолінеуму», конфліктна ситуація складається з діяльністю кресових організації в Перемишлі. Звісно, що перелічені події вплинули на взаємини сусідніх держав, однак, на щастя, їх вплив був не настільки великим, щоб зашкодити польсько-українському політичному зближенню.

В 1998 році відбулися вибори до Верховної Ради України і серед партій, які отримали достатню кількість місць в парламенті, існували численні розбіжності щодо подальших відносин з Польщею зокрема, і зовнішньої політики України, загалом. Наприклад, Комуністична партія України виступала проти входження нашої держави до військових структур НАТО та за входження до системи колективної безпеки СНД. Народний Рух України закликав активізувати зусилля щодо інтеграції України до ЄС та НАТО. У цей час Президент і Уряд держави декларують курс на інтеграцію України до європейських та євроатлантичних структур.

Осіною 1998 року було започатковано тристоронню польсько-українсько-американську ініціативу, головною метою якої було проголошено надання Україні досвіду, що його набула РП у процесі політичної та економічної трансформації. Наприкінці жовтня, цього ж року, у Києві було підписано заяву про створення «Ініціативи Співпраці: Польща – Америка – Україна» (ІСПАУ). Наступним етапом стало погодження сторонами документу про основні пріоритети та завдання ІСПАУ у березні 1999 року [434]. В липні 1999 року у

Варшаві Рада ІСПАУ затвердила перші три проекти, а фінансове забезпечення цих проектів у сумі 100 тис. дол. взяли на себе США. І якщо про позитивну динаміку до кінця 1999 року у здійсненні даного проекту говорити не доводиться то нове тисячоліття почало приносити перші позитивні результати.

Активні двосторонні контакти продовжилися і в 1999 році. Вже 14 – 15 січня відбулася робоча зустріч президентів обох країн у Варшаві [722, 366]. Польща в черговий раз виступила з підтримкою українських прагнень отримати статус асоційованого члена Європейського Союзу. 24 – 25 лютого Україну з робочим візитом відвідав польський прем'єр, який взяв участь у п'ятому засіданні Міжурядової українсько-польської комісії з питань торгівлі та економічного співробітництва. У березні, також, було підписано договір про спільну боротьбу із організованою злочинністю між міністерствами внутрішніх справ України та Польщі [114].

29 – 30 березня у РП з візитом перебував очільник МЗС України Б.Тарасюк. Його візит до Варшави було приурочено з нагоди інавгураційного засідання Українсько-польської постійної конференції з питань європейської інтеграції [722, 366].

У період 1999 року відбулася ціла низка зустрічей українських та польських політиків, як президентів, так і міністрів, парламентарів, глав місцевих адміністрацій. Поза сумнівом, така динаміка міждержавного діалогу позитивно впливала на двосторонні взаємини, і не тільки тому, що укладалися нові договори, які розширювали можливості співпраці. Посол РП в Україні М.Зьолковський в одному із своїх виступів зауважив, що сам факт двосторонніх зустрічей, їх велика кількість слугують орієнтиром, прикладом для галузевих відомств, окремих організацій та підприємців у налагодженні співпраці з зарубіжними партнерами [827].

Лобіювання Республікою Польща українських інтересів у 90-х роках ХХ століття дало потужний імпульс розвитку двосторонніх відносин і на початку ХХІ століття. У 2001 – 2002 роках керівники Польщі наполегливо закликали

уряди західних країн та керівництво Євросоюзу і НАТО розглядати Україну як важливого партнера цих країн та об'єднань.

Початок 2000 року виглядав досить багатообіцяючим щодо реформ в Україні та розвитку відносин з Польщею. В середині січня президенти двох країн зустрілися у Кракові, головним питанням зустрічі було створення Польсько-українського університету. В лютому 2000 року відбувається перше засідання Польсько-українського форуму. Протягом березня цього ж року, було проведено ряд консультацій з економічних проблем та запозичення польського досвіду реформування економіки. З квітня розпочалися засідання Польсько-Української постійної конференції з питань європейської інтеграції, ініціатором створення якої був міністр закордонних справ Польщі Б. Гермек [722, 364].

Однак, із зміною внутрішньополітичної ситуації в Україні та зміною А.Зленком Б. Тарасюка на посаді міністра закордонних справ, Польща, як і Європа, почала сприймати ситуацію, як згортання прозахідної політики України, а відносини між Україною та Республікою Польща деталі частіше називають «добросусідськими» замість «стратегічних». Упродовж 2000 року не згасала українсько-польська суперечка навколо трубопроводу Ямал-Франкфурт, будівництво якого сприймалося українською стороною, як зрада принципам стратегічного партнерства.

Внутрішньополітична криза в Україні 2001 року вкрай негативно позначилася на міжнародному становищі нашої держави та на відносинах із Республікою Польща, зокрема. Ситуація зайшла так далеко, що у польському суспільстві лунають заклики відмінити зустріч А. Квасневського та Л. Кучми, що була запланована на 15 березня. Польський президент зголосився взяти на себе роль посередника у переговорах між українським президентом та опозицією під час свого візиту в Україну. Однак, усі старання А.Квасневського виявилися марними, політичну кризу подолати не вдалося [809].

Важливою для міждержавних взаємин стала зустріч президентів сусідніх країн 3 червня у Дніпропетровську на економічному форумі «Україна – Польща». Обговорювалися питання двостороннього співробітництва,

інвестицій. Президенти відкрили Українсько-польський центр сприяння розвитку менеджменту підприємництва та інвестицій, де було проведено прямий телеміст «Україна – Польща» за участю глав обох держав. Політичні оглядачі уже говорили про потепління клімату міждержавних відносин, однак, уже за три дні, 6 червня 2001 року, очільник польського МЗС В. Бартошевський представив у Сеймі РП зовнішньополітичну програму, у якій Україна, навіть не згадувалася в числі партнерів [809].

28 червня президенти України та Польщі зустрілися для підведення підсумків візиту папи римського до України. 6 жовтня А. Квасневський та Л.Кучма спільно відкривали Польсько-український колегіум у Люблині, а 13 грудня відбулося засідання Консультаційного Комітету президентів України та Польщі [822, 522].

2002 рік приніс ще більше складнощів для міжнародно-політичного становища України, яке обернулося ізоляцією. США звинуватили Україну у продажі радарних установок «Кольчуга» Іраку. Наростає внутрішньополітична криза, пов'язана із вимогами опозиції відставки Л.Кучми. Усе це відбувається на фоні польсько-російського зближення, що наклало свій негативний відбиток на українсько-польські взаємини.

Загалом, протягом року відбулося шість офіційних візитів серед яких: 13-14 березня А. Зленко відвідав Варшаву, 27 квітня А.Квасневський побував у Києві, 19 червня президенти обох держав зустрілися на п'ятому економічному форумі в Жешуві, 7 вересня в польському м. Киниці зустрілися прем'єри двох країн Л. Міллер і А. Кінах, 15 жовтня у Варшаві відбулася конференція «Україна в Європі» за участю політиків обох країн [207].

24 листопада 2002 року лідери опозиційних сил РП та України підписали спільну декларацію про добросусідські та партнерські відносини. З української сторони документ підписав В. Ющенко від політичної сили «Наша Україна», а з польського боку лідери Громадянської платформи (Platformy Obywatelski) [822, 524].

Слід згадати і про конфліктні моменти польсько-українських взаємин. На травень 2002 року було заплановане відкриття у Львові цвинтаря Орлят за участю президентів обох країн. Проте, незгода Львівської міської ради із написами на меморіальних плитах і резонанс пов'язаний із цим призвели до зриву запланованої акції. Цей факт негативно позначився громадській думці обох країн і на міждержавних взаєминах загалом.

2003 рік був відзначений низкою двосторонніх зустрічей, як на рівні президентів країн, так і вищих посадових осіб. Зокрема, 13 лютого в резиденції українського президента в Синьогорах, що на Івано-Франківщині відбулася зустріч президентів сусідніх країн. На цій зустрічі було прийнято ряд важливих рішень, які визначили перспективи двосторонніх відносин на найближче майбутнє. Так, було домовлено, що 2004 рік, стане роком Польщі в Україні [205], а 2005 рік – роком України в Польщі. Досягнуто домовленості про вшанування 60-ї річниці волинської трагедії [102].

А. Кваснівський відвідав Україну 23 – 24 червня 2003 року, взявши участь в економічному форумі, що проходив в Одесі. Тоді ж було відкрито Генеральне Консульство Республіки Польща в Одесі. Не можна лишити поза увагою візит до Києва польського прем'єра Л. Міллера 30 липня того ж року. Оскільки РП, на цей час, стояла на порозі членства в ЄС поставала необхідність врегулювати питання щодо перетину польсько-українського кордону. Тож, 30 липня було підписано угоду про умови поїздок громадян, яка вирішила питання візового режиму між Польщею та Україною. Наприкінці року з офіційним візитом Україну відвідав маршалок Сейму М. Боровський, а Республіку Польща з офіційним візитом відвідав тодішній очільник МЗС України В.Янукович.

11 липня 2003 року Президент Республіки Польща А. Кваснівський взяв участь в урочистостях, присвячених вшануванню 60-ї річниці волинської трагедії, що проходили на Волині. Президенти обох країн відкрили пам'ятник українсько-польського поєднання і примирення поблизу села Павлівка, що на Волині на якому двома мовами висічено «Пам'ять. Скорбота. Єднання.», а

також український та польський Президенти підписали спільну заяву «Про поєднання» [823, 247].

Як йшлося вище 2004 рік було оголошено роком Польщі в Україні. У зв'язку з цим Л. Кучма 12 лютого 2004 року відвідав Республіку Польщу для узгодження із своїм польським колегою заходів приурочених до даної події [824, 241]. Як наслідок, було вирішено, що 30 березня обидва президенти в Національній Опері України урочисто відкриють рік Польщі в Україні. Проте, складна внутрішньополітична ситуація, що склалася на цей час у РП, змусила суттєво скоротити заплановані урочистості. Як і було заплановано, 30 березня відбулося відкриття року Польщі, але візит А. Квасневського в Україну на цьому і закінчився.

Наступна зустріч президентів відбулася 28 – 30 квітня на європейському економічному саміті, присвяченому вступу до Європейського Союзу десяти нових членів. Власне, з 1 травня 2004 року Польща стала повноправним членом ЄС. Звісно, що характер польсько-українських співробітництва з цього моменту зазнав досить відчутних змін, не завжди позитивних. Введення візового режиму обмежило в'їзд українців на територію Республіки Польща, що негативно позначилося на дрібному та середньому бізнесі. Натомість, прикордонне співробітництво двох країн з кожним послідуєчим роком все більше стало адаптовуватися до стандартів Європейського Союзу, а це сприяє наближенню української економіки до євростандартів. Саме важливість прикордонного та міжрегіонального співробітництва обговорювалася 24 – 25 червня 2004 року на економічному саміті у Ялті президентами України та Польщі. Тоді ж, було підписано стратегію міжрегіонального та прикордонного співробітництва між двома країнами.

З другої половини 2004 року відносини між Україною та Польщею дещо прохолоднішають. На це було ряд причин: підписання нашою державою угоди про Єдиний Економічний простір, виключення з воєнної доктрини України цілей інтеграції в НАТО та ЄС. До того ж, політична криза, пов'язана із фальсифікацією результатів президентських виборів другого туру 21 листопада

2004 року негативно позначилася на двосторонніх відносинах. Однак, навіть попри всю складність ситуації А. Кваснівський продемонстрував готовність виступити посередником між політичними силами задля владження конфлікту. Після демократичної зміни влади в Україні на рубежі 2004 – 2005 років Республіка Польща висловила готовність надати нашій країні підтримку в питаннях інтеграції до НАТО та Європейського Союзу.

Прихід до влади відверто прозахідно налаштованого Президента В.Ющенка в 2005 році ознаменував собою реальне відсторонення від практики двовекторності в українській зовнішній політиці, що звичайно викликало сильне несприйняття в Москві. Неприхована орієнтація на США і НАТО, моральна підтримка президента Грузії М. Саакашвілі у російсько-грузинській війні, спроби «експорту революції» до інших країн СНД – все це мало неоднозначні результати. Україна все більше відривалася від Росії у політичному аспекті, закріплюючи за собою статус рівноправного партнера на міжнародній арені, а це в свою чергу позитивно відбивалося на відносинах із Заходом та Польщею зокрема.

Фактично з травня 2004 року розпочався якісно новий етап польсько-українських взаємин, відбулося, узалежнення міждержавних відносин від реалій вступу західного сусіда до Євросоюзу (1 травня 2004 року) і входження до Шенгенської зони (21 грудня 2007 року).

Вступ РП до Євросоюзу створив для України нову реальність: серед його членів уперше з'явилася країна, яка лобіювала український курс на членство як в ЄС, так і у НАТО. Поряд із цим, в умовах післяпомаранчевого розвитку постала необхідність суттєвої модернізації структури та наповнення політичного діалогу між Україною та Польщею. Наприклад, принципової ваги набула співпраця, спрямована на досягнення відповідності України першому з Копенгагенських критеріїв членства в ЄС («політичному» критерію): забезпечення стабільності демократичних інститутів, захист прав людини та верховенство права [325].

А між тим, як було заплановано раніше, 2005 рік був проголошений Роком України в Республіці Польща й урочисто відкритий у Варшаві в квітні 2005 року за участю президентів обох країн. Україна і Польща підписали угоди про академічне визнання документів про освіту і наукові ступені та про співробітництво у сфері інформатизації.

Розширилися у цей період торговельно-економічні та науково-технічні зв'язки між Україною та Польщею. Республіка Польща стала найважливішим економічним партнером України у Центральній Європі. Україна – друга за величиною країна, куди спрямовується польський експорт. Спільна українсько-польська програма співробітництва у галузі науки і технологій на сьогодні налічує понад 150 спільних науково-дослідних проектів [242].

Однак, практично на всі сфери двосторонніх відносин наклалися проблеми, пов'язані зі входженням Польщі з кінця 2007 року до Шенгенської зони, що зумовило нові процедури і правила перетину польсько-українського міждержавного кордону й, відповідно, створило на цей час додаткові труднощі для розвитку та оптимізації співпраці між двома державами.

Важливим фактором розвитку польсько-українських відносин стало ініціювання Республікою Польща активізації східного вектора в політиці ЄС. Ідея посилення східного вектора Європейської політики сусідства (ЄПС) стала на 2008 рік одним із пріоритетів зовнішньої політики Польщі, яка позиціонувала себе лідером у цьому напрямку. Міністр закордонних справ Польщі Р. Сікорський, представляючи 7 травня 2008 року в Сеймі напрями зовнішньої політики держави на 2008 рік, задекларував цю ідею: «Польща має і далі спеціалізуватися на виробленні спільної зовнішньої політики щодо Сходу». Очільник польського МЗС підкреслив, що його країна має намір реалізувати ЄПС на східному напрямку зі своїми партнерами — Чеською Республікою, Словаччиною, Угорщиною, Естонією, Литвою, Латвією, Румунією та Болгарією, а також зі Швецією. Польща на засіданні Європейської Ради у березні 2008 року підтримала пропозицію створити Союз для Середземномор'я

і, таким чином, розраховувала на підтримку з боку ЄС для виокремлення східного напрямку ЄПС [325].

Сподівання Польщі виправдалися і знайшли свою реалізацію у спільній польсько-шведській пропозиції «Східне партнерство» від 23 травня 2008 року, а уже 26 травня «Східне партнерство» було затверджене на засіданні Ради Європейського Союзу. У той же день, на зустрічі міністрів закордонних справ ЄС, що проходило у Брюсселі Республіка та Швеція виступили із пропозицією поглиблення східного напрямку політики Євросоюзу, яка отримала назву «Східне партнерство ЄС» [576].

«Східне партнерство ЄС» було направлено на реалізацію політики щодо України, Молдови, Вірменії, Грузії, Азербайджану, а також технічну та експертну співпрацю з Білоруссю. По суті, програма передбачала реалізацію інтеграційних проектів на теренах перелічених країн.

Таким чином, можна стверджувати, що з моменту входження Республіки Польща до ЄС, її політика щодо нашої держави наповнюється новим змістом, зміцнюється роль Польщі як лобіста курсу України на євроінтеграцію. Це яскраво проявилось в підтримці Польщею ідей України, а також у виробленні та практичній реалізації програми співробітництва Європейського Союзу з країнами Східної Європи, зокрема, згаданого «Східного партнерства».

У першій половині 2010 року відбулися зміни керівництва в обох сусідніх державах, що відбилося й на характері відносин України й РП. На початку 2010 року тривали зміни найвищого державного й політичного керівництва в Україні. У результаті чергових президентських виборів в Україні главою держави став В. Янукович, а пост прем'єр-міністра посів М. Азаров, що означало зосередження у руках Партії регіонів всієї влади в Україні.

В результаті трагедії, що сталася під Смоленськом та загибелі Президента Л. Качинського, у Республіці Польща відбулися дострокові президентські вибори. Перемога Б. Коморовського супроводжувалася концентрацією влади по лінії президент-прем'єр у руках партії Громадянська Платформа. Аналіз попередніх заяв та перших рішень нового керівництва України та Польщі

дозволяють говорити про настання з середини 2010 року нового етапу в українсько-польських взаєминах [325].

Народний депутат України, Співголова координаційного комітету Польсько-української господарчої палати, співголова Українсько-польського форуму партнерства А. Кінах і депутат Європейського Парламенту від Громадянської Платформи, Член Європейської Народної партії (EPP), заступник голови комітету міжнародної торгівлі та голови комітету закордонних справ, П. Залевські в публікації в газеті «День» від 7 вересня 2010 року «Скористаймося сприятливим моментом» окреслили нові підходи до польсько-українського співробітництва в умовах зміни політичного керівництва в Україні та Польщі, схарактеризувавши цей етап розвитку як «нову еру польсько-українських відносин» [329].

І якщо міждержавні політичні та економічні відносини, загалом, характеризуються позитивною динамікою, то складна історична минувшина з певною регулярністю стає наріжним каменем спотикань в польсько-українських взаєминах. Так, наприклад, польський Сейм 20 червня 2013 року ухвалив заяву з приводу 70-річчя Волинської трагедії, в якій події 1943-го року названі «етнічною чисткою з ознаками геноциду» [524].

Зрозуміло, що українська громадськість обурилася змістом та формулюваннями, які були вжиті польською стороною в офіційному документі, заявивши у відповідь, що формулювання заяви є односторонніми, антиісторичними, антиукраїнськими і свідомо викривлюють тогочасну дійсність. Нажаль, даний факт свідчить, що міжнаціональне примирення, яке неодноразово декларувалося на державному рівні, ще не є dokonаним фактом. Тим більше, що заяви такого ґатунку робляться не пересічними поляками, чи, навіть, громадськими організаціями, а найвищими інстанціями держави. На фоні таких різких випадів мимовільно постає питання про характер відносин України та Польщі.

Україна в останні роки доклала чимало зусиль, торуючи шлях на зближення з європейськими та євроатлантичними структурами. 2013 рік, за

оцінками політиків, є досить обнадійливим з точки зору перспектив підписання асоціативної угоди Україна – ЄС та вступу нашої держави до зони вільної торгівлі. Вирішальним у цьому питанні стане листопад 2013 року.

Два десятиліття польсько-українського співробітництва стали важливим етапом розвитку двохсторонніх відносин для обох країн. Але, чи дійсно цей час був максимально використаний для побудови розуміння між двома державами наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття? Чи польська східна політика відповідною мірою відтворювала і узгоджувала місце і роль України в Європі?

Аналізуючи процес становлення польсько-українського політичного партнерства, можна зробити кілька висновків. По-перше, швидке налагодження політичних і дружніх стосунків між Республікою Польща і Україною слід віднести до числа великих успіхів польської дипломатії. З східного кордону Польщі з'явилася нова, потужна держава, і однією з головних зацікавленостей польської дипломатії, було налагодження з нею якнайкращих контактів. Завдяки згаданим контактам було узгоджено питання непорушності кордонів і положення національних меншин, і т. ін.

По-друге, протягом 90-х років ХХ століття Україна виступала важливим елементом концепції польської східної політики. Становлення України, як незалежної держави, мало величезне значення для безпеки не лише Польщі, але і регіону в цілому. В напрямку зміцнення стабільності в регіоні Республіка Польща інтенсивно співпрацювала з Україною на міжнародній арені в таких організаціях, як ООН, Рада Європи.

По-третє, офіційна Варшава зайняла однозначну позицію підтримки і сприяння українській стороні у побудові демократії і ринкової економіки. В різний спосіб підтримано також процес українських реформ і задекларовано всебічну підтримку і допомогу в якнайшвидшій інтеграції України до європейських і євроатлантичних структур. Завдяки саме такій позиції Польщі притерпіла змін і позиція України, щодо питання розширення НАТО на Схід, з яким з останньої третини 90-х років ХХ століття Україна активно співпрацює.

Варто зацентувати увагу на досить ефективній політиці Варшави в стосунках з Києвом, що мало частковий вплив на зміну політики Заходу щодо України. Польща впродовж 90-х років постійно виступала посередником поміж Україною і країнами Західної Європи, лобіюючи українські інтереси. Приклад польсько-українських відносин продемонстрував для Європи і світу, що Україна може виступати повноправним і рівним учасником міжнародної політики, і що варто з нею налагоджувати і підтримувати якнайтісніші контакти, які однозначно є корисними для усіх сторін.

В той же час слід підкреслити, що процес становлення польсько-українських відносин не завжди проходив ідеально. Наприклад, можна зауважити, що хороші контакти на найвищому міждержавному рівні, досить часто не відбивалися на співпраці і не завжди з розумінням сприймалися громадськістю двох країн. Бракувало широкого усупільнення двосторонніх контактів, аби часто різні ініціативи йшли «з гори», а не «з низу». До негативних моментів десятилітньої історії розвитку польсько-українських стосунків слід було б віднести і не урегульованість справ, пов'язаних з трагічними сторінками історії польського і українського народів, яким судилося бути розв'язаними уже на початку ХХІ століття.

Ще одним фактором, який негативно впливав упродовж 90-х років ХХ століття на польсько-українські стосунки, був брак відповідної координації закордонної політики Республіки Польща. Неодноразово поставала парадоксальна ситуація, коли президент, прем'єр та міністр закордонних справ презентували відмінні позиції з одних і тих самих питань. Це звісно, зводило на мізер старання дипломатичних служб і призводило у кінцевому підсумку до спаду зацікавленості України у певних аспектах співробітництва.

Крім стратегічного характеру взаємних стосунків польська дипломатія не підготувала після 1995 року жодної довготривалої програми партнерства з Україною. Дався визнаки і відчутний брак коштів на реалізацію намічених цілей польської східної політики. Польська підтримка змін в українському суспільстві і спільних проєктів в цьому напрямку – було більше політичним

гаслом, аніж реальною допомогою. До того ж, позитивна динаміка політичних контактів не зачіпала, практично, економічної сфери. І хоча взаємні економічні обороти з року в рік зростали, однак, їх рівень жодним чином, навіть наближено, не відповідав потенційним економічним можливостям обох країн.

Підводячи ризик під політичною взаємодією останнього десятиліття ХХ століття – початку ХХІ століття, можна стверджувати, що в цей час Україна досить потужно і тривко увійшла в польську східну політику і займає в ній одне з найпривілейованіших місць [680, 230]. Час, який було витрачено на становлення та побудову взаємовідносин, не є змарнованим для жодної із сторін, і підтвердженням цьому є партнерські та добросусідські відносини між Україною та Республікою Польща сьогодні, названі польською політичною елітою, як найкращі в історії обох народів. До того ж, є показовим приклад співпраці двох потужних європейських держав, особливо актуальним з точки зору різного рівня економічного розвитку. Власне, з поміж усіх своїх східних сусідів Республіка Польща найкращі відносини має, на нинішній день, саме з Україною. Головним результатом стратегічного партнерства Польщі та України є зміцнення позицій обох держав в міжнародній спільноті і поширення сфери стабільності на Центрально-Східну Європу.

Підтримка Республікою Польща зближення та розширення співпраці України з Європейським Союзом, включаючи у перспективі вступ до ЄС, стала характерною рисою її «української політики» в останнє десятиліття. Це зумовлено загальним баченням Варшавою основних контурів європейського розвитку в контексті польських національних інтересів та прагненням відігравати важливу роль у східній політиці Євросоюзу.

Польська держава найповніше в нинішній Європі враховує українські євроінтеграційні інтереси та наміри. Підтримка Польщею європейської інтеграції України набуває особливо важливого значення в умовах, коли поза офіційним порядком денним Євросоюзу продовжує залишатися принципове питання про надання Україні чіткої перспективи членства. Політично більш впливові органи ЄС та більшість країн-членів не виключають вступу України у

перспективі, але зараз воліють розвивати двосторонні взаємини лише у форматі політики сусідства. На цьому загальному тлі особливість польського підходу полягає у намаганні активно сприяти створенню політичних передумов для приєднання нашої країни до європейської спільноти. З метою підтримки України, РП діє спільно з європейськими партнерами – Німеччиною, країнами Вишеградської групи та іншими країнами Євросоюзу.

2.2. Інституційне забезпечення

Сьогодні є усі підстави стверджувати, що сучасні польсько-українські міждержавні відносини мають найвищий інституційний рівень. Інститут (інституційні основи, засади – від лат. Institutum – устрій, організація, установа) – форма організації та регулювання суспільних відносин (в т.ч. міждержавних) і діяльності людини з властивими цій формі метою, функціями та засобами впливу на життя суспільства або окремих його частин; найзагальніший елемент соціальної структури. У науковій літературі про суспільство цей термін використовується у таких основних значеннях:

- 1) організаційна система зв'язків і соціальних норм, що регулюють певну галузь суспільних відносин;
- 2) процедура, спрямована на задоволення певних потреб суспільства;
- 3) специфічна форма життєдіяльності людини;
- 4) зібрання людей, які, які згідно з поділом праці об'єднуються для досягнення спільної мети (міжлюдські стосунки);
- 5) сукупність ролей і функцій, норм і структур, які забезпечують реалізацію інтересів окремих індивідів, соціальних груп, верств, або суспільства в цілому.

Отже, «інститут» – це, по-перше, комплекс організацій, установ, індивідів, що володіють певними засобами, ресурсами і виконують конкретні правові, соціальні, політичні функції; по-друге, – це спосіб організації політичної, економічної, соціальної, правової та іншої діяльності людей через чіткий поділ функцій.

Таким чином, суспільство становить сукупність інститутів, що задовольняють потреби людей та є продуктами їх діяльності. У юридичній науці це поняття означає комплекс норм, що регулюють соціально-правові відносини (в т.ч. міждержавні) [188, 696].

Міждержавна співпраця Республіки Польща та України представлена сукупністю інститутів та галузей, що сприяють гармонічним політичним відносинам, стратегічному партнерству, економічним взаєминам, задоволенню гуманітарних інтересів українців та поляків тощо. Україна та Польща сприймають розширення різносторонніх міждержавних контактів, як свідчення політичного порозуміння, запоруку сталості економічних відносин, добросусідських взаємин.

Серед інституцій, які забезпечують двосторонні польсько-українські взаємини слід виділити інституційне забезпечення на рівні органів державної влади, на регіональному та місцевому рівнях, на рівні громадських організацій, а також інституційно-правове забезпечення міждержавного співробітництва.

Щодо інституційного забезпечення на рівні органів державної влади, то слід визнати, що взаємодія Республіки Польща та України спирається на доволі широку систему механізмів співпраці, що створені як на рівні вищих державних органів, так і на рівні органів місцевого самоврядування. Серед найважливіших слід, на нашу думку, виділити, поряд із особистими контактами державних діячів і політиків двох країн, інституційні механізми, такі, як Консультативний комітет Президентів Польщі та України – на рівні президентів двох країн; Українсько-польська постійна конференція з питань європейської інтеграції та регулярні зустрічі міністрів закордонних справ України та Польщі; Українсько-польська та Польсько-українська парламентські групи; Українсько-польська міжпарламентська асамблея – на міжпарламентському рівні; Міжурядова координаційна рада з питань міжрегіонального співробітництва; Змішана комісія з питань економічного співробітництва і торгівлі – на міжурядовому рівні.

Є усі підстави стверджувати, що в інституційному вимірі провідну роль у налагодженні ефективного міждержавного діалогу на найвищому рівні відіграв Консультативний комітет Президентів (ККП), який за час своєї роботи розглянув велику кількість питань міждержавного співробітництва. Ідея створення Консультативного комітету Президентів України та Польщі

належала польському Президенту Л. Валенсі. Останній зробив відповідну пропозицію українському колезі, Л. Кравчуку у грудні 1992 року [3, арк. 18]. А уже 12 січня 1993 року повноважні представники обох президентів підписали в Києві протокол про створення Комітету [10, арк. 71 – 79; 12, арк., 12 – 14].

Серед першочергових завдань ККП, як проголошує його статут, є підготовка пропозицій у площині міждержавних відносин, аналіз та вирішення проблем країн Центрально-Східної Європи [825, 145]. Як засвідчила практика, Комітет став форумом розгляду величезної низки питань що стосувалися прикордонного та транскордонного співробітництва, економічної та політичної сфери міждержавних взаємин, культурної взаємодії, військової співпраці.

Необхідно визнати, що попри великі плани, на початковому етапі діяльності ККП діяв не досить активно. За перші три роки вдалося провести лише три пленарні засідання. На початку існування ККП, в його рамках діяла Комісія експертів з питань національних меншин та Комісія експертів з питань політики безпеки.

Однак, на середину 90-х років ХХ століття не відбулося жодного засідання Комітету, хоча експертні групи при ККП продовжували свою роботу. Велику роль діяльності ККП відігравали безпосередньо лідери двох держав. Саме від їх позиції, у цей період, напряду залежали динаміка діяльності Комітету, прикладом може слугувати той же Л. Валенса, адже саме закінчення терміну перебування останнього на посаді президента і вплинуло на активність роботи ККП [662, 135].

Політична ситуація змінилася після обрання Президентом РП А.Квасневського. Не дивлячись на прогнози «похолодання» двосторонніх відносин [663, 139], новобраний Президент Польщі одразу задекларував свій інтерес щодо розширення співпраці з Україною. У президентів двох країн Л.Кучми та А. Квасневського склалися дружні відносини і уже в січні 1996 року вони вистпили з спільною заявою про активізацію діяльності ККП. У цьому ж році було прийнято рішення про те, що засідання ККП відбуватимуться чотири рази на рік. І, хоча, як показала практика, лише у 2001

році вдалося витримати графік засідань повністю, проте практика особистих зустрічей А. Квасневського та Л. Кучми вимірюється цифрою більше трьох десятків. Консультативний комітет Президентів у період з 1 січня 1996 року до 1 травня 2004 року засідав 13 разів [552, 78].

Після приходу до влади в Україні В. Ющенко, відновилася й діяльність ККП, з квітня 2005 року. Аналізуючи десятиліття середини – 90-х років ХХ століття – 2005 рік, слід зауважити, що у цей період від особистих прямих контактів лідерів України та Республіки Польща значно розширилося та активізувалося міждержавне співробітництво у всіх сферах суспільного буття, а інститут президентської влади виступав своєрідним двигуном-акумулятором міждержавних взаємин. Даний приклад також повною мірою ілюструє наскільки важливими є особистісні міжлюдські контакти, як на рівні керівників держави, так і на рівні пересічних громадян загалом. Адже, саме міжлюдські взаємини, особисті симпатії великою мірою задавали тон польсько-українським стосункам у цей період.

Досить широкий спектр інституційних механізмів міждержавної співпраці спостерігається і на міжурядовому рівні. Особливо активно у цьому плані співпрацюють відомства закордонних справ Республіки Польща та України. Як уже зазначалося вище, 8 січня 1992 року було встановлено дипломатичні відносини між Україною та Польщею на рівні посольств. Саме тоді було домовлено про постійні зустрічі міністрів закордонних справ обох країн. Окрім того, регулярними стали консультації міністерств закордонних справ [662, 134].

Продовжуючи перелік прикладів співпраці на урядовому рівні, не можна не згадати і участь Польщі у роботі Комісії Україна – НАТО. Українська сторона виступила з ініціативою включення до роботи Комісії трьох країн, які невдовзі мали стати членами Північноатлантичного альянсу. Першою такою зустріччю стала нарада у Брюсселі 9 грудня 1998 року на рівні керівників міністерств закордонних справ, що проходила за формулою «19+1» [667, 178].

За ініціативи ККП України та Польщі у другій половині 1998 року відомства закордонних справ обох країн розпочали участь у роботі Українсько-польської постійної конференції з питань європейської інтеграції [721, 318]. Польська сторона ділилася власним досвідом європейської інтеграції, проєктуючи на польсько-українську співпрацю досвід набутий від взаємодії з країнами Євросоюзу. Дана Конференція посіла важливе місце у системі інституційних механізмів міждержавної співпраці на рівні вищих органів державної влади.

Працював також, але на жаль, не так динамічно, ще один інституційний механізм польсько-українського співробітництва – Змішана комісія з питань економічного співробітництва, що була створена у січні 1993 року [718]. До жовтня 1996 року Комісію очолювали глави МЗС обох країн, а з жовтня прем'єр-міністри України та Польщі. Комісія складалася з кількох груп, які опікувалися різноманітними напрямками торгово-економічної співпраці, а з вересня 1995 року головні зусилля були спрямовані на питання умов і обсягів лібералізації польсько-української торгівлі. Станом на 2002 рік Змішана комісія припинила свою роботу, провівши сім засідань.

Так само, згадана вище Міжурядова координаційна рада з питань міжрегіонального співробітництва, будучи створенню у 1992 році, перше своє робоче засідання провела лише у січні 1996 року, а друге у 1999 році [802, 183]. За наявними документами складно прослідкувати діяльність Ради у наступні роки, але висновок про її не активність можна зробити із того, що і українська, і польська сторони констатували цей факт на офіційному рівні. Відомо, що у липні 2002 року Рада поновила свою роботу, а уже перше засідання оновленого складу відбулося 12 – 13 листопада того ж року у Луцьку.

Разом з тим, інституційні механізми польсько-українського співробітництва на рівні міжпарламентських контактів у досліджуваний період працювали стабільно і послідовно. Основа міжпарламентських взаємин двох держав була закладена створенням Польсько-української парламентської групи у Сеймі Республіки Польща та Українсько-польської парламентської групи у

Верховній Раді України. До інституційних механізмів даної групи слід віднести, також, постійні зустрічі керівників парламенту обох країн, діяльність окремих комісій. Найчастішими темами до обговорення парламентарями сусідніх країн були: інституційні механізми співробітництва різного рівня, як державного, так і регіонального; удосконалення та узгодження договірно-правової бази міждержавних взаємин; внутрішньополітична та внутрішньо економічна ситуації у Польщі та Україні, шляхи залучення взаємних інвестицій, спільні економічні проекти, транскордонне співробітництво; гуманітарна сфера двосторонніх взаємин; узгодження складних історичних питань. З кінця 90-х років ХХ – початку ХХІ століття головними на повістці денній стали питання, пов'язані з євроінтеграцією, а після членства РП у Європейському Союзі – візові питання; єврорегіональне співробітництво; проблеми та перспективи розширення ЄС; міжнародні проблеми Центрально-Східної Європи.

Не можна оминати увагою появу наприкінці 2003 року нової перспективної форми співпраці парламентарів – Парламентської асамблеї України та Польщі. Ініціатива її створення належить польській стороні, а головні завдання задекларовані як «...розгляд питань, що цікавлять польський Сейм та Сенат, а також Верховну Раду України, та прийняття спільних позицій у цьому контексті» [823, 270]. Серед головних завдань Асамблеї, що неодноразово підкреслювалося РП, є сприяння Україні у її зближенні з європейськими та євроатлантичними структурами.

Після подій «Помаранчевої революції» з'явилася ідея створення тристоронньої міжпарламентської асамблеї за участю Литви, Польщі та України. Адже, як відомо, під час подій «Помаранчевої революції» саме Литва та Польща відіграли важливу посередницьку роль у подоланні внутрішньополітичної кризи. Ідея створення тристоронньої асамблеї належала литовській стороні і датується січнем 2005 року. Задекларованою метою нової форми тристоронньої співпраці стало сприяння процесам демократизації в Україні, а також європейській інтеграції [265].

Таким чином, між Польщею та Україною було налагоджено досить дієві та стабільні механізми співпраці на рівні органів державної влади. Слід визнати, що саме польській стороні належить ініціатива щодо створення найбільш дієвих і важливих механізмів, діяльність котрих стосується сфери європейської і євроатлантичної інтеграції – Консультативного комітету Президентів, Постійної конференції з питань європейської інтеграції, Українсько-польської міжпарламентської асамблеї.

Після вступу Республіки Польща до Європейського Союзу для України набуло особливої актуальності інституційне забезпечення співробітництва з Польщею, як членом ЄС, зокрема, та європейської інтеграції, взагалі.

Інституційне забезпечення співробітництва України та Європейського Союзу визначено Стратегією інтеграції України до ЄС, іншими рішеннями Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України. Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами передбачено створення спільних органів між Україною та ЄС – Ради та Комітету з питань співробітництва, Комітету з парламентського співробітництва.

Верховною Радою України утворено Комітет з питань європейської інтеграції та Комітет у закордонних справах, визначено їх повноваження. Діє Українська частина Комітету з парламентського співробітництва між Україною та ЄС, яка формується з народних депутатів, що представляють різні депутатські фракції та групи у Верховній Раді України.

Згідно визначених повноважень, Президент України: здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави (Конституція України); здійснює керівництво Стратегією інтеграції України до ЄС.

Президент України щорічно приймає участь у Саміті Україна – ЄС, який є механізмом регулярного політичного діалогу на найвищому рівні.

Кабінет Міністрів України: забезпечує реалізацію внутрішньої і зовнішньої політики держави, організовує і забезпечує провадження

зовнішньоекономічної діяльності (Конституція України); забезпечує реалізацію Стратегії інтеграції України до ЄС.

Прем'єр-міністр України є головою: Української частини Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС; Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Перший віце-прем'єр-міністр України є: першим заступником голови Української частини Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС; заступником голови Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС; головою Координаційного центру з виконання плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України [269].

Діяльність керівництва Кабінету Міністрів у сфері європейської інтеграції забезпечує Департамент з питань асоціації та інтеграції в ЄС Секретаріату Кабінету Міністрів. Департамент також забезпечує організацію роботи українських частин Ради та Комітету з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом.

Визначено окремі міністерства, які відповідно до своєї компетенції здійснюють міжвідомчу координацію процесу інтеграції України до ЄС. Провідну роль у сфері європейської інтеграції відіграють:

Міністерство закордонних справ, яке бере участь у формуванні та реалізації державної політики, спрямованої на інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС.

Представники Міністерства закордонних справ України у рамках політичного діалогу з проблематики Спільної політики безпеки і оборони (СПБО) на постійній основі беруть участь у зустрічах на рівні Україна – Трійка Політико-безпекового комітету ЄС (PSC); роботі Трійки Робочої групи з питань експортного контролю (COARM); Трійки Робочої групи з питань глобального нерозповсюдження та роззброєння (CONOP/CODUN); Трійки Робочої групи ЄС з питань ОБСЄ (OSCE).

Міністерство юстиції: є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері адаптації законодавства України до законодавства ЄС; організовує роботу з підготовки щорічного плану заходів щодо виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС, проводить моніторинг її виконання; здійснює науково-експертне, аналітичне, інформаційне та методологічне забезпечення виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС, переклад актів *acquis communautaire* українською мовою, оновлення глосарія термінів *acquis communautaire*.

Міністр юстиції України разом з Міністром внутрішніх справ України очолює українську делегацію на щорічній Міністерській зустрічі Україна – ЄС з питань юстиції, свободи та безпеки.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі: формує та забезпечує реалізацію державної політики з питань економічного і соціального співробітництва України з ЄС; забезпечує і координує в межах своїх повноважень виконання українською стороною зобов'язань за міжнародними договорами України з ЄС, бере участь у переговорах, спрямованих на розвиток договірних відносин з ЄС; бере участь у встановленому порядку у функціонуванні двосторонніх органів формату Україна – ЄС, утворених в рамках чинних міжнародних договорів, забезпечує роботу відповідних підкомітетів Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС; забезпечує взаємодію центральних органів виконавчої влади, пов'язану зі створенням зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, укладанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в економічній, секторальній сферах, а також з питань розвитку людського потенціалу, розробляє пропозиції щодо вдосконалення механізму взаємодії центральних органів виконавчої влади з інституціями ЄС; сприяє місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування у налагодженні зв'язків з європейськими регіональними організаціями та їх участі в європейських регіональних програмах, залученню українських підприємств, установ та організацій до

участі в галузевих програмах ЄС; забезпечує в межах своїх повноважень адаптацію законодавства України до законодавства ЄС [269] .

Міністр економічного розвитку і торгівлі за посадою є Національним координатором з питань технічної допомоги ЄС.

У центральних органах виконавчої влади створено (визначено) структурні підрозділи, до компетенції яких віднесені питання європейської інтеграції, а також питання адаптації національного законодавства до законодавства ЄС. У місцевих органах виконавчої влади визначено структурні підрозділи, до компетенції яких належать питання європейської інтеграції та імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Робота щодо моніторингу та оцінки виконання досягнутих домовленостей, у тому числі щодо реалізації Порядку денного асоціації Україна – ЄС здійснюється в рамках українських частин двосторонніх органів Україна – ЄС (Української частини Ради та Української частини Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС, а також українських частин підкомітетів), української частини Комітету старших посадових осіб Порядку денного асоціації Україна – ЄС [269].

Розпад політико-економічної системи, що сформувалася у період соціалістичного будівництва на території держав Центрально-Східної Європи, став передумовою повномасштабного переходу цих країн до нових політичних систем та ринкових принципів соціально-економічного розвитку, основою яких стала ліквідація командно-адміністративних методів управління та зміна суспільної філософії в напрямку підвищення рівня громадянської активності. Саме тому нова влада постсоціалістичних Польщі та України зіткнулася з невідкладною потребою демонтувати стару систему адміністративного управління та замінити її на нову, більш ефективну у забезпеченні прогресивних суспільних перетворень і ринкових реформ.

Серед першочергових завдань постала потреба радикальної реорганізації адміністративних структур, а також перерозподіл владної компетенції між центральними та регіональними інституціями, які представляють владу на

місцях, у тому числі й органами місцевого самоврядування (ОМСВ). В умовах становлення ринкових відносин, втратила свою актуальність, стала несумісною з новими реаліями потреба у тотальному державному контролі над усіма ланками суспільного і економічного життя, без якої існування соціалістичної системи було неможливим. З іншої сторони, істотно зросла необхідність зміцнення фінансових функцій і можливостей органів місцевого самоврядування як основи демократичного устрою та наближення управлінських структур до життєвих потреб людей.

Поряд із цим, слід зазначити, що стартові умови, у яких різним країнам Центрально-Східної Європи довелося проводити децентралізацію сфери державного управління, відрізнялися за своєю суттю. Причиною цього стала диференціація як у термінах початку згаданих реформ, так і у традиціях суспільного та культурного життя, врешті, менталітету націй, особливостей політичної структури. Саме тому, стають зрозумілими причини неоднакових темпів розгортання адміністративної реформи, в Україні та Польщі, зокрема.

Україна та Республіка Польща, як дві постсоціалістичні країни, успадкували цілу низку проблем та нашарувань, які були характерними для країн Центральної та Східної Європи у період краху тоталітаризму. Це стосується як високого ступеня централізації влади, ідеології, так і недосконалої економічної інфраструктури, синдрому планової економіки. Проте, як вважають політологи, однією із головних проблем була (на жаль, в Україні залишається і до сьогодні) неадекватність рівня розвитку громадянського суспільства тим вимогам, які поставила перед Україною глобалізація та євроінтеграція. Апатія населення та його нездатність до самоорганізації у напрямку стимулювання державних органів влади щодо вирішення існуючих суспільно-політичних та соціально-економічних проблем болуче відбилася на політичній системі, темпах економічного зростання та ефективності ринкових реформ.

У Польщі було проведено ряд заходів суспільно-психологічного характеру, спрямованих на збільшення громадянської активності населення,

його повнішого залучення у сферу соціально-економічного життя. Україна ж, незважаючи на потужний сплеск громадянської активності під час «помаранчевої революції», так і не спромоглася сформувати повноцінного громадянського суспільства.

Порівняймо політичні та економіко-соціальні процеси, що мали місце в Польщі та Україні у 90-х роках ХХ – на початку ХХІ століття. Наприклад, у постсоціалістичній Польщі, одним із перших кроків у напрямку становлення громадянського суспільства стало суттєве збільшення органів місцевого самоврядування і територіальних громад. У Конституцію РП 1997 року було внесено відповідні положення, які описували нові функції самоврядних органів, включаючи їх участь у реалізації державної політики та виконання суттєвої частини суспільних завдань [701].

Україна ж, здобула незалежність у російському політичному фарватері, а цей фактор, на нашу думку, визначив її відставання від своїх західних сусідів на шляху реформування системи державного управління. До того ж, в країні зберігався високий рівень централізації адміністративної системи, що сформувалася у часи Союзу РСР, і ця адміністративна система вирізнялася набагато вищою консервативністю, аніж в інших країнах бывшего соціалістичного табору, у тому числі Польщі.

Порівнюючи політичні реалії початку 90-х років ХХ століття України та Польщі, слід визнати і те, що в Україні відчувався істотний брак традицій демократичного самоврядування, пов'язаного з можливістю системного прийняття ефективних управлінських рішень на регіональному рівні, відчувався дефіцит відповідно підготовлених кадрів, а також, суттєва деморалізація суспільства, яке за роки тоталітаризму втратило найбільш активну та свідому частину своїх громадян.

Фактично, на початку 90-х років ХХ століття переважна більшість українського суспільства складалася із тих прошарків громадян, які змушені були виживати в умовах ще недавно тоталітарного суспільства і пристосовуватися до нього. Необхідність державної опіки та зневіра у

ефективності ініціативи на фоні збереження в адміністративних органах так званої «старої школи» партійних бюрократів і стали причинами повільного процесу побудови нової адміністративної системи.

Схожі тенденції спостерігалися і у Польщі, щоправда досить не довго. Динаміка ринкових перетворень і суспільних трансформацій, що розпочалися тут, після падіння комунізму, засвідчили, що польське суспільство значно менше є уражене тоталітаризмом, ніж українське. До того ж, Польща мала тривалий, попередньо набутий досвід самостійного врядування, що існував тут до 1939 року. Отже, рівень розвитку демократичних інституцій у системі влади РП на момент початку реформ був вищим, ніж в Україні [155, 203].

Дослідження існуючих форм, методів та принципів побудови інституційних основ суспільно-економічної системи сучасної Польщі, взаємовідносин урядових структур з органами місцевого самоврядування, а також перших і других з неурядовими установами є джерелом цікавої та корисної інформації для впровадження відповідних змін і в Україні.

Використання Україною польського досвіду, на нашу думку, приведе до поглиблення суспільно-економічних реформ та демократичних процесів. У подальшій перспективі це може створити сприятливі передумови для розвитку міжнародної кооперації та поглиблення рівня економічної інтеграції двох країн, а також сприяти успішній реалізації євроінтеграційних прагнень України та загалом підвищити рівень політичної стабільності у Східній Європі.

Адже сьогодні фінансові можливості та адміністративні повноваження регіональних органів влади та ОМСВ по обидва боки кордону так відрізняються, що ефективний та взаємовигідний розвиток міжрегіонального та транскордонного польсько-українського співробітництва серйозно ускладнюється. Навіть підходи до систематизації та аналізу статистичних показників в Республіці Польща та Україні є такими різними, що їхнє співставлення, не кажучи вже про взаємоузгодження та інтегрування в міждержавні індикатори суспільно-економічного розвитку, є неможливими.

Польське бачення системних змін у суспільно-політичному житті зводилося до надання публічній владі нової ролі, абсолютно відмінної від тієї, яка *de facto* відводилася їй у соціалістичній моделі державного управління і яку не можливо адаптувати до сучасної європейської реальності до того ж, перед РП на рубежі ХХ – ХХІ століть постало стратегічне завдання – членство в Європейському Союзі, а це, в свою чергу, внесло у порядок денний запровадження кардинальних змін в усіх ланках соціально-економічної системи. Як наслідок, необхідні були кардинальні зміни у сфері державного адміністрування. Тому уже першим кроком Польщі була відмова від всеохоплюючого контролю за усіма ланками суспільно-господарського життя. Це стосувалося не лише відносин держави з ОМСВ, але і відносин уряду з установами бюджетної сфери, включаючи державні і комунальні підприємства. Влада повинна була відмовитися від інструментів безпосереднього втручання у господарську діяльність усіх згаданих інституцій [155, 205]. Зрозуміло, що перелічені зміни перекладали основну частину відповідальності на рівень керівних органів підприємств та самоврядних організацій, а це в свою чергу викликало необхідність проведення ряду реформ у системі публічних установ.

Запровадження цих змін у постсоціалістичний період у країнах Центрально-Східної Європи, в умовах економічної кризи, загальносуспільної дестабілізації, зрозуміло, не мало б шансів на успіх без послідовного використання відповідної методології трансформаційного процесу. Як свідчить світовий досвід, найбільш дієвою, перевіреною та ефективною у цьому випадку є неокласична доктрина ринкової економіки, яка головним чином базується на конкуренції та самоорганізації суспільно-економічних процесів.

Тому, ключовими моментами формування сучасних українсько-польських міждержавних відносин стали: реформування політичної системи держав; розвиток двосторонніх міждержавних відносин; європейська інтеграція; децентралізація влади, зростання ролі ОМСВ та адміністративно-територіальна реформа; багатостороння дипломатія: участь у різноманітних

організаціях, міжнародних акціях, укладення багатосторонніх договорів [398, 35].

У відносинах між Польщею та Україною важливим фактором щодо цього процесу, особливо у 90-ті роки ХХ століття, став досить швидкий ріст міжнародної активності суб'єктів різних територіальних і галузевих утворень (областей, воєводств, районів, повітів, сільських рад, гмін, міст, відомств, підприємств, установ, закладів і т.д.), а отже – активізація договірної процесу і значне розширення договірно-правової бази, тобто збільшення кількості двосторонніх і багатосторонніх договорів, які за суб'єктивним критерієм і за рівнем деталізації функціонального механізму в основному відповідають сучасному міжнародному принципу взаємовигідності договірної норми трансрегіональних зв'язків.

Як уже зазначалося вище, розрізняють загальноєвропейський, державний, регіональний та локальний рівні інституційної співпраці. Особливості та характер інституційного забезпечення польсько-українського співробітництва на кожному із рівнів має свої особливості та специфіку. Зокрема, **на загальноєвропейському рівні** основною метою інституційної підтримки є сприяння інтеграційним процесам у Європі. Правове забезпечення на цьому рівні проводиться відповідно до загальноєвропейських норм і стандартів, що закріплені у різноманітних міжнародних і правових документах при підтримці міжнародних інституцій.

На державному рівні, головною метою інституційного забезпечення польсько-української співпраці, є вирішення проблем міждержавного співробітництва, а також проблем прикордонних регіонів, що мають загальнодержавне значення. Для цього центральними органами державної влади виробляється національна політика у цій сфері й узгоджуються державні інтереси із загальноєвропейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей. У ролі правового забезпечення на цьому рівні виступають національні законодавства та різноманітні міждержавні угоди.

На регіональному рівні, на якому реалізується міждержавне транскордонне співробітництво з урахуванням інтересів держави та регіональних інтересів, здійснюється відповідна координація із регіонами сусідніх країн. Головними інституціями, у цьому випадку, виступають регіональні органи влади, а також допоміжні інституції, які втілюють у життя державну регіональну політику й укладають дво- і багатосторонні угоди регіонального рівня з ТКС у межах своєї компетенції, визначеної національним законодавством відповідно до інтересів прикордонних регіонів. Основна мета інституційно-правового забезпечення ТКС на регіональному рівні є підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону.

Основною метою інституційно-правового забезпечення міждержавної співпраці **на локальному рівні** – є реалізація проектів польсько-українського ТКС. Реалізація на цьому рівні відбувається за допомогою місцевих органів влади та спільних організацій агенції регіонального розвитку. Правове забезпечення міждержавної взаємодії на локального рівня відбувається на основі дво- та багатосторонніх угод між місцевими владами [253, 438].

В сучасних умовах розвитку інтеграційних процесів України транскордонне співробітництво має можливість прискорювати процеси вирівнювання якості життя населення прикордонних територій до середньоєвропейського та сприяти досягненню вільного руху товарів, людей і капіталів через кордон. Транскордонне співробітництво також сприяє мобілізації місцевих ресурсів та підвищенню ефективності їх використання, робить можливим об'єднання зусилля для вирішення спільних проблем у транскордонному регіоні. Аналіз транскордонного співробітництва та його трансформаційних змін свідчить, що визначальними складовими даних процесів є інституційне та фінансове забезпечення.

У сфері транскордонного співробітництва державне управління здійснюють Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції. Однак, управління ТКС полягає переважно у його координації. Для загальної

координації ТКС на державному рівні Кабінет Міністрів України у 2002 році створив Міжвідомчу комісію з питань розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів, у якій питання координації покладено на Міністерство економіки України [286, 211].

Важко переоцінити значення у розвитку транскордонного співробітництва ефективного функціонування інфраструктури інституцій підтримки ТКС та регіонального (місцевого) розвитку. В останні роки в обласних та деяких районних центрах прикордонних областей України створені та функціонують агентства регіонального розвитку, інформаційно-консалтингові фірми та інші підтримуючі організації. Наприклад, тільки у Львові і Львівській області їх функціонує більше двадцяти, не враховуючи бізнес-центри, бізнес-інкубатори та інші консалтингові структури, які можуть в рамках своєї діяльності сприяти розвитку ТКС. Але водночас, слід визнати, що рівень інституційного забезпечення підтримки транскордонної співпраці у нашій державі ще далекий від рівня сусідніх країн Європи.

У сфері інституційного супроводу транскордонне співробітництво регіонів України на сьогоднішній день розвивається за декількома напрямками. Перший – в межах двосторонніх контактів регіонів на основі підписаних міжрегіональних угод між органами місцевого самоврядування та державної влади. Другий – на основі взаємодії та співпраці відповідних інституцій по обидва боки кордону, насамперед, Агенцій регіонального розвитку та торгово-промислових палат регіонів. Третім компонентом системи сучасного транскордонного співробітництва є діяльність громадських організацій, включаючи реалізацію проектів за програмами міжнародної технічної допомоги. У більшості випадків згадані проекти спрямовані на формування громадянського суспільства на східних кордонах ЄС та подолання негативних історичних або культурних стереотипів у свідомості мешканців прикордоння. Ще однією сферою транскордонного співробітництва є підприємницьке середовище. Його активність розповсюджується, передусім, на розвиток

прикордонної торгівлі, елементів виробничої інфраструктури прикордоння, реалізацію невеликих інвестиційних проектів [240].

Як уже йшлося вище, успішне інституційне забезпечення польсько-українського міждержавних відносин напряму залежить від децентралізації влади та зростання ролі у співпраці органів місцевого самоврядування. На практиці, це означає перенесення частини управлінських функцій та відповідальності із державних центрів у регіони з подальшим делегуванням повноважень ОМСВ. Ця схема забезпечує ефективне використання обмежених фінансових і технологічних ресурсів на кожному шаблі системи державної адміністрації: на рівні центральних органів влади та їх регіональних одиниць. До того ж децентралізація створює передумови для вирішення ще однієї проблеми – принципів прийняття рішень в системі державного адміністрування, суттєвим недоліком якої є політичний волюнтаризм (пріоритет політики над економікою). Внаслідок його існування центральний уряд часто свідомо приймає неефективні рішення (наприклад, економічні), задля угоди політичним амбіціям окремих партій.

Децентралізація системи державного управління та перенесення більшої частини адміністративних функцій на рівень органів самоврядування, яка успішно відбулася в Польщі і продемонструвала високий рівень своєї ефективності, є прямим доказом правильності ліберальної доктрини, яка стверджує, що дія «невидимої руки ринку» завжди краща від засобів централізованого втручання. За таких умов підвищується якість та ефективність роботи управлінських структур на місцях. З точки зору управлінців, вихованих в умовах старої адміністративної системи, це є чимось надзвичайним. Напевно, саме через це в Україні до цього часу не знайшов свого належного застосування польський досвід фінансово-адміністративної реформи. Більше того, в Україні досить часто лунають аргументи, щодо неможливості успішного запозичення польської моделі реформ, через те, що більшість українських регіонів є дотаційними [573, 176].

На шляху євроінтеграції та поглиблення співробітництва між Україною та Польщею важливе значення має і той факт, наскільки швидко Україна зможе адаптувати свою адміністративну систему до вимог і стандартів європейських країн. Одним із варіантів такої адаптації може стати польський досвід. Сучасна Республіка Польща – це наслідок докорінних політико-суспільних трансформацій, що поступово відбулися впродовж останніх двадцяти років, – це чітка демократична структура відносин органів державної влади з самоврядними, недержавними інституціями.

У постсоціалістичний період у Польщі було здійснено реформування системи управління державою, утверджено новий модернізований територіальний поділ країни (на 16 воєводств, 308 сільських і 65 міських повітів та численні гміни, що виступають базовими одиницями ОМСВ). По суті, система органів державної влади РП сформована за зразком країн Європейського Союзу і узгоджується з основними вимогами та потребами цієї інституції. Центральний уряд та органи державного управління зберегли повноваження та ті адміністративні функції, які лежать у площині загальнонаціональних, загальнодержавних інтересів, наприклад: оборона, захист кордонів, бюджетне планування тощо.

Звичайно, що уряд має у підпорядкуванні окрім центральних органів влади і регіональні установи на рівні воєводств та повітів. Державні органи на рівні воєводств та повітів поділяються на органи об'єднаної та необ'єднаної адміністрації. Перші – виконують загальносуспільні функції у мажах регіону і підпорядковуються воєводі, другі – виконують цільові завдання державного значення і мають міністерське підпорядкування [573, 177].

Таким чином, сучасна система органів влади у Польщі представляє собою специфічну інституцію, де рішення приймаються паралельно: на рівні адміністрації та органів самоврядування воєводств – і саме така система є особливим елементом державного устрою країни. Нижчий, другий щабель самоврядування у РП – повіт. Закон від 5 травня 1998 року визначає повіт як самоврядну громаду, і оскільки він же є і одиницею територіального поділу, то

становить основу для створення державних органів. Розрізняють два види повітів: сільські та міські [716, 129]. Головним органом повіту є Рада, яка має розпорядчий та контролюючий характер.

У сучасній правовій системі сусідньої Польщі основною ланкою органів місцевого самоврядування виступає гміна. Існує два типи гмін: міські та сільські. Польське законодавство трактує гміну у двох категоріях: правово-соціологічний та територіально-організаційний [687, 93]. Перша – розглядається як самоврядна громада, друга – як одиниця територіального поділу. Гміна, як і повіт, має розпорядчі та контролюючі функції, репрезентує інтереси жителів гміни, через депутатів та голову гміни.

Сучасна адміністративна система України є далекою від польської зокрема, та європейської, загалом, адміністративно-управлінської системи. Порівняння дієвості та ефективності адміністративних систем двох країн не на користь України, тому необхідно вжити дієвих заходів щодо реформування адміністративної системи України до стандартів ЄС. Без цього поглиблювати співпрацю та говорити про її ефективність не видається можливим.

Польський досвід може бути корисним для України і у плані активізації громадянської активності населення в умовах реалізації євроінтеграційної стратегії держави. В Республіці Польща проводилася послідовна політика розвитку громадянського суспільства шляхом заохочення формування і функціонування громадських організацій за європейським зразком. Зокрема, в активізації та поліпшення якості інституційного забезпечення польсько-українського співробітництва беруть участь такі неурядові організації Польщі, як Польсько-американська фундація свободи (програма міжрегіональних ініціатив RITA (region in transition), стипендіальна програма ім. Л. Кіркланда), Польсько-українська фундація співпраці (PAUCI), Фундація С. Баторія (програми: «Партнерство суспільних ініціатив», «Схід-Схід», «Меморія», «Громадянські ініціативи у Східній Європі»), Студії Східної Європи Варшавського університету (освітні програми для стипендіатів з країн Східної Європи) [573, 178].

Таким чином, демократизація польського суспільства, спричинена розвитком громадського сектора і активізацією діяльності громадських організацій, набула свого поширення не лише у напрямку створення адекватної структури соціальних інституцій та реформування їхньої діяльності на європейських цивілізаційних засадах, а й у контексті пропагування європейської інтеграції та поширення її цінностей на схід Європи [155, 229].

Поряд із цим, слід визнати, що слабка розвиненість інституцій громадянського суспільства в Україні призводить до часткового нівелювання її євроінтеграційних прагнень. Як свідчить соціологічна статистика, не дивлячись на досить великий відсоток поляків, які готові були підтримати намагання України вступити до Європейського Союзу у 2005 році (76% проти 41% у «старих» членів Євросоюзу) [439, 2], а також попри значну частку мешканців РП (53 – 57 %), які вважають, що членство України в ЄС та її вступ до НАТО є вигідними для Польщі, українці є, проте, одними із найменшлюбимих народів з поміж усіх сусідів Польської держави [700].

Аналізуючи польський досвід євроінтеграції, не можна оминати увагою ряд інституцій цієї держави, які забезпечували організаційне сприяння євроінтеграції Республіки Польща. Ці інституції мали виключний статус і організовувалися при тих чи інших органах влади, серед них показовими є: Бюро європейської інтеграції Президента Республіки Польща, Представництво Польщі в ЄС, Центр європейської інформації та ін.. Звичайно компетенція цих інституцій зазвичай зводилася до інформаційно-пропагандистської роботи проблем євроінтеграції та популяризації вступу Польщі до Євросоюзу.

Україна може використати досвід Республіки Польща, адже без запровадження системи відкритої конкуренції в діяльності суспільних інституцій та ОМСВ, а також фінансового забезпечення цього сектору, по суті, успішно вирішити соціальні та гуманітарні проблеми видається малоймовірним, а проблеми саме цього комплексу досить негативно впливають на українсько-польську співпрацю.

Ще однією складовою інституційного співробітництва України та Польщі виступають ринкові інституції, які діють у сфері міжнародної економічної інтеграції. Серед них: торгово-промислові палати, єврорегіони, агенції європейської інтеграції, міжнародні об'єднання підприємців і т. ін. Завдяки внутрішньо організаційним регуляторним актам, які узгоджуються з державно-правовими нормами відповідних країн, сприяють формуванню спільних традицій і системи цінностей у середовищі своїх учасників, створюючи тим самим сприятливий клімат для розширення та поглиблення міждержавної економічної інтеграції на основі виникнення феномену інституційної інтериорізації (засвоєння зовнішніх для інституцій цінностей і норм культури у формі внутрішньо інституційних потреб, стереотипів чи принципів) [267].

Отже, інституційно-правове забезпечення є однією із головних ланок системи конституювання конкретного економічного порядку в умовах євроінтеграційного поступу України загалом і поглиблення її різносторонньої економічної співпраці з Республікою Польща, зокрема. Дефіцит інституційно-правового забезпечення двосторонньої співпраці веде до заповнення відповідних інституційно-правових ніш іллегальними засобами ліквідації «інституційно-правового вакууму», призводячи до «зростання сектора тіньової економіки, яка має неконтрольовані суспільні видатки (наприклад, хабарі), часом не менші за обсягом, аніж трансакційні витрати» [129, 91].

Динамічний розвиток міждержавних взаємин неможливий без інституційно-правового забезпечення. Формування нормативно-правової бази двосторонніх відносин припадає на початок 90-х років XX століття. Тільки у перші три роки останнього десятиліття XX століття було підписано близько п'яти десятків міждержавних договорів, які стосувалися організаційного забезпечення та правових питань налагодження польсько-українських взаємин. Розрив усталених політичних та економічних зв'язків, що відбувся на початку 90-х років XX століття, поставив на повістку денну необхідність формування нової правової бази міждержавних відносин, нових форм їх організації.

Польсько-українські відносини нового формату розпочали своє формування у 1991 році, з моменту підписання 1 жовтня угоду між Урядом України та Урядом Республіки Польща про торгівлю та економічне співробітництво [120]. 18 грудня, того ж року, на ініціативу польської сторони у м. Замості було проведено регіональну нараду представників прикордонних областей України та воєводств Польщі [149, 336 – 338]. Цією зустріччю було відновлено традиційні прикордонні зв'язки двох оновлених держав.

У цей час польсько-українські взаємовідносини стикаються з рядом проблем їх правового унормування. Серед них, наприклад, слід виділити відсутність усталеного режиму щодо перетину міждержавного кордону, брак комунікацій та інфраструктури кордонного перетину. На польсько-українськими кордоні протяжністю близько 500 км функціонувало всього лиш три залізничних (Ягодин – Дорогуськ; Володимир-Волинський – Хрубешув; Мостиська – Пшемишль) і два автодорожніх (Ягодин – Дорогуськ; Шегині – Медика) пункти пропуску через кордон. Для порівняння: у той же час, на польсько-німецькому кордоні протяжністю 300 км, залізничних пунктів перетину кордону існувало шість, а автомобільних – 21 [258, 80 – 82].

Зрозуміло, що за таких обставин на перше місце виходить необхідність вироблення нормативно-правової бази, яка б забезпечила нормальне функціонування співробітництва у сфері перевезень через польсько-український кордон, підвищення пропускнуої спроможності пунктів пропуску та створення умов для належного контролю осіб, транспортних засобів і вантажів, а також забезпечення громадського порядку. У 1992 році було прийнято ряд важливих документів, що стосувалися вищезазначених проблем. Започаткувала цей процес Угода між Урядом України та Урядом РП про пункти пропуску через державний кордон, підписана у Варшаві 18 травня 1992 року. Перші її чотири статті визначають правила перетину державного кордону, а більшість наступних статей носять рекомендаційний характер. Правила заявлені в угоді діяли без істотних змін до 2004 року, аж поки Польща в односторонньому режимі не ввела Шенгенський візовий режим для громадян України [455, 34].

Наступним кроком на цьому шляху стало прийняття окремої Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Польща про залізничне сполучення через державний кордон, підписана у Варшаві 18 червня 1992 року, а набула чинності з 1 січня 1994 року [34, арк.. 1 – 4]. У п'ятнадцятих статтях цього договору чітко унормовано залізничне сполучення між Україною та Польщею.

Отже, на цьому напрямку співробітництва між Польщею та Україною, ще до підписання базового Договору про добросусідство, було укладено пакет нормативно-правових документів, які відповідали сучасним стандартам. З 30 грудня 1992 року, після набуття законної чинності Договору між Республікою Польща і Україною про добросусідство, дружні відносини і співробітництво [75, 12 – 14] розпочинається нова віха в польсько-українських стосунках.

За період 90-х років ХХ століття між Україною та РП було укладено низку окремих угод у галузі торгівлі, науки, культури, транспорту інших пріоритетних напрямів співпраці. Польща має позитивний досвід у вирішенні труднощів інституційно-правового характеру, тотожні з тими, з якими зіштовхнулася Україна на сучасному етапі. Завдяки успішно проведеним демократичним ринковим реформам на початку 90-х років ХХ століття, проблема інституційно-правового забезпечення європейської інтеграції Польщі значною мірою спростилася, чого не можна, нажаль, сказати про Україну.

Слід визнати, що усі заходи спрямовані на розвиток інституційного середовища РП в умовах європейської інтеграції та посилення інституційно-правового забезпечення польської економіки, відбувалися на фоні максимального узгодження її суспільно-економічного розвитку з наріжними принципами функціонування ЄС. Тому, жодних суперечок між державно-правовим, інституційно-правовим та інституційно-організаційним забезпеченням інтеграції польської економіки до ЄС не виникло. До того ж, переважаюча частина польського суспільства та всі політичні сили були прихильниками євроінтеграції. В Україні ситуація суттєво відрізняється, оскільки наша держава перебуває в полоні раціоналістичної традиції, а тому більшість інституційних змін, які б мали сприяти євроінтеграції вирізняються

переважно формальним характером і не ведуть до адекватного інституційно-правового забезпечення, окрім того, політикум не вирізняється одностайністю щодо європейської інтеграції, як і українське суспільство загалом.

А між тим, після набуття Польщею членства в ЄС, частина міждержавних українсько-польських угод втратили свою чинність. У березні 2003 року комісія ЄС прийняла нові документи, що визначили характер відносин з Україною. Зокрема, у Посланні, яке має назву «Ширша Європа – сусідство: нові рамки взаємовідносин із нашими східними та південними сусідами» [512], Комісія чітко визначила, що метою утворення зони процвітання добросусідства – є формування кола друзів, з якими вона матиме тісні мирні стосунки та співробітництво. Для цього необхідно сформуванню відповідне правове поле, створити та забезпечити нові конкретні інструменти та інституції для втілення намічених планів, знайти нові джерела фінансового забезпечення.

Відповідно до положень комунікацій Європейської комісії від 1 липня 2003 року «Прокладаючи шляхи до нового інструменту сусідства» [250] та згідно із Стратегією та індикативною програмою прикордонного співробітництва TACIS, затвердженими Європейською комісією 21 листопада того ж року, програма TACIS трансформувала 12 програм сусідства. Перша із них Україна – Польща – Білорусь (бюджет фінансування з боку TACIS та ЄС), Друга – Транснаціональна програма GADSES.

Широкі перспективи для польсько-українського співробітництва, зокрема транскордонного, відкрила Лісабонська стратегія зростання та зайнятості впроваджена у період 2007 – 2013 років. Влітку 2006 року Європарламент прийняв ряд розпоряджень, які і стали основою для реалізації даної стратегії. Наприклад, п'яте розпорядження, що запровадило Європейську групу територіального співробітництва (GEST (від французького)) стосувалося спрощення механізмів та полегшення транскордонного, транснаціонального співробітництва через регіональні і місцеві органи влади. Реалізуючи програми територіального співробітництва GEST спирається на конвенційну угоду між зацікавленими національними, регіональними, місцевими та іншими

громадськими органами влади. У повноваженнях GEST керівництво індивідуальними проектами та цілими програмами комплексного співробітництва, виконуючи роль «керівного органу» [777, 19 – 24].

Утворення GEST стало радикальним кроком у напрямку впровадження можливостей удосконалення інституційних і функціональних можливостей польсько-українського співробітництва. Особливо ефективною GEST є у плані спрощення процедури взаємодії країн учасниць та регіонів. Наприклад, немає необхідності укладання дво- чи багатосторонніх угод між зацікавленими сторонами, адже GEST «не допускає будь-яких дискримінацій через наявність кордонів».

Попри всі вжиті заходи інституційні інструменти в українсько-польському співробітництві, особливо економічному, застосовуються далеко не так результативно, як це свого часу продемонструвала Польща на шляху інтеграції до ЄС. Це стосується і єврорегіональної співпраці і діяльності торгово-промислових палат, виставково-ярмаркової діяльності, агенцій європейської інтеграції.

Одним із небагатьох позитивних прикладів, який ілюструє спроможність недержавних інституцій ефективно впливати на формування та розвиток інституційно-правового забезпечення польсько-українського економічного співробітництва, можна вважати вироблення стратегії розвитку Львівської області до 2015 року, яка формувалася за участі українських та польських неурядових організацій із залученням іноземних експертів, передусім польських, що представляли Європейський інститут регіонального і місцевого розвитку при Варшавському університеті, Фонд суспільно-економічних ініціатив [155, 329]. Однак, остаточні оцінки можна буде давати пізніше.

Проведений вище аналіз інституційного забезпечення польсько-українського співробітництва в останнє десятиліття ХХ – на початку ХХІ століття дозволяє зробити ряд висновків:

по-перше, дієва та різнобічна міждержавна співпраця можлива лише за умови різносторонньої інституційної забезпеченості. Дві сусідні держави,

Україна та Республіка Польща створили спільні інституції на усіх рівнях державної взаємодії від найвищого (президентсько-парламентського) до найнижчого (регіонального на рівні ОМСВ) рівнів;

по-друге, Республіка Польща має більш тривкий і позитивний досвід інституційного забезпечення міждержавного співробітництва, взагалі, та налагодження інституцій щодо забезпечення євроінтеграції, зокрема. Тому, для України польський досвід є не лише корисним для запозичення, а практично уже готовою моделлю євроінтеграційного поступу;

по-третє, інституційно-правове забезпечення польсько-українських міждержавних взаємин, на сьогодні, є задовільним. Однак, брак документальної бази, правова неузгодженість, що мали місце в першій половині 90-х років ХХ століття, справили негативний вплив на динаміку і дещо ускладнили взаємовідносини на першому етапі співпраці;

по-четверте, Україна, на відміну від Польщі, ще не позбулася надмірної централізації державного управління, а це в свою чергу веде до недостатнього рівня інституалізації регіонального співробітництва. Подолати дану проблему можна надавши органам місцевого самоуправління більш широкі повноважень із їх законодавчим закріпленням. Саме тому, ще існує диспропорція, невідповідність інституційних структур (особливо на регіональному рівні) Польщі та України, а деякі з них перебувають у процесі зародження і становлення.

Задля розширення співробітництва Республіки та Польща України необхідно розробити механізми передачі частини функцій центральних органів влади безпосередньо регіонам. Адже без такого перерозподілу не доводиться очікувати ефективного інституційного забезпечення на міжрегіональному рівні. Подальше поглиблення міждержавної співпраці можливе за умов проведення адміністративної реформи на засадах субсидіарності та солідарності, які визначають політику регіонального розвитку більшості держав ЄС.

Одним із важливих елементів інституційного забезпечення міждержавного співробітництва України та Польщі є адаптація на вітчизняному

ґрунті інституцій що забезпечують євроінтеграцію, а також наближення законодавства до чинних правових норм та стандартів ЄС.

Перелічені заходи дозволять Україні втілити в життя якісно нову модель співробітництва, притаманну державам Європейського Союзу і РП, зокрема. В підсумку це дозволить не лише повністю реалізувати доктрину стратегічного партнерства між Україною та Польщею, а й сподіватися на повноправне входження України до Європейського Союзу.

2.3. Трансформація польсько-українських відносин на рівень стратегічного партнерства

Із здобуттям незалежності перед Україною постав ряд нагальних проблем, однією з найважливіших було формування зовнішньої політики та налагодження взаємин з іншими країнами. Зрозуміло, що найпершим пріоритетом у налагодженні міждержавних стосунків поставали сусідні держави, зокрема Республіка Польща. До того ж, як нові незалежні держави, Польща та Україна усвідомлювали, що утвердитись на міжнародній арені, зайняти достойне місце в системі міжнародних відносин самотійно досить важко. Натомість при підтримці держави, яка відноситься до категорії стратегічних партнерів це зробити значно простіше. Тому не дивно, що при усій багатовекторності зовнішньої політики України Республіка Польща посіла у ній провідне місце, особливо враховуючи її роль у підтримці регіональної безпеки, помітний вплив на розвиток міжнародної діяльності, України, тісні економічні зв'язки тощо.

Польща та Україна – найбільші держави Центрально-Східної Європи, що після розпаду Союзу РСР постали як диференціальні складові нової загальноєвропейської безпеки. З огляду на це, обидві країни об'єктивно були покликані стати стратегічними партнерами. Економічні труднощі початку 90-х років ХХ століття, з яким зіштовхнулися Україна і Польща, різні зовнішньополітичні орієнтири не дозволяють говорити про двосторонні відносини, як стратегічне партнерство у цей період. Зокрема, непевна позиція України щодо розширення НАТО на початку 90-х років, орієнтація на Росію, викликали далеко не схвальну позицію західних країн щодо України. У той же час Республіка Польща декларувала головною своєю метою західний та Північноатлантичний вектори своєї політики. Ще одним складним моментом,

який в результаті відчутно вплинув на сприйняття України у світі, стало вирішення питання ядерного роззброєння.

Аналіз польсько-українських взаємин початку 90-х років ХХ століття дозволяє виділити декілька головних причин, що стали перешкодами на шляху розширення міждержавних стосунків:

- по-перше, існувало побоювання польської політичної еліти, що зовнішньополітичний курс РП на інтеграцію в Євросоюз та НАТО може бути сповільнений, чи, що ще гірше, ускладнений тісними взаєминами з Україною. Тому головна увага польського МЗС була сконцентрована на західному векторі політики;

- по-друге, невирішеність питання щодо ядерної зброї, сформувало певне упередження країн Заходу щодо України. Зволікання українського керівництва у остаточному вирішенні цього питання призвело до фактичної ізоляції України. Цей фактор негативно вплинув на українсько-польські відносини, оскільки польське керівництво, задекларувавши євроатлантичний напрямок політики, змушене було узгоджувати свою позицію щодо України з позицією впливових країн Заходу;

- по-третє, Польща, торуючи шлях до НАТО, змушена була балансувати у відносинах із Росією. Адже від позиції останньої частково залежав успіх вступу Польщі до НАТО. Вагомим фактором тут виступали економічні відносини. Відповідно, активізація польсько-українських взаємин неминуче вела до загострення польсько-російських стосунків. Окрім того, польський політикум того часу, не вбачав особливої перспективи у відносинах із східними сусідами;

- по-четверте, негативно відбивалася на польсько-українських взаєминах позиція України щодо розширення НАТО у Східному напрямку. Україна, як і Росія, виступає проти такого розширення, і польські політики у цьому сенсі переосмислюють роль та значення України крізь призму власної та загальноєвропейської безпеки.

З сказаного вище впливає висновок, що шлях Республіки Польща до загальноєвропейських і євроатлантичних структур буде значно простішим, якщо офіційна Варшава та Москва зможуть домовитися. З огляду на це, тісні взаємовідносини з Україною у цей час не входили до нових пріоритетів польської політики.

Аналізуючи події зовнішньополітичного поступу України 90-х років ХХ століття, слід виокремити 1994 рік. Адже у січні цього року відбулося підписання тристоронньої угоди між Сполученими Штатами Америки, Росією та Україною щодо ліквідації ядерної зброї, яка перебувала на території України. Польський дослідник Є. Козакевич назве це досягненням головною тактичною метою американської політики [704, 17].

Саме на цей період припадає активізація діяльності українського МЗС, що прийшло на зміну періоду блокування міжнародних ініціатив України. У цей час Польща вдається до заходів, спрямованих на покращення взаємин із своїм східним сусідом, особливо на фоні погіршення відносин з Росією. Останній фактор суттєво вплинув на перегляд польської міжнародної діяльності. Польща стала однією з перших країн, яка висловила підтримку задекларованим Україною євроінтеграційним процесам, і невдовзі, уже з другої половини 90-х років, польсько-українські міждержавні взаємини усе частіше починають називати стратегічним партнерством.

Зміщення акцентів у польській політиці щодо України припадає на початок 1994 року і пов'язане із перемогою лівої коаліції на парламентських виборах та з формуванням уряду В. Павляка. Польське зовнішньополітичне відомство у цей час очолив А. Олеховський, відомий своїми симпатіями до України, та критикою західних країн у їх симпатіях до Росії. Очільник польського МЗС заявив, що РП прагне відкрити новий розділ у своїй східній політиці і визначив, в цьому зв'язку, три головних завдання: розбудова багатосторонніх відносин з Росією, Україною, Білоруссю, Молдовою, Казахстаном та балтійським державами; сприяння політичній та військовій

стабілізації в регіоні; створення умов для економічної співпраці Польщі з сусідами на Сході.

По суті, ініціатива А. Олеховського щодо корекції польської східної політики мала на меті посилити торговельні та інші взаємини Польщі з її східними сусідами, і містила програму сприяння цим країнам у побудові демократичних інститутів і ринкової економіки. Цілком можна погодитися з думкою С. Буранта, дослідника польсько-українських відносин, що така позиція була спробою Польщі відігравати таку ж роль стосовно її східних сусідів, яку західні країни раніше апробували щодо РП [162, 103].

В період з 9 до 11 лютого 1994 року у Києві з робочим візитом перебувала делегація польського парламенту. В ході візиту обговорювалося питання необхідності розробки обома країнами концепції взаємин, яка б стала основою нового механізму безпеки у регіоні. Цю тему було продовжено під час візиту очільникв українського МЗС А. Зленка до Республіки Польща, що відбувся 21 – 22 березня того ж року [719, 288]. Результатом переговорів стало підписання Декларації про засади формування польсько-українського партнерства та Декларації про напрямки і засади економічної співпраці, а також угоди між Урядом України і Урядом Республіки Польща про збереження місць пам'яті і поховання жертв війни та репресій [117]. У травні, того ж 1994 року у Львові відкрилося Генеральне консульство Республіки Польща, а через місяць Генеральне консульство України відкрито у Гданську [719, 287 – 288].

Про подальшу розбудову двосторонніх взаємин, узгодження правових норм співпраці йшлося на зустрічі українських та польських парламентарів, що тривала з 30 листопада по 2 грудня 1994 року. Українська делегація на чолі з Головою Верховної Ради України Олександром Морозом побувала у Варшаві, Гданську та Гдині. Під час зустрічі було прийнято рішення розробити спільну програму дій парламентських груп «Польща – Україна» та «Україна – Польща», прискорити відкриття спільного польсько-українського банку, удосконалити законодавчу базу, яка б сприяла поглибленню співробітництва прикордонних регіонів Польщі та України [719, 289].

На 1994 рік припадає ще кілька знакових подій, які, фактично, змінили роль України у міжнародних відносинах та її сприйняття Західними країнами. Серед них слід виділити: прийняття закону про приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї українським парламентом [443, 91 – 92]; візит Леоніда Кучми до Вашингтону (листопад 1994 року), після якого відбувається докорінна зміна у зовнішньополітичних пріоритетах України [178].

Нова зовнішньополітична позиція України була високо оцінена Заходом, особливо на фоні різкого контрасту з тогочасною політикою Російської Федерації, яка почала набувати дедалі виразніших конфронтаційних рис. Можливо, саме через загострення конфронтації між Заходом та Росією Україна посідає досить важливе місце у політиці США, а це неминуче привело до змін у сприйнятті України і її європейськими сусідами. У цей період американські політики стосунки Вашингтон-Київ починають визначати, як «стратегічне партнерство», навмисно звертаючись до фрази, якою перед цим називали американо-російські взаємини [145, 19].

Наслідки зміни акцентів у зовнішній політиці Україною не змусили себе довго очікувати. США надає фінансову допомогу Україні, причому її обсяги поставили нашу країну, на той час, на третє місце у світі стосовно її обсягів [683, 114]. Л. Кучма офіційно декларує європейську інтеграцію, як зовнішньополітичну стратегію держави, а з 1996 року стратегічною метою України заявлено вступ до трансатлантичних структур [452]. У червні 1994 року Україна підписує Угоду про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом, а 1995 році укладає договір з Північноатлантичним альянсом про співпрацю в рамках програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ) [605], тим самим задекларувавши свою підтримку розширенню НАТО на Схід.

Польська політична еліта досить оптимістично сприйняла таку позицію України, і впродовж 1995 року відбувається ряд зустрічей на рівні міністрів та прем'єр міністрів, створено робочу групу щодо формування спільного українсько-польського батальйону, який, як передбачалося, мав би брати участь у миротворчих операціях. Польський уряд задекларував розуміння, що вступ

РП до НАТО без налагодження тісних відносин з Україною може призвести до встановлення нових геополітичних розмежувань у Європі.

Саме цим пояснюється низка польських ініціатив, спрямованих на підтримку нашої держави, демонструючи тим самим, що офіційна Варшава не забуває про свого східного сусіда на шляху до НАТО та ЄС. У той же час, український політиком зрозумів, що після вступу РП до трансатлантичної зони безпеки, стабільність України матиме всезростаюче значення і не лише для Польщі, але і для США. Тому всі зусилля України було сфокусовано на просуванні до європейських інтеграційних структур, а це означає, що офіційний Київ переслідував ті ж самі цілі, що і Польща, які для обох країн, на цей час, стали стратегічними.

Власне, саме тоді, у визначенні польсько-українських взаємин з'являється термін «стратегічне партнерство». Вперше, він був вжитий в Комюніке за результатами засідання Консультативного Комітету Президентів України і Республіки Польща, що відбулося 27-28 вересня 1995 року. У ньому, зокрема, йшлося: «Сторони погодилися з тим, що необхідно віднайти адекватні організаційні форми з метою забезпечення практичної ефективності їх стратегічного партнерства» [699, 30].

Можна констатувати що завдяки продуманій, послідовній політиці України, склалася нова геополітична ситуація в Європі, яка забезпечила їй регулярну увагу з боку західних сусідів та США, підняла авторитет та посилила вагу України у міжнародних відносинах. В заявах офіційного Вашингтона регулярно підкреслюється важливість України для європейської безпеки та стабільності [442, 125]. А під час візиту, тодішнього очільника МЗС України Г.Удовенка до Вашингтону, в жовтні 1996 року, обидві сторони оцінили свої відносини, як «стратегічне партнерство» [631, 9 – 10]. Наприкінці того ж року було створено українсько-американську двосторонню комісію Кучма – Гор, головною метою її було сприяння розвитку «стратегічного партнерства» [641].

Таким чином, польсько-українські відносини, їх розширення та гармонізація, їх якісно новий вимір – стратегічне партнерство, послугували для

України своєрідним містком на світову міжнародну арену, забезпечивши їй гідне місце у світовому геопорядку.

У другій половині 90-х років ХХ століття польсько-українські взаємини ще більше розширилися та інтенсифікувалися. Це було пов'язано з наступними причинами:

1. Після вирішення питання ядерного роззброєння, яке у першій половині 90-х років так хвилювало Захід, Польща взяла курс на налагодження тісних стосунків з Україною з метою вдосконалення європейської безпеки та дотримання національних інтересів обох держав.

2. Українська політична еліта врешті позитивно поставилася до інтеграційних намірів РП.

3. Факт українсько-американського «стратегічного партнерства» змінив сприйняття України західними країнами, підняв її авторитет і засвідчив, нехай формально, поширення гарантій безпеки і на Україну.

4. Після приходу у 1994 році до влади Л. Кучми та початку реформ в Україні, успіх яких великою мірою залежав від допомоги Заходу, для польського політичного істеблішменту стало очевидним, що наша держава стабільна у своїй зовнішній політиці і щораз більше відходить з-під контролю Росії.

5. Підтримка України Польщею для останньої мала очевидні позитивні геополітичні наслідки, оскільки це вело до певного блокування лідерства Російської Федерації в Центральній Європі, і як наслідок вивільняло можливості для маневру при вступі РП до трансатлантичної та європейської інтеграційних систем.

6. Політична еліта РП та України чітко усвідомила, що польсько-українське зближення, окрім посилення політичної стабільності в регіоні, виступало протидіючим важелем російським та німецьким історичним амбіціям, та змушувало Росію і Німеччину переглянути своє сприйняття сусідів. До того ж, важливим підштовхуючим фактором польсько-українського стратегічного партнерства було активне російсько-німецьке співробітництво і

зближення, яке, історично, сприймалося поляками, як потенційна загроза і призвело до активізації пошуку РП надійних союзників. Саме Україна як найкраще підходила на цю роль.

7. З середини 90-х років ХХ століття значно послабилася роль та вага офіційної Москви у сприйнятті польського істеблішменту, особливо на фоні негативних прикладів російської політики щодо окремих країн ЦСЄ. Усвідомлення негативної протидії Російської Федерації інтеграційним намірам Польщі, політики РП намагаються використати український елемент у відносинах із нею. Поряд із цим, українське керівництво, теж вміло використовує проукраїнсько налаштовану Польщу, як противагу російському впливу.

8. Російсько-білоруське зближення, що відбувається у цей період, непокоїло як Україну, так і Польщу. Остання побоювалася втягування України до цього союзу, а це б означало виникнення нової «залізної завіси» на східних кордонах РП, що само по собі негативно вплинуло б на європейську безпеку. Тому активізація українсько-польського співробітництва розглядалася, як превентивний захід небажаного союзу.

9. З середини 1995 року розпочинається активізація польсько-українських контактів. Це можна пояснити змінами, що відбулися на польській внутрішньополітичній арені, зокрема, новостворений польський уряд на чолі з Ю. Олексою, розпочав так звану «серію малих кроків» у напрямку зближення з Україною. Це вилилося у підтримці РП українських намірів щодо постійного членства в ЦЄІ [169], при сприянні Польщі Україна отримала місце у раді Європи. Кроком у відповідь з боку України, стала допомога Республіці Польща отримати місце непостійного члена Ради Безпеки ООН.

10. Важливою складовою процесу переростання українсько-польських відносин у стратегічне партнерство, стали економічні відносини, що помітно активізувалися з середини 90-х років ХХ століття. Стрімке зростання міждержавної торгівлі, особливо польських поставок в Україну, стали вагомим важелем у політичних відносинах.

В середині 90-х років минулого століття термін «стратегічне партнерство» стає все частіше вживаним у контексті польсько-українських взаємин. Політики та політологи додають усе нових визначень-епітетів цьому процесу. Хоча слід визнати, що в українській зовнішній політиці поняття стратегічного партнерства ще досі не отримало остаточного змістового наповнення, що у попередні роки мало наслідком надмірне розширення кола «стратегічних партнерів» України. Така практика суттєво зменшувала ефективність цього важливого зовнішньополітичного інструменту, заважала спрямуванню зусиль на розвиток дійсно значущих, стратегічно важливих для України моделей відносин та механізмів взаємодії.

Як відомо, стратегічне партнерство – тип міждержавних відносин, побудований як послідовна система взаємодії держав в напрямі реалізації спільних стратегічних завдань, інтересів та цілей. На відміну від союзницьких відносин стратегічне партнерство не передбачає жорсткої системи зобов'язань політичного, економічного, гуманітарного або безпекового характеру.

В широкому розумінні стратегічне партнерство – це система взаємодії двох або кількох держав, яка ґрунтується на визнанні спільних цінностей та/або бачення, високому рівні співробітництва у визначених сферах, обопільній зовнішньополітичній підтримці, зокрема, в рамках міжнародних організацій, узгодженні позицій у кризових ситуаціях та при вирішенні міжнародних конфліктів. При цьому можливі розходження позицій країн-партнерів з тих або інших питань не повинні істотно впливати на розвиток стратегічного співробітництва в цілому.

У вузькому розумінні стратегічне партнерство може бути побудовано на більш прагматичних засадах, навколо реалізації масштабних міждержавних проектів, зокрема, в торгівельно-економічній, транспортно-інфраструктурній, політичній, безпековій та інших галузях. Наповнення стратегічного партнерства конкретним змістом відбувається залежно від специфіки цілей та завдань, що вирішуються за його допомогою. Для відносин стратегічного партнерства необхідне визначення головних напрямів взаємодії, засобів і шляхів, які ведуть

до реалізації спільних цілей, продумана концепція відносин, визначення засобів досягнення мети і цілей, етапів їх реалізації, нейтралізації чинників, що перешкоджають цьому.

Відносини стратегічного партнерства формалізуються у відповідних угодах і домовленостях та втілюються у поточну практику взаємодії країн-партнерів. Такі відносини нерідко передбачають наявність певних інституційних основ у вигляді постійно діючих або ad hoc консультативних механізмів тощо. Відсутність формалізованого належним чином механізму функціонування відносин стратегічного партнерства створює ситуацію невизначеності процесу їх імплементації. Відносини стратегічного партнерства встановлюються між сторонами, що мають стратегічне значення одна для одної, і які спроможні, завдяки партнерським відносинам, підвищувати свою роль та вплив у більш широкому міжнародному контексті [556].

Фактично, у другій половині 90-х років ХХ століття польсько-українське стратегічне партнерство уже мало інституційну базу, через яку відбувалася його реалізація. Як уже зазначалося вище було створено: Консультаційний комітет Президентів України та Республіки Польща, Українсько-польську змішану комісію з питань торгівлі та економічного співробітництва, Постійна українсько-польська конференція з питань інтеграції, Українсько-польська та польсько-українська парламентські групи, Українсько-польський економічний форум.

Як зазначає Л. Чекаленко, стратегічне партнерство є вищою сходинкою співробітництва порівняно зі звичайними відносинами. Зумовлена конкретними інтересами сторін, така співпраця стає можливою між тими партнерами, які не мають взаємних територіальних претензій, натомість наявна взаємна прихильність принципам територіальної недоторканності і непорушності кордонів. Це відносини партнерів, які мають схожі цінності і спільне коріння, національні інтереси, які визнають очевидність і необхідність тенденції динамічного зростання двостороннього товарообороту, поглиблення співпраці.

Щоб надати співробітництву характеру стратегічності, створюється політичне, економічне й соціальне міжнародне середовище, яке сприяє розвитку конкуренції, взаємному доповненню, динаміці різних соціальних форм господарювання та укладів як усередині країни, так і у співпраці з партнером, що врешті-решт покликано стати стратегічним спрямуванням трансформації економіки. Тобто стратегічне партнерство використовується для досягнення внутрішніх трансформацій вищого порядку з метою виведення вітчизняної економіки на наступний, вищий табель світового розвитку. Такий напрям сприяє мобілізації максимуму наявних ресурсів, використанню різних виробничих можливостей – від індустріальних до постіндустріальних, розширенню всіх форм підприємництва – від малого бізнесу до великого капіталу. Водночас стратегічні партнери мають враховувати низку обставин, пов'язаних із геополітичними й геоекономічними інтересами інших країн-партнерів.

Серед складників, що визначають суть стратегічного партнерства, – високий ступінь співробітництва і довіри; прозорість відносин, що означає широку взаємодію у міжнародних справах та не спрямованість проти третіх країн; широта партнерства не тільки в економічній сфері, а й у політичній (наприклад зміцнення регіональної безпеки тощо); тісна координація зовнішньополітичних кроків у всіх ключових напрямках світових і двосторонніх проблем розвитку; характер відносин з країною-партнером як самодостатня величина, що не піддається кон'юнктурним впливам; обов'язкова довготривалість відносин, оскільки вона містить комплекс політичних і військових гарантій [618].

У другій половині 90-х рр. відбувся вихід польсько-українських двосторонніх взаємин на рівень стратегічного партнерства. Державне керівництво Польщі та України прийшло до переконання, що забезпечення національних інтересів обох країн, збереження необхідного рівня регіональної і загальноєвропейської безпеки є можливим за умови дотримання тісних взаємин між двома державами та проведення спільного зовнішньополітичного курсу на

стратегічне партнерство. Основними мотивами встановлення відносин стратегічного партнерства між Польщею та Україною стали:

1. Обидві держави володіли співставним економічним, військовим, фінансовим, технологічним та гуманітарним потенціалами, що дозволяло на паритетних засадах встановлювати особливий статус двосторонніх відносин.

2. Обидві держави відігравали ключову роль у регіоні Центрально-Східної Європи та мали спільні погляди на питання розвитку регіональної та європейської безпеки.

3. Обидві держави мали перед собою схожі нереалізовані завдання щодо інтеграції до європейських та євроатлантичних структур.

4. Обидві держави виявили зацікавленість у довгостроковій співпраці декількох галузях [312].

У червні 1996 року було розроблено проект Меморандуму про «стратегічне партнерство» Республіки Польща та України. З української сторони ініціатива створення проекту належала народному Руху України, а з польської – «Руху 100». Відповідно документ підписали з українського боку: колишній президент Л. Кравчук, лідер НРУ В. Чорновіл, М. Жулинський, І.Юхновський і ін., а з польського: колишній президент Л. Валенса, бувші прем'єр-міністри Т. Мазовецький, Г. Сухоцька, а також Є. Козакевич, А.Олеховський та ін. Меморандум засвідчував утворення проукраїнського лобі у парламенті РП, а також був свого роду декларацією того, що у разі приходу до влади опозиційних політиків, ними буде проводитися курс на підтримку стратегічного партнерства в українсько-польських відносинах [63].

Червень 1996 року виявився досить плідним для українсько-польських відносин на шляху їх подальшої активізації. Президент України Л. Кучма двічі приїздив до РП у зв'язку з політичними самітами. 26 червня було підписано двосторонню угоду про безвізовий режим. А. Квасневський пообіцяв надати Україні ряд консультацій щодо процесів інтеграції в Європейський Союз [819, 298].

Легітимною, хоча і декларативною підставою для переходу польсько-українських відносин на рівень стратегічного партнерства стало підписання «Спільної декларації Президента України і президента Республіки Польща» [108, 79 – 81]. Документ було підписано в 1996 році під час четвертого візиту Л.Кучми до Польщі і він проголошував спільний курс на стратегічне партнерство [442, 139]. Окрім того, президенти обох країн виступили із спільною заявою про створення Інституту Польської Культури в Україні та Інституту Української Культури в Польщі, підкреслюючи важливість взаємного пізнання та порозуміння обох народів.

1997 рік можна назвати роком прийняття спільних стратегічних рішень Республікою Польща та Україною. Відбулася інституалізація співробітництва України та НАТО, а також України та Європейського Союзу. Спільно з Польщею Україна здійснили ряд кроків на посилення регіональної та європейської безпеки. Керівництво обох країн дійшло до спільного висновку, що існує пряма залежність між ступенем двосторонніх міждержавних відносин і рівнем колективної безпеки. В травні 1997 року Л. Кучма та А. Квасневський поряд із президентами трьох Балтійських держав взяли участь у Талліннській зустрічі з питань регіональної безпеки. Тобто, одним із наслідків стратегічного українсько-польського партнерства стало посилення багатостороннього діалогу щодо спільних регіональних ініціатив у сфері безпеки.

У цей же рік було розширено можливості економічної співпраці: підписано Меморандум про основи лібералізації міждержавної торгівлі; почав діяти договір про безвізовий перетин кордону. По суті, ці кроки були здійснені у напрямку укладення угоди про вільну торгівлю з подальшою перспективою для України входження у зону вільної торгівлі [820].

В травні 1997 року під час візиту А. Квасневського до Києва президентами обох країн було підписано Спільну заяву «До порозуміння та єднання». Окрім величезного значення, який ніс у собі цей документ з точки зору згладження непорозуміння між націями, в документі було зафіксовано і поняття стратегічного партнерства між Україною та РП, зокрема

підкреслювалося: «Україна і Польща є суверенними державами, добрими сусідами, стратегічними партнерами» [109].

З точки зору польсько-українських політичних взаємин 1998 рік став знаковим для обох держав. Цей рік, без перебільшення, можна назвати роком Республіки Польща для України, він виявився рекордним за кількістю проведених на найвищому рівні зустрічей та плідних результатів цих зустрічей. Так, у 1998 році президенти обох країн спільно відкрили митний перехід Корчова-Краковець (3 січня), пам'ятник жертвам концтабору у м. Явожно (24 травня), пам'ятник польським та українським жертвам тоталітарного режиму в Харкові (26 червня). Обидва президенти прийняли участь в урочистостях присвячених 80-тій річниці відновлення Незалежності Польщі (10 – 11 листопада), були присутні на економічному саміті в Жешуві (23 – 24 травня). Активізувала свою діяльність українсько-польська міжпарламентська група на чолі з Д. Павличком.

Деякий спад активності двосторонніх контактів наступає у 1999 році, що частково можна пояснити виборчою президентською кампанією в Україні. Впродовж 1999 – 2000 років відбулося більше десяти зустрічей президентів України та Республіки Польща, як у дво-, так і в багатосторонньому порядку, а також ряд офіційних візитів на рівні міністрів закордонних справ та прем'єр міністрів сусідніх держав. Можна підсумувати, що динамічний розвиток та успіх українсько-польських взаємин у 90-х роках ХХ століття напряду залежав від того, що базувався на визначених, багато у чому спільних, пріоритетах двох країн. Не останню роль відіграли і особисті відносини лідерів України та Республіки Польща.

Початок 2000 року виглядав також багатообіцяючим у подальшому поглибленні двосторонніх взаємин: ведеться підготовка по створенню Польсько-українського університету, 19 лютого відбувається перше засідання Польсько-українського форуму. 23 березня заступник прем'єра України В.Єхануров і міністр фінансів Польщі Є. Бальцерович підписали спільну

декларацію, за якою Польща мала надати допомогу Україні у проведенні реформ [821, 364].

Однак, в Україні змінюється внутрішньополітична ситуація, МЗС очолює А. Зленко, що у світі, загалом, і в Польщі, зокрема, було сприйнято, як згортання прозахідної політики України. Згодом загострюються українсько-польські суперечки з приводу Личаківського цвинтаря у Львові, а потім і питання пов'язані з будівництвом газопроводу Ямал – Франкфурт, альтернативного трубопроводу Одеса-Броди. Україною останній факт був сприйнятий як зрада принципам стратегічного партнерства.

Внутрішньополітична ситуація, що склалася в Україні у другій половині 2000 – 2001 роках, призвела якщо не до міжнародної ізоляції нашої країни, то, до різкого похолодання відносин Україна – Захід, а отже і Україна – Польща. Польський Президент А. Кваснєвський намагався вплинути на ситуацію, що склалася, схилиючи українського Президента Л. Кучму до переговорного процесу з опозицією, однак це не дало очікуваних результатів.

Зустрічі президентів обох країн 15 березня та 3 червня не були особливо обнадійливими у порівнянні з черговою зустріччю, що пройшла 28 червня 2001 року і була присвячена підсумкам візитів президента США Д. Буша до РП та папи римського до України. А вже 6 жовтня, того ж року, обидва президенти були присутні на відкритті Польсько-українського колегіуму університетів у Люблині. Рівно через місяць, 6 листопада Л. Кучма взяв участь у роботі Варшавського саміту, де підтвердив схвальне ставлення до розширення НАТО на схід [822, 521].

Однак, така заява аж ніяк не додала політичної ваги Україні на міжнародній арені, оскільки вже на початку 2002 року її звинувачують у продажі радарних установок «Кольчуга» Іраку, а це вже обернулося міжнародною ізоляцією для України. Відбувається зближення Польщі з Росією, особливо після візиту В. Путіна до Варшави. Згодом слідує рішення польського уряду про введення візового режиму для громадян України з 1 липня 2003 року [823, 270]. Усе це відбувається на фоні внутріполітичної кризи в Україні, вимог

опозиції відставки Л. Кучми. З польського боку у цей час лунають заяви про підтримку України, про сталість відносин, проте практика демонструє інше.

Деяке потепління міждержавних відносин відбувається 13 лютого 2003 року під час зустрічі Л. Кучми та А. Квасневського в Синьогорах, резиденції українського Президента на Франківщині. Саме тоді глави сусідніх держав домовилися, що візи для українців до Польщі будуть безкоштовними, про вшанування 60-ї річниці волинської трагедії, а також про те, що 2004 рік буде роком Польщі в Україні, а 2005 рік – роком України у Польщі.

Керівники двох держав неодноразово зустрічалися 2003 році: на економічному форумі в Одесі (23 – 24 червня) та економічному форумі в Криниці Гурній (10 вересня), на Волині у с. Павлівка (11 липня). Остання зустріч була присвячена вшануванню жертв волинської трагедії і мала величезний резонанс. Глави сусідніх держав відкрили каплицю і пам'ятник в с.Павлівка, на якому двома мовами викарбувано «Пам'ять. Скорбота. Єднання.». Фактично, Україна та Республіка Польща підвели ризику у багаторічній суперечці. Примирення між двома народами засвідчило, що у відносинах між двома країнами намітилася нова позитивна динаміка, а міждержавні відносини, які на початку нового тисячоліття все частіше означувалися терміном «добросусідство», таки мають стратегічний характер.

Як було задекларовано, 2004 рік було проголошено роком Польщі в Україні. У зв'язку, з цим 12 лютого 2004 року Л. Кучма відвідав Варшаву для обговорення заходів, що пов'язані із запланованими урочистостями. 30 березня обидва Л. Кучма та А. Квасневський у Національній Опері України урочисто відкрили рік Польщі в Україні [177]. Наступна українсько-польська зустріч на найвищому рівні відбулася у Варшаві під час європейського саміту (28 – 30 квітня).

Рубіжною датою у двосторонніх відносинах стало 1 травня 2004 року – офіційний вступ Республіки Польща до Європейського Союзу. Цей факт мав як позитивні, так і негативні наслідки для польсько-українських взаємин. Серед позитивних слід виділити:

- РП, як член ЄС, виконуючи умови стратегічного партнерства, сприяє у підписанні асоціативної угоди з Україною, зокрема, та лобіює її інтересу європейських інституціях, загалом;
- в світлі інтеграційних традицій ЄС прикордонне співробітництво отримало нове дихання і стало інструментом на шляху євроінтеграційного поступу України;
- інвестиційні потоки ЄС було залучено до фінансування спільних польсько-українських проектів;
- реформа системи TACIS і деяких програм структурних фондів дозволила використати їх для побудови спільних проектів на польсько-українському кордоні.

Серед негативних наслідків слід виділити:

- візовий режим для громадян України, а отже обмеження щодо в'їзду для пересічних українців та представників для малого бізнесу на територію Польщі та Євросоюзу;
- неузгодженість законодавчо-правової бази України та ЄС і, як наслідок ускладнення співробітництва з Польщею.

Саме за умови вступу Республіки Польща до Євросоюзу стратегічне партнерство двосторонніх відносин пройшло нове випробування на міцність. 24 – 25 червня 2004 року у Ялті відбувся черговий економічний саміт під головуванням президентів сусідніх держав. Дана зустріч стала першою, після вступу Польщі до ЄС, і досить результативною, оскільки саме тоді було підписано стратегію міжрегіонального та прикордонного співробітництва між Україною та Республікою Польща з урахуванням нових політичних та економічних реалій [635].

Вересневий економічний форум у Криниці Гурній (РП) був проігнорований Л. Кучмою через загострення відносин з опозицією, і підтримкою українського опозиційного лідера В. Ющенка у польських політичних колах. Похолодання відносин Україна – Польща пояснюється і рядом інших причин, зокрема: підписанням Україною угоди про Єдиний

Економічний простір; підписанням українсько-російського договору про співпрацю у нафтовій сфері строком на 15 років; реверсне використання нафтопроводу «Одеса – Броди» строком на 3 роки. Врешті, виключення з воєнної доктрини України цілей інтеграції до Європейського Союзу та НАТО стало вирішальним чинником, на наш погляд, який негативно позначився на польсько-українських взаєминах.

Тим не менше, не дивлячись на негативну реакцію польського істеблїшменту на перелічені дії України, польське МЗС заявляє, що зближення України та ЄС продовжує залишатися пріоритетним напрямком політики Польщі. А. Квасневський, навіть, критикує позицію ЄС щодо України, переконуючи, що остання є добрим і надійним партнером.

Президентські вибори, що відбулися на Україні 21 листопада 2004 року, та події, що послідували за ними, засвідчили активну зацікавленість Польщі і особисто Президента А. Квасневського політичною стабільністю на Україні. Польський лідер прийняв активну участь у вирішенні політичної кризи на Україні, а даний приклад продемонстрував не лише партнерські відносини сусідньої держави, але особистісні та міжлюдські взаємини на рівні лідерів Польщі та України, які стали важливим фактором подоланні кризи.

Події осені 2004 року дали поштовх українській політиці на захід. РП, у цей період, стає посередником між Євросоюзом та Україною. Як член ЄС, Польща була зацікавлений у співпраці з своїм східним сусідом. А між тим, у цей час дискусії на тему польсько-українських відносин зводилися найчастіше до висновку, що між Україною та Польщею існує стратегічне партнерство тільки на формальній основі [831, 140]. Поряд із цим слід визнати, що в цей період Україна має набагато більш вагомому позицію в концепції зовнішньої політики Польщі, ніж навпаки. Україна балансує на лінії ЄС і НАТО – Росія та СНД.

Між тим, епоха президентства А. Квасневського у Польщі завершується і все частіше польська політична еліта починає висловлювати побоювання корекції зовнішньої політики РП і зменшення у ній акцентів на Україну. Проте,

особливих змін не відбувається. Перший офіційний візит нового Президента Польщі – Л. Качинського – до України відбувся 28 лютого 2006 року, а 12 – 13 травня того ж року з візитом-відповіддю у Польщі перебував В. Ющенко. Під час зустрічі лідерів сусідніх держав було обговорено ряд питань міждержавної взаємодії, зокрема, у сфері євроінтеграції. Саме ця сфера була визначена як найбільш перспективний напрям співпраці України та Республіки Польща [537].

6 грудня 2007 року Президенти Республіки Польща та України підписали Заяву про «спільне визнання нових обрисів стратегічного партнерства», в якій названо пріоритетні напрями співробітництва двох країн [161]. Згідно заяви стратегічне партнерство має будуватися на основі політичного і економічного консенсусу задля процвітання Європи [832, 225].

Загалом із приходом до влади в Україні В. Ющенка українсько-польські міждержавні взаємини переживають новий сплеск. Українське зовнішньополітичне відомство робить впевнені кроки у західному напрямку, а Польща отримує у цьому сценарії головну роль, ставши посередником на шляху України до Європи. Двосторонні відносини між Україною та Польщею, у цей час, можна охарактеризувати, як дуже хороші і важливі для зовнішньої політики двох країн [660, 145].

В. Ющенко та Л. Качинський зробили чимало для міжнаціонального примирення, однак під кінець свого президентства В. Ющенко приймає рішення про надання С. Бандері звання Героя України, що одразу ж далось взнаки польсько-українським взаєминам. Перед нинішніми главами обох держав стоїть завдання повернутися на шлях міжнаціонального взаєморозуміння. Хоча В. Янукович і Б. Коморовський зустрічалися кілька разів, поки що це їм не вдалося зробити у такій мірі, як їх попередникам. Складається враження, що двосторонні відносини продовжують рухатися за інерцією, вкрай офіційно і надто прагматично.

8 лютого 2013 року, у Києві відбулося 23-є засідання Консультаційного комітету Президентів України та Республіки Польща, на якому головували

уповноважений Президента України у ККП, глава Адміністрації Президента України С. Львовчкін і відповідний уповноважений Президента Республіки Польща, керівник Канцелярії Президента Республіки Польща Я. Міхаловський. Учасники засідання детально обговорили актуальні питання польсько-українського співробітництва у політичній, економічній, гуманітарній та інших сферах, приділивши першочергову увагу реалізації попередніх домовленостей, досягнутих президентами України і Польщі В. Януковичем і Б. Коморовським. За результатами засідання було, практично, завершено узгодження проекту Програми стратегічного партнерства між Україною і Польщею на 2013-2015 роки [599].

З польською стороною було опрацьовано план двосторонніх політичних контактів на поточний рік і графік візитів на вищому рівні. Уповноважені президентів обговорили питання підготовки запланованого на початок третьої декади лютого робочого візиту Президента України В. Януковича до Польщі, у рамках якого в місті Вісла заплановано зустріч Глави держави з Президентом Польщі Б. Коморовським та Президентом Словаччини І. Гашпаровичем. У ході засідання особливу увагу було приділено тематиці українсько-польської взаємодії у питаннях європейської інтеграції України, насамперед, у контексті підготовки чергового саміту Україна – ЄС та укладення Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

За оцінками політологів Україна ще ніколи не мала такої великої підтримки на усіх рівнях в плані її євроінтеграційних потуг. За численними прогнозами світових і вітчизняних експертів восени 2013 року, нарешті, відбудеться довгоочікувана подія – підписання асоціативної угоди Україна – ЄС та вступ нашої держави до зони вільної торгівлі. Звичайно, що при умові успіху, результати не будуть миттєвими. Україна повинна проробити колосальну роботу по узгодженню законодавчо-правової бази, уніфікації інституційного забезпечення співробітництва. Однак, асоціативна угода відкриває і величезні перспективи.

В останні двадцять років у Польщі сформувалася традиція – відносини з Україною стали домінантною президента, попри те, що згідно з конституцією, зовнішньою політикою країни займається уряд. Цей «неконституційний» виняток свідчить про привілейованість українсько-польських відносин з точки зору Варшави, а широка підтримка на міжнародній арені доводить, що Польща є надійним партнером України. Настав час, щоб Київ став таким самим надійним партнером Варшави, вважають у Польщі [603].

Важливою складовою стратегічного партнерства України та Польщі є співробітництво у військовій сфері. З другої половини 90-х років ХХ століття військово-політичні зв'язки набувають всезростаючої ваги у двосторонніх стосунках, особливо з огляду на розширення НАТО та активізацію програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ) [506].

Країни члени НАТО стали на шлях розширення зони впливу альянсу запрошуючи до співробітництва європейські держави з допомогою нового політичного механізму у вигляді програми ПЗМ. Цей процес було започатковано ще у 1990 році, про що свідчать документи нарад НАТО на вищому рівні в Лондоні (жовтень 1990 року) і Копенгагені (червень 1991 року), в яких, зокрема, було заявлено, що «будь-яка форма примусу чи залякування держав ЦСЄ буде розглядатися як безпосередня загроза НАТО» [356, 192]. Діяти програма ПЗМ починає з жовтня 1993 року.

Програму ПЗМ запропонував втілити в життя міністр оборони США Л.Естін у той час, коли, фактично, співпраця між державами переросла із простих намірів у практичну площину, а отже програма ПЗМ виявилася дуже своєчасною. Тож Республіка Польща та Україна майже одночасно приєднуються до неї у лютому 1994 року. Щоправда, цілі приєднання до програми ПЗМ в Україні та Польщі були досить різними. Зокрема, остання з початку 90-х років ХХ століття декларувала своє бажання приєднатися до НАТО, а от офіційний Київ у цей час виступав за свій позаблоковий статус, декларуючи лише співробітництво на регіональному рівні.

Розгортання та реалізація програми ПЗМ суттєво активізувало польсько-українське військове співробітництво. Організуються спільні військові навчання, консультації, ведеться підготовка військових фахівців. Результатом розширення військового співробітництва в рамках ПЗМ стало створення польсько-українського миротворчого батальйону.

Слід зазначити, що на середину 90-х років ХХ століття «відповідальними» за налагодження співробітництва з польською стороною у військовій сфері був Прикарпатський військовий округ, який безпосередньо межував з Республікою Польща. Тому саме на базі цього військового округу було вирішено провести створення спільного батальйону збройних сил Польщі та України, виконуючи рішення міністрів оборони двох країн від жовтня 1995 року. Під час переговорів остаточно було погоджено, що організаційно-штатну структуру батальйону має складати: командування і штат батальйону, ротоуправління, чотири механізовані роти (по дві від кожної сторони), змішану роту спеціальних військ і роту забезпечення. Загальна чисельність батальйону складатиме 622 чоловіка, у тому числі 336 з української сторони і 326 з польської [211]. На пропозицію польської сторони було прискорено роботи щодо створення польсько-українського батальйону з метою участі його у вересні 1996 року в навчаннях «Татри – 96». Власне, ці навчання успішно відбулися 15 – 26 вересні 1996 року.

Польща у цей період неодноразово підкреслювала зацікавленість у розвитку партнерства між Збройними силами України та Республіки Польща з огляду на той факт, що обидві держави є важливою складовою європейської безпеки. 25 – 26 лютого 1997 року в штабі Краківського військового округу відбулася робоча зустріч представників Міністерства національної оборони РП і Міністерства оборони України, присвячена проблемним питанням, що пов'язані із створенням спільного батальйону. На зустрічі зокрема йшлося: про сучасний стан польсько-українського батальйону та правову базу регулювання його діяльності; про фінансове та матеріально-технічне забезпечення; про бойову підготовку особового складу батальйону; про напрямки використання

батальйону у майбутньому та можливість третіх країн участі у діяльності військового підрозділу.

Ряд взаємних польсько-українських консультацій завершилися підписанням 26 листопада 1997 року у Варшаві Угоди між Україною та Республікою Польща у справі створення спільної військової частини для участі у міжнародних миротворчих і гуманітарних операціях під егідою міжнародних організацій. Угоду підписали міністри оборони України та РП [522, 64 – 65]. Верховна Рада України ратифікувала договір про спільний українсько-польський батальйон миротворчих сил лише навесні 2000 року, а у липні того ж року розпочалася його миротворча місія в Косово, де він був високо оцінений, як з боку місцевих мешканців так і фахівцями ООН. 9 січня 2001 року президенти Польщі та України особисто інспектували діяльність польсько-українського миротворчого батальйону у Косово [531].

В межах програми ПЗМ польські та українські військові підрозділи брали участь у маневрах «Спільний міст – 94», «Щит миру – 96», «Козацький степ – 97», «Бравий Орел – 97» та ін. Головною метою цих та інших військових маневрів було вдосконалення співпраці між оборонними відомствами країн-учасниць програми ПЗМ. Подальший перебіг історичних подій засвідчив вірність та обґрунтованість українсько-польських зусиль у напрямі військового співробітництва. Для рубежу тисячоліть, військова співпраця між країнами, стала одним із позитивних прикладів взаємодії, а отже одним із значущих кроків України на шляху євроінтеграції.

В середині 90-х років ХХ століття українськими політиками і військовими висловлюються побоювання, що вступ Польщі у НАТО призведе до негативних геополітичних наслідків для країни. Тому Україна намагається забезпечити національні інтереси йдучи на чим тісніші взаємини з Північноатлантичним альянсом. У вересні 1995 року Україна підписує індивідуальну програму партнерства з НАТО, а у липні 1997 року Хартію про особливе партнерство Україна – НАТО [123]. Документ підписали під час Мадридського саміту Організації Північноатлантичного договору Л. Кучма та

НАТО. Лідери Альянсу, згідно документу, обіцяли Україні підтримку у збереженні її суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності. Фактично, Хартія встановлювала між Україною та НАТО глибші взаємини, аніж з будь-якою іншою країною, яка не була членом НАТО, виняток складала хіба що, Росія.

Республіка Польща, зрозумівши важливість партнерства з Україною задля прискорення власної інтеграції до НАТО, почала всіляко сприяти у поглибленні співпраці нашої держави з Північноатлантичним альянсом. Фактично, підписання Хартії створило потужний пронатовський блок у Центрально-Східній Європі. З іншого боку, слід визнати, що поглиблення співробітництва НАТО – Україна стало можливим, великою мірою, саме через стратегічний характер двосторонніх польсько-українських взаємин. Таким чином, військово-політичне співробітництво між Україною та Республікою Польща у другій половині 90-х років ХХ століття відбувалося паралельно із процесом порозуміння України із Заходом щодо просування НАТО на Схід [442, 155].

Між тим, в польсько-українському політичному діалозі щодо питань розширення НАТО виникали і досить складні моменти, які, головним чином, були пов'язані зі справою можливого розміщення на території нових членів альянсу ядерної зброї. Український політикум заявив про те, що має повне моральне право порушити питання про недопустимість розміщення ядерної зброї на території нових членів Північноатлантичного альянсу (без'ядерний статус України) і висунуло зустрічну ініціативу: створення в ЦСЄ зони, вільної від ядерної зброї. Розуміючи занепокоєння України, Республіка Польща виступає з ініціативою проведення ряду двосторонніх консультацій з цього питання, однак згоди так і не було досягнуто [633, 141].

На думку американських дослідників, зокрема, С. Буранта, офіційний Київ наполягав на тому, щоб Польща ще до вступу у НАТО відмовилася розміщувати на своїй території ядерну зброю. Однак, офіційна Варшава наголошувала на неприйнятності такої позиції через неможливість диктувати

Альянсу умови вступу нових членів [162, 106]. Незгода з українською позицією проявилася і в тому, що не підтримала українську ініціативу РП і щодо створення в ЦСЄ без'ядерної зони. Розходження між Україною та Польщею в питаннях можливого розташування ядерної зброї на території нових членів НАТО свідчили про загрозу підриву основ двосторонньої політики стратегічного партнерства.

Уряд Є. Бузека, в період перебування якого при владі РП стала членом НАТО, поставив перед собою амбіційне завдання перетворити країну на одну із найважливіших в Альянсі [739]. Зрозуміло, що РП підтримала найважливіші напрями перспективного розвитку НАТО у XXI столітті, якими стали операції з реагування на кризи, створення в межах Альянсу системи безпеки, активізація співробітництва з партнерами, протидія розповсюдженню зброї масового знищення тощо. Наступний лівий уряд Л. Міллера, а пізніше і уряд М. Бельки виходили з тих же позицій, розглядаючи НАТО як гаранта безпеки країни та основи європейської безпеки, підтримуючи трансформацію Альянсу на інституцію, що здатна ефективно діяти і поза межами країн-членів.

Підтримка Польщею ключових напрямів розвитку НАТО в XXI столітті отримала свій вияв у схваленні політичним керівництвом країни операцій Альянсу з припинення албано-сербського міжетнічного конфлікту та встановлення миру на території колишнього Соціалістичного автономного краю Косово Союзної Республіки Югославія, де на думку НАТО, населення албанського походження зазнавало гуманітарної катастрофи; в підтримці антитерористичної операції в Афганістані, а також підтримку країн, які заявили про свій намір приєднатися до НАТО.

І хоча, позиція українського керівництва відрізнялася від польського бачення, все ж, згодом, обидві країни спільними зусиллями взяли активну участь в урегулюванні конфлікту. 10 липня 2000 року до Косова прибули 815 миротворців спільного польсько-українського військового підрозділу – мотострілецького батальйону (550 поляків та 265 українців) [552, 102].

Польсько-український миротворчий батальйон набув вагомого значення у відносинах між Україною та Північноатлантичним альянсом.

Взаємодія України та Польщі проявилася і в проведенні антитерористичної операції НАТО в Афганістані: українські літаки доставляли польський контингент та спорядження в Афганістан. Однак, особливо активно військове співробітництво двох країн проявилось в окупації та стабілізації ситуації в Іраку. Перебування миротворчих військ РП та України в Іраку логічно пояснити євроатлантичними прагненнями. Зокрема, Польща у такий спосіб намагалася продемонструвати свою відданість союзницьким відносинам, а Україна, як спосіб досягнення прогресу на шляху євроатлантичної інтеграції.

Прикладом взаємодії України та Польщі в Іраку є підписання країнами в середині квітня 2004 року «Плану українсько-польських дій в Іраку в період 2004 – 2005 років» [371, 1 – 4]. Успішна участь в стабілізаційних силах в Іраку Республіки Польща та України продемонструвала спроможність обох держав бути ефективними складниками глобальної системи безпеки.

Підсумовуючи, зазначимо, що два останні десятиліття стали етапом кардинальних змін як загальносвітового, так і загальноєвропейського масштабів. Ці зміни суттєво вплинули на польсько-українські відносини: у результаті розпаду Радянського Союзу, краху світової соціалістичної системи і відновлення української державності стосунки між сусідніми націями отримали новий позитивний поштовх для подальшого розвитку, виходячи з національних інтересів двох незалежних держав і досягли найвищого рівня взаємодії – стратегічного партнерства.

Стратегічне партнерство Республіки Польща та України виступає засобом, за посередництвом якого обидві держави здатні вирішувати власні політичні та економічні завдання в умовах нових геополітичних реалій. Своєрідним каталізатором двосторонніх взаємин, поза сумнівом, є процеси розширення Організації Північноатлантичного договору та Євросоюзу, членами яких вже є Польща і членства в котрих прагне наша держава. Обидві

країни активно співпрацюють у рамках міжнародних та європейських організацій (ООН, ОБСЄ, Рада Європи, ЦЄІ) [312].

Сьогодні є усі підстави стверджувати, що існує ряд об'єктивних перспектив зацікавленості у подальшому розвитку та розширенні стратегічного партнерства між Україною та Польщею. Остання використовує стратегічне партнерство з Україною задля того, щоб отримати таке становище у європейських інституціях, яке б вирізняло її серед інших держав-членів. Саме тому офіційна Варшава вирішила взяти на себе роль виразника інтересів країн Східної Європи, а Україна якнайкраще підходить на цю роль. Зі своєї сторони, Україна, повинна використати партнерство з РП для того, аби вирівняти історичну асиметрію з Росією, здобути членство в європейському та євроатлантичному співтоваристві й сповна реалізувати свій демократичний потенціал.

Республіка Польща та Україна спільно виробили та апробували механізми реалізації та координації своїх стратегічних інтересів у різних сферах, тому можна стверджувати, що польсько-українські взаємини відповідають більшості критеріїв стратегічного партнерства, але одним із головних завдань польсько-українських взаємин продовжує залишатись перехід до контролю за виконанням відповідних механізмів та реалізації досягнутих домовленостей. Стратегічне партнерство сусідніх держав повинно постійно підсилюватися взаємодією у рамках діючих міждержавних механізмів, подальшим зміцненням договірно-правової бази двостороннього співробітництва.

Зрозуміло, що розвиток та поглиблення польсько-українського стратегічного партнерства буде залежати в подальшому від багатьох факторів і відбуватиметься в умовах серйозних геополітичних змін у Центральній-Східній Європі. Тому перед обома країнами на повістці денній стоїть питання формулювання нових стратегічних завдань, виходячи з аналізу ситуації, політико-економічних реалій тощо. Стратегічне партнерство між Україною та Республікою Польща може суттєво розширитися і зміцніти, або ж бути

знівельованим. Це, по суті, напряду залежить від збереження нинішнього рівня політичних та економічних контактів, їх розширення, а також від успішного проведення реформ в Україні. Попри певні проблеми, все ж партнерство між Україною та Польщею є взаємовигідним, корисним і має величезні перспективи.

РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

3.1. Торгівельно-економічне та фінансово-інвестиційне співробітництво

Сучасне польсько-українське торговельно-економічне співробітництво має можливість ефективно розвиватися лише при взаємоузгоджених принципах ведення економічної політики обома сусідніми державами. Тому головним пріоритетом на цьому шляху є узгодження законодавчо-правових засад та уніфікація економічних порядків. Саме уніфікація економічних порядків, як свідчить досвід постсоціалістичних країн, що стали на шлях євроінтеграції, слугує визначальною основою для формування і розвитку ефективних моделей зовнішньоекономічних відносин.

Аналізуючи еволюцію і економічних відносин Республіки Польща та України можна виділити три періоди їх формування та розвитку: адміністративний, трансформаційний та інтеграційний. На адміністративному етапі співробітництво між країнами мало найбільш стабільний характер, так як обидві держави перебували у фарватері планово-адміністративної системи господарювання та централізовано-економічного порядку, що передбачало налагодження жорстких централізованих схем міжнародного товарообігу, покликаних не допустити жодних збоїв, чи тим більше, дезінтеграційних тенденцій у межах соціалістичного табору. З іншого погляду, через очевидне домінування політичних інтересів над економічними структурами форми організації міжнародної торгівлі обох країн відзначалися нераціональністю та відвертою незбалансованістю [155, 143].

І все ж, за часів існування Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ) торговельно-економічні зв'язки між Польщею та Україною були численними та

інтенсивними, хоча слід визнати, що зовнішня торгівля виконувала функцію своєрідного додатка до системи політичних інтересів обох держав. Однак, із політичними змінами рубежу 80 – 90-х років XX століття, розпадом Союзу РСР і припиненням діяльності РЕВ, на повістці денній постала гостра необхідність розбудови економічних взаємин між новопосталими незалежними Польщею та Україною. Слід було виробити нову концепцію економічних відносин, ліквідувавши численні бар'єри, що залишилися з радянської епохи, як то: правові, управлінські, операційні, політичні, суспільні, врешті, психологічні.

Як відомо, існуюча на початку 90-х років XX століття структура зовнішньої торгівлі між Польщею та Україною чітко відображала негативні економічні тенденції. В цей період спільним для обох держав стало те, що вони обидві зіштовхнулися з негативним тиском відсталого технологічної структури своїх економік, значною залежністю від постачання з Росії енергоносіїв, не конкурентоспроможністю на світовому ринку більшості товарів, які традиційно складали основу їх експорту в межах РЕВ [497, 52 – 53].

Перші кроки до налагодження торгово-економічних відносин між сусідніми державами було здійснено у вересні 1991 року. Саме тоді, під час зустрічі глави польського уряду Я. Белецького з міністром закордонних справ України А. Зленком, окрім домовленості про майбутнє встановлення дипломатичних відносин, було наголошено на важливості налагодження та розширення економічних зв'язків між Україною та РП [816, 242; 600, 213].

Вже 4 жовтня 1991 року було підписано першу Угоду між Урядом Республіки Польща та Урядом України про торгівлю і економічну співпрацю [1, арк.. 70 – 71]. Наступним кроком на шляху законодавчого оформлення польсько-українських економічних відносин став візит українського Президента Л. Кравчука до Польщі 18 травня 1992 року [1, арк.. 71], в ході якого було підписано Договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво, та Угода між міністерствами сільського господарства України та Республіки Польща про економічну та науково-технічну співпрацю [39, арк. 47].

Протягом першої половини 90-х років польсько-українське торгівельне співробітництво відзначалося характерними ознаками трансформаційного періоду, зокрема, значною часткою бартерних операцій, нестабільністю та стрибкоподібними тенденціями у зовнішньоторговельному обігу, викликаними неузгодженістю економічної політики держав та стрімкими структурними змінами польської економіки на тлі фактичного консервування застарілої та неконкурентоспроможної моделі функціонування господарського комплексу України. В цей час спостерігається виразна тенденція до активізації польських підприємств приватного сектора, які вносили у економічну співпрацю двох держав нові тенденції, пов'язані з галузевою специфікою імпортно-експортних операцій. Наприклад, польському експорту зростала частка харчових продуктів і продовольчих товарів, меблів, паперу та картону, будівельних виробів – усе це активно почало вироблятися малим та середнім польським бізнесом.

У той же час український експорт практично не змінив свого «пострадянського» вигляду. Він складався переважно із індустриальної продукції, в якій домінували: електроенергія, залізна руда, прокат, брухт чорних металів, продукція нафтогазової промисловості. Наслідком цього стало те, що станом на кінець 90-х років в українському експорті до Республіки Польща переважали чотири основні групи товарів: залізні руди, електроенергія, газ нафтовий та вуглеводні в газоподібному стані, металопрокат [3, арк.. 98 - 99]. З Польщі в Україну імпортували: вугілля та інше тверде паливо, ліки, папір, плити з деревини [21, арк.. 72 – 79].

Серед найважливіших документів, що регулюють економічну сферу польсько-українських відносин слід виділити: Протокол у справі співпраці Польсько-української змішаної комісії у справах торгівлі і економічної співпраці від 12 січня 1993 року; Конвенція між урядом України та урядом Республіки Польща про уникнення подвійного оподаткування і запобігання ухиленню сплати податку на доходи та майно від 12 січня 1993 року; Угода між урядом України та урядом Республіки Польща про взаємне сприяння та охорону інвестицій від 12 січня 1993 року [718, 233]; Декларація про основні

засади та напрямки партнерства і співпраці між Україною та Республікою Польща у сфері торгово-економічних стосунків від 17 серпня 1994 року [719, 288]; Меморандум про заходи лібералізації торгівлі між Україною та Республікою Польща, підписаний у січні 1997 року [720, 285].

З огляду на наявну правову базу та при аналізі потреб польської та української економік, міністерствами зовнішніх економічних зв'язків двох країн було складено орієнтовний перелік товарів, які Польща могла б експортувати до України. У цей список увійшли: гірниче обладнання, будівельні та дорожні матеріали, промислові комплекси для харчової, деревообробної та інших галузей, обладнання для легкої промисловості, двигуни, електротовари, кальцинована сода, лако-фарбова продукція, цемент, збіжжя, картопля, овочі, фрукти, офочево-фруктові консерви, м'ясо, тканини, одяг, взуття, ліки, косметика, вироби побутової хімії [9, арк.. 171, 23, арк.. 123 – 12]. Натомість, імпортувати з України у Польщу фахівці міністерства вважали за необхідне: підшипники, автомобілі «Таврія», вугілля, залізну руду, нафтопродукти, брухт кольорових металів, штучні добрива, хімічну сировину та напівфабрикати, казеїн, мармур, каолін, металургійні вироби, спиртогорілчані вироби, ліки, фотоапарати, холодильники «Донбас» [686, 52 – 53].

Узгодження торгових груп товарів призвело до збільшення обсягів торгівлі між Україною та Польщею, що стало відчутним уже на кінець 1992 року. У порівнянні з 1991 роком товарооборот між державами зріс від 176 млн. доларів США до 337,3 млн. доларів [216, 80]. Частка імпорту-експорту виглядала наступним чином: експорт з Польщі в Україну – 179, 4 млн. дол., а імпорт – 157, 8 млн. дол. [3, арк.. 98]. Це досить не високі показники, для порівняння наведемо цифри за аналогічний період товарообороту між Польщею та Білоруссю: лише польський імпорт у Білорусь вимірювався цифрою 305 млн. дол. [3, арк.. 102; 37, арк.. 51].

На кінець 1992 року припадає створення Польсько-Української промислової палати, а також перші фінансові інвестиції міністерства

зовнішньоекономічної співпраці Польщі та презентації польських фірм в Україні [799, 209]. Наслідком стало підписання 12 січня 1993 року Угоди між урядом України та урядом Республіки Польща про взаємне сприяння та охорону інвестицій [708, 232]. Окрім згаданої Угоди прем'єр-міністри України – Л. Кучма, та Республіки Польща – Г. Сухоцька провели ряд консультацій щодо бартерних і клірингових розрахунків, обговорили проект створення спільного польсько-українського банку і підписали Комюніке про підготовку угод з міжрегіонального співробітництва, режиму господарювання у прикордонних водах, регулювання праці сезонних робітників і систему заходів щодо нелегальних мігрантів [2, арк.. 52; 3, арк..52 – 54].

У період 1993 року було створено ряд спільних координаційних органів, що взяли на себе функції регулювання міждержавних економічних відносин. Зокрема, у січні 1993 року було створено Міжурядову українсько-польську змішану Комісію з питань торгівлі та економічного співробітництва, у травні, того ж року – Міжурядову Координаційну раду з питань міжрегіонального співробітництва та Консультативний Комітет Президентів України і Республіки Польща [3, арк. 40 – 42; 4, арк.. 15]. Проте, попри всі перелічені заходи Б.Осадчук у січні 1993 року заявив про те, що відносини між сусідніми державами швидше погіршуються, аніж мають позитивну динаміку. На його думку, відповідальною за це була польська сторона, яке не підкріплювала декларації конкретними діями [131, 92].

Аналіз статистики переконливо свідчить, що у 1993 – 1994 роках все різочіше починає проявлятися диспропорція в економічному розвитку Польщі та України. Свідченням цього є той факт, що торгівля між Україною та країнами Центральної Європи стала знижуватися і у 1993 році досягла найнижчої позначки. У період 1994 – 1998 років спостерігається тенденція до збільшення товарообігу, але, на жаль, не відбулося очікуваного зростання інвестицій. Тому вже у 1998 році товарообіг між Україною та країнами Центральної Європи, у тому числі Польщею, помітно зменшився і сальдо

торговельного балансу з позитивного у 1994 році змінилося на негативне у 1995 – 1998 роках.

До того ж, можна стверджувати, що економічні відносини Польщі та України, як і міждержавні відносини загалом, у 90-х роках ХХ століття певною мірою залежали і від політичних сил, які у цей період перебували при владі у Республіці Польща. Після залишення Г. Сухоцькою посади прем'єра, новим главою уряду став В. Павляк, представник Польської селянської партії. З його приходом до влади посилюється зацікавлення Україною у польських політичних колах. Саме в оточенні В. Павляка обговорюються проекти співпраці з Україною у галузі виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, зокрема про імпорту з України овочів та фруктів, розглядалися проекти щодо участі польських сільськогосподарських робітників у вирощуванні та зборі врожаю овочів на півдні України [40, арк.. 2].

З іншої сторони, 1993 – 1995 роки – це роки кризи польської східної політики. У Польщі все частіше лунають твердження про непевність польсько-українських відносин і ставиться під сумнів їх перспектива [572, 517]. Окрім того, все частіше і виразніше озвучуються польською політичною елітою концепції з приводу обмеження польської дипломатії на Сході [655, 45]. Такі пропозиції частково пояснюються важкою економічною кризою в Україні.

Ще одним чинником, який негативно впливав у цей час на польсько-українські відносини можна визнати і той факт, що у 1993 – 1995 роках зусилля польської дипломатії було зосереджено на аспектах зближення Польщі із західними структурами. Польська позиція виглядала доволі прозоро – якнайшвидше членство в НАТО та ЄС й уникнення будь-яких обставин, які могли б уповільнити або утруднити досягнення цієї стратегічної мети. Не останнім фактором, який, поза сумнівом, негативно впливав на міждержавні відносини, була позиція Президента України Л. Кучми, який на відміну від свого попередника, не вбачав у Польщі «посередника України в дорозі до Європи», а орієнтувався в зовнішній політиці на Росію [798, 199].

17 серпня 1994 року у Луцьку відбулася зустріч прем'єр-міністрів України та Польщі В. Масола та В. Павляка, а також дванадцяти галузевих міністрів з кожної із країн [708, 288]. Саме на цій зустрічі було визначено пріоритетні напрями майбутнього міждержавного співробітництва, обговорено конкретні проекти у галузях сільського господарства, фармацевтики, транспорту, енергетики [209, 19]. П. Сардачук, тодішній посол України в Республіці Польща, високо оцінював згадану зустріч, вважаючи, що саме після неї відбулося відчутне поживлення товарообміну між сусідніми країнами [523, 1 – 2]. Польська статистика наводить наступні дані, які яскраво ілюструють обсяги двосторонньої торгівлі: 1992 рік – товарооборот склав 337,3 млн. дол., 1993 рік – 388,4 млн. дол., у 1994 рік – 485,3 млн. дол., 1995 рік – 1033,4 млн. дол. [735, 14].

Зростання українсько-польського товарообороту у середині 90-х років ХХ століття пояснюється загальним економічним піднесенням у Польщі, що відбулося внаслідок здійснених економічних реформ урядом Т. Мазовецького, згідно із планом Л. Бальцеровича. Поряд із структурними змінами у польській економіці, відбулися суттєві зміни і у товарній структурі польсько-українських господарчих відносин. Наприклад, у 80-х роках ХХ століття Польща в основному експортувала в Україну обладнання для переробки м'яса, цукру, картоплі, міні-трактори та іншу сільськогосподарську техніку. На початку 90-х років лівову частку польського експорту до України склали продукти харчування, і, як не парадоксально це стверджувати, зовсім не через високу якість, а через привабливо яскраву упаковку. Принаймні, саме такого переконання притримуються експерти [533, 91].

Зміни у структурі польського експорту та імпорту середини 90-х років ХХ століття відбулися також під впливом вступу країни до СОТ 1995 році. Лібералізація зовнішньої торгівлі та зменшення митних бар'єрів на ринках мінеральних продуктів, деревообробної промисловості, хімічних виробів, чорних металів, паливно-мастильних матеріалів, тощо безпосереднім чином відбулося на зміні структури польської економіки, підвищенні її

конкурентоспроможності та ефективності. В експорті почала зростати частка машино- та приладобудування, електротехнічної промисловості та електроніки, водночас скорочувалася питома вага товарів хімічної та легкої промисловості, текстильних виробів із деревини. В імпорті спостерігалось нарощування продукції чорної металургії, запчастин для транспортних засобів, кераміки, скла, а також продукції целюлозно-паперової промисловості тощо.

Водночас українська економіка перебувала у стадії поглиблення монопольних тенденцій на внутрішньому ринку, що відбивалося і на її зовнішній торгівлі, в тому числі з Польщею. Політика підтримки вітчизняного виробника обернулася обмеженням конкуренції в багатьох секторах економіки, погіршенням і без того складних умов функціонування підприємств дрібного і середнього бізнесу, утвердженням влади потужних бізнес-угруповань, які підпорядкували собі цілі галузі економіки та сфери господарської діяльності.

Все це негативно відбилося на макроекономічних процесах, що відбувалися в тогочасній зовнішньоекономічній діяльності України, особливо в торгівлі з сусідніми державами, як-от Польща. В середині 90-х років ХХ століття рівень бартеризації експортно-імпортних операцій між дома державами сягнув 60%, спричинивши формування таких нездорових економічних явищ, як посилення тіньового сектора, контрабанда, значні обсяги човникової торгівлі [155, 150 – 151].

Наведена вище статистика не включає так звану «чорну торгівлю», яка за оцінками багатьох експертів не поступалася, а іноді, навіть, перевищувала офіційно зареєстрований рівень. Українсько-польське прикордоння поряд із позитивними прикладами розширення та активізації міждержавної торгівлі, на жаль, – це і місце процвітання так званої «сірої зони». Саме з українських прикордонних регіонів у Польщу в цей же період ввозяться безакцизні алкоголь та цигарки, тут зафіксовані нелегальні міграції (найчастіше азіатів) [566, 253].

Ще одним елементом «сірої зони», є досить характерне для прикордоння нелегальне працевлаштування українців, головним чином на будівельні чи сезонні роботи у сільському господарстві. Попит на робочу силу з України, у

цей період, є досить високим, оскільки платню нелегальні робітники отримують у два-три рази нижчу, аніж поляки [570, 69]. Завдяки безвізовому руху через українсько-польський міждержавний кордон, диференціації цін на певні групи товарів на внутрішніх ринках як України, так і Польщі, зниженню життєвого рівня мешканців прикордоння тощо, відбулося поширення корупції в митних органах.

Окрім активізації міждержавної торгівлі у середині 90-х років збільшується кількість спільних підприємств. Станом на 1994 рік було зареєстровано 653 польсько-українські спільні підприємства. Щоправда капіталовкладення у них були досить незначними – 11 млн. дол. [533, 90].

Черговим поштовхом розвитку польсько-українських торгівельно-економічних відносин став прихід до влади Ю. Олекси, який у лютому 1995 року посів пост прем'єр-міністра Польщі. Саме Ю. Олекса здійснив ряд важливих кроків у напрямку зміцнення та розширення взаємних економічних контактів. З цією метою було проведено кілька зустрічей та досягнуто взаємовигідних домовленостей. Так, 18 червня 1995 року прем'єр-міністри України та Польщі зустрілися у Луцьку і погодили ряд питань економічного співробітництва. А уже на початку липня, по наслідках досягнутих у Луцьку домовленостей, відбулася зустріч у Варшаві між радником посольства України в Республіці Польща з торгово-економічних питань С. Чеботаря та міністром зовнішньо економічних зв'язків Польщі Я. Бухачем. Українська сторона висловила стурбованість з приводу недостатньо активної роботи Змішаної міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва та спільної координаційної Міжурядової Ради з питань міжрегіонального співробітництва і запропонувала стимулювати двосторонні економічні відносини на базі відродження координаційних зв'язків, перш за все у таких галузях, як машинобудування, металургія, військово-промисловий комплекс і конверсія, агропромисловий комплекс і переробка його продукції, фармацевтична промисловість [131, 96 – 97].

Важливим, з огляду активації політичних та економічних контактів між Польщею та Україною, став кінець 1995 року, адже саме тоді Україна знову посідає головне місце у польській східній політиці. Взаємні контакти набули значної динаміки, а 1996 – 1997 роки отримали назву «ренесансу» України в польській політиці. Наприкінці вересня 1995 року у Варшаві було проведено перший тур консультацій щодо можливості укладення польсько-української Угоди про вільну торгівлю. Наступний тур консультацій по цьому питанню пройшов на третьому засіданні змішаної польсько-української Комісії з питань торгівлі та економічного співробітництва, що відбулася 18 – 20 жовтня того ж таки року. Саме тоді було затверджено графік подальших консультацій та узгоджено їх тематику. Наступним кроком на шляху до угоди про вільну торгівлю стали переговори груп українських та польських експертів, що відбулися 12 – 16 грудня 1995 року у Варшаві. На них ішлося про можливість та доцільність встановлення режиму вільної торгівлі між сусідніми державами; можливість приєднання України до Центральноєвропейської асоціації вільної торгівлі (СЕФТА); напрями і форми торговельного співробітництва Польщі та України.

У рамках співпраці між міністерствами промисловості України та Польщі було прийнято рішення, розпочати спільні консультації з метою укладання угоди про взаємні поставки вугілля та залізнорудної сировини, узгоджено з польською стороною питання участі металургійних заводів РП у будові Киворізького гірничо-збагачувального комбінату окислених руд [10, арк.. 10].

Низка польсько-українських переговорів, присвячених економічному співробітництву, відбулася у грудні 1995 року. Зокрема, 6 грудня голова ВР України О. Мороз відвідав Варшаву з офіційним візитом, під час якого зустрівся з прем'єр-міністром Польщі Ю. Олексою. Темою розмови високопосадовців був стан міждержавних економічних взаємин [770, 263]. А 18 грудня, того ж року, з робочим візитом у Варшаву прибув прем'єр-міністр України Є. Марчук, який узгодив з польським прем'єром ряд конкретних питань економічного співробітництва в галузі телекомунікацій і транспорту.

Глави урядів двох країн підписали угоду про співробітництво митних служб України та Республіки Польща [20, арк.. 101 – 108].

Зовнішньоекономічні зв'язки Республіки Польща та України з середини 90-х років ХХ століття здійснюються і в рамках транскордонного співробітництва, яке відчутно активізувало міждержавну співпрацю і було започатковано на основі Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1995 року № 959-ХІІ. Цей закон був покликаний на взаємовигідній основі забезпечити розвиток економічних відносин із сусідньою державою, запровадив правове регулювання усіх видів зовнішньоекономічної діяльності, включаючи торгівлю, економічне, науково-технічне співробітництво, спеціалізацію та кооперацію в галузі експедиторських, страхових, розрахункових, кредитних та банківських операцій тощо [84].

Загально відомо, що західні прикордонні області України та східні воєводства Польщі належать до відносно малорозвинених в економічному плані регіонів своїх держав. На користь цього свідчить відносно нижча за площею і чисельністю населення частка цих регіонів у зайнятості, виробництвах, вартості основних засобів виробництва в обох сусідніх державах. Наприклад, у польських східних регіонах зайнятість становить 11,1% усіх зайнятих у країні, а на українських західних прикордонних територіях – 8,9% від усіх зайнятих на Україні. Щодо засобів виробництва, то західні українські області: Волинська, Львівська та Закарпатська – сумарно володіють лише 7,4% засобів виробництва країни, а у суміжних з ними східних воєводствах Польщі: Люблинському і Підкарпатському – зосереджено 8,7% засобів виробництва. ВВП названих українських областей становить 7,3% від загальнодержавного, а двох воєводств РП – 7,9% [28, арк.. 43].

Ще однією спільною особливістю для українських і польських прикордонних областей та воєводств є слабкий рівень розвитку промисловості, що у відсотковому вигляді виражається таким чином: українські області виробляють 4,4% продукції країни, а польські – 6,5%. Натомість у прикордонних регіонах обох держав добре розвинуте сільське господарство: в

українських регіонах виробляється 10,9% всієї сільськогосподарської продукції держави, а в польських – 12,2% [449, 109]. Дана статистика свідчить про сільськогосподарський характер спеціалізації господарства українських та польських прикордонних територій.

У структурі ВВП прикордонних регіонів обох держав велике значення посідає сфера послуг, хоча в польських регіонах її частка ВВП є вищою, ніж в українських – 68,5% проти 53,7%, відповідно. А от частка сільського господарства у ВВП є значно меншою, ніж в українському і становить 3,8% і 23,8% відповідно, причому у Волинській та Закарпатській областях цей показник сягає 30%. Частка промисловості є вищою на польському прикордонні – 21,6% проти 17,8% з українського боку [315, 318; 455, 63].

Звертає на себе увагу схожість структури зайнятих у галузях господарств прикордонних територій України та Польщі. Найвищим є відсоток зайнятих у сільському господарстві: з українського боку – 29,5%, з польського – 32,1%. Щодо промисловості, то статистика свідчить про таке: працівників промислового виробництва 15,3% – з української сторони, та 19,2% – з польської. В українських прикордонних регіонах вищою є частка працівників у торгівлі та готельного бізнесу. Як свідчить порівняльний аналіз, структура зайнятості у Волинській області є досить схожою до структури Люблинського воєводства, а структура зайнятості Львівської області – до Підкарпатського воєводства. Ці фактори сприяють налагодженню тісної транскордонної співпраці між Волинською областю та Люблінським воєводством і між Львівською областю та Підкарпатським воєводством [360, 95]. Із зайнятістю населення тісно пов'язане і безробіття. Відомо, що рівень безробіття на польських прикордонних з Україною територіях вищий, аніж на українських. Лідером найвищого рівня безробіття є Підкарпатське воєводство – 20,2%, Люблинське воєводство – (18, 7%), у той час, як у Львівській області рівень безробіття складає всього 4%, а у Волинській та Закарпатській областях – 4,5% та 4,9% відповідно [617, 31].

В середині 90-х років ХХ століття економіка прикордонних з Україною польських воєводств, зокрема, Холмського, Замостського, Перемишльського, опинилася в значній залежності від контактів з Україною. Питома вага експорту в Україну в загальній квоті Холмського воєводства у 1996 році складала 55,2%, у Замостському – 41,6%, у Перемишльському – 50,4% [448].

Згідно даних консульського відділу посольства України у Республіці Польща у період 1995 року Польщу відвідало 4,6 млн. українців, більшість із них займалися дрібнооптовою торгівлею на польських ринках. Український дослідник М. Долішній подає значно більшу цифру, стверджуючи, що у 1995 році з України до Польщі приїхало 9,6 млн. чол. [254, 81]. Дані, зібрані польськими дослідниками, засвідчують, що головними місцями закупівлі товару на польсько-українському прикордонні є міста Холм та Люблин (для прибулих через Догоруськ – Ягодин). Дослідження засвідчують також, що більшість торговельних операцій проводяться у безпосередній близькості від міждержавного кордону. Для польських міст, котрі розміщені в прикордонні вздовж доріг, які ведуть до пунктів перетину кордону, попит на товари у зв'язку з прибулими українцями став важливим імпульсом для економічного розвитку [737, 63; 805, 189].

Ще одна специфічна особливість впливає з аналізу даних анкетування, проведених на кордонному переході Ягодин – Дорогуськ: установлено, що в переході через кордон найбільше поживлення наступає на кінець тижня. До того ж, більшість осіб, які перетинають кордон у даному пункті складають українці, 74% від усіх пасажирів. З інших національних груп слід виділити поляків (22%) та росіян (2%) [332, 127]. Ще один переконливий аргумент проведених досліджень показує, що з Польщі вивозиться майже у двічі більше товарів, ніж ввозиться з України. З нашої держави надходить 66% усіх товарів, що привозиться до Польщі, а в Україну ввозять майже 45% товарів польського походження [570, 69].

Не дивлячись на помітну активізацію польсько-українських економічних відносин у другій половині 90-х років, у порівнянні із попередніми роками,

практично, на кожній польсько-українській зустрічі у верхах підкреслювалося, що рівень цих відносин, на жаль, не відповідає реальному потенціалу сторін [6, арк.. 121]. Як зазначає польський дослідник Я. Біскуп, вагомою перешкодою на шляху економічного співробітництва залишалася відсутність ефективних механізмів розрахунків [643, 51].

27 – 28 лютого 1996 року до України з офіційним візитом прибули віцепрем'єр польського уряду та міністр фінансів Республіки Польща. В ході візиту було проведено ряд зустрічей з українськими галузевими міністрами і польська сторона порушила розпочаті ще у січні 1993 року переговори про вирішення проблеми взаємних розрахунків (шляхом відкриття філії польського банку в Україні, або створення польсько-українського банку у Луцьку). Наслідком цієї та інших зустрічей стало те, що після років наполегливої праці у 1997 році у Луцьку було відкрито банк S.A. Рекао із 100% польським капіталом. Дана фінансова установа взяла на себе проведення різностороннього обслуговування господарчих та економічних структур, у тому числі польських та українських. У 1998 році Львові було зареєстровано Західноукраїнський комерційний банк (інвестор – Kredyt Bank PBI S.A.) – має більше двох десятків відділень по Україні; Представництво Торгового банку S.A. в Києві, діє з 1998 року [721, 318].

Польські урядові структури весною 1996 року виступили з ініціативою передачі Україні досвіду управління економікою. Було висловлено пропозицію про організацію польськими фахівцями курсів підвищення кваліфікації для українських управлінців сфери економіки. З такою пропозицією виступив міністр зовнішньоекономічних зв'язків РП Я. Бухач під час візиту українського міністра економіки і торгівлі С. Осики до Варшави 20 – 21 травня.

У цей час укладається ряд угод про співпрацю між областями України та воєводствами Польщі. 15 – 16 червня 1996 року з офіційним візитом Республіку Польща відвідав український президент Л. Кучма, в ході якого було підписано угоду про безвізовий туризм, що значно спростило процедуру перетину кордону. В дію угода вступила 18 серпня 1996 року [131, 101 – 102].

9–11 жовтня 1996 року з триденним візитом Україну відвідав прем'єр-міністр РП В. Цімошевич, під час якого провів ряд зустрічей з Л. Кучмою, прем'єр-міністром П. Лазаренком та головою ВР України В. Морозом. Темою до розмов були міждержавні торговельні обороти, розбудова пунктів перетину кордону. В. Цімошевич заявив про можливе надання Україні кредиту у розмірі 25 млн. доларів США під продаж польських комбайнів «Бізон», які, за його пропозицією, мали б вироблятися на українському заводі «Сільмаш» у Ковелі. Було домовлено, також, про те, що В. Цімошевич та П. Лазаренко очолять, відповідно, національні частини Комісії з питань економічного співробітництва, щоб тримати його під контролем. Українська частина комісії у складі 18 осіб була затверджена у грудні 1996 року.

Польська сторона високо оцінила діяльність України у розвитку міждержавного ділового партнерства. Проявом цього стало вручення президенту України Л. Кучмі вищої польської нагороди для бізнесменів і ділових людей «Оскар Польського Бізнесу 1996» [760].

Активні контакти українських та польських політиків дали відчутні результати, бо уже наступний, 1997 рік став найпродуктивнішим в польсько-українських економічних взаєминах за період 1991–1997 років [709, 285]. 23 січня 1997 року між Україною та Польщею було підписано Меморандум про основи лібералізації торгівлі. Цей документ став важливим кроком на шляху до угоди про вільну торгівлю між Україною та Республікою Польща, у реалізації намірів входження України до СЕФТА.

17 – 18 березня, того ж року, відбулося четверте засідання Міжурядової українсько-польської комісії з питань торгівлі та економічного співробітництва, під час якого прем'єри обох країн підписали Пам'ятну записку щодо виконання положень Меморандуму про заходи щодо лібералізації торгівлі між Україною та Польщею, підписаного у січні. Під час цієї робочої зустрічі було досягнуто домовленостей по реалізації дев'яти спільних українсько-польсько-італійських проектів у агропромисловому комплексі України, а також підписано Угоду між Міністерством здоров'я та соціального забезпечення РП та Державним

Комітетом України з медичної та мікробіологічної промисловості про співпрацю в галузі фармакології та медичного устаткування [131, 104].

За товарооборотом з Україною у 1996 році Республіка Польща посіла почесне перше місце серед країн Центральної та Східної Європи і шосте з поміж країн світу після Російської Федерації, ФРН, Білорусі, Туркменістану та США. У 1997 році оборот взаємної польсько-української торгівлі перевищив 1,5 млрд. дол., не враховуючи оборотів прикордонної торгівлі [171, 14]. Згідно статистичних даних, що наводять польські експерти У. Копеч та Я. Біскуп, експорт з Польщі до України зріс у 1997 році на 23,4% у порівнянні із 1996 роком, а імпорт України за цей же період впав на 0,7% [643, 158; 642, 144]. У 1997 році обсяг товарообороту між Україною та Польщею у шість разів перевищив аналогічний показник 1992 року [370, 14].

У 1996 – 1997 роках активну діяльність на українському ринку вели такі польські фірми: «Рафако» (Rafako), «Фармак» (Farmak), шинна фабрика «Дембіца» (Dębica), комп'ютерна фірма «Оптімус» (Optimus). Остання, наприклад, створила в Україні власну мережу реалізації товарів, уклала в 1996 році два контракти на постачання серверів для Національного банку України та митних управлінь.

Поряд із позитивною динамікою, на кінець 1997 року все різючіше стали проявлятися і певні проблеми, зокрема: пункти пропуску через міждержавний кордон не справлялися з обсягами перевезень. Стан кількості та якості переходів польські експерти вважають незадовільним [774, 98]. Для порівняння, середня відстань між пропускними пунктами на польсько-українському кордоні складала 132 км, у той час, як на польсько-німецькому 24 км; невідповідність та неузгодженість митного законодавства, нечіткість та неоднозначність нормативних документів, що призвело до хабарництва на митницях та чиновницької сваволі, і, як наслідок, величезних черг на кордоні; складна економічна ситуація на Україні, надто повільне реформування та криміналізація економіки; все більша диспропорція у розвитку польської та української економік.

Внаслідок перерахованих вище проблем, починаючи з 1998 року товарообіг між Україною та Польщею помітно зменшився, а у 1999 році його цифра ще більше знизилася (Див. додаток Ж).

Не дивлячись на хорошу динаміку товарообороту між Польщею та Україною у 1994 – 1997 роках, рівень економічної, і особливо інвестиційної співпраці, не відповідав потенційним можливостям сторін. У цей час зменшуються обсяги прикордонної торгівлі. Однією з причин цього стало впровадження українською стороною обов'язкової сертифікації імпортованої сільськогосподарської продукції та продовольства. Поряд із цим, багато польських фірм дійшло висновку про помилковість попередньої тактики співпраці з Україною, коли їх діяльність зосереджувалася лише на ввозі товарів, а не налагодженні спільного виробництва товарів.

Ще однією причиною низького рівня польських інвестицій стало те, що незважаючи на привабливість багатьох українських проектів, діяльність польського капіталу в Україні сприймалася поляками як надто ризикована справа, де окрім індивідуального розвитку, пов'язаного із можливістю несумлінного конкретного партнера, сильним стримуючим фактором виступав державний ризик, що полягав в існування загального суспільного клімату так званої «гри поза правилами», що проявлялося в непередбачуваності рішень законодавчої та виконавчої влади, влади на місцях [131, 110].

Станом на перше півріччя 1999 року тенденція до зниження взаємного товарообороту ще більше посилилася і у порівнянні з першим півріччям 1998 року вимірювалася 38%. Таке стрімке зниження товарообороту відбулося, в першу чергу, через зменшення з України експорту до РП залізно-рудних концентратів та імпорту лікарських засобів і кам'яного вугілля [503, 1 – 2].

Серед факторів, які спричинили спад польсько-української торгівлі у 1998 – 1999 роках слід назвати і фінансово-економічну кризу в Росії та переломно-кризові моменти на ринку Російської Федерації, яка слугувала ринком збуту для близько 30% українського експорту, а з іншого боку, через велику девальвацію російського рубля, внаслідок чого зросла цінова актуальність

різних груп товарів, які конкурували з українськими на російському ринку. Попит на український імпорт зростає, так само зростають цінові ставки й на деякі товари, особливо сільськогосподарську продукцію. В результаті це потягнуло за собою спад гривні (лише за перше півріччя 1998 року – на 15,3%) і, зрозуміло, що загалом усе це негативно позначилося на фінансових результатах польського експорту в Україну [563, 56].

Характер економічних відносин між двома державами яскраво відбиває аналіз імпортно-експортних операцій. Зокрема протягом 1999 року Польща поставляла в Україну передусім вироби хімічної промисловості, сільськогосподарську продукцію, промислові товари та вугілля. В українському експорті домінувала сировина: залізна руда, магній, природний газ. Експорт із Польщі в Україну у першому півріччі 1999 року становив 306 млн. дол. І зменшився на 51,2% порівняно з першим півріччям 1998 року. Спад вартості польського експорту в Україну був особливо помітним у вугільній галузі: лише за перший квартал 1999 року експорт вугілля зменшився більш як на 90 %. Значно зменшився й імпорт залізної руди в Польщу з України (близько 25%), а також газу (близько 35%) [803, 188].

У 2000 році відбувся деякий економічний підйом, пов'язаний із зростанням попиту і, власне, самої продукції. Торговий оборот між Україною та Польщею становив 1273,6 млн. дол., що означає зростання порівняно із 1999 роком на 22,4%. Станом на 2000 рік Україна для Польщі займала 12-ту позицію серед ринків збуту і 21-шу позицію на ринку імпорту [804, 234]. (Див. додаток 3). Вартість безпосередніх інвестицій Республіки Польща в економіку України склала за 2000 рік 62 млн. дол., і це становило заледве 1,6% вартості усіх закордонних інвестицій в українську економіку [563, 57]. Ці інвестиції були розподілені наступним чином: 31,9% - у банківсько-фінансовому секторі; 19,8% – у промисловості (здебільшого в машинобудівній та легкій); 13,9 – у внутрішній торгівлі [804, 235].

У 2001 році Україна уже була для Польщі дев'ятим партнером в експорті (2,8 %) і займала 23 позицію серед імпортерів (0,9%). Для України ж Польща в

списку партнерів з експорту займала сьому позицію (3,1%) й утримувала шосту позицію в імпорті (2,9%). Експорт з Польщі до України протягом року зріс і складав на кінець року 1 002,7 млн. дол.. Натомість імпорт з України до Польщі становив 449,3 млн. дол. [804, 300]. В польському експорті в Україну головне місце займали машини, електротовари, недорогоцінні метали, добрива, каучук, сільськогосподарські товари, вироби з шерсті, дерева вугілля і т. ін.. В імпорті з України до Польщі переважали мінерали, недорогоцінні метали, продукти тваринництва та вироби хімічної промисловості.

По суті, тенденції, що були закладені в польсько-українській торгівлі 90-х років ХХ століття, збереглися і у новому столітті. Наприклад, в період з 2001 до 2003 року, коли РП активно готувалася до членства в ЄС, вона приділяла малу увагу інтенсифікації торговельного співробітництва з Україною. У цей час західноєвропейські країни забезпечували 2/3 експортно-імпортного обороту економіки Польщі, а частка України у цей період складає менше 2%.

Польський дослідник Я. Ксьонжек, характеризуючи розвиток економічних відносин України та Польщі у 2002 – 2003 роках, зазначав: «...в економічних відносинах двох країн немає добре відлагодженого механізму співпраці, хоча б такого, як у політичних стосунках» [706, 315]. Незважаючи на це, за вказані роки товарооборот між сусідніми країнами неухильно зростав. Так, наприклад, на 2002 рік його сума становила 166,9 млн. дол., при цьому польський експорт майже втричі перевищував імпорт з України. Середня вартість інвестицій з Республіки Польща до України у цей період становив 69,3 млн. дол., при цьому, що польські інвестиції склали лише 1,6% вартості усіх безпосередніх закордонних інвестицій в Україні [706, 316].

Після вступу Польщі до Євросоюзу у 2004 році, як і очікувалося, у торговельній співпраці України та РП суттєвих економічних змін не відбулося. Співробітництво розвивалося у руслі реалізації доволі консервативної зовнішньоекономічної політики Євросоюзу щодо країн-сусідів. Запровадження вівової політики між сусідніми країнами, поширення практики використання у торгівлі з Україною спільного митного тарифу ЄС негативно позначилися на

динаміці та обсягах торгівлі. Крім того, відсутність суттєвих змін в польсько-українській торгівлі на етапі вступу Республіки Польща до Євросоюзу пояснюється також фактом практичного нівелювання потенційно негативних факторів впливу на торговельно-економічне співробітництво двох держав позитивними ефектами від розширення ЄС. Зокрема, виникнення нових нетарифних обмежень у торгівлі України та Польщі і поширення на польський ринок антидемпінгових санкцій Європейського Союзу на імпорт української продукції (насамперед, для товарів хімічної та металургійної промисловості, які є основними статтями вітчизняного експорту), фактично компенсувалися використанням Україною нових можливостей у рамках Генералізованої системи преференцій Євросоюзу та статусу країни-сусіда. Більше того, перехід Польщі на систему єдиного митного тарифу Євросоюзу, який виявився нижчим від середнього рівня попередніх польських мит (особливо щодо хімічної сировини, шкір, льону та ефірних олій) [463, 58], також став фактором суттєвого зменшення негативних для України впливів від розширення Євросоюзу.

Застереження з приводу того, що відбудеться переорієнтація значної частини польського імпорту на західноєвропейські ринки, не знайшли свого практичного підтвердження. Швидко переорієнтуватися на ринок ЄС, потіснивши на ньому західних конкурентів, польським виробникам протягом перших років перебування країни в Євросоюзі не вдалося. Тому, основні ринки на сході, зокрема в Україні, залишилися для польських підприємців такими ж привабливими, як і раніше. Це стало однією з головних причин фактичного поліпшення динаміки польсько-українського торговельного співробітництва після вступу Республіки Польща до ЄС [155, 154 – 155].

Як зауважує український дослідник українсько-польського економічного співробітництва В. Борщевський, формальне входження Польщі до ЄС не вплинуло не лише на структуру та динаміку зовнішньої торгівлі двох держав (що при відверто низькій частці цього показника в зовнішньоторговельному обороті як України, так і Польщі, є фактором радше негативного, аніж

позитивного характеру), а й не відбилося на детінізації експортно-імпорتنих операцій між нашими країнами. Зокрема, порівнюючи офіційні показники українського імпорту, наведені вітчизняним Держкомстатом та польського експорту, надані Головним статистичним управлінням Польщі, можна виявити, що протягом 2003 – 2006 років розбіжності в обсягах товарів які експортувала польська сторона та імпортувала українська складають від 0,8 до 1,9 млрд. доларів США, або коливаються в межах, близьких до 100% офіційного українського імпорту. Тобто, майже половина товарів, які ввозяться до України із Польщі, не обліковуються українськими митними органами і потрапляють на вітчизняний ринок контрабандним шляхом. Причому аргументи на користь того, що вищезгадана різниця зумовлюється різними методичними підходами щодо аналізу зовнішньоторговельних агрегатів українського та польського статистичних відомств, по суті, спростовуються динамікою офіційного українського експорту та польського імпорту, обчисленими за тими ж методиками (Див. додаток І).

У період 2005 – 2007 років основними товарними групами польського експорту в Україну залишалися вироби з чорних металів, вироби з міді та алюмінію, вугілля, кокс, вироби з пластмаси, каучуку, папір, картон, сталь, труби, дріт, парфумерія, косметика, автотранспорт, виробничі машини, електричне та електротехнічне обладнання. Натомість з України до Польщі експортувалися переважно концентрати, залізна руда, чорні метали, товари хімічної промисловості, деревина. У наступні роки товарні імпорно-експортні групи між Республікою Польща та Україною особливих змін не зазнали (Див. додаток І, І').

За даними держкомстату України, за 2010 рік обсяги зовнішньої торгівлі товарами та послугами між Україною та Польщею склали 4803,1 млн. дол. США при цьому обсяги зовнішньої торгівлі товарами між двома країнами зросли на 35,2% у порівнянні з рівнем 2009 року і склали 4 576,0 млн. дол. США. Обсяги українського експорту до Республіки Польща за 2010 рік склали 1 787,2 млн дол. США та у порівнянні з показником 2009 року зросли на 47,9%.

Обсяги польського імпорту до України за 2010 рік склали 2 788,8 млн. дол. США та у порівнянні з показником 2009 року зросли на 28,5% [478].

Обсяги зовнішньої українсько-польської торгівлі послугами за результатами 2010 року зросли на 15,0% від рівня аналогічного періоду 2009 року і склали 227,1 млн. дол. США. Рівень українського експорту послуг до Польщі у 2010 році становив 91,5 млн. дол. США, а рівень польського імпорту послуг до України – 135,6 млн. дол. США [541]. (Див. додаток Й).

Найбільшу суму, залучену від польських інвесторів, в Україні було зафіксовано у 2010 році. Прослідковується виразна тенденція до постійного зростання польських інвестицій в українську економіку, що яскраво ілюструє наступна таблиця [541]:

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Сума інвестицій у млн. дол США	98,4	153,3	192,3	224	366	670	694,7	864,9	893,2

Найвагомішими польськими інвестиціями в Україні є: фабрика будівельної кераміки «Церсаніт», фабрика паркету «Барлінек», меблева фабрика «Новий Стиль», завод пакувальних матеріалів «Кен-Пак», фабрика «Інтер-горклін», завод металообробки «Полімекс-Мостосталь», банк «Кредо», «Плюс-банк» [541]. За даними Державного комітету статистики України, обсяги інвестицій в польській економіці станом на 1 квітня 2011 року склали 50,7 млн. дол. США, що становить 0,7% від загального обсягу українських інвестицій за кордоном. За наявною інформацією, обсяг реальних українських інвестицій в РП, які з різних причин не зараховуються українською статистикою, перевищує 1 млрд. дол. США. У Польщі наразі діє щонайменше один десяток підприємств з українським капіталом [478]. Найвагомішими українськими інвестиційними проектами в РП є: Варшавський автомобільний завод (інвестор «Авто-ЗАЗ»), металургійний комбінат «Гута Ченстохова» (інвестор – «ІСД»), суднобудівельний завод «Сточне Гданьське» (інвестор – «ІСД») [541] та ін.

Про динамічне зростання польсько-українських торгівельно-економічних відносин йшлося на зустрічі прем'єр-міністра України М. Азарова та Президента Польщі Б. Комаровського, що відбулася 22 березня 2012 року. Зокрема, М. Азаров зазначив, що товарообіг між двома сусідніми країнами у 2011 році збільшився на 30% і перевищив 6 млрд. дол. За слова прем'єр-міністра України це досить гарний показник і що Україна докладе усіх зусиль щоб зберегти таку позитивну динаміку [584]. Порівнявши експортно-імпорتنу товарну структуру двох країн на сучасному етапі, варто відзначити, що в експорті України до Республіки Польща переважає сировина, а в експорті Польщі до України – готові вироби різних галузей виробництва. Фактично торгівля двох країн є взаємовигідна, що дає поштовх до подальшої активізації економічного співробітництва.

20 вересня 2012 року відбулася заключна частина XI Економічного форуму «Україна – Польща». На форумі виступили президенти України та Польщі В.Янукович та Б.Комаровський, представники бізнесових кіл обох держав [259]. На цьому форумі було підписано дві надзвичайно важливі угоди. Перша з них між українським найбільшим агрохолдингом Авангард та польським державним нафтогазовим концерном PGNiG для розробки альтернативних джерел енергії. Друга між української найкрупнішою енергетичною компанією ДТЕК та Польським союзом поводження з золошлаковими матеріалами.

Слід визнати також, що в польсько-українських торгівельних відносинах є певні бар'єри. Серед них, насамперед, виділимо низку суб'єктивно-управлінських факторів. За формою вияву їх можна поділити на декілька груп. Насамперед, йдеться про низьку моральну якість, а також недостатні інтелектуальні здібності та неадекватні фахові навички представників вітчизняного бізнесу (особливо його управлінської ланки), порівняно із своїми західними, у тому числі й польськими колегами [155, 158]. Згідно з даними вибіркового опитування представників вітчизняного бізнес-середовища, задля досягнення конкурентних переваг на ринку для українських підприємств

достатньо бажаним є доступ до бюджетних ресурсів, «неформальні зв'язки» в органах державної влади, здатність впливати на прийняття владних рішень, а також уміння обходити нормативно-правові акти на свою користь [457, 74].

Другу групу бар'єрів, що зумовили нівелювання переваг української сторони у зовнішній торгівлі з Республікою Польща, створив високий рівень корупції. Адже багато українських підприємств, які могли експортувати на польський ринок конкурентоздатні товари, стали заручниками корумпованого владного середовища. З одного боку це проявлялося в численних неформальних обмеженнях на ведення такої діяльності (тривале оформлення документів, дозвільні бар'єри, проблеми на митниці і т. ін.), усунення яких потребувало додаткових витрат у вигляді хабарів і згаяного часу, знижуючи, тим самим, експортну мотивацію підприємництва. З другого боку, корупція у владі спричинила до свідомого обмеження цілих сегментів експортної діяльності українського бізнесу на догоду невеликій частині кланово-олігархічних угруповань, наприклад, за рахунок маніпуляцій з поверненням ПДВ чи квотування експорту. По суті, відбувалося приховане стимулювання експорту одних галузей за рахунок обмеження експортного потенціалу інших [155, 160].

Третя група факторів зумовлена, головним чином, дією перших двох і полягає у нижчій якості переважної частини українських споживчих товарів, порівняно з польськими чи західноєвропейськими. Усі ці та інші проблеми знайшли відображення в польсько-українській торгівлі, стан і динаміка якої яскраво висвітлюють велику кількість економічних негараздів нашої держави.

Під тиском вище перелічених проблем в польсько-українській торгівлі формуються відповідні соціальні і мікроекономічні тенденції (ментальні, психологічні, управлінські, тощо), які гальмують рух України в напрямі євроінтеграції. Подолання цих проблем та уникнення подальшого розвитку негативних тенденцій в експортно-імпортній діяльності підприємств двох сусідніх держав, можливе, на нашу думку, тільки на основі формування в Україні конкурентного економічного порядку, з усіма притаманними йому атрибутами.

3.2. Регіональне і транскордонне співробітництво

Розвиток прикордонних територій уже більш як 50 років є одним із напрямів класичної західної європейської регіональної політики. Успіхи ЄС у розвитку прикордонних територій є досить вагомими, однак застосування його досвіду для українських потреб обмежено, адже всередині ЄС державні кордони, по суті, відмерли. А кордони сучасної України є значно закритішими у цьому плані, тому розвиток прикордонних територій у цьому регіоні є відносно молодим, і новим перспективним напрямом.

З 1985 року розпочала своє існування Асамблея європейських регіонів (АЄР), створена на континентальному рівні. Членами АЄР серед східноєвропейських країн стали: Польща, Болгарія, Румунія, а також Україна. Мета АЄР полягала у об'єднанні регіонів за принципом субсидіарності (громадсько-політичний принцип, за яким нижчі суспільні одиниці мають право і повинні розв'язувати лише ті проблеми, на виконання яких вищі структури не здатні). Через два роки після створення, АЄР отримала статус спостерігача в Раді Європи, а також працювала над виникненням нового «Конгресу місцевої та регіональної влади в Європі». Ця структура тісно співпрацювала з ЄС та ОБСЄ [575, 99]. Отже, Україна ще в радянський період проявила поглиблений інтерес до регіональної співпраці, зокрема, до участі у спільно європейських економічних проектах на транскордонній основі.

Першим науково обґрунтував і виділив прикордонні зв'язки, як окремий напрямок досліджень, волинський науковець професор В. Колесник, який, наприкінці 70-х – у 80-х роках ХХ століття опублікував дві монографії [345; 348] та низку наукових статей, присвячених проблемам налагодження прикордонного співробітництва та його практичної реалізації. Його роботи є фундаментальними у даному напрямку досліджень і широко цитовані у даному підрозділі.

Вдамося до короткого екскурсу польсько-українських прикордонних зв'язків радянського періоду, адже саме вони стали тими підвалинами, на яких сьогодні базується транскордонна співпраця двох держав. Початок прикордонних зв'язків між двома сусідніми країнами припадає на 1956 рік, 30 червня було підписано «Угоду про двостороннє культурне співробітництво між СРСР та ПНР» [210], а у вересні того ж року було підписано ряд перших договорів про прикордонне співробітництво між: Волинською обласю й Люблінським воєводством [56, арк.. 1 – 5], Львівською областю і Жешувським воєводством [345, 12; 57, арк..15 – 17].

Як свідчать архівні документи, ця сфера контактів постійно розширювалася і набула великої популярності серед населення про обидва боки кордону – в тогочасних умовах «закритості» та «таємності». Серед конкретних форм співробітництва у 60 – 70-ті роки ХХ століття слід виділити встановлення побратимських зв'язків між містами [58, арк.. 67], районами і повітами прикордонних регіонів, обміни групами спеціалістів різних галузей народного господарства [59, арк.. 45 – 47; 61, арк. 12; 60, арк.. 54]. У 70-ті роки набув поширення рух міст-побратимів – щорічне проведення днів міст – Луцьк – Люблін, Луцьк – Замость, Львів – Жешув, Нововолинськ – Білгорай, Володимир-Волинський – Грубешів, Ковель – Холм [62, арк.104; 59, арк. 23].

Сучасне транскордонне співробітництво важко уявити без такої його важливої складової як туризм. Прикордонні регіони України та Польщі спільно розвивають цю галузь з 1958 року. Саме 18 березня 1958 року у Варшаві було підписано угоду про розвиток туризму між СРСР і ПНР, де зокрема, було визначено характер і можливості обміну туристами між прикордонними областями СРСР та ПНР [210, 77]. У перші роки обмін мав переважно ознайомлюючий характер, а з 1963 року, вступили в силу нові принципи. У практику обмінів було запроваджено так званий «спеціалізований туризм», тобто такі групи, куди входили люди однієї або близьких професій, що давало можливість використовувати поїздку не лише з метою відпочинку, а й для відвідування підприємств, установ, проводити бесіди з колегами прикордоння

на професійні теми [565, 116 – 117]. Така форма туризму користувалася великою популярністю, про що свідчать, наприклад такі дані: з 1965 по 1975 роки Волинська область і Люблінське воєводство обмінялися 80-ма туристичними групами по 2800 осіб з кожної сторони [345, 110].

Було б помилкою ідеалізувати прикордонне співробітництво України та Польщі радянської доби, яке мало ряд проблем та негативних проявів, як, наприклад, нав'язання колективних методів ведення сільського господарства, заідеологізованості тих же культурних зв'язків, контролю над в'їздом-виїздом і т. ін. Фактично, у радянський період так і не було створено державно-правову систему, на яку могли б опиратися та динамічно розвиватися прикордонні контакти українців та поляків. Тому є усі підстави стверджувати, що до здобуття незалежності зв'язки Польщі та України між ними носили екстенсивний характер.

З початком 90-х років ХХ століття розпочалося налагодження зв'язків між прикордонними регіонами України та Польщі. Декларація про державний суверенітет України, прийнята 1990 року, проголосила суверенність республіки та незалежність і рівноправність зовнішніх зносинах. Проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року наповнило Декларацію реальним змістом. Особливо в світлі того факту, що чимала територія України отримала статус прикордонних регіонів, сформувавши так звану зону «нового прикордоння» [488, 38]. Дев'ять областей України стали прикордонними.

Під поняттям «прикордоння» слід розуміти територію, яка складається з адміністративних регіонів, розміщених вздовж кордону сусідніх держав. Специфіка прикордоння залежить, з однієї сторони, від устрою і форм сусідніх держав, з другої – від зв'язків між ними, що знаходить свій вираз у характері кордону. Польсько-українське прикордоння обіймає площу 85018 км². На польську частину припадає площа 43041 км², що складає 13,8% державних територій і складається з воєводств: Люблінського і Підкарпатського. На українську ж частину припадає площа 41977 км², що становить 7% площі України і включає Волинську та Львівську області. На території українсько-

польського прикордоння мешкає 8 млн. 131,1 тис осіб, з яких на польській стороні 4 млн. 361,7 тис. (11,3% населення Польщі), а з української 3 млн. 769,4 тис. (7, 5% населення України) [768, 265].

Віссю прикордоння є кордон довжиною 529 км. Для України він є п'ятим з точки зору довжини (після кордону з Росією, Молдовою, Білоруссю і Румунією), а для Польщі – третім по довжині після Чехії та Словаччини. І становить 14,8% протяжності кордонів Польщі і 6,9% – довжини кордону України [457, 128]. На цій території мешкає 8, 23 млн. осіб, з чого на населення Польщі припадає 11,2% , а на населення України – 7,6% [681, 142].

Згідно із міжнародно-правовими документами, які підписані також і Україною «транскордонне співробітництво» означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних сторін, та на укладення з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей [80]. Це визначення, яке міститься у базовому європейському документі Ради Європи з транскордонного співробітництва – статті 2 Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, підписаної країнами-членми Ради Європи в м. Мадрид 21 травня 1980 року – є загальноприйнятими у Європі. Транскордонне співробітництво сфокусовано перш за все на співпрацю суміжних регіонів, територій сусідніх країн, які мають спільний кордон [195, 49].

На сьогоднішній день для розвитку транскордонного співробітництва Україна має значний потенціал: зручне географічне положення, значний історичний досвід співпраці із сусідніми країнами, чималий транзитний потенціал, транспортні комунікації для транспортування сировини та іншої продукції тощо. Тобто Україна має усі передумови для розвитку транскордонного співробітництва. Однак існують і значні перешкоди, до яких слід віднести: недосконалу і неадаптовану до європейських норм та стандартів законодавчу базу; суттєві відмінності в податковому і митному законодавстві;

низький рівень соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів; недостатній рівень розвитку транспортної інфраструктури; відмінності в адміністративно-територіальному устрої України і сусідніх держав, зокрема, Польщі; низький рівень зацікавленості обласних і місцевих адміністрацій у співпраці; відсутність належної державної підтримки; обмеженість регіональних та місцевих ресурсів і бюджетів і т. ін..

Законодавчою базою, яка регламентує транскордонне співробітництво є Конституція України, нормативно-правові акти, європейські конвенції, хартії, багатосторонні та двосторонні угоди. У даному підрозділі ми маємо за мету проаналізувати становлення, розвиток та функціонування транскордонного співробітництва на основі договорів, як специфічного інструменту регулювання відносин між суб'єктами господарського і суспільного життя України та РП у 90-х рр. ХХ – на поч. ХХІ століття.

Як уже зазначалося, на початку 90-х років ХХ століття було започатковано якісно новий етап розвитку усіх форм ТКС, що знайшли свою реалізацію в умовах Української незалежної держави і демократичної РП. Так перший міждержавний Акт-декларація про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин від 13 жовтня 1990 року, підтверджував прагнення договірних сторін до всебічного сприяння безпосередньому співробітництву польських та українських підприємств задля активізації торговельно-економічного та господарського співробітництва. Транскордонне співробітництво, як один із важливих напрямів інтенсифікації польсько-українських відносин, отримало власну правову підставу і можливість широкої законотворчості в цьому напрямі.

Як уже зазначалося, формування нормативно-правової бази польсько-українських відносин було особливо динамічним на початку 90-х років ХХ століття. Тільки протягом 1991 – 1993 років було підписано близько 50 міждержавних документів, що стосувалися організаційного забезпечення та правових питань налагодження регіональної, транскордонної та галузевої співпраці. Гостра потреба формування нової нормативно-правової бази та

нових форм організації міждержавних контактів на початку 90-х років ХХ століття була пов'язана із зміною зовнішньої політики східноєвропейських держав та глибокою економічною кризою, що охопила ці країни, і, як результат – призвела до розриву усталених економічних і політичних зв'язків. І саме українсько-польське співробітництво на рівні регіонів і міст, яке тривалий час залишалося невикористаним резервом, на даному етапі могло дієво заповнити вакуум, який утворився у взаємовідносинах двох країн.

На сьогодні основним законодавчим документом у сфері транскордонного співробітництва є Закон України «Про транскордонне співробітництво», затверджений Верховною Радою України 24 червня 2004 року [94]. Відповідно до Закону транскордонне співробітництво розглядається як «спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством» [94].

Для відтворення цілісної картини становлення та розвитку нормативно-правової бази українсько-польського транскордонного співробітництва вдамося до детального аналізу його поетапного формування. 18 грудня 1991 року на ініціативу польської сторони у Замості було проведено регіональну нараду представників прикордонних воєводств Республіки Польща та прикордонних областей України. Коло питань, яке обговорювалося на нараді, стосувалося розширення економічної та культурної співпраці в прикордонних областях і воєводствах. Це стало новим етапом прикордонних зв'язків сусідніх держав [461, 169].

Однією з головних проблем на той час була відсутність усталеного режиму і документів на перетин міждержавного кордону, а також гострий брак сучасних комунікацій у прикордонні, обладнаних шляхів для швидкого та зручного пересування людей та вантажів. На українсько-польському кордоні,

протяжністю близько 500 км, функціонувало всього лише три залізничних (Ягодин – Дорогуськ; Володимир-Волинський – Хрубешув; Мостиська – Пшемишль) і два автодорожніх (Ягодин – Дорогуськ; Шегіні – Медика) пункти пропуску через кордон. Для порівняння: у той же час, на польсько-німецькому кордоні протяжністю 300 км, залізничних пунктів перетину кордону існувало шість, а автомобільних – 21 [258, 82].

Тому першочерговим завданням стало забезпечення нормального функціонування співробітництва у сфері перевезень через польсько-український кордон, підвищення пропускної спроможності пунктів пропуску та створення умов для належного контролю осіб, транспортних засобів і вантажів. У 1992 році було прийнято ряд важливих документів, що стосувалися вищезазначених проблем. Започаткувала цей процес Угода між Урядом України та Урядом РП про пункти пропуску через державний кордон, підписана у Варшаві 18 травня 1992 року [461, 170]. Перші чотири статті визначають правила перетину державного кордону, а більшість наступних статей угоди носять рекомендаційний характер. Правила, заявлені в угоді, діяли без істотних змін до 2004 року, аж поки Республіка Польща в однібічному режимі не ввела Шенгенський візовий режим для громадян України.

Ще одним кроком на цьому шляху стало прийняття окремої Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Польща про залізничне сполучення через державний кордон, підписана у Варшаві 18 червня 1992 року, а набула чинності з 1 січня 1994 року. Цей документ складається із 15 статей, у яких чітко унормовано всі необхідні дії для залізничного сполучення через кордон.

Подальше розширення нормативно-правової бази на цьому напрямі співробітництва відбулося під час другого раунду переговорів між делегаціями РП та України, що проходили у Варшаві 1 – 2 жовтня 1992 року. Головні питання, що виносилися на повістку денну стосувалися правового регулювання основ і умов користування польських транзитних потягів по ділянці залізниць України, визначення порядку розробки і підписання залізницями обох сторін виконавчої угоди про залізничне сполучення через Державний кордон і т. ін.

Результатом переговорів стало підписання Протоколу переговорів між делегаціями РП та України по розробці проекту Угоди про залізничне сполучення через Державний кордон. Обидві держави рекомендували своїм залізницям приступити до узгодження виконавчих документів [461, 171].

Таким чином, на цьому напрямі співробітництва між Республікою Польща та Україною, ще до підписання базового Договору про добросусідство, було укладено пакет нормативно-правових документів, які відповідали сучасним вимогам і забезпечували функціонування транспортної системи, що є важливою ланкою у прикордонних і міждержавних зв'язках. А з 30 грудня 1992 року, після набуття законної чинності Договору між Республікою Польща і Україною про добросусідство, дружні відносини і співробітництво [75, 12], розпочинається нова віха в міждержавному транскордонному співробітництві. Співпраця України і РП набула планомірного правотворчого процесу в усіх напрямках співробітництва. Стаття 10 Договору проголошувала, що «Сторони сприятимуть встановленню і розвитку безпосередніх контактів та співробітництва між регіонами, адміністративно-територіальними одиницями та містами Республіки Польща та України. Особлива увага буде приділятися прикордонному співробітництву. Сторони співпрацюватимуть у галузі перспективного планування розвитку прикордонних регіонів» [75, 4].

Концепція польської політики «двошляховості» на прикладі України приносила помітні позитивні результати, і цей приклад прислужився Польщі в налагодженні нових міждержавних контактів на Сході. Як уже зазначалося, на двосторонні відносини Польщі та України у цей період великий вплив мала внутрішньополітична ситуація в країнах. Процес трансформації польського суспільства, який мав свої успіхи та невдачі, не міг не позначитися на реалізації східної політики щодо України. У період 1989 – 1993 років, коли при владі перебували політичні фігури руху «Солідарність» польсько-українські відносини розвивалися динамічно [572, 517]. Їх широко підтримувала польська політична еліта, як, власне, й інтеграційні устремління України. Маршал Сейму Ю. Зих, наголошуючи на доцільності розширення і активізації польських

парламентарів з українськими колегами, підкреслював важливість організації зустрічей депутатів прикордонних воєводств Польщі і прикордонних областей України з метою поглиблення регіонального співробітництва. У відповідь Україна організувала у Львові першу зустріч ділових кіл, де розглядалися питання українсько-польської міжрегіональної співпраці [132, 123].

22 червня 1992 року у Луцьку відбулося засідання українсько-польської змішаної комісії з участю представників органів влади, ділових людей Волинської, Львівської областей та Замостського, Холмського, Перемишльського, Кросненського воєводств, на якому було обговорено актуальні питання економічного співробітництва й регіонального розвитку: залучення іноземних інвестицій, створення спільних виробництв, а також поглиблення співробітництва в галузі культури, обміну інформацією, охорони навколишнього середовища, створення польсько-українського комерційного банку. За наслідками засідання було підписано протокол намірів щодо розширення регіональної співпраці [344, 12].

А за тиждень, уже в Ковелі, що на Волині, відбулася зустріч голови Волинської обласної державної адміністрації В. Блаженчука з представниками Замостського, Люблинського, Підляського, Холмського, Тарнобжезького воєводств. На цій зустрічі було підписано Угоду про співробітництво [589], яка переконливо свідчила про спільні наміри створення нових умов, корисних для гармонійного розвитку торговельних відносин і господарської співпраці сусідніх регіонів на тривалу перспективу.

Результатом діяльності Українсько-польської урядової координаційної комісії з питань міжрегіонального співробітництва стало підписання 18 грудня 1992 року Угоди «Про співробітництво прикордонних воєводств – областей Польщі і України». Цим документом вперше чітко визначається статус суб'єктів прикордонної співпраці, окреслено контактні зони по обидва боки кордону.

Нормативні напрацювання початку 90-х років стали ґрунтовною юридичною основою для підписання 12 січня 1993 року в м. Києві Договору

між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань. Договір встановлював чіткі правила користування прикордонними водами та перетинаючими кордон залізницями і шосейними дорогами, а також проходження і утримання кордону та ін. У наступні роки згаданий Договір доповнювався окремими угодами та урядовими розпорядженнями, що мали на меті удосконалити окремі напрями співробітництва, це зокрема: Угода між Урядом України та Урядом РП про передачу і прийом осіб через спільний Державний кордон; Угода між Урядом України та Урядом РП про залізничне сполучення через Державний кордон; Угоду між Урядом України та Урядом РП про будівництво автодорожнього мосту через річку Західний Буг на українсько-польському кордоні Ягодин-Дорогуськ; Розпорядження КМ України про відкриття пункту пропуску «Рава-Руська» і ін. [461, 174].

У період 1994 – 1996 років на кордоні України та РП у рамках Договору про пункти пропуску через державний кордон було відкрито шість міждержавних переходів. У цей же період було укладено численні угоди про співпрацю між прикордонними областями України та воєводствами Польщі. Найважливішою подією стало підписання Угоди про безвізовий туризм 15 червня 1996 року під час візиту Л. Кучми до Польщі. Угода набула чинності 18 серпня 1996 року, спростивши процедуру перетину кордону громадянами.

Отже, за 1994 – 1996 роки було здійснено дієві кроки щодо сприяння розвитку прикордонної торгівлі, яких так бракувало у попередні роки. Але навіть те, що було зроблено, далеко не повністю задовольняло потреби прикордонної торгівлі, однак суттєво її активізувало. Про це красномовно свідчить статистика: станом на 1994 рік Україна була четвертим, за обсягами прикордонної торгівлі, партнером Польщі, а вже у 1996 році – другим [497, 10].

Польща і Україна постійно намагаються розширити та поглибити співпрацю, вивести регіональне співробітництво на сучасний рівень. Саме тому 24 травня 1993 року між Урядами Республіки Польща та України було

підписано Угоду про міжрегіональне співробітництво [262, 215]. У документі, зокрема, йдеться про форми майбутнього співробітництва прикордонних областей і воєводств України і РП, відповідно, в межах Карпатського і Євробузького регіонів – самостійних в організаційно-правовому відношенні формувань.

Помітні зрушення відбулися після приєднання України у 1993 році до Європейської рамкової конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними громадами або органами влади. Конвенція передбачала, зокрема, можливість підписання угод про транскордонне співробітництво між місцевими і регіональними органами влади. Тоді ж було створено єврорегіон «Карпати», до якого увійшли Перемишське, Ряшівське, Кросненське воєводства РП та Закарпатська, Львівська, Чернівецька та Івано-Франківська області України, п'ять округів з угорського боку та шість словацьких повітів [132, 123].

Ідея утворення Карпатського єврорегіону (КЄ) виникла у 1989 році [195, 251]. Проект єврорегіону «Карпати» був розроблений за допомогою Нью-Йоркського Інституту Схід-Захід. Європейський відділ цього інституту – Центр європейських досліджень у Празі представив проект у 1992 році. Слід відзначити, що на момент обговорення проекту створення єврорегіону, усі потенційні його учасники мали власне бачення щодо принципів його організації та бачення майбутнього. Рішення про створення єврорегіону „Карпати” викликало бурхливі дебати у Польщі. Висловлювалися бачення про те, що це наддержавна структура, яка загрожує національній незалежності Польщі. Польський міністр закордонних справ змушений був переконувати депутатів Сейму, що єврорегіон не становить загрози польській державності і, навпаки, допоможе відродженню польської меншини у сусідніх з РП країнах [407]. Позиція Угорщини зустріла активний опір з боку Румунії та досить прохолодне ставлення Словаччини. Сторони, що домовлялися, стикнулися з рядом проблем, найгострішими з яких були неоднорідність адміністративних одиниць та повноважень, що їх мали місцеві влади.

Офіційною датою створення єврорегіону «Карпати» вважається 14 лютого 1993 року, коли у м. Дебрецені (Угорщина) керівники урядових структур та органів МСВ підписали установчі документи Карпатського єврорегіону. Присутні на церемоніях міністри закордонних справ України – А.Зленко, Республіки Польща – К. Скубішевський, Угорщини – Г. Єсенскі ухвалили декларацію про співробітництво населення, яке проживає в Карпатському єврорегіоні.

На церемонії підписання установчих документів єврорегіону Словаччину представляв лише начальник управління міністерства закордонних справ, що пояснювалося напруженням у відносинах між Словаччиною та Угорщиною з приводу угорської меншини на території Словаччини. Саме тому представництво останньої отримало лише статус асоційованого члена єврорегіону «Карпати» [321, 2]. Пізніше, внаслідок сприятливих політичних змін прикордонні території Словаччини стали членами КЄ [195, 253].

Помітною подією в житті єврорегіону стало проведення в жовтні 1996 року в Ужгороді колоквиуму з питань транскордонного співробітництва, який було організовано на ініціативу Ради Єврорегіону спільно із Закарпатською обласною державною адміністрацією і обласною Радою, а також з директором з питань навколишнього середовища і місцевих органів влади РЄ [583, 23].

У 1994 році було створено Фундацію розвитку єврорегіону. Це була, по суті, незалежна організація, яка ставила за мету підтримку транскордонного співробітництва, в рамках цього міждержавного об'єднання шляхом надання фінансової та технічної допомоги неурядовим організаціям. З 1995 року Міжнародна асоціація «Карпатський Єврорегіон» мала власний бюджет, котрий формувався з коштів місцевих органів влади, Інституту «Схід-Захід», Фонду братів Рокфелерів та внесків інших неурядових організацій. З часом єврорегіон «Карпати» розширився, зокрема, у квітні 1997 року до нього увійшли румунські прикордонні території [131, 147].

Таким чином, до складу КЄ увійшли прикордонні адміністративно-територіальні одиниці п'яти сусідніх держав – Польщі, Словаччини, Угорщини,

Румунії та України. З поміж семи єврорегіонів, які на даний час функціонують в Україні Карпатський єврорегіон в силу багатьох факторів є особливим з огляду на низку факторів: по-перше, це найдавніше єврорегіональне утворення членом якого є Україна; по-друге, КЄ на даний час є наймасштабнішим об'єднанням за розмірами території та кількістю населення, яке там мешкає; по-третє, в ньому представлені адміністративно-територіальні одиниці аж п'яти держав.

Завдяки даному об'єднанню Україна розпочала шлях входження, як повноправний партнер до європейської спільноти. Як свідчить історія цей шлях виявився тривалим і складним. Тим не менше, Карпатський єврорегіон, як перше єврорегіональне об'єднання за участю України відіграв і продовжує відігравати важливу роль у європейських устремліннях України. Тому, проблемні аспекти його створення та сучасного розвитку потребують подальшого наукового дослідження.

В жовтні 1993 року у Варшаві відбулася нарада представників адміністрації прикордонних областей і воєводств України, Білорусі та РП, на якій було вироблено принципово нові підходи щодо концепції регіонального співробітництва – утворення єврорегіону «Буг», яка отримала схвалення у штаб-квартирі Європейської співдружності в Страсбурзі, при умові, якщо новостворений єврорегіон буде формуватися згідно з вимогами Протоколу до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями [461, 176].

Ідея створення єврорегіону за участю Волинської області і польських воєводств вперше була озвучена у травні 1992 року на конференції в Казіміжі-Дольному (РП). Учасники конференції виробили проект макроструктури, яка мала обіймати Підляське, Холмське, Люблинське і Тарнобжезьке воєводства Республіки Польща і Волинську область України. У першому варіанті цей єврорегіональний проект дістав назву «Єврорегіон Східного Сяну», однак, пізніше назву було замінено на єврорегіон «Буг». Брестська область Республіки Білорусь була залучена до стадії планування єврорегіону, однак білоруський центральний уряд згодом відмовився від подальшої участі у проекті.

29 квітня 1993 року у Сандомирі було підписано Статут майбутнього прикордонного об'єднання зацікавленими сторонами. А 15 – 17 червня 1994 року в Казіміжі-Дольному відбулася конференція, присвячена розгляду перспектив економічної співпраці в рамках майбутнього єврорегіону. 27 жовтня, того ж року, українська сторона підписала протокол про наміри вступити до створюваного єврорегіону. Передбачалося заснування реструктуризаційного фонду, інвестиційного банку, школи менеджменту та ін. інституцій [131, 154].

24 січня 1995 року група волинських експертів на чолі із заступником голови облдержадміністрації М. Косенком виїжджала до Холма, де разом із представниками Холмського, Замостського, Білопідляського і Люблинського воєводств спільно виробляли остаточний варіант статуту єврореіону «Буг». Для підписання документів, необхідних для реєстрації нового регіону, сюди прибули представники найвищих органів польської влади – депутати сейму, сенатори, працівники уряду [566, 155]. Завершальним етапом в організаційному оформленні єврорегіону «Буг» стала міжнародна науково-практична конференція в Луцьку, на якій було конкретизовано окремі програми і напрями співробітництва. Можна говорити про виникнення двох, пов'язаних між собою форм транскордонного співробітництва: по-перше, співробітництво між регіональною і місцевою владою, а також між меншими самоврядними одиницями на рівні громад; по-друге, співпрця в контексті єврорегіонів.

Формальною датою утворення єврорегіону «Буг» є 29 вересня 1995 року, коли у Волинській облдержадміністрації відбулося підписання двосторонньої Угоди про створення транскордонного об'єднання єврорегіон «Буг» [534]. В її преамбулі зазначається, що основними напрямами співробітництва новоствореного регіону є поєднання зусиль в економічній сфері, розбудові соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури кордону, розвитку транспортної мережі, науковій та культурній співпраці, охороні навколишнього середовища, обміні досвідом між відповідними органами виконавчої влади та

органами місцевого самоврядування, взаємній допомозі в ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, боротьбі зі злочинністю і нелегальною міграцією тощо.

Від імені української сторони Угоду підписав голова Волинської облдержадміністрації Б. Клімчук, польської – воєводи: Холмський – М. Ціхош, Замостський – С. Рапа, Люблинський – Е. Хунек, Тарнобжезький – П. Ставови. При підписанні угоди були присутні послы: України в Республіці Польща – П.Сардачук і Республіки Польща в Україні – Є. Козакевич, керівники урядових структур, народні депутати України. Водночас відбулися презентації філії Люблинського депозитно-кредитного банку та Міжнародного інституту суспільної географії і менеджменту, який готуватиме спеціалістів для новоутвореного євро регіону. Через місяць, а саме – 29 листопада, на черговій зустрічі у Холмі було створено найвищий орган об'єднання – Раду єврорегіону «Буг», до якої увійшли по 5 представників від кожної із сторін, а також президію об'єднання, що складається з двох членів – по одному від кожної з сторін. Від Волині ним став Б. Клімчук, від польської сторони – віце-воєвода Холмський С. Махович [566, 156].

Впродовж 1996 – 1999 років відбувалася конкретна співпраця Волині, Замостя, Люблина та Холма в реалізації багатогалузевих програм єврорегіону «Буг» та подальше удосконалення нормативно-правової бази. Так, наприкінці січня 1996 року у Замості пройшло перше засідання українсько-польської міждержавної координаційної Ради з питань міжрегіонального співробітництва на рівні міністрів зовнішніх економічних зв'язків України й Польщі та керівництва єврорегіону «Буг». Схвалено головні напрями і завдання на виконання конкретних програм, а саме: будівництво автомагістралей, розбудова кордону та кордонної інфраструктури, охорона навколишнього середовища, гідрометеорологія, промислова кооперація, сільське господарство, наукове співробітництво та підготовка кадрів, співпраця в галузі культури, розвитку місцевого самоврядування.

Зокрема, передбачено будівництво нового моста через річку Буг (автомобільний перехід Ягодин – Дорогуськ), сприяння розбудові швидкісної

автомагістралі Варшава – Люблин – Холм – Ковель – Київ та створенню інфраструктури широкої колії Катовіце – Ковель, реалізація спільної українсько-польської програми «Чистий Буг», розвиток та охорона водноболотних угідь – місць поселення водоплавних птахів, які мають міжнародне значення (Шацькі озера, басейни річок Стохід і Прип'ять) та інші пропозиції. Рада позитивно оцінила роботу двох сторін у програмах єврорегіону «Буг» і розвиток взаємної співпраці у розбудові і модернізації прикордонних регіонів [487].

20 травня 1996 року у Володимирі-Волинському відбулося друге засідання Ради єврорегіону «Буг». На цей раз висловлювалася ціла низка цікавих пропозицій, зокрема у галузі обміну культурою. Вирішено перетворити музей Стравинського в Устилузі на осередок творчих зустрічей українських і польських митців, діячів культури. Водночас мери Володимира-Волинського і Грубешова проявили ініціативу – для тіснішого спілкування створити спілку мерів міст у рамках єврорегіону «Буг» [256; 564, 166].

В січні 1997 року єврорегіон «Буг» став повноправним членом Об'єднання Регіонів Європи, суть якого полягає у «підтягуванні» відсталих регіонів до рівня розвинених шляхом співпраці в сфері економіки, екології, науки, освіти та культури, надання допомоги у здійсненні обопільно цікавих проектів.

Щодо економічного співробітництва в межах українсько-польських єврорегіонів, то слід відзначити, що воно мало свої особливості та специфіку. Наприклад, у єврорегіоні «Карпати» економічним контактам значно сприяла робота Комісії з господарчої співпраці. У середині 90-х років вона реалізовувала проект Ради і Секретаріату єврорегіону, сутність якого полягала у створенні бартерного центру єврорегіону для стимулювання транскордонної торгівлі за умов недостатності банківської інфраструктури фінансування міжрегіонального товарообороту і значних обігових коштів у більшості підприємств єврорегіону.

Наслідком налагодження транскордонної співпраці у межах єврорегіону «Карпати» стало те, що впродовж 90-х років ХХ століття у зовнішньоторгівельній структурі українських областей, що входили до єврорегіонального об'єднання, стабільно знижується частка обміну товарами та послугами з Росією та країнами СНД, натомість, постійно зростає частка європейських країн, зокрема Польщі. Особливо стрімко зростає значення РП, як зовнішньоторгівельного партнера на кінець 90-х років. Наприклад, за перший квартал 1996 року товарооборот між Польщею та Львівською областю досяг майже 9 млн. дол. США, а в послідувачі роки продовжує зростати. Згідно статистики, у 1996 – 1998 роках Республіка Польща посідає третє місце за обсягами інвестицій в економіку Львівщини, а на середину 1998 року у Львівській області було зафіксовано 122 польські інвестиції на загальну суму 4,8 млн. дол. США [415, 25]. Ще один приклад, за перші 9 місяців 1999 року експорт Польщі у Закарпатську область зріс, порівняно з відповідним періодом 1998 року, удвічі [421, 5 – 6].

Схожа динаміка прослідковується і в єврорегіоні «Буг». У 1995 році зовнішньоторгівельний оборот Волинської області з воєводствами Польщі складав 3,5 млн. дол., або 8 відсотків від загального зовнішньоторгівельного обороту області. Уже протягом першого року функціонування єврорегіону «Буг» у Волинській області було зареєстровано понад 60 українсько-польських спільних підприємств, що складало половину усіх спільних підприємств області. З 7 млн. дол. іноземних інвестицій в економіку Волині у 1995 році, 2 млн. дол. припадало на Польщу.

В новому тисячолітті тенденції міждержавної торгівлі прикордоння збереглися. Наприклад, у період з 2001 до 2003 року, коли Польща активно готувалася до вступу в Європейський Союз, вона приділяла мінімальну увагу інвестиції торговельного обороту з Україною, оскільки основні зусилля польської влади спрямовувалися у напрямі поглиблення інтеграції із західноєвропейськими партнерами, які на той час вже забезпечували 2/3

експортно-імпортного обороту економіки Польщі проти менш ніж двох відсотків, які припадали на Україну [155, 152].

У 2003 році обсяг торговельного обміну між сусідніми країнами склав 2,3 млрд. дол. США. Протягом 1992 – 2003 років вартість польського експорту в Україну збільшилася майже семиразово, а імпорт збільшився більше ніж 3,5 рази. Згодом Україна стала першим одержувачем польських товарів серед країн СНД та дев'ятим партнером Польщі в експорті, загалом [225, 390].

Українські області, учасники єврорегіонів «Карпати» та «Буг» мають досить різну динаміку торговельних відносин з Польщею. Так, зовнішня торгівля товарами Закарпатської області з воєводствами Польщі незначна. Якщо на країни Європи від Закарпаття припадає 90,8% усього зовнішньоторговельного обігу, то на Польщу – 1,4% [293, 285]. А обсяги товарообороту волинських підприємств із Польщею станом на 2002 рік становили 42,8 млн. дол., або майже 10% загальнообласного показника міжнародної торгівлі. А вже на кінець 2003 року цей показник сягнув 102 млн. дол. Як бачимо зростання товарообігу досить динамічне [248, 6]. Що стосується Львівської області, то імпорт товарів на кінець 2003 року становив 2945,3 млн. дол., причому він значно збільшився у порівнянні з минулими роками (приріст до попереднього року склав майже 180%). Зростає і обсяг експорту [542, 89].

В умовах транскордонного співробітництва однією з найважливіших характеристик кордону між державами на сьогоднішній день є поняття проникненості кордону. В цьому плані ситуація на польсько-українському прикордонні суттєво змінилася на краще після введення в дію нових пунктів перетину кордону: колійно-дорожнього в Ягодині – Дорогуську; колійно-дорожнього в Раві-Руській – Гребенному; дорожнього в Краківці – Млинах; колійного в Хирові – Кросцієнку.

В 2000 році українсько-польський кордон перетнуло 11 млн. 831 тис. осіб (це на 20% більше ніж в 1999 році), однак згадана цифра склала лише 4,3% від кількості осіб, котрі протягом цього ж таки 2000 році перетнули кордон

Польщі. До того ж 93% перетинаючих польсько-український кордон це українці, і лише 7% – припадає на поляків [738, 267].

Як свідчить статистика, найжвавіший рух через кордон українсько-польський зафіксовано на автодорожніх переходах (8 млн. 884 тис.). З анкетних досліджень, проведених поляками у цих пунктах перетину кордону, слідує, що головний мотив українців, які пересікають міждержавний кордон, головною метою є купівля товару у Польщі. Детальніше мотивацію поїздки, а також частоту перетину кордонів характеризує наступна таблиця [784]:

Пункт перетину кордону	Мета візитів (в %)					
	Разом	Задля покупок	Туризм	Економічні інтереси	Відвідини родичів, знайомих	Інше
Дорогуськ	100.0	47.0	0.9	24.8	10.5	16.8
Гребенне	100.0	67.9	3.4	10.4	10.3	8.0
Медика	100.0	77.9	3.0	3.1	8.4	7.6

Як свідчать дані зібрані польськими дослідниками, головними місцями закуплення товару на польсько-українському прикордонні є міста: Холм та Люблин – для прибулих через Дорогуськ; Томашів Любельський, Замость та Люблін – для прибуваючих через Гребенне; Жешув – для прибуваючих через Медику. Існують, також, дані, що характеризують, яку відстань, долають українці, перетнувши українсько-польський кордон. Вони красномовно свідчать про те, що, як правило, більшість торговельних операцій проводиться в безпосередній близькості від міждержавного кордону. Наведена нижче таблиця наводить дані щодо українців які на автомобілях прибули в РП за покупками у 2000 р. [784].

Пункт Перетину Кордону	Для покупок			
	Разом (в %)	Віддалення		
		до 20 км.	від 21 до 100 км.	більше 100 км.
Дорогуськ	100.0	3.0	70.4	26.6
Гребенне	100.0	41.4	47.8	10.8
Медика	100.0	67.0	18.4	14.6

Для згаданих міст, котрі знаходяться в прикордонні і розміщені вздовж доріг, що ведуть до пунктів перетину кордону, попит на товари через прибулих українців став важливим імпульсом для економічного розвитку [737, 61 – 64].

Статистичні дані відбивають і картину активності участі жителів близького і віддаленого українського прикордоння у безпосередньому русі через кордон. Беззаперечним є той факт, що найактивнішу участь у русі через кордон приймають люди, які проживають від нього у безпосередній близькості. Віддалення місць проживання українців, які перетинають українсько-польський кордон аведено у наступній таблиці дані за 2000 р. [784].

Пункт Перетину кордону	Для покупок			
	Разом (в %)	Віддалення		
		до 20 км.	від 21 до 100 км.	більше 100 км.
Дорогуськ	100.0	9.1	53.3	37.6
Гребенне	100.0	18.3	55.7	26.0
Медика	100.0	10.1	64.7	25.2

Головними осередками помешкання українців, які прибувають у Польщу, є міста: Ковель, Луцьк, Львів. Торгівля носить найрізноманітніший характер: від стихійної – до регулярної, впроваджуваної через зареєстровані, підлеглі економіці, а також кооперації об'єкти. Така торгівля трактується як найвищий підйом транскордонної економічної співпраці [805, 220].

Про розміри регулярної економічної співпраці свідчить наступний факт: торгівля в польській частині прикордоння становила в 2000 році близько 50% вартості офіційно зареєстрованого експорту з Польщі на Україну. Цей експорт складає 3,8% вартості польського експорту і є приблизно в 10 разів меншим в порівнянні з експортом РП до Німеччини. Польський експорт становить 3,2% українського імпорту. Натомість польський імпорт з України складає 10,8% вартості польського імпорту, і 2,1% вартості експорту цього краю [738, 269].

Отримані результати дають змогу стверджувати, що автоперехід Ягодин – Дорогуськ відіграє важливу роль «дороги на захід» для жителів України. Завдяки зручній мережі доріг вони мають можливість швидкого переміщення

до території Польщі і доступу до переходів її західного кордону на Німеччину, а далі – на Бельгію, Голландію. Можна також стверджувати, що райони, розташовані поблизу переходу Ягодин – Дорогуськ, не отримують з цього достатньої користі. Понад 2/3 пасажирів, які прибувають до Польщі через Дорогуськ, залишають свої кошти за межами прикордонної зони, в основному у великих містах. Проте існуючі можливості господарського розвитку що впливають із значного руху на кордоні, використовуються недостатньо. Можна лише сподіватися, що реалізація планів будівництва вільної митної території буде фактом активізації території, що розміщена у прикордонній смузі шириною кілька десятків кілометрів, а також він стане головною метою поїздок прибуваючих на Україну [570, 68 – 69]. Ще одне переконливе свідчення проведених досліджень свідчить про те, що з Польщі вивозиться майже в два рази більше товарів, ніж привозиться з інших держав. З України надходить 66% усіх товарів, що привозяться до Польщі, тоді як в Україну ввозять майже 45% товарів польського походження.

Анкетовані подорожуючі в час досліджень вибирають визначені кордонні переходи, як правило, з огляду на місце призначення (49%). Вихідна комунікація (тобто існуючий регулярний автобусний зв'язок і мережа доріг), а також справне функціонування установ, які обслуговують кордонний рух, впливали на вибір переходів, здійснений унаслідок порівняння (20% груп осіб).

Заради справедливості, слід зауважити, що поряд з позитивними моментами, на польсько-українському прикордонні існують, на жаль, і негативні явища. Зокрема, прикордоння двох держав є місцем процвітання так званої «сірої зони». Від 1998 року розпочалося ввезення до Польщі безакцизних товарів: алкоголю і цигарок. Через польсько-український кордон зафіксовані нелегальні міграції – головним чином вихідців з Азії – транзитом мігруючи через Україну, азіати вибирають ціллю своєї мандрівки країни ЄС [566, 253]. Ще одним елементом, віднесеним до «сірої сфери», є досить характерне для прикордоння нелегальне працевлаштування українців, головним чином на будівельні чи сезонні роботи в сільському господарстві. Попит на згадану,

досить дешеву робочу силу є високим, бо платню нелегальні робітники отримують в два-три рази нижчу, ніж поляки.

Висока інтенсивність кордонного руху і велика динаміка її зростання засвідчують велику популярність переходів. Така популярність, на жаль, має і негативні сторони. Значно збільшився час очікування та час паспортно-митного контролю. Зростає навантаження руху автомобілів, як на дорогах, розміщених поблизу переходів, так і на головних комунікаційних шляхах, які ведуть на захід Польщі. А це призводить до збільшеної кількості автопригод, викликаних перевтомою водіїв.

Крім негативних явищ, пов'язаних з функціонуванням переходів, вони, безперечно, економічно активізують прикордонні регіони. Щоправда, не повністю використовуються можливості, які випливають з цього значного кордонного руху, але щоразу частіші спроби використання його переваг можуть привести до розвитку прикордонного співробітництва між Польщею та Україною. Найбільше користі з існування переходів мають території, розташовані уздовж головних доїздних до переходів трас. Створення вигідних умов подорожування і розвиток вільного обміну товарів, полегшені через вільні мита території, може спричинити активізацію територій, які розміщені в кількадесяткилометровій прикордонній смузі. Необхідно використовувати сільськогосподарсько-споживчий потенціал Люблинської височини. Адже подорожуючі з України приїжджають в основному по споживчі товари.

Згадана мережа доріг, яка уможлиблює вигідні державні і міжнародні зв'язки, на жаль, не приносить прикордонним регіонам прибутків, що випливають з високого рівня відправленого транспорту. Товари плінуть, головним чином, до віддалених від кордону місць Польщі і за польський західний кордон. Досліджені переходи відіграють роль міжнародних переходів, а їх значення для прикордонного руху – невелике. Прикордонні регіони найбільше страждають з приводу черг на митному відправленні вантажівок. У цій ситуації необхідною стає реалізація розбудови і модернізації існуючих автопереходів, будівництва нових переходів для обслуговування товарного

руху, а також розширення плану будівництва автостради А-2 й експресових доріг на території євро регіону.

Зміни вимагають методи організації праці митників. Цей процес мусить стосуватися усіх співпрацюючих між собою служб України та Польщі. Його основним ефектом мусить бути відповідна координація цієї співпраці. Для прикладу, через Ягодин – Дорогуськ проїжджає в рік в середньому близько 416 тис. автомобілів; через Колбасково на кордоні з Німеччиною – близько 400 тис., а крім того, там немає заторів, як у Дорогуську.

Отже, можна зробити кілька висновків щодо функціонування прикордонної інфраструктури євро регіонів «Буг» та «Карпати», а також їх впливу на політичні процеси, що відбуваються в макрорегіоні повітів – Холмського, Люблинського, Замостського та Підкарпатського воєводства. Крім проблем, пов'язаних з дуже низьким рівнем забезпеченості району транспортною інфраструктурою, зауважено зростання руху осіб та транспорту.

Велика кількість приїжджих до Республіки Польща сприяє розвитку дрібних господарств (магазини, міні-бари і.т.ін.), що не вимагають використання великого капіталу та є еластичними щодо виникаючих проблем і впливів. Такими об'єктами з невеликим використанням капіталу і виникаючою звідси їх мобільністю є господарські підприємства фізичних осіб.

Аналіз процесів, що відбуваються нині на польсько-українському прикордонні, засвідчує з одного боку, про здолання бар'єрів, залишених від минулого, а з іншого – про появу нових реальних можливостей для розбудови периферійного прикордоння, яке в перспективі матиме важливе значення у міждержавних відносинах як з геополітичного, так і з економічного погляду.

Необхідно враховувати й те, що успіхи й позитивні результати польсько-українських відносин значною мірою залежать від соціально-економічного розвитку самих прикордонних регіонів. Історично склалося так, що на прикордонних територіях, як правило, менш розвинута економіка, аніж у центрі країни, і як наслідок, цей регіон є менш потужним в економічному сенсі.

Але позитивним надбанням минулого є культурна і мовна близькість, які дещо компенсують політико-економічні прогалини [457, 131].

Беззаперечним є і той факт, що східні воєводства Республіки Польщі є менш розвиненими з точки зору економіки, у порівнянні з центральними і особливо західними воєводствами. Але при цьому, саме східні воєводства Польщі на початку ХХІ століття стали східною вітриною ЄС. Відповідно й західні області України, виходячи з її інтеграційних прагнень, повинні стати візиткою держави, її «брамою» до Польщі і до Західної Європи. За це вимагає значного піднесення її економічного потенціалу, розвитку освіти та культури, створення відповідної інфраструктури в плані розвитку різноманітних міжнародних контактів.

Як бачимо, напрацювання з точки зору договірно-правової бази забезпечення єврорегіональних зв'язків між сусідніми державами були досить суттєвими уже на середину 90-х років ХХ століття, а на початку ХХІ століття, їх нормативно-правова база значно наблизилася до кращих європейських зразків. Однак, не вдалося оминати і певних проблем: вимагала вдосконалення структура управління міжрегіональною діяльністю на всіх рівнях; не враховувалися і не виділялися потрібні кошти в бюджетах усіх рівнів на достатнє фінансування регіонального співробітництва; існувала суттєва різниця в організації підготовки кадрів для регіональних органів влади, і, відповідно у їх якості; на момент початку функціонування єврорегіонів «Карпати» та «Буг» жоден закон України не визначав категоріального апарату щодо регіональної співпраці і особливостей функціонування прикордонного регіону на зовнішньому ринку.

Серед проблем розвитку транскордонного співробітництва слід виділити також: законодавство України 90-х років ХХ століття надавало учасникам єврорегіонів значно менший простір для дії, аніж представникам закордонних членів асоціації; не співпадання, або часткове співпадання інтересів учасників єврорегіонів викликані їх економічною, правовою, етнічною та історико-культурною строкатістю; співпраця в рамках польсько-українських

єврорегіонів розвивалася не так плідно, як передбачали експерти через проведену у Польщі адміністративну реформу. Наприклад, з 1 січня 1999 року замість чотирьох воєводств Карпатського регіону постало нове – Підкарпатське, яке лише через півроку (25 серпня) увійшло до єврорегіону «Карпати»; величезна територія Карпатського єврорегіону швидше пригальмовувала його ефективну діяльність, аніж навпаки; територія єврорегіону «Буг» є менш заселеною і нижче урбанізованою, ніж інші частини країни. Уклад території має моноцентричний характер, про що свідчить відсоток міського населення, а сільська система територій є високороздріблена, що не сприяє її господарській активізації та урбанізації; сільське господарство та інші напрями агробізнесу мають багато різних обмежень, що вимагають стратегічних змін; невелика кількість інституцій та організацій, які рекламують, або ж стимулюють транскордонну співпрацю; недорозвиток і слабкість капіталу малих і середніх підприємств, не здатних до значних інвестиційних починань; незначна кількість суб'єктів з часткою іноземного капіталу; незначна зацікавленість закордонних підприємств для вкладення капіталу на території єврорегіонів «Буг» та «Карпати»; недостатній рівень співробітництва між промисловістю та науковими осередками.

Крім проблем економічного характеру, перелічених вище, проблеми розвитку транскордонного співробітництва в єврорегіонах «Карпати» та «Буг» пов'язані також з туризмом, наукою, інноваціями, сферою суспільних контактів. До найважливіших проблем розвитку туризму в єврорегіонах належать: низький рівень послуг у готелях, закладах харчування; нестача культурної та розважальної інфраструктури в центрах відпочинку; поганий технічний стан значної частини пам'яток культури; низький рівень усвідомлення можливостей використання туризму, як форми заробітку і економічної вигоди.

Аналіз особливостей та проблем розвитку транскордонного співробітництва в польсько-українських єврорегіонах підводить до висновку про те, що одним із дієвих механізмів розв'язання перелічених проблем може і

повинен стати пошук оптимальних шляхів для їх вирішення. Одним із таких шляхів нам бачиться різнобічне дослідження і публічне обговорення окреслених проблем на регіональних конференціях. Адже кожен із районів Волині, Львівщини, Закарпаття, як безпосередній суб'єкт транскордонної співпраці, може запропонувати свої, оригінальні, шляхи та методи розв'язання цілого ряду проблем, бо саме регіональне співробітництво є важливим фактором у процесі розбудови громадянського суспільства в Україні.

Після набуття Польщею членства у Європейському Союзі важливість міждержавного транскордонного співробітництва зростає. Адже регіональна складова у сучасній політиці Євросоюзу чимраз відіграє важливішу роль. В умовах, коли безвізовий режим між сусідніми країнами відійшов у минуле, з'явилися перешкоди для активного розвитку міжнародного руху трудових ресурсів, а разом з цим загострилися соціальні негаразди мешканців українсько-польського прикордоння. Тому, чимраз більшої актуальності набирає проблема збереження досягнутого у попередні роки рівня транскордонного співробітництва, як засобу вирішення соціальних потреб мешканців прикордонних територій. Постає потреба ініціювання органами регіональної влади Польщі та України нових підходів у пошуку нестандартних форм та інструментів взаємного співробітництва. Мається на увазі пошук Польщею та Україною тих «транскордонних ніш», які вони можуть зайняти на сучасному світовому ринку.

Як вважає один із українських дослідників транскордонного співробітництва В. Борщевський, сучасний розвиток транскордонного співробітництва України та Республіки Польща відбувається одночасно на кількох рівнях. З одного боку, це посилення зовнішньоекономічних зв'язків підприємств і активізація транскордонного бізнесу; з другого, поглиблення взаємодії громадських організацій і суспільних рухів по обидві сторони кордону, створення спільних асоціацій або єврорегіонів; з третього, налагодження скоординованої діяльності органів державної влади регіонального рівня та ОМСВ. Важливим складником цього процесу є

співробітництво наукових установ і навчальних закладів, зокрема, щодо формування інноваційних моделей розвитку прикордонних територій на основі обміну досвідом та використання спільної інфраструктури [155, 152].

Слід визнати, що польсько-українське транскордонне співробітництво в останні роки зазнало досить суттєвих змін, які, головним чином, пов'язані із набуттям Польщею членства в ЄС. Зрозуміло, що Республіка Польща змушена була адаптувати своє законодавство до стандартів і вимог Євросоюзу, і, як наслідок, відбулася трансформація зовнішньоекономічних відносин. Однак, як уже зазначалося вище, Польща не відвернулася від свого східного сусіда, а взяла на себе роль зв'язуючої ланки між Заходом і Сходом. Якраз у цьому випадку розвиток транскордонного співробітництва є найбільш ефективним і показовим. А Україна в особі західного сусіда отримала своєрідного лобіста українських інтересів перед ЄС.

Поряд із цим, відбулася і зміна механізмів здійснення ТКС. Зокрема, в ЄС (в даному випадку йдеться про Польщу) головними суб'єктами єврорегіонів виступають ОМСВ, а участь нашої держави в єврорегіональній співпраці, головним чином, ґрунтується на домінуючій адміністративній діяльності регіональних органів державної влади із формальним або фрагментарним залученням ОМСВ. Крім того, українські єврорегіони «Карпати» та «Буг» є досить великими за площею і кількістю жителів у порівнянні із єврорегіонами Західної Європи, а з точки зору суб'єктів співпраці, то українські регіони мають їх у 16 разів менше аніж їх західні аналоги [155, 263]. За таких обставин співпраця в межах єврорегіонів є ускладненою, і не досить ефективною.

Сьогодні польсько-українське ТКС здійснюється за кількома напрямками: двостороння співпраця регіонів на основі укладених міжрегіональних угод; взаємодія інституцій по обидві сторони міждержавного кордону; співробітництво на рівні підприємців, громадських організацій тощо. Проте, незаперечним є той факт, що перелічені напрями ТКС не забезпечують належним чином тих стратегічних інтересів, які стоять перед Україною та Польщею в умовах розширеного Європейського Союзу. Йдеться про їх

розрізненість, фрагментарний характер і практичну відсутність координації. До того ж, досить часто трапляється так, що інтереси різних учасників ТКС найчастіше не співпадають, навіть вступають у відверті суперечності.

Експерти сходяться на думці, що обидва польсько-українські єврорегіони відображають інтереси не усіх, а найчастіше, одного із їх українських учасників. Так, наприклад, єврорегіон «Карпати» головним чином представляє інтереси Закарпатської області, а Львівська область, навіть при тому, що має найбільшу протяжність кордону із Польщею, залишається у «вакуумі». В зв'язку із цим у 2003 – 2004 роках активно обговорювалася ідея створення нового єврорегіону на території Львівської області України та Підкарпатського воєводства РП із назвою «Сян» [453]. До того ж, таке адміністративне дріблення, мало б більшу ефективність з огляду на західноєвропейський досвід. Проте, входження Польщі до ЄС призупинило реалізацію цього проекту.

Тим не менше, після вступу до ЄС Польща не втратила зацікавленості і не зменшила активності співпраці в польсько-українських регіонах. Як наслідок послідовної політики Республіки Польща та України щодо транскордонного співробітництва, у 2005 році було розроблено проект стратегії транскордонного співробітництва на 2005 – 2015 роки для чотирьох прикордонних регіонів: Волинської, Львівської областей України та Люблінського і Підкарпатського воєводств Польщі, згідно із яким передбачалося створення українсько-польської транскордонної Агенції, яка мала б здійснювати моніторинг, впроваджувати стратегію та координувати програми міжрегіональної співпраці [538].

Для ефективної реалізації стратегії необхідно здійснити ряд заходів на українсько-польському прикордонні. Зокрема, розширити повноваження українських місцевих органів влади, прийняти низку законів, які процедурно узгодять транскордонне співробітництво, збільшити пропускну спроможність на пунктах перетину кордону та впроваджувати нові інноваційні проекти, які активізують ТКС.

В переліку можливих інновацій у сучасному польсько-українському транскордонному та регіональному співробітництві можна виділити, на нашу думку, кілька напрямків, які потребують особливої уваги. Серед них: розробка та реалізація інноваційних проектів транскордонного характеру; формування та розбудова спільної науково-технічної інфраструктури; розбудова кордонних переходів з метою збільшення їх пропускної спроможності та розвиток прикордонної інфраструктури; будівництво транспортних коридорів та розвиток транспортних комунікацій, налагодження системи авіаперевезень; спільна реалізація туристичного потенціалу прикордоння і за допомогою цього репрезентація історії та культури українсько-польських транскордонних об'єднань на Заході з метою залучення інвестицій та туристів.

Важливу роль у розвитку польсько-українського транскордонного співробітництва відіграє транспорт та транспортна інфраструктура прикордоння, яке, у даному сенсі, постає як зв'язуюча ланка між державами у реалізації економічних контактів. Україна має унікальне положення у геополітичному просторі: вона – стратегічний вузол, що об'єднує кілька міжнародних регіонів, економічне співробітництво між якими постійно розширюється та зростає. За оцінками англійського інституту Rendall, Україна має найвищий у Європі транспортний транзитний рейтинг – 3,11 бала. У сусідній Польщі цей показник становить лише 2,73 бала [480, 171; 730, 163]. Тому пріоритетом розвитку транспортного комплексу України є інтеграція в європейську транспортну систему. Цьому сприяють вигідне географічне положення та високий транзитний рейтинг країни. Розбудова міжнародних транспортних коридорів й ефективне здійснення транзитних перевезень дозволять Україні зайняти помітне місце у європейській транспортній системі.

Тому, на перший план інтеграції вітчизняної транспортної системи у європейську є відповідний рівень розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів та їх транспортно-комунікативної інфраструктури, яка б відповідала стандартам Євросоюзу і стосувалася трьох основних сфер: покращення якості транспортних послуг через розвиток інтегрованих

транспортних систем, що ґрунтується на передових технологічних досягненнях та сприяють забезпеченню більшої безпеки і захисту довкілля; покращення функціонування єдиного ринку для забезпечення ефективності, справедливих конкурентних умов та задоволення потреб у транспортних послугах і вимог споживачів таких послуг, зберігаючи одночасно високі стандарти соціального захисту працівників транспортної сфери; розширення присутності європейських транспортних компаній на ринках транспортних послуг третіх країн, покращення якості міжнародних транспортних зв'язків [359, 151 – 153].

Наявність в Україні спільного кордону з ЄС жодним чином не ускладнює, а, навпаки, сприяє підтримці спільних зусиль в облаштуванні прикордонних зв'язків між Україною та Польщею, а також подальшому формуванню прикордонних об'єктів транспортної інфраструктури, зокрема, спрощення у зоні міжнародних транспортних коридорів для транзиту процедури проходження кордону, відпрацювання механізму прикордонного контролю із суміжними польськими контролюючими структурами, введення нормативів часу проходження кордону.

Проте, недосконалість існуючого законодавства, а іноді й відсутність правових актів щодо певних моментів транспортної політики, є однією із причин зниження пропускної здатності пунктів перетину кордону. Республіка Польща неодноразово звертала увагу української сторони на цей факт, і, навіть, пропонувала свої послуги у спільному вирішенні цих та інших проблем, що періодично виникають у процесі взаємодії обох держав.

Негативними моментами у здійсненні транспортних зв'язків є низька якість шляхів сполучення та їх невідповідність європейським стандартам, недостатній рівень розвитку інфраструктури у прикордонних пунктах, складність та тривалість проходження процедури перетину державного кордону. Часте порушення Закону України «Про транзит вантажів» призводить до тривалої затримки вантажів і невпорядкованості здійснення зборів, хабарництва і корупції. Розв'язати перелічені проблеми можна знову ж таки шляхом поліпшення законності, правопорядку, суспільного порядку й

дисципліни. З іншого боку, за посередництвом розвитку та активізації транспортної системи відбуваються тісніші та розгалуженіші зв'язки України з Польщею й іншими сусідніми країнами. Україна швидше інтегрується в європейську і міжнародну транспортну систему. При цьому інтеграція розглядається і як мета, і як засіб реалізації національних інтересів, у тому числі і у транзитній сфері. Загалом, розвитку України, як транзитної сфери, сприяє ряд факторів, і найперше – її вигідне географічне положення.

Таким чином, стратегія розвитку транспортної системи України і вся її законодавча база повинні враховувати, по-перше, інтегрований підхід розвитку усіх видів транспорту, що потребує координації діяльності різних відомств, які відповідають за їх розвиток («Укрзалізниця», «Укравтодор»), по-друге, визначення їх пропускнуої спроможності і створення відповідних умов, в тому числі законодавчих, для безперешкодного проходження вантажних потоків територією України і особливо на прикордонних переходах.

3.3. Роль місцевого самоврядування у розвитку польсько-українських взаємовідносин

З моменту здобуття Україною незалежності перед нею постало завдання реформування своєї політичної системи, успадкованої від Союзу РСР. Існуюча політико-адміністративна система не відповідала європейським демократичним стандартам. Наприклад, радянська модель політичної системи взагалі не передбачала інституту місцевого самоврядування (МСВ), що негативно впливало на розвиток адміністративно-територіальних одиниць країни. Проте, як засвідчує практика, МСВ повинно виступати основним принципом організації та здійснення влади в суспільстві, як самостійний правовий інститут і як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення.

Як свідчить історична ретроспектива, у XIV столітті Волинська земля потрапила під владу Литви на правах окремого князівства і тут продовжують функціонувати органи місцевого самоуправління, які склалися ще за часів удільного князівства. У часи перебування в складі Польщі (після Люблинської унії 1569 року), пізніше в складі Росії (після третього поділу Польщі 1795 року) розвиток місцевого самоврядування на західноукраїнських землях зазнав змін відповідно до самоврядних традицій цих країн, впливаючи відповідним чином і на характер польсько-українських відносин.

Після лютневої революції в Російській імперії Центральна Рада всіляко підкреслювала свою прихильність до інституту місцевого самоврядування. Було запропоновано організувати місцеву владу на основі українських комітетів по волостях і містах. Перспективи місцевого самоврядування засвідчувала і Конституція УНР, ухвалена 29 квітня 1918 року [367, 36]. На Волині, що увійшла до складу Польщі у міжвоєнні роки, традиції місцевого самоврядування дістали своє продовження. Після радянізації цих земель (з

вересня 1939 року), тут почали діяти ради, які повинні були гармонійно поєднувати в собі функції місцевих органів державної влади і функції місцевого самоврядування. Проте, упродовж радянської історії ради так і не отримали можливості для самостійного вирішення питань місцевого значення, а також тих, що стосувалися прикордонного співробітництва. А між тим, розвиток місцевого самоврядування є необхідним елементом для поглиблення процесів інтеграції та транскордонного співробітництва.

Таким чином, як показує досвід, формування МСВ як компонента територіально-політичної системи на регіональному рівні, тобто на рівні адміністративно-територіальної одиниць, залежить від надання місцевим органам влади необхідних повноважень для здійснення необхідного управління територією області, а також нормативно-правової бази, що регулює їх діяльність.

Закладення правового фундаменту місцевого самоврядування в Україні започатковано прийняттям Верховною Радою Української РСР у грудні 1990 року Закону «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» [95, 5]. На місцеві Ради вперше було покладено ряд ознак, властивих лише органам місцевого самоврядування. Зокрема, визначені виключні повноваження кожної ланки місцевих рад і їх виконавчих комітетів по вертикалі; введено інститут комунальної власності, розпорядження якою від імені населення відповідних територіальних одиниць покладені на ради; місцеві бюджети були відокремлені від державного, а права відповідних рад із їх затвердження та виконання значно розширені; встановлення місцевих податків, зборів, штрафів і їх розмірів, проведення місцевих позик теж віднесено до їх компетенції [518, 84]. Не дивлячись на певні юридичні неузгодженості із європейськими демократичними нормами, визначають МСВ як недержавний інститут самоорганізації населення, даний Закон поклав початок відродженню місцевого самоврядування в Україні.

Правовою основою подальшої реформи місцевих рад став прийнятий у березні 1992 року Закон «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і

регіональне самоврядування», згідно з яким постало внесенням певних змін до попереднього Закону, основною ідеєю якого було роздержавлення рад і всієї системи МСВ. Місцеве самоврядування запроваджувалося на одному первинному рівні – в селах, селищах, містах, а в районах та областях – регіональне самоврядування.

Досягненню гармонізації між владними і самоврядними суб'єктами сприяло прийняття у лютому 1994 року Закону «Про реформування органів влади і самоврядування» [91, 6]. В даному Законі реалізовано ряд принципових положень, що наблизили Україну до оптимальної моделі місцевого самоврядування, в якій враховуються як вітчизняні традиції, так і світовий досвід. Відповідно до цього закону, всі місцеві ради, від сільських до обласних, стали органами місцевого самоврядування. На голів місцевих рад та очолювані ними виконавчі комітети Закон поклав здійснення делегованих повноважень виконавчої влади і підпорядкував їх Кабінету Міністрів та, відповідно, голові виконавчого комітету вищого рівня. Таким чином виконавчі комітети місцевих рад повинні були забезпечити державну вертикаль на місцях. Місцеві ради стали органами самоврядування, а їх виконавчі комітети – фактично органами місцевої виконавчої влади. Законодавство продовжувало відстоювати ідею сумісництва функцій виконавчої влади та МСВ. Президент, як глава виконавчої влади, фактично втратив контроль над регіонами.

З метою відновлення і посилення президентської вертикалі в областях і районах Президент Л. Кучма у серпні 1994 року відповідним указом підпорядкував собі голів виконкомів обласних і районних рад. Однак, така системи влади на місцях тривала не довго, до підписання Верховною Радою України у 1995 році Конституційного договору, який відновив на місцях розподіл функцій виконавчої влади і місцевого самоврядування [518, 84 – 85].

Сьогодні в Україні статус МСВ визначається Конституцією України, яка і визначає механізми розподілу і взаємодії влади, форми державного управління та устрою, від яких залежить система територіальної організації влади і місцевого самоврядування.

Пошук оптимальних шляхів реалізації спільних польсько-українських соціальних, культурних та економічних проектів у різних регіонах України та Республіки Польща, успішність реалізації цих проектів, напряду залежить від залучення органів місцевого самоврядування (ОМСВ), населення міст та сіл обох держав до міждержавного співробітництва. Слід виділити, з-поміж інших аспектів, проблемну позицію, яка обстоює компетенції органів виконавчої влади та місцевого самоврядування (МСВ) в розвитку ТКС. Тому що, на наше переконання, саме на прикладі транскордонного співробітництва можна якнайкраще прослідкувати ефективність ОСМВ у справі реалізації міждержавної співпраці.

З іншого боку, слід визнати, що у сучасному інституційному забезпеченні ТКС не вдалося досягти максимально-оптимального залучення ОМСВ до співробітництва на рівні районів та громад. Поряд із цим, в Європі загалом, і у Польщі, зокрема, провідниками такої співпраці виступають саме місцеві органи влади і самоврядування, їх асоціації, громадські та релігійні організації, підприємницькі структури тощо.

Місцеве самоврядування — право та спроможність органів місцевого самоврядування в межах Закону здійснювати регулювання й управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права й які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Формами місцевого самоврядування також є збори громадян, референдуми або будь-які інші форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом.

Повноваження місцевого самоврядування – це визначені Конституцією і законами України, іншими правовими актами права і обов'язки територіальних громад, органів місцевого самоврядування із здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування. У загальному вигляді найважливіші питання, віднесені до відання місцевого самоврядування, визначені Конституцією

України, ст. 143 якої передбачає, що територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції [96, 43].

Деталізуються та конкретизуються повноваження місцевого самоврядування в Законі «Про місцеве самоврядування в Україні», в галузевому законодавстві та в інших правових актах. Одночасно необхідно зазначити, що переважна більшість повноважень місцевого самоврядування здійснюється через представницькі органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи. В силу цього, в законах та інших правових актах повноваження місцевого самоврядування як правило визначаються шляхом закріплення повноважень відповідних органів місцевого самоврядування. При цьому Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» згідно з принципом розподілу повноважень окремо визначає компетенцію представницьких органів місцевого самоврядування – сільських, селищних, міських рад, їх виконавчих органів та сільського, селищного, міського голови.

За своєю структурою повноваження місцевого самоврядування включають:

а) власні (самоврядні) повноваження, здійснення яких пов'язане з вирішенням питань місцевого значення, наданням громадських послуг населенню;

б) делеговані повноваження (окремі повноваження органів виконавчої влади надані законом ОМСВ), здійснення яких пов'язане з виконанням функцій виконавчої влади на місцях [434].

Територіальні громади, як первинні суб'єкти місцевого самоврядування, правомірні безпосередньо розглядати та вирішувати будь-яке питання, віднесене до самоврядних повноважень. Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає групи повноважень місцевого самоврядування в таких сферах та галузях: соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку; бюджету, фінансів і цін; управління комунальною власністю; житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку; будівництва; освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту; регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища; соціального захисту населення; зовнішньоекономічної діяльності; оборонної роботи; вирішення питань адміністративно-територіального устрою; забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян; відзначення державними нагородами, відзнаками Президента України та присвоєння почесних звань України [434].

Саме такі міжнародні стандарти ОМСВ проголошує Європейська хартія місцевого самоврядування, стаття 4 якої під назвою «Сфера компетенції місцевого самоврядування» визначила: «Органи місцевого самоврядування в межах, установлених законом, мають повну свободу дій для здійснення власних ініціатив по будь-якому питанню, що не виключене з їх компетенції і не віднесене до компетенції іншого органа влади» [81, 12 – 17].

У вітчизняній науці вже здійснено цілком успішну спробу цілісного комплексного правового аналізу основних теоретичних, науково-практичних та методологічних особливостей становлення та розвитку системи міжнародного співробітництва на рівні органів місцевого самоврядування країни у відповідності Європейською Хартією місцевого самоврядування, що мають статуарне та констатуюче значення як для цієї системи, так і всієї системи

місцевого самоврядування, в цілому. Зокрема, у своїй докторській дисертації «Міжнародне співробітництво органів місцевого самоврядування України»[134] М. Баймуратов подає ряд практичних рекомендацій щодо вдосконалення та доповнення законодавства ОМСВ, пропонуючи:

- визначити статуарне та функціональне положення системи МСВ України у відповідності до Європейської Хартії про місцеве самоврядування 1985 року;

- законодавчо визначити дефініцію «питань місцевого значення», що входять до сфери компетенційного регулювання ОМСВ України;

- включити до компетенції місцевих рад повноваження по здійсненню міжнародного співробітництва;

- сформулювати нові державно-правові норми, що передбачають безперешкодне право ОМСВ на встановлення профільного міжнародного співробітництва з однойменними територіями та іншими суб'єктами зарубіжних країн;

- провести класифікацію повноважень ОМСВ в галузі зовнішньополітичної діяльності і міжнародного співробітництва, закріплених за ними в різних законодавчих актах, з наступним їх закріпленням в окремому розділі закону про місцеве самоврядування;

- прийняти Декларацію місцевого самоврядування України, в якій чітко визначити відношення держави до системи МСВ та їх взаємовідносин в ординарних та екстремальних умовах;

- з метою реалізації принципу деконцентрації державної влади, внести в компетенцію місцевих рад право на прийняття Хартій (статутів), як актів локального регулювання, що відтворюють специфічні умови та особливості функціонування інституту місцевої демократії на певній території, та в тому числі, окремі організаційно-правові форми міждержавного співробітництва [134, 13 – 14].

Наведений перелік передає усю гаму головних проблем, вирішення яких має привести у відповідність із європейською нормотворчою практикою

становище ОСМВ України у сфері міжнародного спілкування. З перерахованого вище стає цілком зрозумілим, що основні повноваження органів місцевого самоврядування повинні бути визначені і закріплені виключно у Конституції України, або в окремому спеціальному законі, тим більше, що правові основи місцевої демократії, закріплені в Конституції України, не містять у собі прямої вказівки на легалізацію міжнародного співробітництва ОМВС.

На думку професора М. Баймуратова, саме на прикладах формування зовнішньополітичної установки органів МСВ визначається роль міжнародного співробітництва місцевої влади у подоланні стереотипів зовнішньополітичної свідомості та активізації процесів її позитивної трансформації. Використовуючи системний метод дослідження інституту місцевого самоврядування, він визначає міжнародне співробітництво ОМВС з зарубіжними партнерами як підсистему, яка входить складовою частиною до системи місцевого самоврядування та чинить на неї цілеспрямований вплив, з метою її стабільного функціонування, шляхом сприяння вирішенню конституційної компетенції ОМВС у сфері управління територією та територіальною громадою [134, 22].

Зацікавленість ОМС України в міжнародних зв'язках і Української держави у сприйнятті міжнародних стандартів місцевого самоврядування, може бути виявлена і зафіксована у формі мотивації. Така мотивація може бути структурована і складається з трьох рівнів-завдань, що реалізуються в рамках організаційно-правових форм діяльності органів місцевого самоврядування, передбачених Конституцією і законодавством України про місцеве самоврядування і вирішуваних проблем, що відрізняються за типологією.

До першого, найбільш загального рівня належить завдання-мотив – вивчення, освоєння і впровадження власне стандартів становлення, розвитку і функціонування самої системи місцевого самоврядування. Це завдання стоїть на порядку денному на рівні держави (при її позитивному протекціонізмі

локальної демократії) і на рівні самого місцевого самоврядування, в існуванні якого зацікавлені територіальні спільноти.

Друге завдання-мотив охоплює обмін досвідом у веденні місцевого господарства і управління локально-регіональними процесами функціонування людських поселень між органами місцевого самоврядування держав, що визнають міжнародні стандарти локальної демократії. У процесі її реалізації органи місцевого самоврядування вирішують як загальнодержавне завдання (реалізація соціально-економічної функції держави на локальному рівні), так і функціонально-галузеві проблеми діяльності місцевого самоврядування, реалізованого в інтересах території і територіальної громади.

Третє завдання-мотив полягає у становленні й розвитку різнопланового і багаторівневого співробітництва органів місцевого самоврядування, суспільних формувань громадян, підприємницьких структур, жителів відповідних адміністративно-територіальних одиниць із зарубіжними партнерами і виявляється шляхом різноманітних зв'язків. В їх впровадженні на практиці, у контексті загальнодержавних завдань з реалізації стратегічних напрямів зовнішньої політики держави щодо становлення гуманітарного й інших видів співробітництва, вирішальну роль відіграють міжособистісні зв'язки, що стимулюють і роблять більш осмисленими у змістовному плані так звані муніципальні права особистості [428].

Законодавчі положення, що легалізують міжнародні зв'язки органів місцевого самоврядування України, знайшли своє закріплення у ст. 15 «Форми добровільного об'єднання органів місцевого самоврядування» Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року Тут міститься дозвіл органам місцевого самоврядування на об'єднання в асоціації всередині країни і входження в індивідуальному порядку або в рамках відповідної національної асоціації в міжнародні асоціації й інші добровільні об'єднання органів місцевого самоврядування [85, 170].

М. Баймуратов здійснив також теоретичну інтерпретацію становлення та розвитку міжнародного співробітництва ОМВС, яка, на нашу думку, повинна

скласти теоретичне підґрунтя і у сфері транскордонного співробітництва, зокрема висновки про те, що система МВС є самоорганізуючою системою як з позиції її виникнення, так і позиції функціонування. Це зумовлено тим, що людність, яка мешкає на певній території, навіть за наявності істотних демографічних, етнічних відмінностей та варіабельності форм ментальності, з перебігом взаємодії отримує системну єдність, трансформуючись у територіальну громаду (місцева співдружність), яка усвідомлює, представляє та проявляє себе назовні загальними інтересами та виступає у взаємовідносинах з державою як єдине ціле.

На цьому рівні право суб'єктів органів місцевого самоврядування знаходить своє вираження у встановленні багаторівневих та різноманітних контактів останніми з різними суб'єктами зарубіжних держав. При цьому найголовнішими складовим міжнародної правосуб'єктивності місцевої влади України повинні стати такі, як: а) право на вступ до міжнародного співробітництва з аналогічними територіальними одиницями зарубіжних держав; б) право на вступ до міжнародного співробітництва з міжнародними неурядовими організаціями (МНУО) місцевої влади; в) право на вступ до міжнародного співробітництва різної інтенсивності (міжнародні контакти, міжнародні зв'язки за одноразової або несистематичної реалізації інтересів місцевої влади) з будь-якими зарубіжними суб'єктами.

З цих позицій, міжнародне співробітництво ОМСВ України, як і ОМСВ Польщі, де ці позиції, у більшості співвідносяться з вимогами Європейської Хартії місцевого самоврядування, відносяться до стратегічної мети МСВ і не має альтернативи [360, 75 – 76].

Відомо, що інтерес та мотивація діяльності місцевої влади у розвитку міжнародних зв'язків цілком залежить від її структурної самоорганізації і державного підходу до цієї проблеми. Республіка Польща, у цьому відношенні, є лідером серед східноєвропейських країн. У 1990 – 1998 роках у Польщі існувала змішана система територіальних одиниць публічної влади. Вона включала у себе самоврядну гміну й урядові воєводства та повітові відомства.

Ці територіальні утворення мали правовий статус, визначений з часів комуністичної влади в ході територіальної реформи 1975 року, коли були ліквідовані повіти й утворено 49 малих та непропорційно розвинених воєводств.

Одним із перших кроків на шляху до централізації влади в країні було надання гмінам права повного самоуправління із представництвом у воєводстві у вигляді самоврядного сеймику. Як стверджує В. Борщквський, усі інші рівні влади залишалися у підпорядкуванні центральній владі. Правові підстави адміністративної реформи були закладені Конституцією Республіки Польща 1997 року. На виконання і підтвердження положень новоприйнятої Конституції в Республіці Польща були прийняті, у 1998 році три фундаментальні закони: «Про гмінне самоврядування», «Про повітове самоврядування», «Про воєводське самоврядування». Одночасно із цим було прийнято ряд законів і внесено законодавчі правки майже в 140 юридичних актах [333, 84 – 88].

1 січня 1999 року в Польщі, в результаті здійсненої реформи публічної адміністрації, конституційного статусу набуло воєводське самоврядування, що стало основним суб'єктом її міжрегіональної політики [521, 10]. Як вважають польські дослідники (Г. Гожемек, Б. Яловецький), під поняття міжрегіональна політика слід підводити систематизовану діяльність органів місцевого самоврядування, спрямовану на інтенсифікацію процесів соціально-економічного розвитку регіонів [224, 133].

Як наслідок такої законодавчої діяльності, стало виникнення абсолютно нових суб'єктів громадянського права – самоврядних воєводств, повітів, гмін. Гміни, повіти та воєводства мають юридичну самостійність, між ними немає відношення організаційної залежності. Наприклад, гміна має право проводити власну міжнародну політику, не запитуючи дозволу у Міністерства закордонних справ країни. Вона самостійно знаходить собі партнерів у різних країнах і підписує з ними договори. Так самовільно можуть діяти гмінні, повітові та воєводські влади при розробці та визначенні стратегії свого соціально-економічного розвитку.

Ще один приклад. Стратегія розвитку Люблинського й Підкарпатського воєводств, які межують із прикордонними областями України, передбачає наступне: досягнення тривалого соціального і економічного розвитку шляхом використання географічного положення регіону як платформи співпраці країн Східної та Західної Європи; прискорення розвитку й структурного вдосконалення регіону, а також покращення рівня життя його мешканців, у тому числі і за рахунок міжнародних зв'язків; стимулювання економічної активності; підвищення рівня конкурентоздатності та інвестиційності економіки воєводств; збереження культурних і природних цінностей із врахуванням потреб майбутніх поколінь; формування і підтримку територіального устрою [377, 5].

Варто наголосити, що стратегія розвитку воєводства, яка включає у себе головні цілі й умови його розвитку на період 10 – 15 років у змінних внутрішніх і зовнішніх умовах, розробляється при істотній участі громадських і приватних діячів, які допомагають у виборі найкращої стратегії розвитку і є важливими учасниками реалізації цієї стратегії. Крім того, – велике усупільнення процесу підготовки стратегії шляхом широкого залучення різних прошарків населення. Відтак, опрацювання стратегії регіонального розвитку самоврядування воєводства є виразником реалізації засади програмування в регіональній політиці [224, 137]. Це дає можливість для укладення контрактів з урядом на реалізацію деяких стратегічних програм, та формування суспільно-приватного партнерства для реалізації решти стратегічних завдань [360, 78].

У відповідності до польського законодавства, затверджується самостійність і власна юрисдикція воєводства, як одиниці самоврядування, а також дуалістичну модель управління воєводством двома окремими структурами: виконавчим органом регіонального самоуправління на чолі з маршалком воєводства та урядовою адміністрацією на чолі з воєводою, що забезпечує унітарність польської держави, взаємозв'язок регіональної політики із стратегією політики державної. Воєвода здійснює нагляд за органами гміни, повіту і воєводства. Окрім воєводи, такі ж повноваження має Голова Ради

Міністрів. Нагляд за діяльністю одиниць місцевого самоврядування здійснюється за критерієм відповідності праву [456, 83].

На сьогоднішній день, усі адміністративні одиниці Республіки Польща: гміни, повіти і воєводства, являють собою незалежні юридичні одиниці із своїм власним, незалежним бюджетом. Система державного фінансування сучасної Польщі передбачає існування бюджетів усіх державних адміністративних одиниць, які мають досить прозору структуру і є підзвітними електорату. Проведені реформи надали можливість громадянам контролювати роботу державних установ, відслідковувати, наскільки кошти витрачаються за призначенням. З іншого боку, центральний уряд, завдяки проведеній реформі, звільнився від виконання завдань місцевого рівня, і цим самим вивільнив собі додаткові можливості концентруватися на питаннях розвитку [455, 48].

Польський досвід організаційно-правового забезпечення ОМСВ, може слугувати прикладом для відповідних реформ в Україні, в якій від самого початку створення системи МСВ були взяті за основу європейські принципи регіональної та місцевої демократії, визначені в Законі України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» [435, 10].

Згідно Конституції України і законів, місцеве самоврядування в Україні має вирішувати питання місцевого значення [97, 42]. Воно здійснюється через органи місцевого самоврядування, в числі яких: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи; районні ради міста, які створюються у містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради; районні й обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст [97, 43].

Стаття 143 Конституції України уповноважує обласні і районні ради розподіляти державні кошти між територіальними громадами. З одного боку це є фінансове вирівнювання, а з іншого – така функція, як свідчить зарубіжний досвід, властива органам державної влади, і аж ніяк органам місцевого самоврядування. Фактично, Конституція України, закріплює в системі місцевого самоврядування нашої держави елементи радянської вертикалі. На

нашу думку, поки ця суперечність не буде усунута, ефективного самоврядування в Україні не буде.

Якщо порівнювати статті 133 та 140 Конституції України постає запитання: чи здійснюється самоврядування в адміністративній одиниці? Адже через визначення «територіальної громади», яке дано у Конституції, партнери з владних інституцій говорять, що територіальна громада – це виборці, і не більше. І тому територіальна громада не повинна мати ні території, ні майна. Існуючий адміністративно-територіальний устрій не відповідає принципам Європейської Хартії місцевого самоврядування. Його реформування є необхідною умовою трансформації посттоталітарних держав. Саме така практика відома державам ЦСЄ. Як зазначає В. Кампо, проблема гармонізації полягає в усуненні не лише формальних невідповідностей між законодавством, але й серед концептуальних підходів [208, 93].

Місцеве самоврядування є правом територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення межах законів України в тому числі і дотримання прав і свобод людини і громадянина на місцевому рівні. Прийняття чинної Конституції України стало не лише своєрідним правом та історико-політичним орієнтиром державного і суспільного розвитку, а й поставило перед науковою і політичною елітою України ряд надзвичайно важливих теоретичних, методологічних та суто практичних проблем. Однією із них є реалізація конституційних положень щодо ефективного розвитку й функціонування системи місцевого самоврядування в цілому і його органів зокрема [410, 82].

Формування ОМСВ у прикордонних областях України, що межують із Польщею, має свої історичні особливості. Першими формами місцевого самоврядування на території сучасної Волинської області стало переведення усіх крупних міст на магдебурзьке право, що розпочалося ще з часів Галицько-Волинського князівства. У наступні століття тут проходили суттєві зміни в залежності від внутрішніх та зовнішніх умов (перебування у складі Польщі, Литви, Росії), часто не на користь українського населення. І лише в грудні 1990

року Верховна Рада УРСР прийняла Закон «Про місцеве самоврядування», цим самим започаткувавши нову історію місцевого самоврядування на території держави, в цілому, і прикордонних областей, зокрема.

Упродовж років незалежності України прийнято ряд законів, покликаних вдосконалити системи місцевого самоврядування. Однак досягти оптимізації інституту МСВ до рівня європейських стандартів можливо лише через становлення та реалізацію його правової, організаційної та фінансової автономії. Серед законів України, що містять норми подальшого регулювання питань організації й функціонування МСВ, особливе місце займає Закон «Про місцеве самоврядування» 1997 року, який відповідно до Конституції України, визначив систему і гарантії місцевого самоврядування.

Питання місцевого самоврядування набуває особливого резонансу при обговоренні законодавства України. По суті, це основна проблема громадянсько-політичної системи України. Для цього, необхідна гармонізація українського законодавства і муніципального права ЄС на базі Європейської Хартії. У Республіці Польща місцеве самоврядування, в основному, побудували за таким зразком.

Україна, як член Ради Європи, мусить врегулювати інститут МСВ відповідно до Європейської Хартії. Ратифікація Верховною Радою України у 1997 році Європейської Хартії місцевого самоврядування заклала законодавчий фундамент для становлення та розвитку МСВ в Україні відповідно до принципів Хартії. Загалом, основні положення Європейської хартії враховані під час розробки та прийняття нової Конституції. Однак, Конституція України закріпила лише основні принципи правового регулювання, організації та функціонування МСВ. Правова база діяльності системи місцевого самоврядування, зокрема і в частині його участі у сфері міжнародного спілкування, потребує подальшого вдосконалення. Серед законів України, що містять норми подальшого регулювання питань організації і функціонування місцевого самоврядування, особливе місце займає Закон «Про місцеве

самоврядування» 1997 року, який відповідно до Конституції України, визначив систему й гарантії місцевого самоврядування [518, 83].

З організаційно-правової точки зору, в Україні основними суб'єктами, які здійснюють транскордонне співробітництво, є обласні державні адміністрації та Уряд Автономної Республіки Крим. Проте, згідно з додатком № 2 до Конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва і, враховуючи той факт, що Україна ратифікувала 106-ту Мадридську Конвенцію, районні держадміністрації та органи МСВ також можуть вступати у міжнародні відносини з відповідними органами територіального управління іноземних держав. За Постановою Кабінету Міністрів України «Про упорядкування структури місцевих державних адміністрацій», в обласних адміністраціях структурними підрозділами, до чієї функції належить організація та управління міжрегіональною співпрацею, є управління зовнішніх відносин і зовнішньоекономічної діяльності [144, 158].

Вітчизняний дослідник транскордонного співробітництва Н. Мікула серед суб'єктів транскордонного співробітництва виділяє територіальні громади або органи влади, які безпосередньо його здійснюють, зокрема, у формі єврорегіонів. Держава та центральні органи влади, укладаючи угоди про ТКС, підписуючи угоди та приєднуючись до європейських конвенцій, забезпечують нормативно-правове середовище для здійснення ТКС і розробляють програми його підтримки. Відповідно, міжнародні регіональні організації, агенції регіонального розвитку також сприяють розвитку ТКС [432, 10].

Сьогодні більшість дослідників сходяться на думці, що використання підходу «top-down» (зверху до низу) не дає змоги включення до активного процесу управління ТКС безпосередніх його учасників на місцях, не лише на рівні громади, а й на рівні окремих підприємств та домогосподарств. У зв'язку з цим в рамках дворічного міжнародного проекту «Транскордонне співробітництво і партнерство в окремих країнах СНД та наслідки розширення ЄС» (INNAS 04-79-6991) передбачається розробити типологію видів співробітництва в прикордонних регіонах із точки зору потенційного внеску

співробітництва підприємств, домогосподарств і організацій в економічний розвиток з відповідними нормативно-правовими напрацюваннями [273, 239].

Прямі контакти між територіальними громадами, на думку вітчизняних дослідників П. Беленького, М. Долішнього, В. Загороднього, В. Кравцова, П.Луцишина, Н. Мікули, В. Павлова та інших, є найпростішою і найпоширенішою формою не лише транскордонного співробітництва, а й найпростішою формою співпраці, взагалі, яка оминає численні складнощі, пов'язані із центральною вертикаллю влади. При цьому, розрізняють неформальні контакти, що складаються у випадку виникнення надзвичайних ситуацій, навіть при відсутності взаємних фінансових зобов'язань, і на договірній основі. Співпраця останніх формується за необхідності довгострокових відносин, коли виникають взаємні фінансові зобов'язання, а також за надання послуг, продукції, інформації. Така співпраця може здійснюватися або за допомогою укладання транскордонних угод, або шляхом унормування органу ТКС [455, 51].

В економічній сфері, наприклад, центрами активізації транскордонного співробітництва повинні бути передусім ті населені пункти, де є пріоритети для здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Саме з цією умовою дослідники пов'язують вільні економічні зони та території пріоритетного розвитку. Метою останніх, зокрема, є пом'якшення депресивного стану територій. Так, відповідно до чинного законодавства України в межах таких пріоритетних територій передбачається звільнення від сплати мита на ввезення сировини, матеріалів, устаткування, обладнання та звільнення від податку на додану вартість. У Польщі такі території уже стали важливим інструментом розвитку регіональної економіки на основі спеціального Закону, прийнятого у 1994 році. Згідно із ним розпорядженням Ради Міністрів, було створено 17 спеціальних економічних зон, більшість – у депресивних районах [290, 12 – 13].

Як вважає український дослідник М. Долішній, одним із шляхів інтенсифікації розвитку ТКС може стати створення кластерів – об'єднань за територіальною ознакою, взаємодоповнюючих підприємств, установ

(виробництва, торгівельні асоціації, університети, наукові установи, тощо), які відіграють важливу роль у створенні конкурентного середовища і формують сприятливий клімат для підвищення темпів інноваційних та інвестиційних надходжень у економіку [511, 231].

Наприклад, центрами активізації транскордонного співробітництва на самоврядній основі є не лише населені пункти, а й інші місця зосередження співпраці. У рекреаційній сфері таким центром може бути комплекс Шацьких озер, що на Волині. Інший приклад – пункти пропуску для перетину кордону, від яких багато в чому залежить специфіка ТКС. З метою реалізації інтегруючої функції кордону органами МСВ необхідно досягти визначеного рівня розвитку комунікацій інфраструктури, належно організувати та облаштувати пункти перепуску через кордон, забезпечити розвиток усіх видів транспорту, побудову штучних споруд (складів, автопарків) і так далі.

Саме в прикордонних регіонах діяльність органів МСВ у справі здійснення міжнародного співробітництва прослідковується найяскравіше. Обласні та воєводські центри, в яких зосереджені основні самоврядні структури, організують більшість зустрічей між представниками місцевої влади українсько-польського порубіжжя. З цього випливають основні завдання органів місцевого самоврядування: сприяти розвитку економіки регіону через створення зон пільгового оподаткування, створення спільних підприємств; удосконалювати діяльність фінансових інституцій ТКС; налагоджувати контакти в науково-освітній сфері шляхом проведення конференцій, семінарів, обміну професорсько-викладацьким складом, проведення навчання з перекваліфікації та підвищення кваліфікації трудових ресурсів із метою забезпечення виробництв кваліфікованими кадрами, здатними орієнтуватися у ринкових умовах економіки; покращувати пропускну спроможність кордону за допомогою створення нових пунктів пропуску, удосконалення інфраструктури вже існуючих і інше; розвивати співпрацю у гуманітарній сфері [395, 308].

Згідно із європейською моделлю, важливим фактором проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні, яка покликана остаточно

сформувати модель місцевого самоврядування, є залучення до цього процесу нових інституційних інструментів, зокрема, агентств регіонального розвитку та їх мережі, як центрів інноваційного розвитку регіону [268, 200]. Це дасть очікуваний ефект, якщо в плані реалізації Концепції вдосконалення адміністративно-територіального устрою держави працювати, насамперед, за такими основними напрямками:

- участь у розробці проектів Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій України», інших необхідних законодавчих актів, методичних рекомендацій щодо вирішення відповідних проблем, зокрема, щодо стимулювання добровільного об'єднання територіальних громад для ефективного вирішення спільних проблем розвитку;

- участь у діяльності науково-консультативного центру, який функціонуватиме в системі центрального органу виконавчої влади, відповідального за реалізацію Концепції, та надаватиме допомогу ОМСВ у розробці й реалізації заходів із приведення адміністративно-територіального устрою у відповідність із Конституцією України;

- розроблення відповідних проектів для визначення груп територіальних громад, районів, які не мають ресурсних можливостей для ефективного здійснення своїх повноважень поодинці, запровадження інституційних і фінансових механізмів їх об'єднання або в одну територіальну громаду, або у створювану на договірних засадах асоціацію адміністративно-територіальних одиниць;

- розроблення просторових, проектних стратегічних планів соціально-економічного розвитку регіонів [456, 84].

До прикладу, згідно із останнім напрямом, у 2004 році була розроблена Стратегія економічного і соціального розвитку Волинської області на 2004 – 2015 роки, до якої включений розділ щодо регіональної державної політики й участі в її реалізації ОМСВ [111]. У відповідності з цією трагедією розвиток транскордонного співробітництва у цей період буде здійснюватися у двох вимірах. Перший – поглиблення різносторонніх відносин із Люблінським

воєводством Польщі і Брестською областю Білорусі. Другий охоплює питання налагодження тривалих і ефективних зв'язків із країнами-членами ЄС, що тісно поєднується з реалізацією євроінтеграційного курсу держави. Відповідно до першого напрямку основна увага буде приділятися: підтримці розвитку підприємницької діяльності та залученню інвестицій; організації виставочно-ярмаркових заходів і створенню інфраструктури, яка обслуговує торгівельні трансакції на території євро регіону «Буг»; проведенню спільних дій у галузі збереження довкілля; інтенсифікації контактів між громадськими й неурядовими організаціями й установами; розширенню наукового й культурного обігу; вдосконаленню транскордонної інфраструктури в прикордонних районах і оптимізації мережі кордонних пунктів пропуску з відповідною комплексною інфраструктурою; використанню існуючих можливостей для розвитку сфери рекреації, оздоровлення й туризму.

З метою встановлення партнерських, обопільно корисних стосунків з адміністративно-територіальними одиницями країн-членів ЄС необхідно вирішити завдання: нормативного врегулювання питання щодо розроблення спільних проектів ТКС та механізму їх співіснування з державою в рамках реалізації Програми сусідства; підготовки кваліфікованих спеціалістів із розробки проектів, реалізація яких передбачає залучення інституції-донора з держав ЄС.

З переліченого вище видно, що в основу даної стратегії закладені планувальні дії для забезпечення збалансованості цілей соціального, економічного й екологічного розвитку. Такі дії сучасна наука визначає як просторове планування, що зорієнтоване на раціональну просторову орієнтацію всіх видів діяльності й оптимізацію використання наявних ресурсів, сприяє досягненню сталого просторового розвитку відповідної території. Важливим елементом національної системи просторового планування є участь ОМСВ в процесах розробки планів, а також їх виконання органами державної, регіональної та місцевої влади на основі відповідної нормативно-правової бази.

Ще одна, досить важлива функція, яка покладається на місцеву владу, це сприяння у підтримці національних меншин та задоволення їх національних потреб. Можна стверджувати, що сьогодні в деяких регіонах бракує виваженої збалансованої політики місцевих влад у питаннях забезпечення культурних потреб національних меншин, іноді навіть спостерігається принципове невтручання в етнічні стосунки. Однак, така позиція швидше може призвести до конфлікту на етнічному ґрунті. Як стверджує польський дослідник М.Маліковський, на українсько-польському прикордонні переважає ігнорування місцевих влад стосовно етнічних проблем на їх територіях [734, 253]. З огляду на це, вплив ОМСВ на керування етнічними відносинами є мізерним. Чим гірший ступінь усвідомлення потреб національних меншин органами місцевого самоврядування – тим менший ефект їх управління на місцях.

На думку О. Обухової, найбільша проблема самоврядного рівня спостерігається, зокрема, в організаційній структурі єврорегіонів. Адже інституційні питання належать до компетенції центральної влади. У той же час органи місцевого самоврядування досить слабо обізнані з регіональними проблемами і займатися ними безпосередньо не можуть. Хоч єврорегіони, власне, й створювалися для того, щоб об'єднати місцеві влади для вирішення питань, спрямованих на поліпшення життя населення прикордонних територій. З огляду на це виникає необхідність перерозподілу обсягу повноважень між центральною і регіональною владою, передачі останнім правових важелів вирішувати питання прикордонного співробітництва самостійно.

Таким чином, вважаємо за необхідне наголосити на наступному:

1. Самоврядна активність, її динаміка зростання, є свідченням успішної реалізації у вирівнюванні диспропорції щодо розвитку периферійних і центральних регіонів кожної із держав-членів Європейського Союзу, а також країн-сусідів ЄС. Усі ці процеси стали можливим завдяки гармонізації

національного законодавства, щодо повноважень місцевого самоврядування, в основі якої лежить Європейська Хартія місцевого самоврядування.

2. Аналіз досліджуваної проблеми доводить, що доволі низька питома вага ОМСВ у реалізації проектів ТКС на пряму пов'язана як із проблемами розвитку конкретних регіонів, так і з повільними темпами децентралізації управління, і невиправдано повільним і половинчастим підвищенням самостійності органів місцевого самоуправління. Особливо це стосується територіальних громад з точки зору наділення їх необхідними правовими та фінансовими повноваженнями.

3. На сьогодні, відчувається брак порівняльного аналізу та співставлення, а отже і гармонізації законів нашої держави з відповідними правовими нормами Європейського Союзу у сфері місцевого самоврядування. Зокрема, позитивний досвід Польщі у сфері МСВ і його участі в регіональній і транскордонній співпраці, може слугувати готовим апробованим шаблоном для України, застосування якого на практиці залежить, знову ж таки, від вдосконалення правових механізмів. Є усі підстави вважати, що практичне застосування досвіду Республіки Польща в Україні у сфері здійснення місцевого самоврядування та його участі у регіональну співробітництві дозволить суттєво підвищити рівень місцевого самоврядування загалом, та максимально інтенсифікувати польсько-українське транскордонне співробітництво, зокрема.

4. Досвід польсько-українського транскордонного співробітництва свідчить, що найбільш ефективним і динамічним є ТКС на повітовому та районному рівнях (найнижчій ланці). Саме на такому рівні можна найбільш повно прослідкувати дієвість того чи іншого транскордонного проєкту, оцінити його результати та проблеми. Спільне вироблення регіонами-сусідами стратегії розвитку дозволить максимально врахувати проблеми і можливості регіонів, а тому узгоджена двостороння співпраця є необхідною умовою розвитку співпраці. Поряд із тим, слід підкреслити, що в Україні (на відміну від країн-

членів Європейського Союзу) і досі, головна роль продовжує зберігатися за загальнодержавним керівництвом, оскільки наша країна є унітарною державою.

5. Адміністративно-територіальна реформа в Україні вимагає узгодження адміністративно-управлінського, політико-правового та регіонального розвитку з метою ефективного впровадження засад державної регіональної політики у форматі збалансованого розвитку територій.

6. Формування та розвиток МСВ, як адміністративно-територіальної одиниці, на нашу думку, напряду узалежнено від надання необхідних повноважень місцевим органам влади. Такі повноваження дозволять здійснювати ефективне управління територіями областей та сприяти їх активній участі у регіональному та транскордонному співробітництві.

Слід інтенсивніше використовувати організаційно-правові форми співробітництва польських органів місцевого самоврядування із зарубіжними партнерами. Вибір цих форм повністю залежить від ініціативи, активності і підприємливості місцевих рад та місцевих мешканців, які необхідно всіляко розвивати, підтримувати, заохочувати й спрямовувати на вирішення назрілих проблем. Це стосується, зокрема, і досвіду трирівневого територіального устрою, який переважає нині в Європі, і який базується на древньому «магдебурзькому праві», яке однаково традиційне як для Польщі, так і для України [455, 57 – 58].

Як підсумок, зазначимо: форми співробітництва органів місцевого самоврядування України з зарубіжними партнерами виробляються в процесі становлення і розвитку міжнародних контактів місцевих рад, їхніх виконавчих органів з органами місцевого самоврядування й іншими суб'єктами зарубіжних держав.

Отримавши своє закріплення в угодах про встановлення співробітництва, у додаткових протоколах до них, вони стають організаційно-правовими формами такого співробітництва, утворюючи систему якісно нових відносин місцевої влади, громадян, громадських формувань, юридичних осіб, суб'єктів, що хазяюють, різних форм власності різних країн світу, що, реалізуючись на

локальному і регіональному рівнях — рівнях місцевого самоврядування, істотно доповнюють двосторонні міждержавні відносини, надають їм більш прагматичний і динамічний характер, формують новий тип людської цивілізації – «світове співтовариство правових держав».

Організаційно-правові форми міжнародного співробітництва органів місцевого самоврядування України носять різноманітний і багатоплановий характер і у своїй сукупності створюють систему міжнародних відносин на локальному і регіональному рівнях. У цій системі залежно від різних ознак, які можна класифікувати, виділяють різноманітні організаційно-правові форми міжнародного співробітництва:

- залежно від кількості реалізованих у рамках одного заходу організаційно-правових форм розрізняють комплексні (понад дві організаційно-правові форми, наприклад, проведення Днів (Тижнів) споріднених міст та цільові (реалізується конкретна форма (вид співробітництва, наприклад, спортивні змагання між молоддю міст-партнерів) та ін.);

- від реалізації у певних сферах громадського життя – форми гуманітарного (в тому числі культурного), економічного, науково-технічного, політичного співробітництва;

- залежно від суб'єктів, що беруть участь у реалізації організаційно-правових форм співробітництва, розрізняють форми співробітництва на рівні місцевої влади, громадських формувань (політичні партії, масові рухи, добровільні товариства, земляцтва, фонди, асоціації та інші об'єднання людей, що не мають метою одержання прибутку), навчальних закладів, суб'єктів (підприємства, організації, установи різних форм власності), що хазяюють, окремих громадян. Останнім часом усе частіше партнерами органів місцевого самоврядування України виступають урядові організації зарубіжних держав, транснаціональні корпорації, промислові фірми зарубіжних держав та ін.;

- за тимчасовою характеристикою розрізняють організаційно-правові форми довгострокові (реалізація договору про співробітництво споріднених міст, розрахованого на невизначений термін), середньострокові (реалізація

міжнародної програми співробітництва навчальних закладів, розрахованої на реальні терміни до 3 – 5 років) та короткострокові (наприклад, укладення однократної міжнародної угоди купівлі-продажу майна, однократне проведення міжнародної презентації або виставки тощо).

Таким чином, можна констатувати, що міжнародні зв'язки органів місцевого самоврядування України регулюються внутрішньодержавним (національним) законодавством, міжнародним публічним правом, а також міжнародним приватним правом (у разі, коли органи місцевого самоврядування вступають у цивільно-правові відносини, «ускладнені» іноземним елементом).

Аналізуючи міжнародні зв'язки органів місцевого самоврядування нашої держави, можна стверджувати, що контакти ОМСВ на польсько-українському прикордонні є чи не найбільш активними і динамічними. Поясненням цього може слугувати великий досвід співпраці у попередні історичні періоди, багато у чому схожі, а іноді, навіть, спільні соціально-економічні, культурні і т. ін. проблеми, ментальна та культурна близькість двох сусідніх народів, намагання української сторони запроваджувати польський досвід розвитку місцевого самоврядування та допомога польської сторони у цьому.

Півтора останніх десятиліття пов'язані із активізацією формування процесів організаційної діяльності органів місцевого управління в Україні у галузі міжнародного співробітництва залежно від її спрямованості та мети (внутріорганізаційні та організаційно-масові – зовнішні); чинники, які утворюють систему становлення організаційно-правової діяльності ОМСВ у галузі міжнародного (транскордонного, регіонального, галузевого) співробітництва (соціальний, економічний, інтелектуальний, психологічний, процесуальний) через аналіз організаційно-правових форм співробітництва з зарубіжними партнерами.

Отримавши своє закріплення у договорах про встановлення співробітництва і різнопланових та різнорівневих контрактів, у додаткових протоколах до них, вони стають організаційно-правовими формами

співробітництва органів місцевого самоврядування, утворюючи систему якісно нових відношень місцевої влади, суттєво доповнюють міждержавні відносини, надають їм більш стабільного, прагматичного характеру.

РОЗДІЛ 4. СПІВРОБІТНИЦТВО В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

4.1. Освітні та наукові зв'язки, охорона здоров'я

Головними завданнями діячів науки та освіти України й Польщі є пошук механізмів та можливостей зближення обох суспільств. Адже саме еліта, у тому числі наукова, формує певний стереотип у свідомості суспільства про сусідній народ, його історію, культуру, політичні традиції, побут і т. ін. Через проведення спільних конференцій, симпозіумів, узгодження підручників, подання повної та різнобічної інформації про сусідню державу формується її імідж, сприйняття у сусідньому суспільстві. А тому роль наукових та освітніх контактів в польсько-українських відносинах є невід'ємною й важливою складовою.

Основу міждержавної взаємодії у сфері науки та освіти складають підписані урядами обох країн нормативно-правові акти. Так, базовим документом польськ-українських взаємовідносин став Договір між Республікою Польща і Україною про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 року. Перспективи розвитку міждержавної співпраці у науковій та освітній галузях визначає стаття 14 Договору, окреслюючи контакти між школами, науковими установами, навчальними закладами, у тому числі в галузі обміну науковими працівниками, викладачами, студентами, аспірантами, а також у здійсненні спільних науково-дослідницьких робіт. Договором закріплено можливість укладення відповідних договорів між окремими міністерствами, відомствами, науковими та навчальними установами.

Наступним кроком на шляху налагодження наукової співпраці стало підписання у квітні 1994 року Протоколу про наукове співробітництво між

НАН України та Комітетом наукових досліджень Польщі. Наслідком реалізації положень даного документу стало те, що уже станом на кінець 1995 року діяло 87 прямих угод з питань проведення спільних досліджень, у яких взяли участь 39 українських інститутів та 62 організації Польської академії наук і мистецтв [49, арк.. 183]. Було розроблено низку спільних наукових проектів, зібрано обширу інформацію, проведено ряд дискусій, конференцій у галузі технічних, гуманітарних та природничих наук.

У вересні 1995 року було підписано нову Угоду про співробітництво між міністерствами освіти Польщі і України [536, 345]. У березні 1996 року Україну з робочим візитом відвідав міністр освіти Республіки Польща Є.Вятр. Переговори польського та українського галузевих міністрів засвідчили динаміку процесу співробітництва: сторони домовилися про внесення змін та доповнення до Угоди про міждержавну співпрацю. Зокрема, нові пропозиції стосувалися збільшення квот обмінів студентами, аспірантами, викладачами, вчителями; створення змішаної комісії для розробки та узгодження нормативно-правової бази в галузі освіти; прискорення процесу підготовки та підписання міжурядової угоди про визнання документів про освіту всіх рівнів, вчених ступенів та звань [215, 49 – 50]. Міністри освіти України та Польщі обговорили питання задоволення освітніх проблем національних меншин.

Аналіз Угоди між Урядом Республіки Польща та Урядом України про співробітництво в галузі культури, науки та освіти від 20 травня 1997 року дозволяє визначити головні пріоритети міждержавної співпраці. Серед них: обмін науковою інформацією; навчально-наукове співробітництво; проведення спільних досліджень у різних галузях науки, спільних конференцій, симпозіумів, семінарів; організація практики стажування іноземних викладачів, вчителів, студентів, учнів; публікація статей закордонних колег у фахових виданнях, переклад монографій; сприяння освіті національних меншин; налагодження партнерства між окремими вузами [417, 8].

Наступним кроком на шляху розширення польсько-українського наукового співробітництва стало підписання Протоколу щодо заснування

Представництва Польської Академії Наук (ПАН) при НАН України у Києві та Представництва НАН України у Варшаві при ПАН, який було підписано 17 листопада 1999 року. Головним завданням цих представництв стала підтримка та популяризація української науки в Республіці Польща та польської науки в нашій державі, надання допомоги в установленні зв'язків між науково-дослідними інститутами, окремими вченими тощо.

У період 1995 – 2011 років Міністерство освіти, науки, молоді та спорту України на основі міжнародних документів з питань демократизації, гуманізації в галузі освіти, зокрема Загальної декларації прав людини (ст. 26), міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (ст. 13), Протоколу до Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, здійснило ряд масштабних заходів щодо створення нової нормативно-правової бази національної вищої освіти України [362, 78]. Запроваджені в Україні документи, пройшли апробацію на міжнародному рівні і сьогодні складають основу освітньої політики нашої держави.

У вересні 2002 року у Варшаві відбулася нарада групи експертів Міністерства національної освіти і спорту Польщі та Міністерства освіти і науки України, під час якої було узгоджено вступний проект Угоди про взаємне визнання документів про освіту та наукових ступенів [705, 317]. Ця подія стала важливим кроком на шляху наукового та освітньої співпраці двох держав.

Серед наукових проблем, що спільно розроблялися науковцями обох країн у досліджуваний період, можна виділити наступні: «Проблема українсько-польських прикордонних зв'язків», «Україна та Польща в загальноєвропейському процесі інтеграції», «Українсько-польське стратегічне партнерство», «Польсько-українські літературні та наукові зв'язки в ХІХ – та ХХ століттях (архівні дослідження, інвентаризація документів, обмін копіями першоджерел)», «Українсько-польське мовне порубіжжя», «Україна – Польща: важкі питання», «Історія національно-визвольної боротьби ХХ століття», «Вузлові проблеми функціонування та розвитку української та польської економік в період трансформації», «Аграрно-економічні, демографічні,

екологічні проблеми та проблеми транспорту і зв'язку, розвитку прикордонних територій України та Польщі», «Українсько-польське транскордонне співробітництво» [34, арк.. 123] та багато інших.

Наприклад, спільний проект «Польсько-українські літературні та наукові зв'язки в ХІХ – ХХ століть (архівні дослідження, інвентаризація документів, обмін копіями першоджерел)» здійснювався колективними зусиллями працівників Інституту літературних досліджень ПАН, Інституту славістики ПАН, Архіву ПАН – з польської сторони та Національної бібліотеки імені В.Вернацького НАНУ, Інституту літератури НАНУ, Інституту українознавства НАНУ, Львівської національної бібліотеки імені В. Стефаника та Архіву НАНУ – з української. Така велика кількість учасників проекту забезпечила не лише успішну його реалізацію, але й налагодження та поглиблення безпосередніх контактів між окремими науковими установами та дослідниками, сприяла налагодженню міжлюдських взаємин.

21 лютого 2005 року було підписано «План дій: ЄС – Україна». Відповідно до положень цього документу Європейський Союз розпочав надавати підтримку Україні у питаннях реформування системи освіти та наближення її до стандартів ЄС. Україна досить активно включилася до цього процесу, зокрема, до Транс'європейської програми мобільності для студентів вузів (ТЕМПУС), Еразмус Мундус (програми стипендій для студентів-дослідників випускників) та Жан Моне (програми грантів для надання допомоги академічним установам у реалізації проектів європейської інтеграції) [508, 20 – 21].

Міжнародні стандарти права на освіту, європейські та вітчизняні стандарти освіти, узгодження правового освітнього поля є постійною темою обговорення на постійно діючій Міжнародній конференції «Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво», що двічі на рік проходить на базі факультету міжнародних відносин ВНУ імені Лесі Українки.

З метою адаптації української системи вищої освіти до стандартів Євросоюзу Україна активно включилася до Болонського процесу (Болонська

декларація була підписана у 1990 році). У квітні 2003 року Україна приєдналася до Болонської декларації [230, 10]. Польща, на цей час, уже мала певний досвід реформування вищої освіти, оскільки це було однією із умов Ради Європи щодо її вступу в ЄС. Тому польський досвід широко використовувався в Україні і сьогодні ми можемо стверджувати, що у справі реформування системи вищої освіти України до стандартів ЄС зроблено чимало. Інтеграція освітньої сфери може слугувати одним із найкращих прикладів євроінтеграційного поступу Української держави.

Однією із найбільш поширених та популярних форм співпраці в галузі науки та освіти стали обміни вченими з метою обміну досвідом та науковими досягненнями, ознайомлення з бібліотечними фондами тощо [803, 237]. Починаючи з першої половини 90-х років і до сьогодні, число цих обмінів постійно зростає, розширюється тематика наукових контактів. Наприклад, у 1993 році науковими установами НАН України було прийнято 253 польських вчених, а уже наступного, 1994 року, кількість польських вчених, що працювала в Україні, сягнула 453 осіб [35, арк. 56]. Схожа динаміка прослідковується і в послідуючі роки.

Важливою складовою наукових контактів стали обміни викладацькими кадрами вищих учбових закладів Республіки Польща та України для проходження наукових стажувань і проведення інших заходів. Особливо активно така співпраця розвивається між західними регіонами України та східними – Польщі. Яскравим прикладом може слугувати співпраця Волинського національного університету імені Лесі Українки (нині Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки) та Люблинського університету імені Марії Кюрі-Склодовської. Між університетами в середині 90-х років ХХ століття укладено відповідні угоди, на підставі яких українські та польські науковці проходять кілька разів на рік стажування, діляться власним досвідом, запозичують досвід партнерів, мають широкі можливості працювати в архівах, бібліотеках. Історичний факультет Волинського університету завдяки угоді з відділом гуманістики Люблинського

університету здійснює щорічні обміни студентами для ознайомлення з історією та культурою сусідньої країни. Такі обміни відбуваються щорічно у травні і користуються великою популярністю серед студентів України та Польщі.

На прикладі згаданих вищих учбових закладів України та Польщі, що знаходяться поблизу міждержавного кордону, можна яскраво прослідкувати становлення та еволюцію наукових контактів. Програми співпраці двох найбільших прикордонних регіональних центрів вищої освіти України та Республіки Польща – Волинського національного університету імені Лесі Українки та Люблинського університету імені Марії Кюрі-Склодовської, які співпрацюють ще з 1975 року, на сучасному етапі містять визначальні позиції розвитку європейської освітньої системи: посилення гуманістичної спрямованості, духовної та загальнокультурної складової освіти, поглиблення фундаменталізації освіти, формування системного підходу до аналізу складних етносоціальних ситуацій, стратегічного мислення, а також прищеплення студентам навичок до самонавчання, самовиховання [569, 36 – 37].

Обидва вузи домовилася спільно діяти у міжнародному контексті нормативно-правового забезпечення в галузі освіти для переходу до багаторівневої системи освіти, що дасть змогу задовольнити потреби особистості у здобутті певного освітнього і кваліфікаційного рівня за обраним напрямом. Для цього спільно формуються нові освітні плани і програми, залучаються сучасні джерела фінансування.

Для Волинського національного університету імені Лесі Українки пріоритетними визнано європейські стандарти освіти, започатковано розробку комплексних нормативних документів системи стандартів освіти різного рівня [186]. Показовим став той факт, що згаданий вуз, завдяки запровадженню найновіших освітніх стандартів якості викладання, здобув новий, більш високий міжнародний статус. З 10 вересня 2012 року офіційну назву Волинського національного університету імені Лесі Українки було змінено на Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки [181].

Ще одним із прикладів впровадження нової якості співробітництва між Україною та Польщею, стала, запропонована ще на початку 90-х років ХХ століття ідея створення польсько-українського університету у Люблині. Протягом другої половини 90-х років ХХ століття проходила організація спільного освітнього проекту. З жовтня 2001 року за підтримки президентів Польщі та України розпочав свою діяльність Європейський Колегіум польських і українських університетів [804, 237]. 6 жовтня 2001 року Президенти України Л. Кучма та Польщі А. Квасневський особисто взяли участь в урочистій інавгурації Європейського Колегіуму польських та українських університетів, де виступили із спільною заявою про зближення двох народів [804, 302].

За десятиліття свого існування цей Колегіум, що був створений з ініціативи Люблинського університету імені Марії Кюрі-Склодовської, Люблинського католицького університету імені Іоанна Павла II, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Києво-Могилянської академії – дав можливість українським та польським науковцям тісно співпрацювати, передавати та запозичувати досвід, а студентам – піднімати свій освітній рівень. Діяльність Колегіуму є одним із проявів освітньої інтеграції в польсько-українських взаєминах.

На високому рівні здійснюється міжнародна співпраця й між іншим науковими установами двох сусідніх країн. Так, наприклад, станом на 1999 рік програма співробітництва в галузі науки і технологій включала в себе 54 спільні наукові проекти, велика увага у яких приділялася прикордонному співробітництву в галузі науки та технологій. І саме вищі учбові заклади українсько-польського прикордоння взяли на себе левову частку по реалізації згаданих проектів, серед яких: Львівський національний університет імені Івана Франка, Інститут українознавства і народознавства НАН України імені Івана Крип'якевича, Національний університет «Львівська політехніка», Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Волинський державний університет імені Лесі Українки, Інститут геохімії НАНУ та інші.

Красномовним свідченням результативності та важливості наукової співпраці є той факт, що наукові співробітники українських академічних установ отримували за свою роботу міжнародні премії та нагороди. Серед них працівники Інституту східноєвропейських досліджень НАН України М.Крісенко від Фундації «Польська культура» у номінації за сприяння польсько-українському інтелектуальному зближенню, Н. Яковенко та Я.Грицак – від часопису «Східний Огляд» («Przegląd Wschodni») за монографічні дослідження спільних сторінок українсько-польської історії з найдавніших часів до сьогодення та інші.

Досить плідною, у досліджуваний період, була співпраця між академічними установами України та Польщі в царині археології. У 1992 році Інститут археології НАН України уклав договір із Варшавським університетом щодо обміну фахівцями й експертами для консультацій та спільної роботи. В межах згаданого договору проводилися спільні наукові конференції, публікація наукової продукції вчених обох країн [50, арк. 181].

Інститут археології НАН України також виконував двосторонні угоди з Університетом імені Адама Міцкевича та Інститутом археології Ягелонського університету наприкінці 90-х років ХХ – на початку ХХІ ст.. Крім обміну фахівцями, учасниками було здійснено спільні археологічні дослідження античних поселень с. Кошари, археологічні розкопки Ольвії та Березані [52, арк.. 181]. Результативною була робота спільної польсько-українсько-російської археологічної експедиції, якою було здійснено дослідження Великого Рижанівського кургану й розкопки ще двох курганів доби бронзи та скіфського часу і проведено розкопки на території Білостоцького воєводства Польщі. За результатами спільних досліджень відбулася презентація археологічних виставок в Україні та Польщі. Тісну співпрацю з музейними установами Польщі налагодив Одеський археологічний музей, який наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття виступив ініціатором вивчення археологічних пам'яток Північно-Західного Причорномор'я та античних поселень Нижнього

Подністров'я. Проведення згаданих експедицій частково фінансувалося польською стороною [51, арк.. 211].

Відділ археології Інституту суспільних наук НАН України та заклад археології Малопольщі ПАН у Кракові в плані співпраці брали участь у спільних розвідувальних експедиціях на території Республіки Польща та українського Прикарпаття. Інститут українознавства і народознавства НАН України імені Івана Крип'якевича та Інститут археології та етнології ПАН провели спільні лабораторно-камеральні дослідження матеріалів з археологічних комплексів у Білостоцькому воєводстві [46, арк.. 193].

З ініціативи Інституту українознавства і народознавства НАН України імені Івана Крип'якевича, що у Львові, було створено Інститут Центрально-Східної Європи (ІЦСЕ) у Львові, який у свою чергу став одним із засновників Міжнародної федерації інститутів Центрально-Східної Європи. Федерація утворилася 15 лютого 1993 року та об'єднала у собі сім позадержавних наукових інституцій з Білорусі, Польщі, Угорщини, Словаччини, Чехії та України. Федерацію очолив професор Є. Ключовський – директор Інституту Східної та Центрально-Східної Європи в Любліні. Останній заклад і став осередком Федерації [343, 24 – 26]. За роки свого існування Федерація організувала ряд міжнародних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, регулярно виходив бюлетень з напрацьованими матеріалами. За посередництвом даної інституції підтримувалися та постійно розширювалися контакти між науковцями, аспірантами.

Серед наукових установ, які здійснюють активне співробітництво із польськими закладами, слід відмітити також Інститут екології Карпат НАН України, що став одним із співзасновників Міжнародного екологічного центру спільно із Польською академією наук, а також Інститут економіки НАН України, який спільно із Інститутом географії та територіальної організації ПАН розгорнули співпрацю в галузі регіональної політики.

Важко переоцінити роль міжнародних фондів у науковому співробітництві. Саме завдяки їх фінансовій підтримки українські вчені,

здобувачі наукових ступенів мають можливість проводити дослідження архівних та бібліотечних фондів Республіки Польща. Серед таких фондів слід виділити: Фонд Стефана Баторія (каса Ю. Мянвського), Фонд братів Снядецьких, Стипендіальний фонд Уряду Республіки Польща для молодих науковців та ін.

З 1995 року розпочалася реалізація освітніх програм, які включають обміни вчителями, учнями, студентами між навчальними закладами України та Польщі. Особливо активно такий обмін здійснюється на прикордонній основі. Наприклад, уже в жовтні 1995 року троє абітурієнтів із Ковельщини на конкурсній основі вступили на факультети садівництва та городництва Люблинської сільськогосподарської академії [401, 3].

Серед вчительських обмінів можна навести наступні приклади: в лютому 1996 року в Луцьку при обласному Інституті післядипломної освіти для польських вчителів історії було прочитано курс лекцій, з питань українсько-польської історії, організовано зустрічі з українськими вчителями [46, арк., 43].

27 березня – 1 квітня 1997 року на Волині перебувала група вчителів україномовних шкіл та закладів навчання української мови із прикордонних районів Польщі. Вони взяли участь у роботі шестиденного семінару «Освіта в діаспорі. Реальність і перспективи». Гості з Польщі відвідали кілька луцьких шкіл, школи Горохівщини, побували з екскурсією у музеї-садибі Лесі Українки у Колодязному, що на Ковельщині. Було визначено умови обміну делегаціями школярів для їх відпочинку та ознайомлення з культурою сусідів [137, 2].

23 квітня 1997 року в Луцьку за підтримки обласного управління освіти, Волинського ліцею і кураторії освіти Холмського воєводства було проведено міжнародний олімпіадний турнір серед учнів 10 – 11 класів шкіл Волинської, Рівненської областей та Холмського воєводства з математики, інформатики, англійської мови [465, 3; 418, 137]. Схожі заходи проводилися в наступні роки.

Історично склалося так, що українська та польська нації мають доволі схожі та споріднені історичні долі й багато сторінок спільної історії. Саме цей факт, здавалося б, мав відіграти вирішальну роль для міжнаціонального

порозуміння. Однак, історичний фактор, на жаль, швидше розділяє аніж поєднує два сусідні народи. Особливо гостро в суспільній свідомості обох націй стоять взаємні претензії та звинувачення, пов'язані з протистоянням українців та поляків в роки Другої світової війни.

А між тим, надзвичайно важливим і цінним для польсько-українських взаємин є багатосторонній діалог між нашими суспільствами. На державному рівні здійснювалися спроби згладити гострі кути міжнаціональних суперечок. Зокрема, було підписано польсько-українську декларацію «До порозуміння і єднання», організовувалися на державному рівні відзначення історичних дат, вшанування видатних осіб обох народів, ініційовано конференції істориків, які мали узгодити погляди українців та поляків на події Другої світової війни. Серед чинників, які донедавна досить помітно впливали на формування міждержавних відносин, є узгодження та трактування спільних сторінок історії двох народів.

Прикордонні регіони Польщі та України стали місцем проведення спільних наукових конференцій, серед яких слід виділити: «Волинь у другій світовій війні та перші повоєнні роки» (Луцьк, квітень 1995 р.), «Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ столітті» (Івано-Франківськ, листопад 1996 р.), «Україна – Польща: вчора, сьогодні, завтра» (Люблин, червень 1997 р.), «Поляки й українці: 1918 – 1956 р.» (Сянок, листопад 1997 р.), «Українсько-польські відносини в ХХ столітті: державність, суспільство, культура» (Тернопіль, квітень 1999 р.) та інші [555, 4].

Знаковою стала зустріч істориків 22 грудня 1995 року у Варшаві. Представники обох держав домовилися про організацію постійно діючих міжнародних наукових семінарів, пов'язаних з історією польсько-українських відносин. Керівництво та координацію цією роботою взяли на себе Волинський державний університет імені Лесі Українки (Луцьк) та Військовий історичний інститут (Варшава). Завдяки спільним зусиллям 27 – 30 березня 1996 року у Луцьку проходив I Міжнародний науковий семінар «Українсько-польські відносини в роки Другої світової війни». Делегацію польських істориків очолив

директор Військового історичного інституту у Варшаві професор А. Айнкель, а українську – директор Інституту українознавства і народознавства НАН України імені Івана Крип'якевича у Львові, академік НАН України, професор Я. Ісаєвич.

Висловивши свої бачення, вчені України та Польщі дали оцінку сучасному стану досліджень спільної історії та висловились про необхідність проведення колективних досліджень, обміну матеріалами та документами, науковою літературою, узгодження трактування спільних історичних сторінок. Було затверджено план подальшої співпраці, створено редакційну комісію для публікації напрацьованих матеріалів. Упродовж 1996 – 2001 років відбулося 10 семінарів, що по чергово проходили у Варшаві та Луцьку [351, 3 – 8].

Проблема українсько-польського протистояння в роки Другої світової війни – це, однак, не лише проблема тиражів історичних видань, статей чи дій окремих груп ворогів справжнього примирення. Є ще сучасний, так би мовити, правовий і медійний контекст. З початку XXI століття у Польщі, так як в інших країнах – Чехії, Литві, Румунії, проходить процес розрахунків з історичним минулим, держава пробує дати оцінку злочинам, які мали місце в історії, але з політичних причин не переслідувалися.

Як свідчать архівні документи, вперше на офіційному рівні, проблему «білих плям» у польсько-українській історії було піднято на рубежі 80 – 90-х років XX століття, під час візиту до Польщі радянського лідера М. Горбачова [53, арк.. 57]. Саме тоді було прийнято рішення про створення робочих груп, які мали підготувати спільно узгоджені заяви про переддень Другої світової війни та події у роки її перебігу.

Як пише український тижневик «Наше слово» (видається у Варшаві), окружні відділення Головної комісії дослідження злочинів проти польського народу з Вроцлава, Люблина, Білостоку, Ряшева ведуть слідства у справах «злочинів українських націоналістів на поляках», газети рясніють заголовками у стилі «Смерть ляхам, смерть – незабаром ППН поставить звинувачення конкретним націоналістам, винним у злочинах на Волині». В той час про

українські жертви в медіа майже нічого не говориться, жодне з «українських» слідств, де було б наведено конкретні цифри та факти вбивства поляками сотень мирних українців (на Холмщині, Перемишльщині), не завершується. Про факти вбивств поляками українців на Волині у рамках так званих, відплатних акцій польського підпілля тим більше не може вестися конкретної розмови з посиланнями на документи. Така ж ситуація і в наукових виданнях: одні дослідники пишуть про 2200 (В. Філяр) інші про 15 – 20 тисяч (Г. Мотика) [582].

Рішенням Президії Академії Наук України від 26 серпня 1993 року було створено українсько-польську історичну комісію на чолі з академіком Я.Ісаєвичем. А вже 29 жовтня того ж року у Люблині, відбулося організаційне засідання спільної комісії істориків «Україна – Польща». Українську частину комісії очолив Я.Ісаєвич, польську – професор Ягелогського університету А.Подраза [7, арк. 194]. Під час першого засідання було обговорено плани на найближче майбутнє, визначено головне коло питань до обговорення та узгодження і прийнято рішення про наступну частину роботи комісії, заплановане на березень 1994 року у Жешуві [7, 195].

Практично паралельно із цими подіями, з 9 по 13 жовтня 1993 року у Києві відбулося спільне засідання українсько-польської комісії у справі уточнення та узгодження текстів підручників, що стосувалися суперечливих питань спільної історії. Частина запитань була узгоджена. Тоді ж було вирішено створити спеціальні комісії для перегляду і уточнення шкільних підручників з історії та географії.

Як показує досвід організації у Польщі та Україні міжнародних історичних семінарів «Польща – Україна. Важкі питання», безпосередні учасники сумнозвісних подій про проблему польсько-українського протистояння не можуть об'єктивно судити, причому як поляки, так і українці. Зокрема, поляки, в більшості тому, що попри найновіші публікації сповідують «єдино праведну» версію причин та перебігу подій, в якій є, звичайно, багато ідеалізованого власного образу, багато про вплив вчення Дмитра Донцова,

колабораціонізм українців з німцями, зоологічну ворожість українців до поляків тощо. Натомість нема багатьох елементів, які показують приблизну правду про події найстрашнішої з воєн. Не можуть висунути свої аргументи також воїни УПА і члени ОУН тому, що більшість з тих, які керували рухом, не пережили другої «зустрічі» з комуністичним апаратом репресій, тобто загинула. До того ж після років звинувачень у всіх можливих гріхах з боку як радянської, так і польської пропаганди, невирішеність до сьогодні в Українській державі проблеми статусу ветеранів УПА, дослідження українсько-польських відносин не є для середовища ветеранів УПА першочерговим питанням.

Частина українських істориків, які здійснюють спроби віднайти об'єктивний образ минулого, пояснюють ці події спадщиною довоєнних польських пацифікацій, польською акцією проти українців на Холмщині у 1942 році та політикою лондонського уряду в польському територіальному питанні (*status quo ante bellum*). З того ж самого небажання бачити складність польсько-українських відносин у 40-х роках ветерани Армії Крайової (АК) і кресові об'єднання виступили й виступають проти висвітлення злочинів, жертвою яких стали українці, й засудження операції «Вісла». Для прикладу, ті, яких вважають за поміркованих представників кресових середовищ, (А. Жупанський та В.Філяр), ніяк не приховують того, що вони були і є проти, наприклад, Заяви Сенату Республіки Польща від 1990 року про засудження акції «Вісла». Хід їх думки найвлучніше передає книжка В. Філяра «Przed akcja «Wisla» był Wolyn» («Перед акцією «Вісла» була Волинь»), тобто, вперше наша правда про Волинь [584].

Різниця в поглядах на минувшину, складність в узгодженні історичних фактів, високий рівень зацікавленості обох суспільств питаннями міжнаціонального примирення стали великою відповідальністю для українських та польських істориків під час наукових семінарів. Їх реальним втіленням стала публікація восьми томів «Україна – Польща: важкі питання», котрі містять доповіді, матеріали дискусій, протоколи узгоджень і розбіжностей, а також хронологію подій на Волині та Галичині у 1939 – 1945

роках. Опубліковані матеріали заповнюють прогалини в історії українсько-польських відносин періоду Другої світової війни і стали цінними для підготовки істориків, політологів, правознавців, соціологів, фахівців з міжнародних відносин. Крім того, семінари сприяли формуванню групи молодих українських та польських істориків, зацікавлених у дослідженні польсько-українських взаємин у ХХ столітті [351, 5 – 8].

Зазначимо, що на червень 2011 року планувалося прийняття Верховною Радою України та польським Сеймом спільної заяви щодо подій українсько-польського протистояння часів Другої світової війни та прийняття ухвали «Про встановлення Дня пам'яті і примирення українців та поляків». Однак, через розходження сторін стосовно тексту ухвали її остаточне узгодження було перенесено на осінь 2011 року [501]. Парламентські вибори, які відбулися в Польщі 9 жовтня 2011 року, відклали повернення до доопрацювання ухвали.

З цього приводу під час Українсько-польського форуму партнерства, що проходив у Варшаві 20 – 21 грудня 2011 року, його учасники звернулися до парламентів Республіки Польща та України з пропозицією про прийняття спільної ухвали щодо встановлення Дня пам'яті і поєднання українців та поляків. Зокрема, на форумі було прийнято спільне Звернення співголів, в якому підкреслено: «Ми поділяємо глибокий жаль та висловлюємо співчуття родинам усіх невинних жертв трагічних подій на Волині та в інших місцях, де дійшло до трагедії у важкі 40-і роки минулого століття. Водночас, висловлюємо стурбованість спробами окремих політиків ініціювати ухвалення односторонніх тенденційних документів, які можуть мати негативний вплив на українсько-польські відносини. Думаючи про прийдешні покоління і забезпечення миру, добробуту та стабільності в Європі, співголови форуму звертаються до парламентів двох держав з пропозицією про прийняття спільної ухвали щодо встановлення Дня пам'яті і поєднання українців і поляків» [271].

В роботі форму взяли участь такі знані науковці, як академік НАН України, директор Інституту філософії М. Попович, академік НАН України, директор Інституту літератури М. Жулинський, колишній міністр закордонних

справ Республіки Польща А. Даніель Ротфельд, директор Музею ім. Оссолінських А. Южвенко, директор Католицького університету в Любліні Х.Лашкевич, професори З. Найдер та Я. Аксер. Учасниками форуму було зазначено, що оскільки насуваються дві річниці трагічних подій: депортаційної акції «Вісла» 1947 року (квітень 2012 року) та Волинських подій 1943 – 1944 років (липень 2013 року), тому дуже важливо не дати активістам праворадикальних рухів по обидва боки кордону політизувати ці гіркі сторінки нашої спільної історії [271].

Підсумовуючи вище сказане, слід визнати, що на шляху українсько-польського порозуміння, узгодження та трактування спільних сторінок історії зроблено чимало успішних кроків. Однак, остаточного підсумку в цьому важливому для обох народів питанні ще не зроблено. Є усі підстави для сподівань, що в недалекому майбутньому обидві сторони знайдуть можливості прийняти обопільно узгоджене рішення цієї важливої і актуальної проблеми.

Як бачимо, польсько-українська співпраця в галузі освіти, науки, вищої школи є багатогранною та важливою складовою гуманітарних взаємин обох країн. Окрім значних напрацювань, безсумнівною є і користь цієї важливої складової міждержавних відносин, адже саме завдяки зусиллям науковців України та Польщі вдалося подолати численні негативні стереотипи в оцінках історичної минувшини обох народів, у значній мірі виробити спільне, прийнятне для обох сторін, трактування українсько-польської історії. Співпраця освітян, науковців, вищих учбових закладів відбувалася шляхом взаємного обміну напрацюваннями, науковою продукцією, апробованими методиками, публікаціями, інформацією. Важливою складовою взаємин стала організація та проведення численних наукових конференцій, симпозіумів, реалізація спільних наукових проектів, досліджень, стажувань.

Співробітництво Республіки Польща та України в гуманітарній сфері складається з кількох взаємопов'язаних частин, але розвивається як єдиний цілісний процес відповідно до сучасних правових вимог. Співпрацю у гуманітарній сфері між державами більш конкретно можна поділити на

декілька рівнів і напрямів: узгодження трактування спільних сторінок історії, співробітництво в царині спільних наукових, освітніх та культурних проєктів, співпраця у сфері ЗМІ, співпраця у сфері громадських організацій та національних товариств, релігійна співпраця, спільна гастроляна, виставкова та фестивальна діяльність, співпраця у молодіжній сфері та охорони здоров'я, спорту, туризму тощо.

Представники суспільної наукової еліти обох країн зробили величезний вклад у налагодження, розширення, покращення польсько-українських відносин, загалом. Будучи взірцем та орієнтиром для широких суспільних верств представники освіти та науки взяли на себе одне із найскладніших завдань гуманітарної сфери – згладити гострі кути українсько-польських взаємин. І сьогодні можемо із впевненістю стверджувати, що впродовж останніх десятиліть, на цьому шляху було зроблено вирішальні кроки.

Невід'ємною складовою гуманітарної сфери є охорона здоров'я. Українсько-польська співпраця у цій галузі здійснюється на основі національного законодавства, яке на сучасному етапі перебуває у стані реформування відповідно до принципів, проголошених Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ). Головними завданнями урядів обох країн згідно із Люблинською хартією Європейського бюро ВООЗ (1997 рік) та Програмою ВООЗ «Здоров'я для всіх у XXI столітті» (1999 рік), є створення умов реалізації принципів справедливості, рівності, доступності та доцільності медичного обслуговування [611, 11 – 12].

Як відомо, структури охорони здоров'я, що діяли в Україні та РП у 70 – 80-х роках ХХ століття, в основному виправдовували себе. Проте, суспільно-політичні реалії кінця ХХ століття викликали потребу змін у системі медичного обслуговування, в першу чергу, законодавчої адаптації до ринкових умов. Тому, вже у 1991 році Україна відновлює своє членство в ВООЗ [387, 194]. Керуючись базовими угодами, Європейське регіональне бюро ВООЗ у 90-ті роки ХХ століття розпочало успішну реалізацію програми «Євроздоров'я», яка була розроблена спеціально для надання медико-технічної допомоги

країнам Центрально-Східної Європи, у тому числі й Україні та Польщі. В 1994 році було засновано Бюро ВООЗ по координації та зв'язках з окремими країнами регіону. За посередництвом останнього уклалися та постійно поновлювалися довірчі медичні договори щодо взаємодії у сфері охорони здоров'я [278, 209].

Розвиток у такий спосіб безпосередніх зв'язків між медиками Республіки Польща та України дозволив їм, практично, одночасно приступити до реформ. При цьому враховувався досвід країн-членів Євросоюзу, узагальнений у 1999 році Програмою ВООЗ «Здоров'я для всіх в 21 столітті (Здоров'я – 21)». Згідно із запропонованою у ній концепцією, проблема охорони здоров'я у XXI столітті набуває нового змісту – соціокультурні умови життя та діяльності людини визначено, як вирішальні для здоров'я [596, 6]. Перетворення в системі охорони здоров'я в обох країнах розпочалися одночасно. Верховна Рада України у січні 1997 року схвалила Концепцію національної безпеки, а польський Сейм – Закон про реформування охорони здоров'я, у лютому того ж року [279, 236 – 241].

У серпні 1992 року в Харкові було утворено Українську асоціацію медицини, що об'єднала більше семи десятків науково-дослідних інститутів та лікувальних закладів. Польські експерти в галузі медичної інформатики увійшли як індивідуальні члени в новоутворену організацію. Українська асоціація медицини впродовж останніх двадцяти років активно співпрацює з медичними закладами Республіки Польща. Одночасне вироблення в Польщі та Україні внутрішнього законодавства і паралельність процесів реформування медичної сфери, як наслідок тісний взаємозв'язок цих процесів, забезпечили двом сусіднім країнам створення на кінець XX століття сучасної практики відносин в сфері охорони здоров'я, що відповідає міжнародним стандартам ООН.

Аналізуючи польський досвід реформування сфери охорони здоров'я, слід підкреслити, що головною метою реформування стала заміна бюджетного фінансування системою медичного страхування, що передбачало відмову від фінансування лікарень з державного бюджету. 18 липня 1998 року в Республіці

Польща було прийнято Закон про загальнообов'язкове медичне страхування. Отже, можливість користуватися медичними послугами отримали громадяни, які пройшли процедуру загальнообов'язкового медичного страхування. В іншому випадку пацієнт мусив оплатити медичні послуги.

Важливим елементом нової системи медичного обслуговування в Республіці Польща стали класи хворих (класи лікарень). Ці класи функціонували на принципах самоврядування і представляли інтереси застрахованих пацієнтів. Їх керівним органом виступали ради управління каси. У виборах до каси хворих мали право брати участь мешканці певної території, яка обслуговувалася цією касою. Новий закон дав можливість пацієнтам здійснювати вільний вибір родинного лікаря, медсестри [154, 34 – 35]. Україна частково запозичила досвід Польщі щодо реформування системи охорони здоров'я, наприклад, новим явищем стало введення пактики сімейної медицини тощо.

Паралельно із реформами у медичній сфері України та Польщі відбувається тісна співпраця медиків двох держав. Наприклад, у квітні 1999 року відбувся спільний семінар-презентація «Соціальна освіта в Україні», проведений спільними зусиллями Харківського дитячого фонду, Української асоціації соціальних педагогів та Фонду соціально-медичного-обслуговування. В листопаді 2000 року десять лікарів із Києва, Житомира, Луцька, Вінниці, Хмельницького (члени Товариства польських лікарів України) проходили стажування у Воєводському самоврядному шпиталі імені папи Іоанна Павла II у Замості (РП). Під час стажування українські хірурги, ендокринологи, невропатологи ознайомилися не лише з останніми досягненнями польської медицини у відповідних галузях, але й з загальними принципами реформування системи охорони здоров'я. У свою чергу, польські лікарі дізналися про умови розвитку медицини в Україні, про найпоширеніші методи профілактики, діагностики і лікування різних хвороб [559, 125].

24 – 25 листопада 2000 року у Києві було проведено семінар із питань поліпшення медичних послуг в Україні. На відкритті даного представницького

форуму виступив директор Координаційного бюро Дирекції з питань розвитку та співробітництва Швейцарії Д.Фонтана. Важливу частину доповіді становила інформація про перебіг реформи системи медичної допомоги у Польщі, а також презентація медичної галузі цієї держави.

У липні 2002 року Міністерство охорони здоров'я України створило робочу групу з підготовки формули бюджетних трансферів на охорону здоров'я, поради та консультації якій надаються експертами проекту Tasic-LARGIS. З ініціативи польського та шведського консультантів П. Свяневича та А. Боалта, група рекомендувала МОЗ України заміну існуючої формули на таку, що враховувала б вік пацієнтів як фактор впливу на вартість медичних послуг. Пілотні дослідження проекту провели у Одеській та Львівській областях. В результаті, було простежено суттєву залежність між збільшенням віку і збільшенням витрат на лікування [417, 171].

Польсько-українське співробітництво в сфері медичного обслуговування та охорони здоров'я можна вважати вагомим кроком на шляху євроінтеграційного поступу України. Так, з січня 2004 року в Україні розпочав діяльність Проект Європейського Союзу «Фінансування та управління у сфері охорони здоров'я в Україні». Він полягає у сприянні розвитку ефективного фінансування й управління, забезпечення максимально ефективного використання медицини, запровадження медичного страхування громадян, а через це – досягнення важливої стратегічної мети – поліпшення якості і доступності медичного обслуговування [611, 11 – 12].

У 2004 році група дослідників та лікарів з України за запрошенням Організаційного Комітету 28-го Конгресу Польського Товариства Фтیزیопульманологів приймала участь у роботі цього форуму. Головною метою контактів було встановлення тісного співробітництва між польськими та українськими практикуючими лікарями, а також розпочат обмін досвідом у науковій роботі і клінічній практиці.

Українськими та польськими медиками було організовано 22 – 25 вересня 2004 року спеціальний семінар у Лодзі, на якому виступили співробітники

провідних українських медустанов, зокрема таких, як Інституту фізіології ім. О. Богомольця НАН України, Інституту геронтології НАМНУ, Київської академії післядипломної освіти ім. П. Шупика, Донецького державного медичного університету, Тернопільської державної медичної академії та польських закладів: Національного дослідницького інституту туберкульозу та легеневих захворювань, Дитячого меморіального інституту здоров'я у Варшаві, Варшавської медичної школи та Медичного університету з Лодзя. Результатом роботи семінару стало прийняття медиками Республіки Польща та України «Листа намірів», у якому, зокрема, сказано: «Учасники Першого польсько-українського семінару з патофізіології дихання, організованого в рамках 28-го Конгресу Польського Респіраторного Товариства Фтізіопульмонологів, вирішили організувати Польсько-українську Робочу групу з клінічної та експериментальної патофізіології дихання. Ідея цієї Робочої групи полягає в стимулюванні співробітництва польських і українських наукових працівників та лікарів, щоб поповнювати знання і клінічний досвід...допомагати у боротьбі з розладами дихальної системи» [569, 106].

Координаторами Робочої Групи було визначено: докора біологічних наук Т. Серебровську з Інституту фізіології ім. А. Богомольця НАНУ та професора Я. Ковальського з Варшавського відділення польського товариства легеневих захворювань. Програма Польсько-Української Робочої Групи включає три основні напрямки: організація щорічних науково-практичних семінарів та симпозіумів як у Польщі, так і в Україні; обмін студентами та молодими спеціалістами, стажування на робочих місцях в інститутах і медичних закладах обох країн; започаткування та впровадження мультицентрових наукових програм у Польщі та Україні [526].

Загалом, українські організатори служби охорони здоров'я та медики у співпраці з польськими колегами ставлять перед собою триєдину мету:

- 1) нормативно-правове регулювання процесів надання гарантованої медичної допомоги, соціального захисту та відносин медичного персоналу і пацієнтів (у тому числі посилення економічної мотивації праці зайнятих у сфері

охорони здоров'я), взаємодії суб'єктів ринку медичних послуг, підвищення якості всіх компонентів середовища життєдіяльності (зокрема, умов праці та побуту) поряд із налагодженням відповідних законодавчих актів, норм і стандартів до практики ЄС;

2) удосконалення нормативно-правової бази експорту медичних послуг, а також співробітництва із практичних питань охорони здоров'я, розробки і впровадження новітніх медичних та біотехнологій, обладнання і виробів медичного призначення та лікарських засобів, а також медичного страхування, впровадження його загальнообов'язкової форми;

3) досягнення нормативів підвищення ефективності територіальної організації, формування та використання матеріально-технічного й кадрового потенціалу (насамперед, державних і комунальних закладів), а також рівня та якості різних видів медичної допомоги [608].

Реформування національної системи охорони здоров'я відбувається і на запозиченому з Польщі досвіді розвитку первинної медико-санітарної допомоги (ПМСД) на засадах сімейної медицини, що особливо активно розвивається у західних регіонах нашої держави. Започаткування інституту сімейних лікарів у світовій практиці суспільної охорони здоров'я стало відповіддю на спільні для різних країн проблеми, пов'язані з неухильним подорожчанням медичних послуг, об'єктивною нестачею державних видатків на організацію основної ланки ПМСД і її незадовільним рівнем [622, 20].

З 1995 року МОЗ України, враховуючи польський досвід, започаткувало підготовку сімейних лікарів, а також перепідготовку лікарів-спеціалістів (зокрема, з числа терапевтів та педіатрів) на фахівців загальної практики. Зважаючи на високу доступність послуг сімейного лікаря та можливість швидкої адаптації загальної лікарської практики в умовах сільської місцевості, відповідні розділи було включено до «Основних засад розвитку соціальної сфери села», схвалених Указом Президента від 20 грудня 2000 року № 1356/2000, де наголошувалося на необхідності переходу до надання сільським жителям ПМСД на засадах сімейної медицини, а також Державної програми

розвитку соціальної сфери села на період до 2005 року, затвердженої Указом Президента від 15 липня 2002 року № 640/2002 «Про першочергові заходи щодо підтримки розвитку соціальної сфери села». Як результат, частка населення України, яке станом на 2005 рік обслуговувалося сімейними лікарями сягнула 20%, і, згідно статистики, цей показник постійно зростає.

Як свідчить досвід Польщі, прискорення темпів і підвищення ефективності трансформації національної системи ПМСД на засадах сімейної медицини потребує як прямого державного керівництва (в особі МОЗ, покликаного фінансувати, стимулювати та контролювати відповідні процеси на рівні територіальних структур з управління охороною здоров'я, органів регіональної і місцевої влади), так і опосередкованих форм державного впливу (передусім нормативно-правових), пов'язаних із залученням до участі в цій діяльності територіальних громад, суб'єктів господарювання [151, 200].

Українськими та польськими медиками проводяться науково-практичні конференції, головною метою яких є запозичення досвіду сусідів. Серед таких конференцій, наприклад, слід відзначити спільну конференцію з паліативної та хоспісної медицини, що пройшла у Луцьку 25 квітня 2012 року [420]. Захід проведено під патронатом Генерального консульства Республіки Польща у Луцьку, а організаторами виступили управління охорони здоров'я Волинської облдержадміністрації, Товариство лікарів польського походження на Волині, Волинська обласна лікарня «Хоспіс» у співпраці з Українською лігою сприяння розвитку паліативної та хоспісної допомоги, Інститутом паліативної та хоспісної медицини МОЗ України. Задля активізації польсько-української взаємодії в галузі охорони здоров'я за посередництвом Волинської обласної державної адміністрації у період 2009 – 2012 років налагоджено регулярні обміни лікарями для обміну досвідом роботи [16]. Даний напрямок співпраці є частиною польсько-українських проектів транскордонного співробітництва.

У 90-х роках ХХ століття склалася в основному договірно-правова база, яка за сучасними міжнародними стандартами забезпечила регулювання такої важливої галузі міждержавної взаємодії, як охорона здоров'я. Україна

запозичує польський досвід реформування медичної сфери, а це у свою чергу наближує її до стандартів ЄС. Кроки зроблені Україною на цьому шляху лише початкові, існує чимало проблем, які потребують розв'язання у майбутньому, і саме тут польський досвід, фінансова допомога Європейського Союзу є дуже важливими. Розвиток діалогу та співробітництва між дослідниками і практикуючими лікарями є найкращим стимулом євроінтеграції, адже саме через них відбувається обмін досвідом, поглиблюються контакти між двома державами.

4.2. Співпраця в сфері інформації, ЗМІ, молодіжної політики та спорту

Українсько-польська співпраця у цій сфері є важливою складовою двосторонніх відносин, хоча не можна не визнати той факт, що український інформаційний простір багато в чому відстає від польського, у той час, як останній, значною мірою адаптований до європейського. Європейський інформаційний простір слід розглядати крізь призму двох основних параметрів: трансєвропейської та національної складових. Його основу складає трансєвропейський інформаційний простір, що охоплює інформаційну діяльність транснаціональних європейських структур і фактично визначає функціонування національних інформаційних просторів країн, що включені у трансєвропейські процеси [125, 33].

На сучасному етапі розвиток знань та інформації посідає одне із пріоритетних місць в українській державній інформаційній політиці. В Україні створено достатньо широку законодавчу базу для здійснення інформаційної політики. Зокрема, розвиток інформаційного суспільства регулюється такими базовими документами, як Закони України «Про Національну програму інформатизації» [87, 28 – 90], «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства України 2007 – 2015 рр.» [89, 511], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку формування та виконання регіональної програми проекту інформатизації» [104, 669] та ін. З 10 травня 2011 року набув чинності Закон України «Про доступ до публічної інформації» [83].

Входження України в європейський інтеграційний простір і визнання її європейськими партнерами потребує активності не лише в соціально-економічній та політичній перебудові держави, її наближення до європейських стандартів, але й у забезпеченні позитивного сприйняття євроінтеграційних процесів громадянськістю. За таких обставин важливим інструментом

формування сприятливого іміджу європейських інституцій, інтеграції може і повинен стати досвід європейських країн, зокрема Польщі. Адже, саме Республіка Польща має значний досвід інформаційної підтримки європейської інтеграції через ЗМІ, веб-сайти, молодіжну інформаційну політику, зорієнтовану на студентів, учнів.

Важливим інструментом аналітичного піару в Польщі був моніторинг громадської думки, що дозволяє своєчасно реагувати на проблеми, що турбують суспільство. Для України польський досвід є надзвичайно цінним, оскільки польські характеристики є найбільш наближеними (з-поміж інших європейських країн) до України.

Серед спільних польсько-українських інформаційних проектів, що посідають особливе місце в формуванні та підтримці сприятливого іміджу євроінтеграції, слід виділити проекти «Інформаційне супроводження процесу європейської інтеграції в Україні та Польщі: використання успішного досвіду» та реалізований Донецьким молодіжним дебатним центром у партнерстві з Будинком примирення та зустрічей ім. св. Максиміліана М. Кольбе (Гданськ).

Перший проект був втілений у життя з ініціативи Центру політичних та інформаційних технологій «Демократія і розвиток» (громадська організація) та Держкомітету телебачення і радіомовлення України, за сприяння Польсько-американсько-української ініціативи про співпрацю у 2002 році [126, 296].

Ще один польсько-український інформаційний проект, що реалізовувався за фінансової підтримки польської фундації імені С. Баторія, здійснювався з використанням інтернет-технологій. Різноманітна інформація на його сайті, що стосувалася як України, так і Республіки Польща, давала усесторонню інформацію. Структура сайту передбачала такі розділи: «Новини ЄС», «Польський погляд», «Український погляд», «Економічна співпраця. СОТ» і «Євро – 2012» [519].

Фундація «Новий Став» (Люблин, РП) й український центр молодіжних громадських організацій Волині «Наша справа» (Луцьк, Україна) реалізували проект з інформування української громадськості з європейської інтеграції, у

рамках якого вивчався досвід Польщі щодо проведення референдуму з ЄС, поширювалися детальні відомості з питань інтеграції з Єросоюзом [125, 296].

У вищих учбових закладах Луцька, Львова, Рівного, Чернівців, Києва, Ужгорода, Харкова, Івано-Франківська, Житомира та ін. на виконання Постанови № 1153 від 7 грудня 2005 року про затвердження державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» у період на 2006 – 2010 роки завершився етап розбудови інфраструктури науково-освітньої комунікації, підключення до неї наукових бібліотек, центрів науково-технічної інформації за допомогою передачі даних, інтеграцію її з європейською науково-дослідною мережею (GEANT) [811].

Важливе значення у контексті інформаційної підтримки євроінтеграції мають стипендіальні програми польського уряду для молодих науковців у таких наукових галузях: історія, політологія, міжнародні відносини, етнологія, культурознавство, адміністрація та менеджмент. Досвід польсько-українського співробітництва у реалізації спільних інформаційних проектів сприяє не лише формуванню позитивного сприйняття ідеї євроінтеграції, але й поглиблює міждержавну співпрацю на регіональному та загальнодержавному рівнях. Спільні інформаційні проекти сприяють налагодженню та поглибленню співробітництва між експертами обох країн, допомагають українським фахівцям скористатися досвідом Республіки Польща у справі реформ. Врешті, саме широка інформаційна кампанія щодо євроінтеграції допомагає пересічним українцям зрозуміти усі «плюси» та «мінуси» цього процесу на прикладі Польщі.

Ознайомлення з культурою сусіднього народу, поінформованість про спосіб життя, його суспільні та моральні цінності не можливе без активної участі у цьому процесі ЗМІ. За посередництвом ЗМІ кожен українець та поляк може повною мірою ознайомитися з історією та культурою, звичаями та традиціями, досягненнями та проблемами народу по іншій бік українсько-польського кордону. Саме ЗМІ, які сьогодні є поширеними та доступними для кожного, висвітлюючи ті чи інші події міжнародного життя, формують їх

сприйняття суспільством, дозволяють кожному долучитися до особливостей культури сусіднього народу. Адже разом із фактами, ЗМІ пропонують читацькій (глядацькій) аудиторії свою оцінку події, розставляють на власний смак акценти на тому чи іншому її аспекті, додають певний контекст чи опускають деякі подробиці. Всі ці факти і формують ставлення суспільства до будь-якого явища, загалом, та у міжнародних відносинах, зокрема.

Як свідчать архівні документи, польсько-українське співробітництво на рівні ЗМІ активно розгорнулося з моменту здобуття обома країнами незалежності. Зокрема, «Довідка про співпрацю в галузі засобів масової інформації між Польщею та Україною за 1991 рік» містить наступну інформацію: «...співпраця на рівні ЗМІ між двома державами охоплює близько сотні редакцій газет та журналів. В інформаційному просторі про державу-сусіда уже не існує «табу»...» [54, арк., 17].

Ще один архівний документ яскраво ілюструє механізми та особливості співпраці у сфері ЗМІ на початку 90-х років ХХ століття між країнами: «...саме засобам масової інформації належить провідна роль у справі зближення народів-сусідів, а тому слід розширювати їх взаємодію. Налагоджено контакти між: Польською Агенцією пресою та Радіотелеграфною агенцією України з метою оперативного обміну інформацією; Польським державним комітетом у справах радіо і телебачення і Державним комітетом України у справах радіо і телебачення, а також між телевізійними осередками в Кракові і Києві з метою обміну теле- і радіопрограмами, телевізійними та документальними фільмами, організації теле- та радіо мостів; створення об'єднань польських та українських журналістів з метою спільної роботи та запозичення досвіду, організація творчих журналістських делегацій для обміну; підтримка та активізація співпраці воєводських та обласних ЗМІ, для розширення обміну газетними матеріалами, організація взаємних виїздів на практику та стажування журналістів прикордонних воєводств та областей....» [36, арк.. 7].

В архівних фондах, що датуються початком 90-х років ХХ століття міститься чимало документів, які свідчать про інтерес польського суспільства

до України і навпаки, про налагодження співпраці між редакціями газет, телеканалами тощо. Наприклад, 29 грудня 1993 року Посольство Республіки Польща в Україні офіційно звернулося до української влади від імені журналістів першого каналу польського телебачення з проханням посприяти у підготовці циклу передач для телебачення про сучасну економічну, політичну та культурну ситуацію на Україні. Запропоновано було цикл передач про державу-сусіда під назвою «Поруч із нами» («Obok nas») [12, арк. 12 – 14].

Аналізуючи відображення двосторонніх польсько-українських відносин у ЗМІ, слід, перш за все, наголосити на тому факті, що польська тематика набагато ширше представлена на шпальтах газет та місцевих телеканалів у західних областях України, навіть ширше, аніж у центральних ЗМІ. Аналогічною є й ситуація з українською проблематикою у польських ЗМІ, де східні воєводства акумулюють інформацію про державу-сусіда. Цьому є ряд об'єктивних причин: безпосередня близькість; тісні історичні та культурні зв'язки; наявність на західних теренах України та східних теренах Польщі чисельної української та польської національних меншин, відповідно; постійні та тісні економічні й міжлюдські контакти [568, 131].

Щодо тем, які найчастіше піднімаються у прикордонних ЗМІ в 2010 – 2011 роках, слід у першу чергу назвати тему політики Польщі в ЄС зі сприяння євроінтеграційному поступу України. Це пов'язано, насамперед, з тим, що з липня по грудень 2011 року Польща головувала у Європейському Союзі. Саме в липні спостерігається пік кількості статей з даної тематики. Для прикладу можна навести наступні заголовки: «Польща просуватиме Україну в Євросоюз, коли стане до керма» [499], «У Польщі обіцяють просувати Україну до Європи» [607], «Польща дає ключ, яким Україна відкриє двері в Євросоюз» [498]. Такі та схожі назви публікацій є досить частими на шпальтах газет, інтернет ресурсах, є предметом обговорення місцевих телеканалів. Тексти даних матеріалів є, приблизно, однаковими за характером: Україна покладає великі надії на головування Польщі, яка завжди була адвокатом України в ЄС, та буде сприяти

укладенню угод про асоціацію та зону вільної торгівлі, а можливо й про вступ до ЄС [500].

Дещо іншу інформаційну спрямованість мають видання, що організовані національними меншинами. Так, наприклад, на сторінках «Монітора Волинського» («Monitor Wołyński»), заснованого у 2009 році польською меншиною Волині, найчастіше ведеться полеміка з приводу злободенних питань життєдіяльності польської громади, звернення до пам'ятних подій польсько-українського сьогодення, спільного минулого, проблем співіснування польської меншини із місцевими органами влади: «Звернення до волинян Ради з питань етносоціальної політики при Волинській обласній державній адміністрації» [305, 2], «Ми зацікавлені у розвитку партнерських стосунків з Польщею» [165, 11], «Десяті Міжнародні Дні Полонії та поляків за кордоном» [164, 7], «Марш Живої Пам'яті Польського Сибіру» [413, 1 – 2], «Відкрито новий відділ польського товариства» [176] та інші.

Одним із найчастіше згадуваних, протягом 2010 – 2012 років, питань як в українських, так і в польських ЗМІ, причому рівною мірою регіонального та центрального рівнів, є питання пов'язані із футбольним чемпіонатом, який Польща й Україна мали приймати, та прийняли у 2012 році. Відповідно, досить часто згадується тема співробітництва країн у контексті спільної підготовки до Євро – 2012. В цьому плані прикордонні ЗМІ роблять наголос на візових питаннях та прикордонному співробітництві, яке передбачає розбудову пунктів пропуску на польсько-українському кордоні [500].

Постійною за згадуванням в ЗМІ на Західній Україні та в Східній Польщі є тема транскордонного співробітництва, яка, також, впливає з фактору географічної близькості. Щодо даної тематики, то на українсько-польському прикордонні зустрічаються діаметрально різні репортажі: від викриття недоліків ТКС, критики, так і формування ЗМІ сталого позитивного стереотипу співробітництва по програмі «Україна – Польща – Білорусь».

Найгостріші дискусії та найбільш різкі оцінки преси як української, так і польської, були присвячені спірним історичним питанням українсько-

польських відносин. Але, якраз у цьому випадку українські та польські ЗМІ зайняли діаметрально протилежні позиції в оцінці перебігу подій.

Для порівняння кола проблем, що цікавлять регіональні ЗМІ, проаналізуємо образ Республіки Польща в ЗМІ Донецької області. Серед найбільш згадуваних тем у 2010 – 2011 роках в Донецьких ЗМІ є: співпраця України та Республіки Польща в рамках Євро – 2012, регіональне співробітництво Донецька та польських воєводств, смоленська катастрофа, візовий режим та міграція, євроінтеграція.

Як зазначає з цього приводу О. Грищенко, кожне окреме видання обирає для себе пріоритетні для висвітлення теми, в той час, як інші – ігноруються. Крім цього, помітна певна ідеологічна спрямованість видань, згідно з якою можна умовно розділити всі ресурси на 3 групи: перша група – проросійські, друга – проукраїнські з прихильним ставленням до Польщі; третя – видання, що дотримуються офіційної державної позиції щодо Польщі [222]. Аналіз тематики регіональних ЗМІ як заходу, так і сходу України переконливо свідчить, що головний лейтмотив інформаційних сюжетів – це міждержавне співробітництво. Не прослідковується особливої різниці і в тематиці польських ЗМІ, будь то регіональні чи загальнодержавні.

Однак, досить великою є різниця між регіональними та загальнодержавними ЗМІ в плані особливостей висвітлення польсько-українських взаємовідносин. Наприклад, центральні видання («Політика і час», «Дзеркало тижня», «День» – з українського боку, та «Polityka», «Gazeta Wyborcza», «Wprost» – польського) підходять до цього питання зважено, підтримуючи урядову лінію, вдаються до поглибленого аналізу, порівняльних оцінок тощо. А от регіональна преса доволі часто буває досить емоційною в оцінках, з помітними настроями місцевого населення і таке інше [568, 132].

Загалом, в інформуванні про українсько-польські відносини беззаперечним лідером є друковані ЗМІ. Однак, як свідчить статистика більшість осіб дуже мало читає, або не читає взагалі газети та часописи, а

отримує інформацію переважно з радіо, телебачення чи електронних ЗМІ [311, 161]. То ж, значна частина інформації не доходить до широкого загалу.

Спільною проблемою для українських та польських регіональних ЗМІ є той факт, що більшість із них не мають постійних кореспондентів, ані експертів з проблем сусідньої держави (виняток становлять центральні ЗМІ). Тому досить частим явищем є публікація матеріалів, які не дають ґрунтовного аналізу та вичерпної інформації, а швидше є даниною потребам не надто вибагливих читачів, чи певним стереотипам. Серед актуальних проблем слід виділити й відсутність діалогу між ЗМІ Польщі та України на державному рівні. Широкі дискусії переважно або розминаються у часі, або існують паралельно. До проблем ЗМІ слід також віднести: асиметрію інформаційних потоків, незнання мови, брак коштів, відсутність зацікавлення читачів, і, як наслідок, попиту на матеріали з життя сусідів [373, 359].

Проблема партнерства українських та польських ЗМІ стала предметом активного обговорення на першому засіданні Ради єврорегіону «Буг» у травні 1996 року. Зважаючи на важливу роль преси і телебачення у процесі поглиблення польсько-українського співробітництва, розглядалася можливість створення єдиного інформаційного органу асоціації. Було запропоновано його три види: єдина спільна українсько-польська газета «Єврорегіон «Буг»» і два варіанти журналу форматів А-3 і А-4, проте, рішення з цього питання так і не було прийняте і тому з весни 1996 року польська сторона самостійно, за підтримки міжнародного агентства «Ізан-прес», розпочала випуск журналу «Єврорегіон-прес» [505, 423]. Крім того, українські та польські журналісти з того ж таки 1996 року розпочали регулярний обмін делегаціями кореспондентів для вивчення досвіду роботи, організовували «круглі столи», семінари, наради.

Особливо плідною виявилася взаємодія регіональних газет «Волинь» і «Тигоднік Хелмські», які уклали між собою угоду про взаємну співпрацю. Першим результатом таких домовленостей став випуск спільної обмінної сторінки-вкладки «Єврорегіон «Буг»». Згадані часописи провели ряд спільних

акцій благодійного характеру під умовними назвами «Автобуси надій». Завдяки журналістам міжнародного значення набув захід «Коляска для інваліда».

Оцінюючи роль засобів масової інформації в розвитку та розширенні польсько-українських взаємин, слід найперше відмітити їх активну участь у процесі гармонізації добросусідських відносин між країнами загалом, та поглиблені гуманітарних взаємин, зокрема. Саме завдяки зусиллям ЗМІ в суспільствах формується позитивний імідж держави-сусіда, стають зрозумілими національні цінності сусіднього народу. Завдяки продуманій та скорегованій позиції ЗМІ, в польсько-українських стосунках вдалося уникнути загострення міжнаціональних суперечок, згладити гострі кути спільної історичної спадщини.

Поінформованість про державу-сусіда є невід'ємною складовою польсько-українських міждержавних взаємин і саме ця поінформованість слугує підвалиною культурно-мистецькій співпраці Республіки Польща та України, адже сприйняття та розуміння культури сусіднього народу не можливе без знання його історії, особливостей життя та менталітету.

Досвід співпраці переконливо свідчить, що з'явилася й успішно розвивається нова система міжнародних відносин, яка створює усі передумови для гармонійного поєднання національних інтересів кожної із країн з європейськими та світовими культурними цінностями. Двостороння культурна співпраця створює сприятливий ґрунт для розвитку інтеграційних процесів входження України в світовий культурний простір.

Взаємне збагачення та зближення культур – важлива закономірність духовного й культурного розвитку. Це особливо помітно на прикладі польсько-українських культурних зв'язків, адже завдяки найрізноманітнішим контактам вони постійно розширюють та збагачують міждержавні взаємини.

Молодь найбільш інтернаціональна суспільна група за своїм характером, оскільки для неї часто є головними цінності, які виходять поза межі національної приналежності і саме тому вона є оптимальним об'єктом для впливів і здатна швидко змінювати та коректувати свій світогляд. З утворенням

незалежної України, в умовах побудови нової відкритої демократичної держави перед владою постало завдання переглянути та по-новому скоригувати молодіжну політику. Її було визначено одним із пріоритетних напрямків системної діяльності держави у відносинах з молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється у законодавчій, виконавчій та судовій сферах і ставить за мету створення політичних, правових, соціально-економічних та організаційних умов для інтелектуального, культурного та фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу, в тому числі на міжнародній арені.

Статистика свідчить, що конфлікти, які виникають на національному ґрунті, демонструють, що молодь найактивніше та найвойовничіше вступає у них, тобто захищає «національні інтереси», «національну спадщину» [311, 174]. Звідси висновок, саме молодіжні контакти великою мірою впливають на формування чи зникнення стереотипів у суспільствах. Отже, значення та роль молодіжних контактів між сусідніми державами важко переоцінити.

Перша Угода, що стосувалася молодіжної співпраці в історії польсько-українських взаємин, була укладена Урядом Республіки Польща та Урядом УРСР про співробітництво молоді і молодіжні обміни 22 червня 1991 року [113]. Цей документ суттєво урізноманітнив форми молодіжних контактів, співпраці й обмінів школярами, студентами, молодими робітниками, членами молодіжних товариств та організацій. Вона визначила засади молодіжних контактів, закладаючи правовий принцип безпосередніх домовленостей молодіжних організацій, товариств, шкіл, вузів і ін.. організацій, що ведуть роботу з молоддю.

Наступними законодавчими актами, прийнятими Українською державою щодо розв'язання молодіжних проблем, в тому числі й міжнародного характеру стали: Декларація про загальні засади державної молодіжної політики в Україні від 15 грудня 1992 року [68] та Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді України» від 5 лютого 1993 року [93].

Починаючи з першої половини 90-х років ХХ століття, молодіжні контакти суттєво поживалися. Постійною стала практика проведення

молодіжними організаціями Польщі та України, особливо у прикордонних регіонах, спільних семінарів, конференцій, турнірів тощо. Репрезентантом багатоспекторного співробітництва між молодіжними громадськими організаціями, з українського боку, є створений у 1992 році Український національний комітет молодіжних організацій, до якого входять понад шість десятків всеукраїнських і 450 молодіжних організацій регіонального рівня. Окрім того, створено Молодіжний польсько-український форум, головною метою якого є реалізація проектів двостороннього співробітництва, зокрема по лінії транскордонної і прикордонної співпраці молоді сусідніх народів.

Активно співпрацює молодь Польщі та України у справі відновлення та опіки над могилами вояків УПА у Польщі. Плідною є взаємодія Пласту та об'єднання харцерів Польщі. Проте, згадана співпраця існує переважно за рахунок фінансування приватних і політичних фондів, до того ж, кількість осіб, безпосередньо залучених до співробітництва, є незначною.

Регіональне співробітництво молоді прикордонних регіонів України та РП здійснюється в рамках кількох молодіжних проектів. Так, у листопаді 1996 року молодіжні організації Львівщини, Волині та Польщі започаткували новий проект «Молодь єврорегіону «Буг»». Активну участь в реалізації цього проекту приймають Польсько-український форум і фундація «Новий став» з Люблина, Українсько-польський форум молоді імені В'ячеслава Липинського з Луцька та інші. У 2006 – 2008 роках, як складові проекту, відбувалися читання, присвячені пам'яті В. Липинського та іншим видатним сподвижникам української та польської історії, зустрічі молодих журналістів, вчених, митців. Стало доброю традицією проводити «Лицарські турніри» у Луцькому замку та інше.

Волинь стала одним із регіонів, де найчастіше проходять українсько-польські молодіжні зустрічі, форуми, фестивалі. Прикладом цього може слугувати міжнародний форум молоді прикордонних регіонів, що проходив у Луцьку 9 – 11 січня 1999 року. Метою зустрічі стало визначення шляхів подальшої взаємодії між молодіжними об'єднаннями двох держав та

вироблення програми їх безпосередньої співпраці під назвою «Молодь єврорегіону «Буг» – на рубежі держав на рубежі століть». З-поміж інших питань, що розглядалися на форумі, учасниками було прийнято звернення до Ради єврорегіону «Буг», яке містило прохання частіше залучати до діяльності транскордонної асоціації молодих висококваліфікованих спеціалістів [535].

Виразною рисою молодіжних обмінів є наявність потужного пласта неприбуткових неурядових організацій (НУО). Тенденція до розповсюдження НУО на українсько-польському прикордонні простежується від початку 90-х років ХХ століття. Знаковим у цьому плані став 1992 рік. Саме тоді було прийнято Закон «Про об'єднання громадян» [88] та Декларацію «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» [68]. Прийняття згаданих документів призвело до зростання кількості громадських, у тому числі дитячо-юнацьких організацій. Відслідкувати динаміку їх розвитку досить важко, оскільки відсутні офіційні дані про існування товариств із статусом місцевих (міських, районних). Втім, саме вони залишаються найпоширенішими у прикордонних регіонах обох держав.

Важливим напрямом співпраці у молодіжній сфері стали регулярні навчання основ демократії та підготовка лідерів нового покоління, організовані для молоді Польщі та України, які стали традиційними з другої половини 90-х років ХХ століття. З польського боку цю співпрацю започаткували Фондація суспільно-політичних ініціатив, Консорціум організацій «Академія місцевого розвитку», з українського – Український національний комітет молодіжних організацій (УНКМО), Всеукраїнська спілка молодіжних організацій (ВУСМО), Консорціум організацій регіонального та місцевого розвитку [426, 291].

Характерно, що усі вони прагнуть до певної міри уніфікувати свої програми, надати їм вигляду систематичних стажувань, впроваджуваних за єдиною схемою. У ролі наставників та модераторів цих заходів у Польщі найчастіше виступають представники місцевої влади, бізнесмени, активісти НУО. Результатом співпраці стало розроблення 16 проектів розвитку місцевого

самоврядування, зокрема таких, як «Академія місцевого розвитку в Україні», «Польсько-американсько-українська ініціатива про Співпрацю (ПАУСІ)», «Розповсюдження в Україні успішного польського досвіду з менеджменту малого та середнього підприємництва» та інші.

Проте, польсько-українські відносини у молодіжній сфері мають і чимало прогалин та проблем. Серед них, в першу чергу, слід виділити недостатність коштів для розвитку молодіжної співпраці. Державні кошти, практично зовсім не надаються, а фінансування йде, головним чином, по лінії національних організацій та іноземних фондів, як уже зазначалося вище. Українці більш охоче відвідують Польщу, у той час, як польська молодь дуже мало (і часто неохоче) відвідує Україну. За даними часопису «І», фонди, що підтримують польсько-українську молодіжну співпрацю, орієнтуються здебільшого на елітну молодь, а тому кількість учасників молодіжних обмінів є досить незначною. Коло осіб, які брали участь у спільних семінарах, молодіжних обмінах, форумах, товариських зустрічах замикається на певній категорії людей [152, 15].

Ще однією негативною тенденцією, з нашої точки зору, є той факт, що чиновники (як України так і Польщі) досить часто статистику приватних та політичних фондів (головним чином іноземних) використовують для ілюстрації власної діяльності щодо реалізації міждержавної молодіжної співпраці. Тому ця статистика досить часто суперечлива й далеко не повна.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що співпраця Польщі та України у сфері молодіжної політики реалізовується через мережу національних та міжнародних неурядових організацій. Як свідчать численні факти, молодіжні обміни є однією із важливих граней польсько-українських гуманітарних взаємин. Головними аспектами співробітництва у молодіжній сфері є залучення молодого покоління до політичного життя сусідніх країн, підтримку євроінтеграційних ініціатив молоді. Через цю сферу гуманітарного співробітництва відбувається самореалізація творчих, духовних і соціальних інтересів молодих людей обох країн.

Важливою частиною молодіжного співробітництва є спорт і фізична культура. Основу нормативно-правової бази польсько-української співпраці у сфері спорту та фізичної культури становить Угода між Державним комітетом з фізичної культури і спорту України та Державною адміністрацією у справах фізичної культури та туризму Республіки Польща про співробітництво та обміни у галузі спорту, підписана 10 жовтня 1996 року [112]. Зазначена Угода дозволяє розвивати двосторонню співпрацю між державними спортивними адміністраціями на національними спортивними федераціями.

У травні 2005 року між Міністерством України у справах молоді та спорту і Міністерством національної освіти та спорту Республіки Польща було підписано Меморандум взаєморозуміння зі співробітництва у сфері фізичної культури і спорту [98]. Цим документом передбачається розвиток польсько-українського співробітництва в галузі фізичної культури та спорту, як на рівні державних спортивних відомств, так і на рівні національних федерацій з видів спорту, професійних спортивних клубів та вищих навчальних закладів. Представники державних та громадських спортивних інституцій України і Польщі плідно співпрацюють у міжнародних організаціях, зокрема, у відповідних структурах Ради Європи та федераціях з видів спорту, часто виступаючи зі спільних позицій. Перш за все, це стосується боротьби з вживанням допінгу в спорті.

Україна і Польща беруть активну участь у розвитку руху «Спорт для всіх» та руху «Спорт інвалідів», розвитку регіонального співробітництва, зокрема, це стосується ініціатив обласних і воєводських спортивних організацій та клубів, направлених на розвиток багатосторонньої співпраці.

Згідно з Єдиним календарним планом спортивних заходів, українські спортсмени беруть участь у міжнародних змаганнях, які проходять на території Польщі. Зокрема, з січня по травень 2012 року спортивні команди України брали участь у навчально-тренувальних зборах та змаганнях з бадмінтону, баскетболу, боксу, боротьби греко-римської, велоспорту, веслування на байдарках, водного поло, художньої гімнастики, дзюдо, кінного

спорту, кульової стрільби, фехтування, шах, шашок та інших видів спорту. Так само польські атлети беруть участь у міжнародних змаганнях, що організовуються в Україні [539].

Українські та польські спортивні органи влади сфери спорту активно співпрацювали в рамках спільної підготовки до Євро – 2012. Так, за сприяння Держмолодьспорту та Міністерства спорту Республіки Польща було організовано футбольний турнір між українською та польською командою будівельників, які зводили об'єкти до Євро – 2012. Перший матч відбувся 15 жовтня 2011 року на новозведеному стадіоні «PGE Arena» в м. Гданськ, який завершився перемогою української команди.

Вдало відбулася реалізація спільного проекту Ради Європи та УЄФА «Посилення безпеки на Євро – 2012» у Польщі та Україні за підтримки Організації з питань безпеки на місцях проведення спортивних змагань (Велика Британія), в якому Державна служба молоді та спорту взяла активну участь. Метою проекту було надання консультативно-технічної та експертної підтримки Польщі й Україні в розробці та імплементації систем і процедур безпеки відповідно до європейських стандартів проведення таких чемпіонатів.

Співпраця між Україною та Польщею у справі спорту та фізичної культури є невід'ємною частиною міждержавних взаємин. Найяскравішим прикладом такого співробітництва є спільне проведення Україною та РП футбольного чемпіонату «Євро – 2012». Такий масштабний футбольний чемпіонат вперше проходив на теренах Східної Європи, а тому Україна та Польща з усією відповідальністю підійшли до підготовки та проведення найбільшої спортивної події 2012 року. Можна сміливо стверджувати, що окрім видовищного футбольного свята, приймаючі країни здобули неоціненний досвід співпраці, налагодили різнопланові контакти [573, 402].

Великою подією в українсько-польському спортивному житті стало проведення «Українсько-Польського футбольного турніру університетських команд 2010 – 2012», що був організований з ініціативи Українсько-Польського центру НТУУ «КП», студентських організацій Варшавської та Київської

політехнік і Польської освітянської фундації «PERSPECTYWY» на виконання Меморандуму, підписаного 26 червня 2008 року.

Турнір проходив по чергово в Україні та РП, зокрема у містах, які готувалися прийняти футбольний чемпіонат «Євро – 2012». Зокрема, в 2010 році студентські футбольні матчі пройшли у Львові, Харкові, Донецьку та Києві, а у вересні 2011 року – в Познані, Вроцлаві, Гданську та Варшаві.

12 вересня 2011 року в аудиторії Сенату Варшавського політехнічного університету відбулася польсько-українська конференція «Через спорт до розвитку співпраці між вищими навчальними закладами та порозуміння у Європі». Головними питаннями, що обговорювалися на конференції, були підсумки футбольного турніру і перспективи поглиблення співпраці між вищими учбовими закладами України та Польщі у науковій і спортивній сферах. Після закінчення конференції її учасники дали спільну прес-конференцію.

Однією із важливих міжнародних спортивних подій є традиційний Українсько-Польський волейбольний фестиваль, що проводиться Студентською спілкою України. Фестиваль має свою історію, був започаткований в Україні 2002 році, і нині нараховує шість Міжнародних двосторонніх фестивалів, які по чергово походили в Україні та Республіці Польща: травень 2002 року – у Тернополі, травень 2004 – у Замості, червень 2006 року – у Луцьку, червень 2007 року – у Ярославі, червень 2008 року – в Одесі, червень 2009 року – у Кросно [275].

У прикордонних регіонах Республіки Польща та України частим явищем є проведення спільних спортивних заходів: спартакіад, турнірів, товариських матчів. Перелічені заходи сприяють зближенню сусідніх народів, налагодженню та зміцненню міжлюдських стосунків, подоланню негативних стереотипів минувшини.

Підсумовуючи, слід відзначити, що 90-х роках ХХ століття склалася договірно-правова база, яка регулює польсько-українські взаємини у досліджуваних сферах гуманітарного співробітництва. На початку ХХІ століття

вона була доповнена міждержавними угодами та договорами, які повністю відповідають міжнародним стандартам. Україна, багато в чому, запозичує польський досвід, а це у свою чергу наближує її до стандартів Європейського Союзу, а отже сприяє інтеграції.

4.3. Взаємодія в галузі культури та мистецтва

Роль окремих людей, представників двох націй, є чи не найвагомим фактором сучасних міждержавних відносин, добросусідських стосунків двох держав і народів. Саме міжлюдські стосунки визначають сьогодні суспільні стереотипи: поляка для українців, та українця для поляків, і саме крізь призми цих стереотипів сприймається сусідня країна, суспільство та формуються міждержавні відносини.

Налагодження та розширення стосунків між поляками та українцями сприймається обома суспільствами як свідчення політичного порозуміння та запорука сталості економічних відносин, культурна інтеграція. Разом з тим, міжлюдські стосунки є віддзеркаленням стану міжетнічних відносин. Безсумнівними є й факти певної упередженості, негативних стереотипів, які існують у свідомості українського та польського народів, породжених частими конфліктами та драмами історичної минувшини. І хоча на сьогоднішній день можна впевнено стверджувати, що на шляху подолання цих стереотипів зроблено чимало успішних кроків, однак, їх існування перешкоджає повному примиренню і порозумінню двох націй, навіть, незважаючи на здійснюване на найвищому рівні налагодження міждержавних відносин.

Зокрема, негативний стереотип українця прививався переказами про хмельниччину і гайдамаччину, підсилювався відносно свіжими подіями Другої світової війни та подіями на Волині середини 40-х років ХХ століття. А на західних теренах України образ сусіда-поляка викликає асоціації з утисками українців, коли на «східних кресах» другої Речі Посполитої закривалися українські школи, культурно-освітні заклади, руйнувалися православні церкви, нищилися селянські господарства під час пацифікації. У роки війни польське підпілля винищувало українську інтелігенцію, а нова повоєнна влада Польщі продемонструвала своє відношення до українців через акцію «Вісла».

В період тоталітаризму негативні стереотипи в обох народів по відношенню один до одного ще більше посилювалися через антипольську пропаганду в Україні і антиукраїнську в Польщі, зокрема шляхом фальсифікації історії. В свідомості поляків українці поставали «націоналістами» в самому негативному значенні цього слова, а отже, українці уявлялися найбільшими ворогами поляків і причиною усіх їх нещасть [287,11]. За даними соціологічних опитувань станом на 1991 рік 9% поляків з симпатією ставилися до українців, 38% відчували неприязнь, 53% – індіферентно [568, 130].

Сучасні польсько-українські стосунки, на жаль, ще не до кінця змогли здолати і відкинути усі негативні стереотипи в свідомості двох народів. Головні причини цього, на нашу думку, полягають у наступному: доволі важко переламати закоренілий у свідомості старшого покоління синдром упередженості, на це потрібно тривалий час, іноді, навіть, зміни поколінь; усталений негативний стереотип українця в Польщі підтримується різноманітними екстремістськими та націоналістичними групами і (окремими) публікаціями в пресі (щоправда, слід визнати, що їх сприйняття в польському суспільстві щораз меншає). Прикладом може слугувати діяльність «кресових» організацій в Перемишлі; існує певна недовіра щодо доброї волі іншої сторони у зміцненні співробітництва та дружніх відносин; для поляків прослідковується брак економічної та культурної привабливості України. РП ніколи не розглядала Україну, як фінансового чи технологічного партнера, радше всі сподівання Польщі були спрямовані в західному напрямку; для польського суспільства, переважна більшість якого сповідує католицизм, православ'я та греко-католицизм, духовна ситуація на Україні є чужою і незрозумілою, а тому релігійний чинник досить потужно впливає на суспільну свідомість.

Хоча, з іншого боку, історично Польща претендувала на роль опори християнства, а сьогодні її сприймають як посередника між західноєвропейською цивілізацією і Сходом Європи. В цьому сенсі Україна постає в свідомості поляків як держава, що захоплюється Польщею – державою західної цивілізації і добробуту [311, 159 – 160].

Щораз більше з'являється нових взаємопозитивних бачень та стереотипів. Так, наприклад, для нинішнього українця поляк асоціюється з економічними успіхами, вдалими реформами, добробутом, стабільністю. Для поляка українець – це добросовісний заробітчанин, гостинний і доброзичливий сусід, а Україна – стратегічний партнер. Помітною є тенденція до постійного зростання позитивного взаємсприйняття українцями поляків і навпаки. Зокрема, соціологічне опитування 2000 року в Україні засвідчило, що поляки є на третьому місці за прихильністю українців після росіян і білорусів [545, 7]. За період 2001 – 2010 років в Україні побільшало ти, хто сприймає Республіку Польщу як доброго сусіда, типовий поляк сприймається релігійною людиною і, водночас, підприємливою, про що також свідчать результати загальнонаціонального опитування «Сприйняття Польщі і поляків в Україні» [220, 19]. Врешті, за останні 20 років думка поляків про українців теж суттєво поліпшилася. Шаблон «західник – кривавий упашник, східняк – російський комуніст», характерний для мислення пересічного поляка півтори десятка років тому, відходить у небуття. Сьогодні Україна – це Андрій Шевченко, Віталій та Володимир Клички, Євро – 2012.

Подолання негативних стереотипів і формування нових, більш позитивних, сусідніх народів стосовно один одного є важливою складовою гармонійного розвитку гуманітарних взаємин. Інституційні складові гуманітарної взаємодії є досить різноплановими та багатограними і саме цей факт сприяє духовному зближенню двох народів, інтеграції двох культур.

Отже, міжлюдські взаємини в контексті польсько-українських відносин загалом, і у співробітництві в гуманітарній сфері відіграють і відіграватимуть у майбутньому досить важливу роль. Саме від них залежить успішне взаємне культурне проникнення та збагачення, гармонійний розвиток сусідніх народів, і, як наслідок, інтеграція обох суспільств в загальноєвропейський і світовий культурний простір.

Польсько-українські відносини, що формувалися протягом багатьох століть, поступово розширюють взаємодію між сусідніми народами. Чільне

місце у цьому процесі займають культурні зв'язки – один із найбільш масових, результативних і привабливих напрямків міжлюдського спілкування. Сьогодні співробітництво Польщі та України в галузі культури є одним із важливіших досягнень культурної політики обох країн. Адже, як відомо, культура є своєрідним дипломатом, який піднімає престиж держави, при цьому, не принижуючи іншої.

Є чимало свідчень того, що культурний обмін між українським та польським народами відбувався і в минулому. Однак, політичні державотворчі трансформації 80 – 90-х років ХХ століття надали йому нових імпульсів, вибудували нові концептуальні бачення значення та оцінок гармонійного співіснування культур сусідніх народів на основі розуміння взаємних культурних цінностей і долучення до культурних надбань один одного.

Як зазначає проф. В. Колесник, найбільш важлива та перспективна форма культурного співробітництва – це обмін делегаціями працівників культури і діячів мистецтва, професійними та самодіяльними художніми колективами та безпосередня участь в культурному житті сусідньої країни. Такі контакти, сприяють культурному взаємозбагаченню [348, 148].

Сучасна культурно-мистецька співпраця України та Польщі здійснюється за такими основними напрямками: гастрольна діяльність творчих самодіяльних і професійних колективів та окремих діячів культури (артистів, музикантів, композиторів, художників, письменників та ін.); проведення фестивалів, днів культури, виставок, кінопоказів, театральних гастролей.

На початку 90-х років ХХ століття було сформовано схему культурного співробітництва між двома країнами, яка і сьогодні витримується у міждержавних взаєминах. Наприклад, у документі «Польсько-українське культурне співробітництво» основними напрямками культурних взаємин визначено: проведення «Днів польської культури в Україні» та «Днів української культури в Польщі»; організація фестивалів кіно, музики, літератури; проведення днів драматургії; співпраця у галузі театру, естради; презентації книг [55, арк.. 83 – 84].

Починаючи з 1991 року, Дні української культури в Польщі та Дні польської культури в Україні стали регулярним явищем. Так, наприклад, Дні української культури проходили в Польщі 6 – 8 грудня 1991 року. Вони мали досить насичену програму: в Ягелонському університеті у Кракові відбувся вечір, присвячений духовній спадщині Київської Русі, відбувалися зустрічі українських та польських студентів, екскурсії по історичних місцях старовинного Кракова. На вечорі релігійної музики в Галереї українського мистецтва виступили художні колективи з України. В рамках Днів культури проходив відкритий семінар «Майбутнє польсько-українських відносин», висловлювалися цікаві пропозиції і завдання для вчених, творців культури, видавців, політичних, суспільних і релігійних діячів. Учасники заходів мали можливість взяти участь у богослужіннях за греко-католицькими та православними обрядами. Крім того, проводилися зустрічі з митцями, аматорами малярської виставки зі Львова, перегляд молодіжних та студентських творчих робіт з Польщі та з-за кордону.

У вересні 1993 року Дні Волині проходили у Варшаві. В межах свята у приміщенні етнографічного музею експонувалася виставка «Волинський народний одяг», яку представив Волинський краєзнавчий музей, відбувалися виступи відомих артистів та ансамблів області, проходив показ фільмів.

На високому рівні Дні польської культури в Україні проходили в Києві 26 – 31 жовтня 1995 року. Урочисте відкриття Днів відбувалося в кінотеатрі „Україна”. Програма була доволі різноманітною та насиченою. Паралельно у Кракові відкрилися Дні молоді Львова, які були представлені мистецькими колективами Центру творчості дітей та юнацтва Галичини та іншими [391, 112].

19 – 20 жовтня 1996 року проходили Дні польської культури в Луцьку. В рамках заходу було влаштовано виставку літератури (по закінченні Днів культури всі книжки передано в дар Волинському університету імені Лесі Українки). В кінотеатрі «Промінь» проходив «польський кіно марафон». На сцені народного дому «Просвіта» виступали дитячі та самодіяльні ансамблі Холмщини й аматорські колективи волинських товариств польської культури

[418, 138]. З того часу Дні польської культури щорічно проводяться у Луцьку, а Дні української культури – в Люблині.

У містах Польщі, що знаходяться на Балтійському узбережжі – Сопоті, Гдині, Гданську в період 5 – 14 вересня 1998 року проходили Дні України, що вже стали традиційними. Польські глядачі мали змогу ознайомитися з художніми виставками, відвідати виступи фольклорних колективів, послухати солістів Одеського театру опери та балету. Організатори провели кілька конференцій і дружніх зустрічей.

Ще однією із важливих форм добросусідських відносин є гастрольна діяльність самодіяльних та професійних творчих колективів сусідніх країн. Такий культурний обмін можна вважати одним із конкретних кроків по реалізації Указу Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу», в якому наголошується, що інтеграційний процес у напрямі культури полягає у «поширенні власних культурних здобутків. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності» [121, 33]. У цьому напрямі, зокрема, варто відзначити щорічне проведення у Львові та Луцьку – Днів Європи (у травні місяці) [360, 152].

У 1991 році на гастролях у РП побувала заслужена капела бандуристів «Кобзар» з Тернопільської області, самодіяльний хор «Надбужжя» Сокальського району Львівської області, ансамбль бандуристів Самбірської дитячої музичної школи «Писанка» та фольклорний ансамбль «Колосочки», оркестр народної музики «Буковина» і ансамбль танцю «Юність» з Чернівців.

Протягом останніх років на Люблинщині та Холмщині гастролювали ансамблі танцю «Волинянка» та «Волиняночка», джазовий колектив «Диксиленд – бенд», камерний хор «Оранта» з Луцька, народний ансамбль пісні і танцю України «Колос» з Торчина, ряд інших художніх колективів. Натомість, на Волині та Хмельниччині виступали ансамбль танцю університету імені Марії Складовської-Кюрі з Люблина, ансамблі пісні і танцю Холмського, Грубешовського будинків культури та багато інших.

Вдалося налагодити постійні зв'язки між виконавцями класичної музики з Волині та Польщі. Протягом 1996 – 2000 років періодично відбувалися гастролі учнів луцьких музичних шкіл, Волинського державного училища культури і мистецтв у Польщі [418, 138]. У відповідь польські естрадні групи теж гастролювали у сусідів. У 1992 році у Чернівцях з концертами виступив вокально-інструментальний ансамбль «Ліберо» та оркестр поп-музики «Геа» з Республіки Польща. Львів приймав оркестр Варшавського камерного оперного театру.

1994 рік позначився гастролями великої кількості виконавців класичних творів. Зокрема, в Україні виступав диригент Я. Пшибільський, музичний гурт «Старопольська лютня» та співачка Г. Мадейська-Пільхова. У цьому ж році з гастролями відвідав РП український дует «Писанка», Львівський дитячий камерний оркестр під керівництвом О. Трунько [44, арк., 34]. У різні роки в Польщі гастролювали також львівська група «Пікардійська терція», співачка І.Шинкарук, Харківський культурний центр „Нова сцена”, рок-колектив «ФоаХока», народний ансамбль танцю «Карпати» з Івано-Франківська та інші.

Волинська область має тісні культурні контакти з Лодзьким воєводством. Так, у вересні 2011 та 2012 років творчі колективи Волині приймали участь у дев'ятій та десятій регіональних воєводських ярмарках, де виступили з концертними програмами, популяризуючи волинський фольклор [15].

Гастрольні поїздки не лише дають можливість ознайомити сусідній народ з національними мистецькими надбаннями та традиціями. Вони допомагають краще зрозуміти сусідів, сприяють налагодженню тісних міжлюдських контактів як між артистами, музикантами, митцями, зокрема, так і між пересічними громадянами, загалом. Важливість гастрольної діяльності у справі налагодження добросусідства та взаєморозуміння між двома націями важко переоцінити, адже саме через гастрольні поїздки відбувається не лише репрезентація власного мистецтва, але й ознайомлення з життям, побутом та культурою сусідньої країни, а отже – духовне зближення двох народів. В силу своєї багатоплановості й можливості спілкування з широкою аудиторією

гастролі займають одне із найважливіших місць у культурному діалозі країн [569, 19].

Аналізуючи гастрольну діяльність українських та польських митців, можна зробити кілька узагальнень, зокрема: протягом 90-х років ХХ – початку ХХ століття в гастрольній діяльності відбувалися підйоми та спади, особливо активною вона була в першій половині 90-х років ХХ століття; найактивнішу участь в гастрольному обміні приймали колективи прикордонних регіонів – Волинської, Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької, Хмельницької областей та м. Києва; найчастіше приймали гастролі Львів, Луцьк та Київ – з українського боку, а також Варшава, Люблин, Холм, Краків – з польського; сільська місцевість України та Польщі практично не була охоплена гастрольною діяльністю; гастролі українських та польських колективів незмінно викликали високу [269, 19 – 20].

Пізнання через культуру поступово стає масовим, епізодичність гастролей гармонійно доповнюється фестивалями, через які широкі маси населення долучаються до культури сусідніх народів. З 1991 року помітна тенденція до підвищення активності у сфері організації фестивалів в Україні. Як свідчить статистика, їх кількість постійно зростала з одного у 1991 році до шести у 1994 та 1995 роках. Піком фестивальної активності став 1997 рік, коли на Україні було проведено 10 фестивалів. 1998 та 1999 роки ознаменувалися невеликим спадом – до дев'яти та восьми фестивалів відповідно [48, арк..174]. У наступні роки їх кількість залишається на рівні 1999 року.

У Республіці Польща фестивальна діяльність розвивається не так активно, як в Україні і являє собою чергування як підйомів (1993, 1995 та 1997 роках), так і спадів (1994, 1998 – 2001 роках). У 2002 році спостерігається активізація культурних взаємин між сусідніми країнами. Великий резонанс викликав проведений IV Фестиваль польської культури на Україні, що в період 24 жовтня – 9 листопада проходив у Львові, Києві, Одесі та Харкові [50, арк. 7]. Серед найпомітніших подій польсько-української культурної співпраці у 2002 році слід віднести також відкриття музею Й. Словацького у м. Кременці

(вересень), а також проведення робіт по реконструкції замкового мосту у м. Кам'янець-Подільському [705, 317].

Головним ініціатором культурних заходів, на початку нового тисячоліття, виступає Інститут Польщі у Києві. Це третя (після Москви та Мінська) культурна установа, створена за ініціативи Республіки Польща, яка взяла на себе організацію та координацію численних культурних імпрез в Україні [8, арк.. 230]. Будучи створеним у 1999 році, Інститут Польщі у Києві [802, 190] уже в новому тисячолітті розгорнув активну діяльність по організації різноманітних виставок, зустрічей та популяризації польської культури. Наприклад, вже у 2000 році, ним було організовано ряд імпрез у Києві, Вінниці, Житомирі, Львові, Тернополі, Харкові, Сімферополі та інших містах [803, 237].

Умовно, проведені фестивалі можна поділити на кілька груп за характером учасників: дитячі та молодіжні, фольклорні, церковні, музичні, фестивалі народних колективів, старовинної та камерної музики, фестивалі національних культур. Фестивалі, як правило бувають приуроченими до різних ювілейних дат, днів видатних особистостей, окремі з них стали постійними.

Так, наприклад, мистецькою візитівкою Волині є Міжнародний фестиваль «Поліське літо з фольклором», який щоліта проводиться у Луцьку. Польські колективи є його постійними учасниками. Завдяки цьому фестивалю Україна увійшла до всесвітнього проекту «Фольклорна дорога – 2000» в рамках програми ЮНЕСКО [399]. Серед щорічних фестивалів слід відмітити також музичні фестивалі «Київ. Музик. Фест» та «Віртуози».

Як заходи світового рівня трактуються по обидва боки кордону патронувані керівництвом євро регіону «Буг» міжнародні фестивалі «Музичні діалоги над Бугом», «Різдвяна містерія», «Поліське літо з фольклором». За географією своїх учасників та за своїм значенням вони від початку виходили за рамки євро регіону, підкреслюючи у такий спосіб його інтеграційну спрямованість [418, 138].

Серед дитячих фестивалів можна виділити фольклорний дитячий фестиваль, що проходив у Сумах в 1991 році за організаційної підтримки Міністерства освіти України, Всеукраїнської музичної спілки та Міністерства у справах молоді. Дитячі колективи з Польщі щорічно приймають участь в уже згаданому вище фестивалі «Поліське літо з фольклором» та фестивалі «Берегиня», незмінним місцем проведення якого є місто Луцьк. Дитячі колективи з України неодноразово приймали участь у традиційному фестивалі дитячої творчості в містечку Кошалін (Польща). Серед молодіжних фестивалів можна виділити «Дні молоді Кракова у Львові» (січень 1995 року) та студентський фестиваль «Лесина пісня» (травень 1996 року).

Як приклад фестивалів, приурочених до святкування днів видатних особистостей, розглянемо фестиваль, який відбувався на знак вшанування 185 річниці з дня народження Ф.Шопена, що проходив у березні 1995 року в Запоріжжі. Крім конкурсу на краще виконання творів композитора, у рамках фестивалю відбулася науково-практична конференція «Творчість Ф.Шопена та мистецтво епохи романтизму» [50, арк.. 74].

Прикладом церковних фестивалів може слугувати фестиваль церковної музики, що проходив у 1993 році в містечку Хайнука, розташованому на кордоні Польщі, України та Білорусі. В заході прийняли участь близько 50 творчих колективів з 16 країн [391, 130].

Яскравою сторінкою українсько-польських культурних взаємин стало проведення у Львові Першого фестивалю польської культури з 5 по 10 жовтня 1996 року. Цей фестиваль став своєрідною естафетою, продовженням традиції, започаткованої фестивалями української культури, які з 1983 по 1993 роки відбувалися у Сопоті (РП) [47, арк..68].

З вересня 2009 року розпочалася українсько-польська співпраця між організаторами фестивалів, зокрема традиційного для Волині музичного фестивалю «Стравінський та Україна» та польського музичного фестивалю імені О. Тасмана. Організатори фестивалю – управління культури і туризму облдержадміністрації та Волинська обласна філармонія. З 13 по 20 червня цей

фестиваль проходив в Устилузі та Луцьку. У програму фестивалю було включено концерт творів О. Тасмана, який виконували гості з Республіки Польща [17; 392]. У 2011 році польські митці взяли участь в традиційному музичному фестивалі на Волині. Цього разу він проходив у Володимирі-Волинському [14].

16 – 17 вересня 2011 року у Києві проходив українсько-польський фестиваль альтернативної музики. Його організатором виступив Артистичний Центр з Вроцлава. Його учасники мали можливість ознайомитися з польською та українською авангардною музикою. В межах фестивалю демонструвалися, також польські фільми. Фестиваль набув великого резонансу, широко обговорювався музичними критиками, журналістами [604].

Упродовж 2011 року тільки у Луцьку відбулося три українсько-польські джазові фестивалі «Музичні діалоги над Бугом», «Джаз безт», «Art Jazz Cooperation – 2011» за підтримки Консульства Республіки Польща у Луцьку. У березні того ж року відбулася імпреза, присвячена видатному польському поетові Ч. Мілошу, фотовиставка та кінофестиваль польського кіно [606].

З 2 червня до 1 липня 2012 року у Києві проходив українсько-польський фестиваль «Земля козаків». Знаковим є те, що цей фестиваль проходив паралельно з футбольним чемпіонатом «Євро – 2012», який спільно приймали Польща та Україна. В рамках фестивалю відбувалося кінно-каскадерське шоу, лицарські турніри, виступи фольклорних колективів обох країн, проходили майстер-класи з танців та козацьких ремесел. Фестиваль став важливим доповненням до культурної програми в рамках «Євро – 2012».

8 вересня 2012 року у Лодзі проходив фестиваль «Душа Сходу» [19]. Учасниками фестивалю були українські та білоруські фольклорні колективи. Волинь, наприклад, представляли співачка А. Опейда та дует «Душа Волині».

Активна співпраця у досліджуваний період розгорнулася й між музеями. Наприклад, Державний природничий музей НАН України у Львові в період 1997 та 1998 років тісно співпрацював з Окружним музеєм імені Я.Мальчевського з польського міста Радом. Серед найпомітніших подій

співпраці слід виділити виставку «Клейноди колекції ординації Дідушинських зі Львова». В 1998 році її експонували у трьох містах Польщі. Організацією виставки займався Радомський Окружний музей [558, 94].

Не менш активно розвивалося співробітництво Польщі та України в галузі виставкової діяльності. Виставки книг організовувалися за посередництвом бібліотек, видавництв, університетів. З успіхом проходили мистецькі виставки українських та польських художників, фотовиставки, музейні експозиції. За посередництвом спільних виставок налагоджуються активні контакти між митцями обох країн. Так, наприклад, Львівська академія мистецтв налагодила тісну співпрацю з Інститутом історії мистецтв у Лодзі. Таким чином, виставкова діяльність також є невід'ємним елементом культурної взаємодії двох народів. За її посередництвом формується образ країни-сусіда, розширюється кругозір глядачів.

Доповненням до гастрольної, фестивальної та виставкової діяльності є двостороння співпраця в галузі кінематографу та театрального мистецтва, що також активно формують уявлення про особливості менталітету, культуру народу. Завдяки своїй масовості саме кіно залучає все більшу кількість людей до культурно-національної скарбниці сусіднього народу. В силу своєї комунікативності і доступності, кіно та телебачення все частіше стає сферою взаємовигідної співпраці.

Кінематографісти Польщі та України спільно організовували та приймали участь у різноманітних фестивалях. Зокрема, польські кіномитці брали участь у фестивалях на Україні анімаційних фільмів «Крок», а також фільмів в рамках кінофестивалю «Молодість». Фільми українських режисерів неодноразово займали призові місця на Краківському фестивалі короткометражок [43, арк..63].

Багатим на кіно-події в українсько-польському культурному обміні став 1995 рік. У квітні цього року відбувся студентський міжнародний кінофестиваль «Пролог», який проходив у Будинку кінематографістів України. В кінці року, за сприяння Посольства Республіки Польща в Україні,

Міністерства культури і мистецтв Республіки Польща, Міністерства культури та мистецтв України, було започатковано Фестиваль українських фільмів у Польщі (став щорічним), який відбувається у польських містах Гдиня, Сопот та Гданськ. Художнім керівником фестивалю був Є. Гофман – відомий польський режисер.

Важливим кроком на шляху взаємного зближення культур стало створення у 1998 році спільної польсько-української фірми «Studio C2 Cinema Ukraina», метою діяльності якої стало відновлення польсько-українських зв'язків та пропагування сучасного польського мистецтва в Україні, а українського – в Польщі. Головними напрямками діяльності фірми є проведення кінематографічних проєктів, розвиток рекламно-поліграфічної галузі та шоу-бізнесу. Прикладом діяльності фірми став прем'єрний показ у лютому 1999 року в Будинку кіно стрічки відомого польського кінорежисера Ю.Махульського «Кіллер».

Яскравим прикладом польсько-української співпраці у галузі кінематографу є спільний фільм «Вогнем та мечем». Сторінки української та польської історії покладені в основу стрічки Є. Гофмана, що випущена в 1999 році [182]. 8 лютого у Варшаві пройшла прем'єра цієї картини, на якій виступив відомий український актор Б. Ступка, що знявся у головній ролі. У Києві прем'єра відбулася 23 жовтня 1999 року. Фільм може слугувати на лише прикладом плідної співпраці українських та польських кіномитців, але й взірцем вироблення узгодженого, прийняттого для обох народів погляду на історичну минувшину. Завдяки режисеру Є. Гофману вдалося згладити гострі кути та антиукраїнські мотиви відомого роману Г. Сенкевича.

В жовтні 1999 року відбулася ще одна важлива подія у культурному житті України та РП – проведення міжнародного фестивалю акторів кіно «Стожари». На фестивалі працювало два журі: акторське та критиків. Переможцям були вручені нагороди – кришталеві дзвони.

З 2000 року за підтримки Посольства Республіки Польща в Україні, Міністерства культури і мистецтв Польщі, Міністерства культури та мистецтв

України започатковано проведення «Днів польського кіно в Україні». Так, 11 – 18 квітня 2012 року в Україні проходив сьомий кінофестиваль «VII Днів польського кіно». В рамках кінофестивалю українські глядачі мали можливість познайомитися з кращими фільмами польського кінематографу. Демонстрація фільмів відбувалася в Києві, Львові, Чернівцях, Сімферополі та Одесі [249].

Важливою ланкою культурної взаємодії у сфері кінематографії є також документальне кіно, яке користується великим попитом в обох країнах. 4 березня 1999 року у Києві проходила прем'єра документального фільму режисера та сценариста Є. Любаха «Нелегке братерство», в якому розповідається про одного з фундаторів УНР С. Петлюру та його альянс на початку 20-х років XX століття з Ю. Пілсудським. Фільм було знято за ініціативи редактора паризької «Культури» Є. Гедройця й під патронатом Президента Республіки Польща А. Кваснєвського. У створенні стрічки приймали участь вчені з Києва та Львова. Кінопрем'єра викликала велике зацікавлення та гучний резонанс. На першому показі були присутні представники державних, громадських організацій України та Республіки Польща [391, 103].

Польсько-українське співробітництво в галузі кіно взаємовигідне, адже сьогодні продюсери, режисери, актори обох країн зіткнулися з жорсткою конкуренцією на світовому кіноринку. Українські та польські екрани заповнила американська кінопродукція. Тому, поєднання професіоналізму, технічної та фінансової оснащеності, ентузіазму і творчого потенціалу допоможе, на нашу думку, зайняти спільним польсько-українським кінопроектам хорошу нішу у європейському кінопросторі.

Невід'ємною складовою сучасних українсько-польських культурних взаємин є співпраця в театральній галузі, яка вносить особливий колорит у доволі різноспекторні, двосторонні мистецькі стосунки. Незмінною популярністю протягом останніх десятиліть користуються театральні гастролі, про що свідчить їх частота та широкий спектр представлених театральних постановок українських колективів у Польщі, та польських – в Україні.

Зокрема, в Республіці Польща гастролювали: Театр ляльок з Рівного, Київський театр-студія «Будьмо!», Львівський самодіяльний театр «Воскресіння», Харківський український драматичний театр імені Т. Шевченка, Львівський дитячий музичний театр та ін. В Україні з гастролями побували Торунський театр імені В. Хожиці, Варшавський академічний театр, театр «Арлекін» із Лодзя та інші [569, 28].

Став доброю традицією театральний фестиваль «Золотий Лев», що кожні два роки відбувається у Львові. Ще однією традицією стало проведення у Луцьку міжнародного фестивалю ляльок «Різдвяна містерія». З особливою теплотою волинські глядачі приймали в січні 1993 року театр «Арлекін» із Лодзя та ольштинську лялькову театральну трупу. Учасниками IV фестивалю, що проходив у Луцьку в січні 2001 року, стали десять театрів ляльок, у тому числі з Республіки Польща [496].

Постійними учасниками міжнародних театральних фестивалів, що проводяться в Україні, зокрема, таких, як «Березілля», «Молодіжний театр. Херсонські ігри», «Сузір'я», є театральні колективи з Польщі. В свою чергу, українські трупи приймають активну участь в аналогічних заходах в Польщі. Так, в Торуні кілька років поспіль проводиться міжнародний театральний фестиваль «Контакт». Театр-студія рівненського Палацу дітей «Від ліхтаря» здобув Гран-прі – «Бронзовий тур» – на театральному фестивалі, що проходив у польському місті Сейни [49, арк.. 181]. Цей перелік можна продовжувати.

Наведені вище приклади, як і інші, переконують, що польсько-українське співробітництво в галузі культури стало невід'ємною частиною міждержавних взаємин. Характерною особливістю є тенденція до їх розширення, урізноманітнення заходів, вироблення дієвого механізму здійснення культурних контактів через призму національних здобутків і врахування інтересів безпосередніх суб'єктів цього співробітництва.

Досвід співпраці у цьому напрямку переконливо свідчить, що з'явилася й успішно розвивається нова система двосторонніх зв'язків, яка створює усі передумови для гармонійного поєднання національних інтересів кожної із країн

з європейськими та світовими культурними цінностями. Двостороння культурна співпраця створює сприятливий ґрунт для розвитку інтеграційних процесів входження України в світовий культурний простір.

Отже, взаємне збагачення та зближення культур – важлива закономірність духовного й культурного розвитку. Це особливо помітно на прикладі польсько-українських культурних зв'язків, адже завдяки найрізноманітнішим контактам вони постійно розширюють та збагачують власні й міждержавні взаємини.

4.4. Туризм як засіб пізнання і зближення двох народів

Сучасні суспільно-економічні реалії спричинили розвиток нових галузей ринкового господарства. Однією із них є туризм, який на державних рівнях країн ЄС та України, визнано особливо важливою галуззю. Тому не дивно, що досить важливим та динамічним проявом польсько-українських взаємовідносин в останні десятиріччя є туризм, який до того ж є і однією із найбільш прибуткових галузей співробітництва, здатний швидко та оперативно реагувати на зміни в економічному та політичному становищі країн-партнерів.

Туристична галузь є важливим елементом стабільного економічного розвитку, адже саме він забезпечує значні надходження в бюджет, стимулює розвиток транспорту, будівництва, торгівлі тощо. Окрім того, туризм дозволяє вирішувати актуальні соціально-економічні проблеми – зайнятість населення, інноваційний розвиток, збереження культурних цінностей і таке інше. Туризм є потенційно інвестиційно привабливим видом економічної діяльності в межах двох країн і особливо українсько-польського транскордонного регіону. Проте, на сьогодні рівень реалізації його потенціалу залишається низьким, хоч є всі підстави стверджувати про наявність асиметрії його розвитку в Україні та Польщі, які обумовлені передусім відмінностями у інституційному забезпеченні внаслідок: нестабільності інститутів управління туристичною сферою; недостатньої співпраці між туристичними інституціями в транскордонному регіоні; незадовільного наукового супроводу розвитку туризму; асиметричності територіально-регіонального представлення туристичних організації з просування і підтримки туризму. Інституційне забезпечення в сфері туризму в Польщі є досконалішим, саме тому імпорту окремих ефективних інститутів управління Польщі дозволить в межах двох країн і польсько-українського транскордонного регіону налагодити туристичне

співробітництво між інституціями та покращити інституційне забезпечення туристичної діяльності в Україні [268].

Зокрема, у Республіці Польща в останні роки, спостерігається помітна тенденція до швидкого розвитку туризму. Так, наприклад, в період 1990 – 2000 років надходження в державний бюджет РП від туризму зросли з 0,8 до 6,1 млрд. дол. США [648]. Поза сумнівом, що туризм в Україні, як і в РП, є галуззю, яка має величезні можливості, перспективи і може бути основою регіонального розвитку, а тому польський досвід корисний для України.

У стосунках між Польщею та Україною мають місце практично усі види туризму: пізнавальний (екскурсійна діяльність), молодіжний, соціальний, екологічний (сільський або зелений), рекреаційно-спортивний, бізнесовий, науковий, діловий, релігійний, шоп-тури. Багатство історико-культурних місць на прикордонних територіях, сприятливий клімат, різноманітність історико-культурних і рекреаційних ресурсів природних територій сприяють постійному зростанню кількості туристичних обмінів. Активний рух через міждержавний кордон – це потужний політико-економічний чинник до поглиблення взаємних контактів між сусідніми країнами.

Проте, на сьогодні, рівень реалізації його з боку України залишається низьким, більше того, є всі підстави говорити про наявність асиметрії його розвитку в нашій країні та Республіці Польща, які обумовлені передусім відмінностями у інституційному забезпеченні внаслідок:

- 1) значних відмінностей організаційно-економічного та правового регулювання туризму в Польщі та Україні;
- 2) недостатньої співпраці між окремими українськими та польськими туристичними організаціями;
- 3) істотних відмінностей у пріоритетах розвитку туризму на державному і регіональному рівні.

Основними проявами недостатньо сформованого інституційного забезпечення сфери туризму в польсько-українському транскордонному регіоні є: нестабільність інститутів та часті зміни підходів до управління туристичною

сферою в Польщі та Україні. Незважаючи на те, що туризм в Україні визнано одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури, державна політика щодо формування механізму управління туристичною сферою характеризується недостатньою послідовністю, що обумовлюється реструктуризацією та реорганізацією органів управління туристичною сферою, частими змінами пріоритетів і обсягів фінансування розвитку туризму; недостатність співпраці між туристичними інституціями.

Зокрема, в польсько-українському транскордонному регіоні завдання розвитку туризму покладено на робочі комісії з питань розвитку туризму Карпатського єврорегіону та єврорегіону «Буг». Водночас, незважаючи на значний туристичний потенціал прикордоння, координування спільної туристичної діяльності в межах транскордонного регіону, в т.ч. в рамках єврорегіонів та Програми добросусідства Польща-Білорусь-Україна, здійснюється слабо та неефективно; незадовільний науковий супровід розвитку туризму.

Необхідним елементом системи управління туризмом є науково обґрунтований підхід до формування стратегічних програмних документів, заходів просування туристичних продуктів, дослідження туристичних ринків та прогнозування і планування показників розвитку галузі. В Україні наукове забезпечення державної політики в сфері туризму здійснює Науковий центр розвитку туризму, у Польщі – Інститут туризму, істотним недоліком співпраці яких є відсутність взаємодії та, як наслідок, – спільних досліджень транскордонного та міжрегіонального польсько-українського співробітництва у сфері туризму; асиметричність територіально-регіонального представлення туристичних організацій з просування і підтримки туризму в Україні та Польщі.

Серед вітчизняних організацій найбільш інтенсивно та ефективно виконують функції з розвитку туристичної галузі, просування українських туристичних продуктів та лобювання інтересів представників туристичної діяльності Державна служба курортів та туризму і Всеукраїнська громадська організація «Туристична асоціація України». Діяльність інших організацій

(ДП «Українська туристична інфраструктура», ДП «Національний туристичний офіс» та ін.) здебільшого є формальною, а обсяги здійснюваних ними заходів обмежені відсутністю державного фінансування їх діяльності. Відсутність регіональних представництв туристичних інституцій в Україні та осередків за кордоном, зокрема в Польщі, створюють асиметрію рівнів співробітництва (регіональний у Польщі, державний в Україні); нестача інформаційних туристичних центрів (ТІЦ) у транскордонному регіоні.

Для українсько-польського транскордонного регіону ТІЦ є важливим елементом інфраструктури, оскільки значна частка туристів є неорганізованими і потребують інформації. Проте, у прикордонних регіонах України, які межують з Польщею ТІЦ функціонують лише у кількох містах (у Закарпатській області – у м. Берегове, Рахів, Ужгород, Мукачєво, Міжгір'я, Косів; у Волинській – у м. Луцьк; у Львівській – у м. Жовква, Львів), а у польському прикордонні мережа ТІЦ розвинена нерівномірно (у Люблинському воєводстві ТІЦ функціонують у мм. Бяла Подляска, Холм, Люблин, Замость, а у Подкарпатському воєводстві функціонують 36 ТІЦ у м. Бірч, Цісна, Дукла, Динув, Горинець Здруй, Івоніч Здруй, Ярослав, Ясло, Команьча, Кросно, Лєско, Лєжайськ, Лютовіска, Ланьцут, Полянчик, Перемишль, Риманув Здруй, Жешув, Сянок, Свільча, Устшики Дольне, Пшеворськ, Стальова Воля). Польські ТІЦ більш розвинені та функціонують у формі підрозділів органів влади або на базі музеїв чи туристичних баз. В Україні при створенні ТІЦ виникають питання щодо юридичного статусу, виділення місця та фінансування їх діяльності [269].

Серед головних перешкод на шляху покращення інституційного забезпечення розвитку туристичної галузі польсько-українського співробітництва виділяють:

по-перше, розпорошеність, розрізненість, неузгодженість функцій управління та координації туристичної діяльності в Україні та Республіці Польща;

по-друге, відсутність кваліфікованих спеціалістів галузі в Україні;

по-третє, невідповідні ринковій ситуації обсяги фінансової підтримки туристичних представництв України у Польщі;

по-четверте, низький рівень розвитку туристичних інформаційних центрів.

З 2002 року в Україні реалізовується спільний українсько-польський дослідницький проект «Туристичний потенціал Західної України» за фінансової підтримки фундації польсько-американсько-української ініціативи про співпрацю. До розробки та реалізації згаданого проекту залучено три дослідницькі установи: Варшавський інститут туризму, Львівський національний університет імені Івана Франка та Київський університет туризму, економіки й права. Перелічені установи тісно співпрацювали з обласними та районними адміністраціями Львівської, Волинської, Івано-Франківської та Закарпатської областей України. Завданням проекту передбачено аналіз ресурсів і стану туристичних галузей цих областей для потреб розроблення нових туристичних об'єктів та розвитку туристичної інфраструктури через залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. Головним завданням українсько-польського проекту було здійснення аналізів, оцінок і рішень щодо можливостей розвитку туристичного сектору в Західній Україні, які б могли бути підставою для прийняття рішень державними місцевими адміністраціями у процесі модернізації української туристичної сфери та пов'язаної з нею інфраструктури послуг; передача знань і польського досвіду українським туристичним організаціям [577, 216].

У Концепції Державної програми розвитку ТКС на 2007 – 2010 роки зазначається, що «взаємодія підприємницької діяльності стимулюється також туристичною галуззю, яка є одним із шляхів розв'язання проблем розвитку транскордонного співробітництва» [105, 222]. Як стверджує доктор економічних наук, професор Н.Коніщева, в останні роки розроблено чимало цінних пропозицій, щодо активізації туризму, який розглядається як один із найперспективніших напрям розвитку прикордонних територій [364, 199].

На основі аналізу, проведеного Інститутом регіональних досліджень НАН України SWOT, виявлено сильні та слабкі сторони та шанси розвитку туристичної сфери. Серед сильних сторін виділено: «розвинуту систему освіти в галузі туризму, великі краєзнавчі та туристичні центри, хороші можливості для розвитку туристичної інфраструктури», до слабких сторін віднесено – «недостатньо розвинуту туристичну інфраструктуру», а до шансів – «підвищення рівня розвитку туристичної інфраструктури та рівня обслуговування туристів» [430, 392].

А між тим, потенціал культурного туризму на прикордонні величезний. Лише в межах євро регіону «Буг» знаходиться більше 3 тис. археологічних, історичних, архітектурних, релігійних та інших об'єктів [130, 244]. Добре розвинута транспортна система регіону, достатня забезпеченість кордонними переходами, готельний комплекс, що активно розбудовується, можуть слугувати основою для створення тут тристоронньої культурно-туристичної територіальної системи, в межах якої можуть розвиватися й інші види туризму: сільський, екологічний, спортивно-оздоровчий.

Керівниками туристичних центрів спільно з юристами розроблено комплекс заходів для активізації туризму як одного із пріоритетних напрямків підвищення ефективності розвитку прикордонних територій. Серед першочергових, виділено:

- удосконалення нормативно-правової бази, що регулює розвиток сфери туризму на прикордонних територіях;
- розроблення методологічних принципів і науково-методичних засад формування стратегії розвитку сфери туризму на прикордонних польсько-українських територіях;
- підвищення ролі органів місцевого самоврядування, а також розмежування повноважень центрального і місцевих органів влади у сфері туризму;
- розробка та реалізація спільних проектів у сфері туристичного бізнесу;

- підготовка та підвищення кваліфікації кадрів;
- підвищення рівня інформаційного забезпечення розвитку сфери туризму за рахунок створення туристсько-інформаційних центрів регіонального розвитку і транскордонного співробітництва; розробка пропозицій щодо покращення інвестиційного клімату й залучення інвестиційних ресурсів;
- активізація інноваційної діяльності у сфері туристичного бізнесу;
- організація та участь у спільних виставках, ярмарках, конференціях і симпозіумах;
- реалізація програм обміну зарубіжним досвідом між фахівцями з питань розвитку туризму на прикордонних територіях;
- обґрунтування варіантів створення регіональних інформаційних туристичних центрів у вигляді комунальних підприємств чи господарчих товариств, а також основних напрямків діяльності туристсько-інформаційного центру як органічної складової регіональної системи управління та регулювання розвитку туризму на прикордонні [364, 198].

Сьогодні в Україні відбувається поступова гармонізація законодавства в галузі туризму до стандартів Європейського Союзу, і хоча це робиться повільно, позитивний поступ очевидний. Через Спеціальне представництво України при ЄС Міністерством молоді і туризму було подано заяву щодо включення України до перспективних програм співробітництва у сфері туризму, зокрема фінансової та технічної допомоги, а також до інвестиційних проектів ЄС [409, 99].

З урахуванням євроінтеграційних завдань видано Указ Президента України від 8 жовтня 2002 року № 912 «Про внесення змін до Положення про Державну туристичну адміністрацію України щодо забезпечення державної політики у туристично-курортній сфері», Указ Президента України від 11 березня 2003 року № 207 «Про деякі заходи щодо розвитку туристичної інфраструктури та курортно-рекреаційної сфер України» та прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 червня 2003 року № 390-р «Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного та внутрішнього

туризму» [103]. Це відповідає світовому досвіду і надає додаткового імпульсу розвитку потужного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу України, збільшенню обсягів надання туристичних послуг [400, 167]. Рішенням ВР України з 1 січня 2004 року скасовано готельний збір, що позитивно відбилося на конкурентоспроможності готельних послуг [322, 202].

Польсько-українське співробітництво у галузі туризму на прикордонних територіях передбачає: територіальне стимулювання розвитку туризму; аналіз оцінки туристичних ресурсів та інфраструктури; аналіз інвестиційних пропозицій на рівні певних адміністративно-територіальних одиниць тощо.

Прикордонні області України (Волинська та Львівська), які прилягають до Республіки Польща, та прилеглі до України польські воєводства Люблинське й Підкарпатське вирізняються вигідним геополітичним розташуванням, сприятливими природними умовами, ресурсним, економічним, культурним, науковим потенціалом тощо. Усе це в сумі, відкриває широкі можливості для ефективного ТКС в галузі туризму між цими регіонами.

Про унікальні природні ресурси польсько-українського прикордоння свідчить існування на цій території чотирьох національних парків (Яворівський, Шацький – на території України та Поліський і Розсточанський – на польській території), а також понад 1000 об'єктів природно-заповідного фонду. З огляду на існуючу природно-ресурсну базу, пам'ятки історії, культури та археології, етнічну самобутність населення, мальовничі паркові ансамблі та природні ландшафти, найбільш прийнятними напрямками розвитку туризму на українсько-польських територіях є такі: культурно-історичний, релігійний, молодіжний, етнічний, рекреаційний, сільський, екологічний та інші.

Розвиток цих видів туризму може ґрунтуватися на таких концептуальних положеннях, що відповідають вимогам сталого розвитку: мінімізація негативного впливу туристів на природне середовище; гармонійне поєднання людини, природного середовища та рекреаційної інфраструктури; відвідування рекреаційних природно-заповідних територій та об'єктів; науково-пізнавальне освоєння природного розмаїття і людського потенціалу рекреаційних

територій; гарантія довготривалого збереження природних та культурних ресурсів рекреаційних територій тощо.

Сьогодні польсько-українське транскордонне співробітництво в галузі туризму дає змогу розв'язати ряд важливих проблем, зокрема, стимулювання соціально-економічного розвитку у відсталих регіонах, особливо в гірських; посилення конкурентоспроможності на українсько-польському ринку туристично-рекреаційних послуг як найбільш перспективний сектор для розміщення вільної робочої сили, що сприятиме підвищенню зайнятості населення та ліквідації соціальної напруженості у суспільстві; уникнення багатьох негативних наслідків масового туризму, в основному, завдяки раціональному використанню природних та культурно-історичних туристичних ресурсів; вдосконалення геопросторової організації прикордонної інфраструктури та переобладнання кордону за кращими світовими стандартами [569, 114 – 115].

Пошук у кінці ХХ століття більш оптимальних і дружніх до навколишнього природного середовища підходів призвів до появи такого поняття, як екологічний туризм. Впровадження екологічного туризму на охоронних природно заповідних територіях надасть можливість адаптації до моделей сталого розвитку, що повинні спрямовуватись, з одного боку – на збільшення потоку туристів на охоронних природно-заповідних територіях, а з іншого – на розбудову інфраструктури для екологічного туризму [612, 128].

Для розвитку туризму на польсько-українських прикордонних територіях вирішальне значення мають, з одного боку, природно-рекреаційні ресурси та історико-культурна спадщина, а з іншого, – якість та доступність туристичної інфраструктури. Польсько-українські прикордонні території характеризуються відносно високою комунікаційною насиченістю. Тут проходять автомобільні дороги і залізниці, що з'єднують країни Західної Європи з Україною [257].

На польсько-українських прикордонних територіях функціонує 76 музеїв (більше з боку польської частини – 39); 17 театрів і 108 кінотеатрів (на українській території – 11 і 47 відповідно); 303 туристичні бюро (113 в

українській частині); п'ять центрів туристичної інформації (чотири в польській частині); чотири ботанічні і один зоологічний (Замостя) сади [648, 18].

У 2000 році в українсько-польських прикордонних областях налічувалось близько 33,1 тис. місць для ночівлі і проживання туристів. З них у польській частині (Люблинське та Підкарпатське воєводства) – 17,5 тис. місць, а в українській (Львівська та Волинська області) – 15,6 тис. місць. Об'єкти для розміщення туристів зосереджено в таких містах і районах, як Люблин, Пулави, Замостя, Любартів в Польщі та Львів, Шацьк, Луцьк в Україні [557, 217].

Якщо проаналізувати статистичні дані (на 2000 рік) щодо кількості туристів, які відвідали польсько-українські прикордонні території, то можна відзначити, що найбільше туристів відвідало польські прикордонні території – близько 364 тис. осіб, з них – 16,5% іноземців. Українські прикордонні території відвідало близько 287 тис. осіб, з них – 10,5% іноземців [648, 12].

Сьогодні існують істотні відмінності в туристичному взаємовідвідуванні між польсько-українськими прикордонними територіями. З польських прикордонних регіонів до українських приїжджає більше туристів, ніж з українських до польських. Це пов'язано з такими чинниками, як різниця в економічному розвитку Польщі та України – вищим рівнем заробітної платні в Польщі; вступ Польщі до ЄС – уведення візового режиму для громадян України, які перетинають українсько-польський кордон [179] та інші.

Наприклад, Люблинське воєводство Польщі, що формує польську частину транскордонного об'єднання єврорегіону «Буг», у 2004 році відвідали 1,2 млн. іноземних туристів, найбільша частка у цій цифрі припадає на долю українців (520 тис.) [634, 273]. Серед українських туристів найбільш мотивованою причиною подорожі, згідно статистики, були «шоп-тури». До того ж, кількість туристів, які відвідали Люблинське воєводство з метою закупівлі, була найвищою порівняно з іншими воєводствами Польщі. Частка українців, які приїхали відвідати родичів і знайомих, становила 17% [808].

Співпраця у галузі туризму між Польщею та Україною поступово виходить за межі прикордонних регіонів. Прикладом цього може служити налагодження співробітництва між Лодзьким воєводством та Волинською областю, про що було підписано відповідну Угоду 26 серпня 2010 року [18]. Зокрема, у запрошенні Лодзького воєводи Й. Хелмінської, надісланому 4 лютого 2010 року у Луцьк, йдеться: «Переконана, що участь волинської делегації у ярмарці буде черговим приводом до зближення наших лодзько-волинських контактів і передуючим кроком до підписання міжнародної партнерської угоди. Метою ярмарки є розвиток держав, міст, туристичних регіонів та встановлення і розширення культурно-туристичного співробітництва між різними інституціями, організаціями і товариствами, що дбають про розвиток у цій сфері...» [13].

Ось уже три роки поспіль, у лютому, делегація представників управління культури і туризму Волинської обласної державної адміністрації приймає участь у роботі міжнародних туристичних ярмарок, що проходять у м. Лодзь Республіки Польща під назвою «Туристичні регіони на стику культур». Зокрема, у лютому 2012 року волинська делегація у складі Заступника начальника управління культури Волинської обласної державної адміністрації В. Дмитрука, головних спеціалістів В. Чернця та В. Стрільчука преставляли туристичний потенціал Волині, об'єкти історико-культурної спадщини. На основі представлених матеріалів туристичною агенцією «Вілейка» (м. Лодзь) було розроблено й реалізуються сьогодні туристичні маршрути та подорожі Україною і Волинською областю, зокрема із ночівлею у Луцьку. Серед найбільш популярних слід виділити: туристичні маршрути під назвами: «Там, де тече річка Іква: Луцьк, Кременець, Почаїв, Львів, Жовква», «Шляхами Полісся та Волині: Брест, Пінськ, Сарни, Олика, Кременець, Луцьк» та «Київ золотoverхий: Луцьк, Житомир, Київ» [14].

У рамках польсько-українського співробітництва на прикордонних територіях особлива увага зосереджена на питаннях розвитку сільського зеленого та екологічного туризму. За визначенням Всесвітньої туристичної

організації (ВТО), саме сільський зелений туризм є одним із секторів туристичної індустрії, що динамічно зростає. Згідно офіційної статистики ВТО «зелені подорожі» сьогодні становлять від 7 до 20% у загальному обсязі туристичних поїздок [189, 142]. Розвиток сільського зеленого туризму в Україні, як один із напрямків відродження села, підтримується спеціальними європейськими програмами, серед яких найбільш вагомими є TACIS, Міжнародного фонду «Відродження», фонду «Євразія», Європейської федерації сільського зеленого туризму «Єврожитс», Європейської комісії, а також програми за підтримки урядів США, Канади, Польщі, Британії [507, 17].

Однак, динаміку сільського зеленого туризму можна прослідкували лише в загальних рисах, оскільки матеріали первинної статистичної звітності відсутні і діяльність цих закладів ніким не обліковується [515, 186]. Згідно даних, оприлюднених експертами Львівського Центру сприяння розвитку сільського зеленого туризму, станом на 2002 – 2004 роки на Львівщині функціонували близько 300 агросадиб, з-поміж яких менше 10% зареєстровані як приватні підприємці. На Івано-Франківщині кількість агросадиб сягає близько 400, на Закарпатті – 360, на Буковині – 80 [308, 38 – 43].

У межах Карпатського регіону мережа агрорекреац ійних садиб поширена сегментарно, понад 90% з них локалізовано в територіальних межах туристично найпопулярніших курортних територіально-рекреаційних систем регіону: Славської, Східницько-Трускавецької, Ворохтинсько-Яремчанської, Вижницької, Косівської й Рахівської [189, 143]. За даними Ю. Зінька, кількість «сільських» туристів із розрахунку на одну оселю туту щороку коливається від кількох десятків до кількох сотень із тривалістю перебування від 2 – 3 днів до двох тижнів, а прибуток агрорекреаційних садиб коливається від 1 до 18 тис. грн. на рік [308, 38 – 43].

Проблема розвитку сільського зеленого туризму в Україні особливої актуальності набула в останнє десятиліття. Цей вид туризму має надзвичайно позитивний вплив на економіку та екологію України за рахунок використання наявного приватного житлового фонду, зайнятості сільського населення, що в

свою чергу веде до зростання доходів та підвищення життєвого рівня сільських жителів. Сільський туризм, при умові зростання, може стати джерелом поповнення місцевих бюджетів, при цьому, дана галузь не вимагає значних інвестицій. Як свідчить європейський досвід, саме завдяки використанню такої форми відпочинку багато країн Західної Європи зробили великий крок у розвитку економіки сільської місцевості.

До основних проблем розвитку в галузі туризму у прикордонних областях України (Львівська та Волинська), які прилягають до Польщі, належать низький рівень розвитку туристичної інфраструктури та брак коштів на підприємницькі ініціативи. Чимало туристично атракційних сіл залишається поза увагою відпочиваючих через нестачу інформації. Існує також проблема транспортної доступності гірських та віддалених сіл. Із точки зору розвитку інфраструктури найбільш привабливими для туристів є села з більшою кількістю населення та які розташовані вздовж залізниць, або недалеко від шосейних доріг [334, 259]. Серед факторів негативного впливу на розвиток сільського зеленого туризму є низький рівень поінформованості сільського населення та місцевих органів влади про сільський туризм, відсутність інформаційної підтримки та реклами, відсутність законодавчо визначених прав та обов'язків усіх учасників туристичного ринку [368, 209].

На підвалині польсько-українського транскордонного співробітництва з'явився ще один із популярних видів обміну – оздоровчо-спортивний туризм. Ця унікальна складова туризму з'явилася на добровільних засадах, самоініціативах аматорів. Його координацію взяли на себе Міжнародна туристично-спортивна спілка (МТСС з 1990 року) та Міжнародна федерація спортивного туризму (ЄТП з 1997 року). В межах польсько-українського прикордоння він здійснюється на договірній основі між органами місцевого самоврядування і включає: спортивні походи, чемпіонати, змагання з різних видів спорту, екскурсії.

В українському регіоні важливими об'єктами для співпраці та інвестування є готелі і мотелі, нові реконструйовані бази відпочинку,

туристичні комплекси гірськолижної спеціалізації, історико-культурні споруди, які передбачається адаптувати для нічліжно-рекреаційних потреб, а також значний спектр рекреаційно-розважальних закладів [573, 395 – 396].

Перспективними на польському і українському туристичних ринках є такі різновиди туристичних продуктів: оздоровчий, гірськолижний, відпочинковий, сільський і екологічний туризм. Кожний із цих видів туризму передбачає розбудову відповідної інфраструктури. Співробітництво на українсько-польських прикордонних територіях здійснюється також шляхом науково-пізнавальних, культурних та етнокультурних турів [569, 124].

Перспективи розвитку польсько-українського транскордонного співробітництва у галузі туризму можуть виявитись успішними, особливо в районах з найвищим потенціалом для розвитку рекреаційного, екологічного та краєзнавчого туризму. Інвентаризація туристичної інфраструктури українського прикордонного регіону характеризується розвинутим оздоровчо-відпочинковим комплексом, потужною гірськолижною базою та різноманітним спектром форм туризму (культурологічний, релігійний, екологічний тощо). Маркетингові дослідження туристичного руху у регіоні засвідчили сталу тенденцію до зростання в останні роки кількості оздоровлених, обслуговуваних внутрішніх та іноземних туристів та зростання обсягів послуг.

Співробітництво на польсько-українських прикордонних територіях у галузі туризму сприятиме підвищенню їх іміджу; поглибленню безпосереднього партнерства між туристичними підприємствами та організаціями як прикордонних регіонів, так і країни в цілому; вивченню і впровадженню досвіду інших держав для регіонального регулювання та стимулювання галузі; налагодженню контактів з іноземними представництвами, громадськими організаціями тощо.

Налагодження зв'язків та співпраці у сфері туризму між Україною та РП на основі сучасної національної законодавчої бази повинно стати, поряд з іншими, пріоритетним напрямком співробітництва у гуманітарній сфері. Адже саме через активну туристичну діяльність, обмін молоддю, спільні музичні та

спортивні заходи, освітні проекти, співпраця адміністрацій регіонів, дає змогу усунути певні суб'єктивні бар'єри і подолати упередження між сусідніми народами, що нагромадилися у попередні історичні епохи. Найбільшим бар'єром у туристичній сфері сьогодні є візовий режим для українців, що обмежує частоту в'їздів у Республіку Польща та кількість туристів .

На сучасному етапі Україна активно здійснює співпрацю з Республікою Польща у сфері туризму, а це, у свою чергу, сприяє реалізації її євроінтеграційної політики. Спільний розвиток туристичної галузі України та Республіки Польща сприяє стабільному економічному й соціально-культурному розвитку регіону. Подолання проблем, узгодження законодавства у сфері туризму забезпечує ефективне функціонування туристично-рекреаційних комплексів обох країн, сприяє зближенню сусідніх народів.

РОЗДІЛ 5. ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В МІЖДЕРЖАВНИХ СТОСУНКАХ

5.1. Польсько-українські міжетнічні стосунки на рівні національних, громадських та релігійних організацій

Польсько-українські міждержавні відносини значною мірою залежать від того, наскільки комфортно почуває себе польська меншина в Україні та українська меншина в Республіці Польща, як забезпечуються їхні національні, освітні, культурні та релігійні потреби. Україна належить до шести країн світу, в яких польська діаспора (полонія) складає найбільшу етнічну громаду. За переписом 2001 року в Україні проживає 144,1 тис. поляків, або 0,3 % всіх жителів нашої держави. За неповними даними польської офіційної статистики, на теренах Польщі мешкає 150 – 200 тис. українців, а за відомостями Об'єднання українців Польщі – 350 – 500 тис. українців [276, 234; 799, 216].

Польська та українська меншини в Україні та Польщі, відповідно, є нетиповими для Центральної і Східної Європи, оскільки вони не сконцентровані в прикордонних регіонах і не живуть у компактних поселеннях. Інакше кажучи, польська та українська меншини переважно мешкають не поблизу кордону і не утворюють більшості в жодній територіально-адміністративній одиниці. Це стало наслідком значних переселенських акцій та зміни кордонів після Другої світової війни.

Як відомо, між 1945 – 1946 роками близько півмільйона польських громадян українського походження були силоміць переселені в Україну (а з України до Польщі було переселено майже 1 мільйон українців). Під час операції «Вісла» 150 тис. українців та лемків, які є спорідненою етнічною групою із східної та південно-східної Польщі було депортовано та розселено по

південних та західних територіях Польщі, які щойно були отримані від Німеччини. Очевидною метою операції «Вісла» була ліквідація підтримки Української повстанської армії (УПА), яку, як вважалося, підтримували українці. Іншими словами, на українське та лемківське цивільне населення покладалася колективна відповідальність за діяльність УПА проти польської держави.

Акція «Вісла» була надзвичайно травматичним досвідом для української меншини. Внаслідок цієї операції українці, які проживають у Польщі, набули сильного відчуття того, що режим та польська більшість їх дискримінують. У результаті цього головним питанням для українців Польщі є, насамперед, історичне та моральне, а не політичне питання [672, 93].

Після падіння комунізму українці нарешті увійшли в цивілізований суспільний простір. Їм було надано права меншин: право на освіту рідною мовою, право утворювати культурні асоціації, а також свободу віросповідання і т. ін. У 1990-х роках у Польщі проживало приблизно 200 – 300 тис. українців, переважно в північних та західних воєводствах Польщі. Особливим і нетиповим є те, що вони територіально не сконцентровані в жодному регіоні.

Радянська політика стосовно польської меншини в Україні призвела до швидкої асиміляції поляків. Цьому сприяв низький рівень освіти в меншині (польська інтелігенція була винищена під час Другої світової війни, а ті, хто залишилися живими, виїхали до Польщі). Відсутність інтелігенції, яка б могла очолити представницькі органи, меншина згуртувалася навколо римо-католицької церкви. Саме завдяки цій стратегії вдалося зберегти польську національну ідентичність, незважаючи на той факт, що діяльність церкви постійно контролювалася радянською владою.

Внаслідок депортацій у радянські часи та широкомасштабного переселення до Польщі після війни тільки незначна частина поляків залишилася в Україні, і основним місцем їх проживання поляків є не захід (як це було до війни), а місцевість на схід від річки Збруч. Дві третини поляків в

Україні мешкають у Житомирській, Хмельницькій, Львівській, Тернопільській та Вінницькій областях.

Оскільки поляки, як і українці, виявилися заручниками масової політики «інтернаціоналізації» та «атеїзації» суспільства, домінантою якої стала тотальна русифікація і обмеження національних прав неросійських етносів, створювалися об'єктивні передумови для розгортання спільного руху спротиву «брежнєвщині». Десятки поляків підтримали діяльність українських дисидентів, правозахисників, зокрема, Гельсінську правозахисну групу, яка згодом трансформувалася в Спілку, солідаризувалася з рухом за суверенізацію України.

Новий етап у долі польської меншини, як і всього українського суспільства, пов'язаний із горбачовською перебудовою, логічним продовженням якої стало проголошення суверенітету і відновлення державної незалежності України. Законодавчо права національних меншин закріпила Декларація «Про державний суверенітет України», яка гарантувала «всім національностям, що проживають на території республіки, право вільного національно-культурного розвитку» [67]. У липні 1991 року було створено урядовий комітет у справах національностей, а в жовтні Верховна Рада ухвалила Закон про громадянство [82], який надавав статус громадян усім мешканцям України, незалежно від їх етнічного походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань. Рубіжне значення мав Закон «Про національні меншини України» [86] (1992 рік), який заклав юридичну базу правових гарантій національним меншинам, у т. ч. й полякам.

Базовим для утвердження українсько-польських міждержавних відносин, загалом, та відносин щодо національних меншин, зокрема, став Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. Документ містить ряд записів, що безпосередньо стосуються української полонії: Україна визнавала право членів польської меншини в Україні на індивідуальне або спільне з іншими членами своєї меншини

збереження, вираження і розвиток етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності. Договором закріплювалося право поляків в Україні на вивчення і навчання рідною мовою, вільне вживання останньої та розповсюдження; створення і утримання власних освітніх, культурних, релігійних організацій і товариств, сповідування своєї релігії, встановлення та підтримка контактів між собою як у межах держави проживання, так і поза її межами [75]. Аналогічні права гарантував даний документ і українській меншині у Польщі [536, 146].

Історичний розвиток польсько-українських відносин поставав перед державами одним із найголовніших завдань зовнішньої політики досягнення примирення із сусідами, а процес розбудови нової Європи логічно розпочався із встановлення справедливого ставлення до усіх національних меншин, які впродовж ХХ століття зазнавали утисків та асиміляцій.

Республіка Польща, у порівнянні з низкою багатонаціональних держав, є доволі консолідованою країною і в релігійному, і в етнічному плані. 96% населення Польщі складають поляки, а решту – представники інших народів. 90% населення Польщі – католики. Українці є другою за величиною національною меншиною Польщі, після німців [835; 300; 294, 67;]. Згідно із даними перепису населення у 2002 році, понад 27 тис. польських громадян визнають себе українцями. Сьогодні найбільш компактними районами їх проживання є Вермінсько-Мазурське воєводство та великі міста, такі як Варшава (близько 10 тис. українців) та Краків (3 тис.) [174, 222].

Без перебільшення можна стверджувати, що з відновленням реальної державності України розпочалося відродження національно-культурного і громадського життя української полонії, яка однозначно підтримала Акт проголошення незалежності України, Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року, прагнення корінного етносу побудувати незалежну, демократичну, правову державу. Польська меншина схвально поставилася до позиції її історичної батьківщини в цьому питанні, адже Республіка Польща стала першою серед зарубіжних держав, яка офіційно визнала Україну.

Аналіз «полонії» на теренах колишнього СРСР свідчить про те, що мова та релігія сильно впливають на формування ідентичності поряд із такими суб'єктивними факторами, як польське коріння та історична пам'ять. Незважаючи на той факт, що польське етнічне походження дає значні переваги (з погляду отримання допомоги від польської держави), можна спостерігати стійке зниження кількості етнічних поляків із 258 тис. у 1979 році, 219 тис. у 1989 році до 144 тис. осіб у 2001 році. Станом на 2001 рік чисельність польської меншини становила лише 66% її чисельності у 1986 році (0,3% населення України) [485]. Водночас офіційна Варшава наводить цифри 300 – 500 тис. осіб. У 1989 році 12% поляків в Україні вважали польську рідною мовою [796, 95].

За переписом 2001 року поляки мешкали, практично, в усіх регіонах України, але більшість із них пов'язана із традиційними районами розселення: Галичиною, Волиню, Поділлям, Поліссям, Київщиною. Так, на Львівщині, Тернопільщині, Івано-Франківщині, Волині та Рівненщині проживало 38,4 тис. поляків, на Хмельниччині та Вінничині – 26,8 тис., на Житомирщині та Київщині і у місті Києві – 58,8 тис. осіб; великою залишається питома вага і на Півдні України [318, 418].

Україна та Польща намагаються повною мірою забезпечити сприятливі умови для реалізації права національних меншин на вираження та розвиток своєї етнічної, культурної та релігійної самобутності, згідно декларації цього права у Договорі про добросусідство від 1992 року. Одним із проявів державного забезпечення згаданого договору є заснування та підтримка освітніх, культурних і релігійних організацій та товариств української і польської національних меншин на території обох держав.

Згуртування української меншини у Польщі розпочалося з 1956 року, коли було утворено Українське суспільно-культурне товариство (УСКТ), однак, аж до 1989 року українські організації існували в зародковому стані, особливою активністю не вирізнялися і діяли в підконтрольних владі формах. У лютому 1990 року на хвилі демократичних змін на базі УСКТ утворилося Об'єднання українців Польщі (ОУП) та Союз українців Польщі (СУП). Ними було створено

багато галузевих та регіональних організацій, таких як: Союз Української Незалежної Молоді, Об'єднання Українців Підляшшя, Об'єднання лемків, Українське Лікарське Товариство, Українське Вчительське Товариство у Польщі, Спілка Українців-політв'язнів сталінського періоду, Фонд імені Святого Володимира Хрестителя Русі, Фонд «Заграва», Фонд української культури [132, 147] та інші. Філії цих організацій розгорнули активну роботу в близько 200 населених пунктах Республіки Польща [569, 132]. Найбільше осередків ОУП розгорнуло свою роботу у Варшаві, Вроцлаві, Кракові, Люблині, Лодзі, Холмі, а також в Ельблонгському, Ольштинському та Кршалінському воєводствах [403, 142]. З'явилися нові друковані видання: двомісячник «Над Бугом і Нарвою», грекокатолицький тижневик «Благовіст».

ОУП реалізує проекти, адресовані до різних суспільних груп (дітей, молоді, студентів, осіб середнього і старшого віку). Серед організованих заходів були і міжнародні проекти, такі як: «Лемківська Академія», концерти церковної музики, дитячі фестивалі, історичні семінари. З 1990 року ОУП є видавцем тижневика «Наше слово» і багатьох інших часописів та книг, виданих українською і польською мовами. Об'єднання є співвидавцем телевізійної програми «Теленовини», яка виходить на Регіональному телебаченні TVP-3, співпрацює з польським радіо, реалізуючи україномовні програми.

Форми культурно-освітньої роботи ОУП залежать від можливостей та потреб місцевих громад. Ініціатива та остаточне рішення у цій справі залежить передусім від місцевих діячів Об'єднання. Найбільш поширеними є такі форми культурно-освітньої діяльності: бібліотеки й читальні, передплата і розповсюдження преси та книг з України, тематичні лекції, організація зустрічей з видатними діячами культури та науки з України, курси української мови, відзначення національних свят та ювілейних дат, культурно-розважальні заходи, організація групових мандрівок та спортивних змагань [471] тощо.

Досить активну діяльність розгорнув і Союз українців Польщі. Зокрема, його першочерговими завданнями було поставлено контроль за дотриманням прав української національної меншини в Польщі згідно норм міжнародного

права та Конституції Республіки Польща, а також діяльність спрямована на розвиток української культури в РП та українсько-польське зближення. Союз нараховує близько 7500 членів [686, 72].

Об'єднання українок, що теж було створене в 1990 році, головною своєю метою декларує охорону та розвиток національних традицій, організацію шкіл вивчення української мови, допомогу та опіку над хворими і непрацездатними. Даний осередок є членом Світової федерації українських організацій жінок з центром у Торонто. Українське товариство лікарів створило територіальні осередки у Гданську, Кракові, Перемишлі, Вроцлаві та Щецині. Організація намагається популяризувати медичні знання, надавати допомогу хворим, непрацездатним особам, студентам, які здобували медичну освіту.

Організація української молоді «Пласт» організовує літні відпочинки для молоді, нараховує більше 200 осіб у 15 осередках, має свій друкований орган «Вісник пласту». Дещо іншою за характером є Союз української молоді, який ставить за мету розвиток суспільної та культурної активності серед української молоді та студентства, популяризацію української історії та культури [686, 74].

Регіональні організації, такі, як Об'єднання лемків, Союз українців Підляшшя культивують розвиток лемківської та підляшківської культури, займаються охороною пам'яток, допомагають в організації навчання молоді української мови. Вони налічували, у різні роки, по кілька сот членів, велась робота по українсько-польському та українсько-білоруському зближенню.

Союз українців Підляшшя є досить відомим і популярним об'єднанням серед українців Польщі. Завдяки його діяльності український національний рух на Підляшші стабілізувався. Стали традиційними Фестивалі української культури «Підляська осінь» та інші культурні заходи, організовані Союзом. Створено декілька шкіл з вивченням української мови, друкуються книги [191].

30 грудня 1989 року в Польщі було створено і 30 березня 1990 року зареєстроване Об'єднання лемків. Товариство покликане сприяти возеднанню лемків, розселених по Польщі в результаті акції «Вісла». Об'єднання лемків організовує музеї, проводить свята культури – «Лемківська Ватра».

Ще однією організацією, яка активно підтримує та розвиває українську культуру у Польщі, є Товариство «Український народний Дім». Метою Товариства задекларовано збереження надбань української культури та традицій на Закарпатті, зокрема в Перемишлі, а також допомога українській громаді в багатьох сферах життєдіяльності [472].

Від 1992 року у Польщі діє Українське Вчительське Товариство, яке своїм завданням ставить інтеграцію та активацію українських вчителів та вихователів і освітньо-виховну діяльність серед української громади. На даний час це об'єднання нараховує близько 200 учасників, а відділення існують у Білому Борі, Лігниці, Гурові та Перемишлі, тобто там, де знаходяться ліцеї з українською мовою навчання. Свою мету організація здійснює через такі напрями діяльності: організація шкіл з українською мовою навчання, розробка навчальних програм та підручників, поширення знань про Україну, її культуру, географію, історію. Товариство організовує конференції, наукові сесії, курси для вчителів української мови, видає суспільний журнал «Рідна мова» [510, 127].

Українськими культурно-освітніми організаціями в Польщі активно ведеться і видавнича робота. Окрім вище названих, з'являються україномовні, або частково україномовні – кварталник «Зустріч», місячник «Перемишльські дзвони» та інші. Польська держава надає фінансову допомогу національним меншинам на видання газет. Зокрема, українці отримували дотацію на видання тижневика «Наше слово», місячника українців Підляшшя «Над Бугом і Нарвою», часопису лемків «Ватра».

Культурна діяльність української меншини в Республіці Польща опиралася на функціонування осередків культури, якими було створено бібліотеки, читальні зали, організовувалися національні та релігійні свята, відбувалося навчання української молоді, проходили концерти. Упродовж 90-х років ХХ століття національно-культурні організації українців Польщі починають нарощувати силу і розширювати сферу своєї діяльності, при цьому досить важливу, консолідуючу роль відігравали православна та греко-

католицька церкви. В цей час стає відомим політиком українського походження М. Чех – генеральний секретар Унії Свободи (голова партії – Л. Бальцеревич). М. Чех був депутатом сейму двох скликань, працював у комісії в справах національних та етнічних меншин [27, арк.. 132].

Багато зусиль задля становлення та зміцнення відділення україністики Інституту східнослов'янської філології Ягелонського університету доклав професор В. Мокрий, українець за походженням. У 1997 році Фондація Іоана Павла II присудила В. Мокрому спеціальну нагороду «За суспільно-моральну діяльність, важливу для польсько-українського порозуміння й зближення та майбутнього Центральної Європи, а також за важливі наукові досягнення, що вказують на християнське коріння української мови» [437].

На початку 90-х років ХХ століття у лідерів української громади в Республіці Польща виникає ідея утворення в польському парламенті представництва національних меншин, обравши українського посла. Однак, невдала спроба довела, що навіть спільно з іншими національними меншинами Польщі (литовцями, чехами, словаками), без участі німців та білорусів мети не досягти. Тому в польський парламент українці, як і всі польські громадяни, обираються зі списків загальнополітичних партій чи виборчих блоків [132, 150].

Українські національні товариства у Польщі патронують діяльність 47 аматорських творчих колективів. Найбільш відомими серед них є «Журавель», «Лемковина», та інші. Ці колективи виступають з концертами не лише на території Польщі та України, але побували на гастролях у країнах, де є чисельна українська діаспора, зокрема, у США та Канаді [54, арк.. 42].

Як показує досвід польсько-українських взаємин останніх двадцяти років, між Україною та Польщею, практично, не було непорозумінь у питаннях задоволення культурно-освітніх та релігійних потреб національних меншин. Від самого початку налагодження двосторонніх відносин сторони домовилися про те, що становище національних меншин не слід використовувати як аргумент тиску у двосторонніх відносинах.

Польсько-українські контакти щодо підтримки повноцінної життєдіяльності своїх національних меншин датуються по-різному. Зокрема, дослідник національних меншин, публіцист С. Рудницький стартовою датою українсько-польських взаємин у справі національних меншин вважає 1989 рік [513, 147]. Українські науковці В.Глібов та О. Горун відносять їх початок на 1990 рік [209, 15 – 21], МЗС України – 1992 рік [540].

На нашу думку, нижня хронологічна межа, 1989 рік, є обґрунтованою з огляду на те, що саме у 1989 році польські парламентарі взяли участь у Першому з'їзді Народного Руху України, що пізніше привело до створення у парламенті Польщі групи депутатів, яка мала на меті встановлення контактів між парламентами обох країн. Польська сторона задекларувала українській владі своє намагання підтримати польську меншину в Україні, озвучила проблеми національної меншини: відсутність підручників для навчання польської мови, потреба підготовки вчителів для її викладання, організація навчання у Польщі представникам національної меншини. Наступна зустріч польських та українських політиків відбулася 4 – 5 травня 1990 року у містечку Яблонна. Результатом зустрічі стала Спільна декларація, яка, окрім потреби встановлення добросусідських відносин між сусідами-народами, акцентувала увагу на забезпеченні прав нацменшин [514, 373].

13 травня 1990 року відбувся Конгрес поляків України, який відкрив можливості та перспективи для консолідації польської громади, засвідчив прагнення поляків України до відродження національної самобутності [260, 290]. Зростання кількості осередків української полонії вимагало створення нового формату організації. Саме тому, на Другому Конгресі, який відбувся уже в умовах незалежної України, у жовтні 1991 року, було створено Спілку поляків України (СПУ), затверджено її статут та програму діяльності. Головною метою СПУ було визначено «...національне відродження поляків, пробудження та розвиток національної свідомості, робота задля громадського і культурного розвитку громадян України польського походження» [393, 279]. Настрій української полонії, на нашу думку, досить точно передав тодішній

голова СПУ С. Шалацький: «Вірю, що незалежна Україна стане для нас матір'ю» [440, 329 – 333].

Поляки, громадяни України, створили ряд національних товариств регіонального та всеукраїнського масштабів. Існують також професійні об'єднання поляків в Україні. Переважна більшість культурно-освітніх організацій польської меншини діє в Івано-Франківській, Житомирській, Волинській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій областях, у місті Києві.

Національно-культурні товариства стали першою дієвою організаційною формою етнічної мобілізації поляків України. Їх головною метою було згуртування представників української полонії навколо спільних етнічних інтересів, національної ідентифікації на основі таких чинників, як мова, традиції та історична пам'ять. Справа у тому, що сучасна полонія є однією із найбільш асимільованих національних меншин України, здебільшого русифікованою в містах та зукраїнізованою у сільській місцевості [198, 218]. Процес національно-культурного відродження ускладнювало ще й те, що поляки на території України, практично, не мали місць компактного проживання. Однак, це не завадило польській меншині успішно зайняти свою нішу у національному житті України.

У 1991 році, як уже зазначалося вище, з'явилася Спілка поляків України, яку очолив С. Шалацький, пізніше його змінив С. Костецький. СПУ визначила своїм завданням об'єднання всіх польських громадських утворень на території України та національне відродження польської меншини в Україні. СПУ мала відділення в 12 областях України, нараховувала 5 тис. осіб. Сьогодні в Україні зареєстровано 59 громадських об'єднань польської національної меншини.

З'являється ряд обласних польських товариств, серед них слід виділити: Товариство польської культури Львівської землі, Культурно-освітнє товариство поляків у Тернополі, товариство відродження польської культури імені Ю.Словацького у Кременці, Товариство польської культури імені А. Міцкевича у Києві, Товариство польської культури імені А. Міцкевича у Чернівцях, товариство польської культури імені Ф. Карпінського в Івано-Франківську,

Товариство польської культури Волинської землі у Луцьку та інші [209, 20]. Кожне із товариств має розгалужену систему відділів у містах та селах регіонів. Наприклад, Товариство польської культури Львівської землі, що зареєстроване 1 грудня 1992 року, уже за рік мало свої підрозділи у 10 містах [7, арк. 140].

Окремо слід згадати Товариство «Україна – Польща», засноване в 1991 році. Особливим для цієї організації став 1995 рік, коли її очолив відомий громадський діяч, правозахисник, народний депутат України Б. Горинь. Завдяки його старанням було налагоджено ділові зв'язки з товариством «Польща-Україна» (м. Варшава). Головним завданням Товариство задекларувало налагодження контактів між науковцями та правниками обох країн.

Однак, в середині 90-х років ХХ століття національно-культурні організації польської меншини виявилися неспроможними виробити якусь спільну візію своєї діяльності. Яскравим прикладом існування розбіжностей є виступ професора Г. Стронського на II з'їзді вчених-поляків в Україні, що проходив у грудні 1998 року в Києві. Зокрема, Г. Стронський говорив про своєрідну війну між різними польськими організаціями України і закликав учасників з'їзду сприяти подоланню суперечок [791, 2]. Висловлювався з цього ж приводу і Посол Сейму Республіки Польща П. Міщук, який вбачав проблему в неузгодженості дій керівництва польських організацій та товариств, а також те, що кожна з організацій намагалася реалізувати свою, окрему програму, відмежовуючись від усіх інших організацій.

Як уже зазначалося, СПУ здійснила спробу очолити процес національного відродження поляків в Україні, однак, як показала історія, ініціативнішим у цьому плані виявилось інше об'єднання польських громадських організацій. Ним стала, заснована в січні 1992 року у Львові, Федерація польських організацій в Україні (ФПОВУ), очолена Е. Хмельовою. Головною метою новоутвореної організації стала координація та консолідація дій незалежних польських організацій.

До складу Федерації увійшло близько 120 організацій. Згідно статуту, резиденція ФПОВУ «Польський дім» розміщувалася у Києві, але фактично – перебувала у Львові. Починає виходити друком Бюлетень ФПОВУ, який детально інформував про усі заходи, що відбувалися в житті української полонії. Аналіз діяльності Федерації засвідчує той факт, що найактивніше ФПОВУ діє у місцях компактного проживання поляків, зокрема, на Житомирщині та Хмельниччині. Одним із найвагоміших заходів, проведених Федерацією, став Сейм поляків Поділля, що відбувся взимку 1996 року, який прийняв першочергові завдання національно-культурного відродження полонії, відкриття польських шкіл, створення власних засобів інформації тощо.

Під егідою ФПОВУ проводяться: фестивали художніх колективів польської молоді, польської релігійної пісні, декламаторського мистецтва; літературні конкурси, змагання на краще знання польської мови; підготовка Фестивалів української культури в Перемишлі; опіка над об'єднанням польських учених у Львові (з 1993 року); видання власного друкованого органу – «Бюлетень ФПО в Україні» (з 1994 року); впроваджується програма створення польських бібліотек; проводяться олімпіади для школярів [318, 419].

Найяскравішими заходами, проведеними Федерацією, стали також: Міжнародна конференція, присвячена 60-річчю депортації поляків до Казахстану (1996 рік), Наукова конференція «Польська культура в житті України: історія, сьогодення» (1997 рік), Фестиваль польської культури в країні, що проходив у Львові (1996 рік) [393, 280].

У 1993 році було створено ККП України та Республіки Польща, в складі якого працювало кілька комісій, одна із яких – Комісія у справі національних меншин [132, 127]. На першому засіданні новоствореної комісії, 15 – 16 листопада 1993 року у Києві, підкреслювалася важливість вирішення проблем міжнаціональних відносин, необхідність задоволення національних потреб меншини польської на території України та української – у Польщі.

Процес консолідації польських організацій в Україні тривав. 2 листопада 1994 року у Києві товариства «Згода», «Солідарність», Культурно-освітне

товариство імені А. Міцкевича, київський відділ «Спілки поляків» прийняли рішення створити «Координаційну Раду польських організацій Києва» [419, 35].

На новий, стратегічний рівень українсько-польські взаємини були виведені у 1996 році із підписанням „Спільної декларації Президентів України і Республіки Польща” [536]. Статус стратегічного партнера передбачав і виняткове місце України та Польщі в системі міжнародних відносин одна для одної, а це, в свою чергу, підвищило статус українців у Польщі та поляків в Україні і дозволило національним меншинам сповна реалізовувати свої суспільно-політичні та національно-культурні інтереси [531, 3].

В середині 90-х років ХХ століття кількість польських національно-культурних товариств в Україні зростає особливо швидко. Якщо станом на осінь 1990 року в Україні нараховувалося 8 польських національно-культурних товариств, то за рік ця цифра подвоїлася, а на середину 1990-х років уже діяло понад 30 об'єднань, 2 із яких мали всеукраїнський статус [317, 178]. Поступово складається система національних осередків поляків в Україні. Український полоній простір, починаючи від 1990-х років, наповнився різноманітними організаціями як за своїм походженням, так і за напрямом діяльності, характером функціонування, механізмами матеріального забезпечення тощо.

Організації польської меншини в Україні розповсюджують підручники польської мови та історії, організують відпочинок дітей у літніх таборах в Польщі, проводять огляди художніх колективів, створюють аматорські театри. З грудня 1991 року розпочато видавництво польськомовної газети «Dziennik Kijowski», яка є додатком до газети «Голос України». Наприклад, Польське культурно-освітнє товариство імені А. Міцкевича у Києві, яке налічувало 300 членів, організувало курси з польської мови, виставки, лекції. З 1992 року при товаристві діяла літературна секція, проводилися літературно-музичні вечори на честь видатних діячів польської культури. Активісти цього товариства, зокрема, Г. Єлісеєва, Л. Слесарева-Вікторівська та А. Кондрацький отримали подяку з відзнакою від голови Київської держадміністрації О.

Омельченка. Ще одному члену цього товариства проф. Ю. Булаховській було вручено диплом почесного Академіка вищої школи України [792, 2].

Активно діє у 90-х роках ХХ – на початку ХХІ століття національно-культурне об'єднання «Злагода». У 1998 році «Злагоду» від імені Клубу польських публіцистів та комісії Сейму Республіки Польща було нагороджено статуеткою «Золотий Польонус» – на відзнаку заслуг у популяризації польської культури, патріотичного виховання молоді. Схожі за структурою та родом діяльності польські товариства було створено у Луганську (Клуб любителів польської літератури та культури «Варшава»), Житомирі («Відродження»), Києві («Солідарність»), Новоград-Волинському (Польска організація імені Любиїнського), Вінниці («Польський дім») та інших містах. За участю Товариства польської культури у Харківській науковій бібліотеці імені В.Короленка було проведено в березні 1996 року тематичний вечір «Польща: звичаї, традиції, національні свята». У Чернівцях за сприяння обласної державної адміністрації відкрито Польський народний дім.

Одним із найбільших є Товариство польської культури Львівщини, що нараховує близько 3300 членів. Історія його створення сягає 1988 року, його постійна резиденція знаходиться у Львові, а очолює товариство С. Черкас. Після офіційного оформлення члени національно-культурного товариства розпочали роботу над вирішенням питань збереження етнічної самосвідомості, відкриття польських шкіл, створення роадіо- та телепрограм, заснування аматорських та професійних творчих колективів, проведення культурних заходів. 3 грудня 1990 року товариство розпочало видавати двотижневик «Газета Львівська», тиражем 5 тис. примірників [686, 82]. За посередництвом Товариства польської культури Львівської землі організовувалися щорічні літні табори у Польщі для молоді, курси польської мови, лекції з історії та культури Польщі, члени організації взяли на себе опіку над польськими кладовищами.

За роки існування Товариство кілька разів змінювало свою організаційну структуру: на сьогодні організація нараховує 21 відділення у Львівській області. Філії діють у Бориславі, Дрогобичі, Червонограді, Жовкві, Срию,

Самборі тощо. При Товаристві створено два хори – «Ехо» та «Лютня», капелла «Веселий Львів», ансамбль пісні і танцю «Веселі львів'яни» [444] та ін.

Одна із найбільших польських громад України мешкає на території Житомирської області. Першою на території області було зареєстровано у 1989 році Спільку поляків у Житомирській області, як обласний відділ СПУ. У 90-х роках ХХ століття з'явилася низка національних осередків польської меншини серед яких: «Польська світлиця» у Баранівці, «Відродження» у Ємільчино, Незалежне місцеве добротинне товариство «католицький цвинтар», Обласне об'єднання поляків Житомирщини «Полонія», Товариство «Єдність», а також згадана вище Польська організація імені Люблинського в Новоград-Волинському [513, 146]. Завдяки відносно високій густоті розселення поляків на Житомирщині, а також добре розгалуженій мережі національно-культурних об'єднань саме польська громада Житомирської області є взірцем активності у своїй діяльності, а також є усі підстави стверджувати, що національні, освітні та культурні проблеми полонії тут задовольняються сповна.

Активно діє і Харківське товариство польської культури, що було засноване у 1991 році. При Товаристві діє бібліотека, суботня школа, аматорські художні колективи, видається польськомовна газета «Полонія Харкова». Вже традиційними стали Дні польської культури, які щорічно проходять у Харкові. У 1997 році Товариством створено Фонд польсько-українських зв'язків імені Б. Залевського, головною метою задекларовано проведення у місті та області польських свят, благодійна діяльність.

Перша полонійна організація на території Рівненщини утворилася у 1993 році. Нею стало Товариство польської культури Рівненщини імені Владислава-Станіслава Реймонта. Мета Товариства є збереження та розвиток національної самосвідомості поляків краю, сприяння всебічному розвитку, освіченості, культурному і духовному збагаченню, охорона національної спадщини, захист спільних інтересів. Кожного року, у вересні, в Рівному проходить Тиждень польської культури. При Товаристві діють мовні курси, аматорські колективи. Мережа національних об'єднань поляків на Рівненщині є досить розгалуженою.

Так, наприклад, товариства польської культури діють в Острозі, Дубно, Здолбунові, в Кузнецовську та Костополі [450, 15].

Одним із шляхів пропагування руху України в європейський простір є підтримка діяльності неурядових громадських структур і полонійних організацій, які активно пропагують ідею європейської інтеграції. Діяльність таких організацій направлена на те, аби допомогти пересічному українцю розібратися у правильності того чи іншого вибору для своєї держави. Яскравим прикладом функціонування такої неурядової громадської структури, яка дбає про українсько-польське зближення на регіональному рівні, є Товариство польської культури на Волині імені Є. Фелінської. На його прикладі можна прослідкувати особливості діяльності схожих регіональних об'єднань.

Метою діяльності Товариства є задоволення спільних інтересів, культурно-освітніх потреб, прав та свобод членів спілки польського походження, етнічних поляків, з особливим акцентом на вихованні молоді у відповідності з історичними, духовними та культурними цінностями, плекання та підтримка польської мови. Діяльність Товариства базується на принципах християнського світогляду, національної свідомості, толерантності. Товариство сприяє міжнародному співробітництву. За його посередництвом встановлено зв'язки між польськими та українськими структурами самоврядування: Луцьк – Каліш, Ківерці – Пшигодзіце, Берестечко – Рашків і т.д. У 2009 році Товариством було проведено міжнародну наукову конференцію «Пілсудський – Петлюра». Члени організації опікуються військовими та парафіяльними цвинтарями, проводять фестивалі української та польської колядки [199, 31 – 33].

У 2009 році польська спільнота Волині заснувала двотижневик «Монітор Волинський», який на чолі з головним редактором В. Ваколюком ось уже понад чотири роки успішно виконує покладену на нього функцію – координатора та оглядача полонійного життя регіону. Видання є двомовним, інформація подається польською та українською мовами [197, 383]. І якщо на початку свого існування газета переживала чималі фінансові труднощі, майже повну

відсутність журналістів і т. д, то поступово ситуація стабілізувалася і сьогодні - це газета з повним штатом працівників.

Крім товариств культурно-освітнього характеру, на початку ХХІ століття починають створюватися і професійні організації, такі як Осередок польських лікарів, Спілка польських вчителів на Україні тощо. Мета діяльності цих об'єднань доволі схожа: охорона політичних прав польської меншини, вивчення польської мови та культури, налагодження дружніх відносини між поляками та українцями, культурний розвиток польської меншини [691, 16].

У березні 1999 року було утворено Центр українсько-польських студій, який очолила Т. Зарецька. Новостворений центр увійшов до складу Товариства «Україна – Світ» та Федерації товариств зв'язків із зарубіжними країнами під егідою І. Драча. Центр задекларував своїми першочерговими завданнями проведення ряду міжнародних наукових конференцій, видання книги «Думки Ю. Пілсудського про Україну», публікацію архіву С. Петлюри [298, 5]. При Центрі українсько-польських студій було створено молодіжну секцію, запроваджено стипендіальний фонд для молодих науковців, що займалися дослідженням польсько-українських відносин.

На початку 1999 року було створено Інститут польської культури в Києві, який очолив П. Козакевич. Головною метою закладу стало формування позитивного образу Республіки Польща, популяризація її культури, економічних реформ, успіхів євроінтеграції. Інститут розгорнув широку роботу по організації бібліотек, концертів, різноманітних виставок, зустрічей. В червні 1999 року Інститут став ініціатором проведення в Києві Тижня польського кіно, організував театральні гастролі польських театрів.

Проблеми української полонії широко висвітлюються на шпальтах польськомовних газет, у спецвипусках радіо та телепередачах. Наприклад, у Львові з жовтня 1990 року відновила свій вихід «Gazeta Lwowska» (виходила до 1944 року). Цей часопис став друкованим органом Товариства польської культури Львова. На радіостанції «Львівська хвиля» у цей час працює польська редакція з 7-ма штатними працівниками. Для ефіру редакції виділено 9 год.

мовлення щотижня. Теметика передач інформативна, культурно-пізнавальна, розважальна. Львівська комерційна кіностудія «Міст» з 1994 року відкрила польську редакцію телебачення [7, арк.. 140 – 141].

Повнішому задоволенню духовних і національних потреб поляків сприяли Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» [92] (від 1991 року), урядові заходи щодо демократизації релігійного життя в Україні, ліквідації будь-якої дискримінації діяльності римо-католицької церкви, легалізації Української греко-католицької церкви. Вже на початок 1992 році було зареєстровано 2600 громад УГКЦ та понад 450 громад РКЦ, число яких майже подвоїлося за минулі роки. Львівська архідієцезія РКЦ одержала статус митрополії, значно збільшилася кількість її громад у центральному регіоні, зокрема в м. Києві, у Житомирській, Вінницькій та Хмельницькій областях. На початок 2000 року функціонувало понад 800 громад РКЦ, 38 монастирів, 16 місій, три братства, шість духовних навчальних закладів, у т. ч. Український римо-католицький університет, Київський католицький коледж, 420 священнослужителів, понад 440 недільних шкіл, майже 700 костелів та інших культових споруд, створено римо-католицьке Товариство «Полонія» [562, 99].

Важливу і яскраву сторінку в українсько-польське порозуміння вписала широкомасштабна програма Року Польщі в Україні, яким був 2004 рік [219, 7]. Його візитівкою стала активна участь польського Президента А. Квасневського в урегулюванні політичної кризи в Україні, викликаній спробою сфальсифікувати президентські вибори. Право українського народу на вільний вибір підтримали також видатний польський політик Л. Валенса, чимало депутатів сейму, пересічні поляки. Важливе значення для задоволення національно-культурних і соціальних потреб українців у Польщі та поляків в Україні, для інтеграції України в європейські та трансатлантичні структури стало проведення Року України в Польщі (2005 рік) [284, 118] та візит Президента України В. Ющенко до Польщі у січні 2005 року. Саме проведення Року Польщі в Україні та Року України в Польщі можна вважати найвизначнішим показником політико-культурної співпраці між державами,

оскільки культурно-політична проблематика сприяє налагодженню та поглибленню етнічних, міжособистісних відносин українців та поляків.

31 березня 2004 року в Києві на спільній прес-конференції президентів України та Польщі, А. Квасневський сказав: «...це дуже важлива подія відкриття Року Польщі в Україні. Цей час було вибрано не випадково, бо ми хотіли, щоб напередодні нашого вступу в ЄС пройшов Рік Польщі у нашого стратегічного партнера. Зауважу, що задумано провести у 2005 році в Польщі Рік України, щоб показати в країні, яка вже є членом ЄС, добробут і багатство України та її європейські прагнення. Вважаю, що не могло бути кращого гасла, ніж «Україна та Польща – разом в Європі». Воно повинно стати мотивом польсько-української політики на багато-багато років» [26, арк.. 71].

Важливим завданням і Польщі, і України є забезпечення належних зв'язків польських та українських меншин із країнами свого походження. Польща активно підтримує польську меншину в Україні, переважно через дві організації, створені для підтримки «східних поляків» на території колишнього Радянського Союзу (це такі напівнезалежні установи, як Польська спільнота (Wspólnota Polska) та Фундація допомоги полякам на Сході (Fundacja Pomocy Polakom na Wschodzie)) [684, 165]. Ці організації надають значну підтримку меншині в розвитку польської мови та культури.

На відміну від поляків в Україні, українська меншина в Польщі майже не отримує підтримки від своєї «материнської» держави. До цього часу Українська держава не розробила ефективної стратегії стосовно української діаспори і надає їй дуже обмежену допомогу переважно на основі ініціатив українського Посольства у Варшаві і не є свідченням особливої стратегії Києва.

Відносини з меншиною у двосторонніх зв'язках регулює Угода про добросусідські відносини та співробітництво 1992 року (стаття 11), згідно з якою члени національних меншин обох країн мають право: вивчати рідну мову та навчатися рідною мовою, а також вільно використовувати цю мову; доступ та обмін інформацією рідною мовою; створювати освітні, культурні та релігійні об'єднання; практикувати релігію меншин; вживати імена та прізвища у формі,

вживаній у їхній рідній мові; підтримувати вільні контакти з представниками тієї ж національності всередині меншин та по інший бік кордону.

Проблемам національних меншин уділялася значна увага і на рівні керівників держав під час їх офіційних візитів до країни-сусіда. Наприклад, як свідчить «Інформація МЗС України про офіційний візит до РП Міністра закордонних справ України А. Зленка», 11 – 12 березня 1994 року посадовець провів ряд зустрічей з представниками української національної меншини у Польщі. Українська громада звернула увагу Міністра на ряд проблем, зокрема проблеми викликані наслідками «Операції Вісла», що й досі негативно відбиваються на житті української громади, і висунули вимогу засудження цієї акції усіма структурами влади Польщі. Складність ситуації для української національної меншини у Польщі полягає і у тому, як було заявлено, що владні структури Республіки Польща намагаються розпорозити українську меншину за етнічною ознакою шляхом виділення в окремі групи національні меншини українців, лемків, бойків, русинів, а також рішенням керівних польських органів зменшити державну допомогу українській громаді на 50% [10, арк.. 77].

З цього приводу, українською національною меншиною було висловлено ряд прохань і побажань: надсилання громаді підручників, букварів і ін. літератури, яка б дала можливість налагодити нормальний навчальний процес в молодшій, середній та вищій ланках освіти; організація відпочинку дітей в Україні; більш чітка організація стажувань, навчань студентів у вищих учбових закладах України; забезпечення теле- та радіомовлення українською мовою у Польщі; побудова української школи у Перемишлі і т. ін. [11, арк.. 78].

Українська громада Польщі активно цікавиться подіями, що відбуваються на Україні, приєднується до відзначення пам'ятних дат тощо. В архівах є низка документів, які підтверджують це. Наприклад, у «Довідці-інформації Посольства України у Республіці Польща про листи української громади» читаємо: «Українська діаспора в Кракові бурхливо відреагувала на звістку про продаж військових кораблів Росії, а особливо на виділення міста Севастополя для дислокації російського флоту, також на ядерне роззброєння Україною.

Розуміючи важкий економічний стан України, ми усвідомлюємо і те, що сусідні з Україною держави, особливо Росія, ніколи не дотримувалася договорів з Україною, коли їм це було не вигідно. Тому просимо Вас Пане Президент і Уряд України звернутися до відповідних інстанцій Росії з пропозицією обміну військових кадрів для повернення в Україну українців і надання їм можливості служити в Україні... Лист підписало 34 особи» [4, арк.. 75].

Ще один приклад, Звернення української громади: «...надсилаємо звернення до Президента України Л. Кравчука, яке було прийнято 12 вересня 1993 року на зборах української громади у Польщі в м. Тшебяткові, під час відзначення ювілейної річниці Голодомору в Україні...» [5, арк.. 79]. Такі, та багато інших листів української громади до владних структур України свідчать про живий інтерес до подій, що мали місце у той час на Україні і намагання приймати активну участь у громадсько-політичному житті країни походження.

І Польща, і Україна відповідають стандартам захисту прав меншин, визначеним Радою Європи, головною міжнародною організацією, залученою до захисту прав меншин. В Україні, згідно з Конституцією та уже згаданим Законом про національні меншини, представникам усіх національностей гарантовано рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права. В Республіці Польща, попри тривалі дискусії з цього приводу, не було прийнято окремого закону про національні меншини. Таким чином, питання регулюється Конституцією та окремими статтями відповідних законів, наприклад, про освіту, ЗМІ тощо.

Розширення ЄС, зокрема введення нового візового режиму для громадян України у жовтні 2003 року також торкається питання відносин між Польською державою та польською меншиною на сході, бо полякам в Україні заборонено мати подвійне громадянство. Оскільки Україна не дозволяє мати подвійне громадянство, отже значно обмежує можливість доступу польської меншини до Польщі. До того ж, на поляків в Україні не поширюється дія Закону про репатріацію, прийнятого з метою полегшити переселення поляків із центральноазійських республік до Польщі.

Для вирішення цієї проблеми наприкінці 1998 року верхня палата польського парламенту, яка є головним форумом для обговорення ініціатив та політики стосовно Полонії, запропонувала ідею запровадити так звану «Карту поляка» (Karta Polaka) – польський варіант напівгромадянства, схожий на той, який було впроваджено в Угорщині. Пропозиція була схвалена і лівими, і правими сенаторами в березні 1999 року [323].

Цей документ надавав право особі польського походження, яка його одержала, перетинати кордон за спрощеною схемою, а всередині Польщі – право на вільний доступ до послуг охорони здоров'я та освіти. До осіб, які мають право на одержання такої карти, належать, по-перше, ті особи, які втратили своє польське громадянство після Другої світової війни; по-друге, ті, хто має документи, які підтверджують їхнє польське походження; та, по-третє, які довели лояльність Польщі своєю діяльністю (наприклад, використовуючи польську мову та виховуючи дітей у «польському дусі та культурі»). До привілеїв, які надаються одержувачу цієї карти, входять необмежений дозвіл на проживання (без доведення наявності коштів для проживання), а також користування спільними благами (такими, як освіта та система охорони здоров'я). І все ж, незважаючи на те, що цю пропозицію ухвалив Сенат, Закон був блокований сеймом (нижньою палатою парламенту), оскільки 2 мільйони «східних» поляків, які мають право на одержання згаданої карти, стали б занадто великим тягарем для обмеженого державного бюджету [124]. До того ж, у світлі міжнародних дебатів щодо «статусного закону», який було прийнято в Угорщині, польський уряд не хотів провокувати складну ситуацію.

Принагідно зауважимо, що ЄС не відіграє важливої ролі в захисті прав меншин, оскільки не має повноважень у цій сфері, хоча захист прав меншин є однією з умов вступу Центральних та Східноєвропейських країн до Європейського Союзу. Після розширення в травні 2004 року ЄС вже не може застосовувати різні стандарти до нових та старих членів Союзу, і питанням прав меншин займатиметься переважно Рада Європи, якщо тільки Європейський Союз не розробить та не запровадить певні стандарти в цій

сфері, які стосуватимуться всіх (не тільки нових) членів Євросоюзу. Зважаючи на відсутність регуляції ЄС у сфері захисту прав меншин, радикальна зміна ситуації з українською меншиною в Республіці Польща після її вступу в ЄС є малоімовірною.

Республіка Польща проводить активну політику допомоги польській меншині в Україні, більшість якої потерпає від соціально-економічних негараздів, бо складається із людей, заклопотаних матеріальним виживанням, яким не вистачає ресурсів для проведення культурних заходів для збереження ідентичності. У свою чергу, українська меншина в Республіці Польща має кращі матеріальні умови для організації різних заходів усередині меншини, але незадоволена тим фактором, що проблеми, які існують ще з минулих часів, так і не було вирішено. Країна походження цих меншин залишається відстороненою від проблем етнічних українців, які проживають поза межами України.

Попри всі катастрофічні втрати, яких зазнала польська меншина за минулі роки, вона зуміла, з одного боку, вистояти, зберегти національну ідентичність, національно-культурні й духовні цінності – мову, культуру, церкву, традиції – ключові риси національно-етнографічної ментальності, а з іншого – стати на шлях активного національно-культурного відродження, відновлення етнічності, долучилася до участі в державному будівництві України, до народної дипломатії. Українська полонія довела, що вона з-поміж інших іноетнічних груп є найбільш укоріненою в українське суспільство, при цьому позиціонує себе частиною світової польщизни, є містком українсько-польського порозуміння і партнерства.

Можна також із впевненістю стверджувати, що українці в Польщі, не розчиняються в масах, не асимілюються, а зберігають свою національну ідентичність, культуру, мову, які, в свою чергу, не мають ментального конфлікту з польською культурою та світоглядом. Цією відсутністю протиставлення себе польському, чи, ширше, західноєвропейському менталітетові, українці ще раз підтверджують те, що вони є інтегральною частиною західного ментально-культурного поля, вигідно, цим самим,

відрізняючись від росіян чи сербів, чиї національні ідентичності перебувають у постійному конфлікті із культурою Західної Європи, сприймаючи багато-які її досягнення, як чужі собі.

Підсумовуючи, слід зазначити, що історія розвитку польсько-українських відносин за понад тисячолітню історію сповнена як прикладами тісних зв'язків, співробітництва, взаємодопомоги, так і суперечками, протистояннями, конфліктами і навіть війнами. Всі ці позитивні і негативні явища так або інакше відбивалися на становищі та статусі поляків в Україні та українців у Польщі. Найголовніший урок минулого засвідчує, що причини конфліктів коренилися не в етнічній неприязні і не в генетичній несумісності обох етносів, не в особливостях їх ментальності, а в тому, що ці конфлікти не завжди своєчасно гасилися, що не завжди раціональне брало верх над емоційним. Домінуючим чинником польсько-українського протистояння був брак толерантності, гіперболізація територіальних претензій, амбіційність та національний егоїзм. Як засвідчують факти, польсько-українське протистояння найчастіше підігрівалося, а то й інспірувалося третіми силами, набувало конфесійного забарвлення.

Велику роль у поглибленні польсько-українського діалогу і співпраці відіграють контакти науковців, співпраця університетів, обмін науковою продукцією, спільні наукові конференції та проекти. На часі активізація роботи польсько-українських наукових груп для дослідження етногенезу українців та поляків, найважливіших періодів спільної історії, вироблення наближених підходів та поглядів на польсько-українських стосунки, подолання стереотипів неприязні та недовір'я. Учені обох держав своїми науковими дискурсами, підручниками, статтями, навчальними посібниками покликані сприяти поступовому переходу двох сусідніх народів від порозуміння до єднання.

5.2. Проблема реституції культурних цінностей та опіки над місцями національної пам'яті двох народів

Сьогодні ні в кого не викликає сумнівів той факт, що культурні цінності є важливим елементом спілкування, взаєморозуміння та взаємозближення народів та держав. Культурні цінності виступають як головний критерій підтримки нерозривного духовного зв'язку поколінь, об'єднують їх в єдиний ланцюг історичного розвитку. Кожен об'єкт історико-культурного призначення, кожний витвір мистецтва, пам'ятник культури є однією з ланок такого нерозривного історичного цілого. Тому втрата культурних цінностей, їх відрив від народів та націй, які дали їм життя, мають негативні наслідки для їх повноцінного розвитку. На шляху українсько-польського порозуміння, яке динамічно розвивається від самого початку проголошення незалежності України, ще існує чимало проблем, які ставлять складні завдання перед керівниками сусідніх держав, і не тільки. До них належить і проблема повернення та реституції культурних цінностей у двосторонніх стосунках, яка перетворилася на випробування спадщиною.

Реституція культурних цінностей – у міжнародному праві особлива форма повернення майна історичного, наукового, художнього та іншого культурного значення, неправомірно вилученого і вивезеного під час збройного конфлікту державою з окупованої нею території іншої держави. Щодо культурних цінностей застосовуються загальні правила реституції.

Україна уклала кілька міжнародно-правових угод щодо взаємного збереження і повернення культурних цінностей, втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни (з Польщею, Угорщиною, Німеччиною), веде переговори з іншими країнами. Внаслідок цього Україна одержала втрачені археологічні експонати з Херсонського краєзнавчого музею, частину фресок Михайлівського Золотоверхого собору XI століття в Києві та, у

свою чергу, передала Німеччині «Архів Баха» тощо. Реституційна проблема зафіксована в ст. 54 Конституції України. Держава вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей, що за її межами [630, 298 – 299].

В Конституції України узаконено право нашої держави на повернення пам'яток культури, збагачення духовної спадщини народу, що внаслідок насильницького вторгнення була незаконно вивезена з території країни і зазнала насильницької міграції [96]. Міжнародна правова охорона культурних цінностей будується на основі загальновизнаних міжнародних принципів і норм як на універсальному (акти ООН та ЮНЕСКО), так і на регіональному рівнях (конвенції Ради Європи, багатосторонні угоди країн СНД тощо). Важливу роль у цій сфері відіграють також двосторонні договори держав та їхні національні законодавства.

Згідно 13 статті Договору між Україною та РП про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 року (Див. додаток Б), регламентується, що сторони вживатимуть заходів, спрямованих на виявлення і повернення культурних та історичних цінностей, які були втрачені, незаконно вивезені або іншим нелегальним шляхом опинилися на території другої сторони [76, 613].

Задля реалізації положень Договору 28 грудня 1992 року при Кабінеті Міністрів України було створено Національну комісію з питань повернення в Україну культурних цінностей, головною метою якої було виявлення і облік культурних цінностей, що були вивезені з України і їх повернення [106, 29].

Наступними нормативними документами, які лягли в основу державної політики в справі реституції стали ухвалені Урядом постанови: «Про затвердження Положення про Національну комісію з питань повернення в Україну культурних цінностей» від 18 червня 1993 року № 464, «Про Національну комісію з питань повернення в Україну культурних цінностей» від 05. жовтня 1996 року № 1241 та Положення про неї, затвержене Мінкультури України 18 жовтня 1996 року № 504-а. Згодом Президент України видав указ

«Про Положення про Національну комісію з питань повернення в Україну культурних цінностей» від 1996 року [100].

Міністерство закордонних справ України спільно з Інститутом української археографії НАН України імені М. Грушевського видали збірник документів «Міжнародна охорона, захист і повернення культурних цінностей», у якому було сформульовано основні засади діяльності Національної комісії у справах реституції, які базувалися на нормах міжнародного права та угод ЮНЕСКО [495, 10]. Наступним кроком стала регіональна нарада, що відбулася в липні 1993 року у Львові, на якій було вироблено основні принципи роботи Національної комісії з питань реституції [495, 17].

Конкретна польсько-українська співпраця в площині реституції розпочинається із підписання 25 червня 1996 року Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Польща «Про співробітництво в справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей». У день підписання Угода набрала чинності [119].

Зокрема, в Угоді говориться, що Уряд України та Уряд Республіки Польща, керуючись положеннями Договору між Україною та Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво та Попередньою Угодою між Урядом України та Урядом Республіки Польща з питань культурного та наукового співробітництва: «...усвідомлюючи необхідність охорони та збереження культурного надбання України і Польщі, що становить невід'ємну частину всесвітньої культурної спадщини, враховуючи величезні втрати, що їх зазнали культури українського та польського народів внаслідок історичних процесів і подій, зокрема під час Другої світової війни та підтверджуючи, що повернення народам втрачених і незаконно переміщених культурних цінностей сприятиме розвитку національних культур і служитиме зміцненню співробітництва між нашими сусідніми державами...» [119], домовляються про утворення Міжурядові українсько-польської комісії.

Згідно статті 3 Угоди, основними напрямками діяльності Міжурядової комісії декларувалося:

1. Пошук, облік та ідентифікація культурних цінностей, які є предметом розшуку Договірних Сторін, та взаємне інформування.

2. Підготовка експертних висновків у справах претензій щодо повернення культурних цінностей, висловлюваних Договірними Сторонами [119].

Наступним кроком стало створення експертних груп у галузі бібліотек, архівів, історико-археологічних цінностей та музеїв, головним завданням яких був пошук та уточнення відомостей про культурні цінності, які були незаконно переміщені із територій їх походження. Було обумовлено взаємне повернення, в тому числі на поетапній основі, незаконно переміщених цінностей, що становлять культурну спадщину обох країн.

Згідно підписаної Угоди, договірні сторони домовилися про те, що буде розпочато проведення спільного обліку, інвентаризації та дослідження з метою встановлення кількості, вартості та стану рухомих культурних цінностей, які пов'язані з історією та культурою іншої Договірної Сторони і знаходяться на територіях обох держав; з метою захисту, збереження, розшуку та повернення культурних цінностей, пов'язаних з культурою та історією України та РП, що були визнані як втрачені або незаконно переміщені на територію іншої Договірної Сторони, утворена Міжурядова українсько-польська комісія двічі на рік буде засідати по чергово в кожній з країн [571, 220].

До науково-координаційної ради Національної комісії входили провідні вчені, практики та представники творчих спілок. Навколо неї згуртувалися діячі культури, науки, представники Міністерства культури, Міністерства закордонних справ, дипломатичних місій України. Паралельно в музеях було розпочато роботу з вивчення культурних цінностей, що перебували у «спецфондах». Було проведено облік та інвентаризацію з метою встановлення

кількості, вартості та стану рухомих культурних цінностей, пов'язаних з історією та культурою України чи Республіки Польща.

Стараннями українських науковців, академіка НАН України Ю.Шемшученка та доктора юридичних наук В. Акуленка, з середини 90-х років ХХ століття розпочинається видання бюлетеня «Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи». Бюлетень містив вичерпну інформацію про культурні цінності, детальні коментарі, міжнародні документи та законодавчі акти України, на основі яких мало б здійснюватися повернення втраченого [380, 10].

Слід віддати належне традиції та досвіду реституції культурних цінностей в Польщі. Для української сторони це надзвичайно важливий і корисний досвід. До справи виявлення і повернення культурних цінностей в РП залучалися найкращі спеціалісти, провідні науковці, які першим пунктом свого завдання вважали складення детальних реєстрів музейних збірок, архівів бібліотек, аби згодом подати конкретні вимоги щодо їх повернення. Тому на першому етапі польсько-української співпраці в сфері реституції культурних цінностей, переважно Республіка Польща висувала вимоги щодо передачі їй різних пам'яток.

На третьому засіданні Міжнародної українсько-польської комісії у справі охорони і повернення пам'яток і цінностей культури втрачених і безпідставно вивезених в роки Другої світової війни, яке відбулося у Києві 3 – 6 червня 2001 року, було вирішено створити вузькогалузеві експертні комісії: експертів-архівістів, експертів-музейників тощо. Такі комісії почергово проводили робочі зустрічі у Польщі та Україні [804, 302]. Національну спадщину, повернуту в Україну завдяки діяльності Національної комісії було передано на постійне збереження до архівного, бібліотечного, музейного фондів України, введено в науковий та культурний обіг. правонаступницею Національної комісії стала Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон, її очолив О. Федорук.

Витоки взаємних проблем криються у трьох основних історичних фактах. По-перше, кордони між Польщею і Україною протягом лише ХХ століття змінювалися, щонайменше, тричі. В цей період Польща та Україна перебували в стані війни також мінімум тричі, і ці війни супроводжувалися взаємними втратами культурних цінностей. В польському суспільстві ще живе певна ностальгія за Україною з огляду на давню і не дуже давню історію: багатьох поляків з територією України пов'язують конкретні спогади про своїх предків та сторінки власної біографії. Власний історичний досвід та емоції від тісного співжиття двох народів мають і українці. І цей емоційний фактор є надзвичайно впливовим для обох сторін в питаннях, які стосуються культурної спадщини. Доля переміщених цінностей, зміна державного політико-адміністративного статусу архівів, музеїв та бібліотек внаслідок змін польсько-українських кордонів – все це створює складний клубок суперечностей, розплутати який за спільною згодою не вдається вже майже століття [369, 45].

Найбільша проблема полягала в тому, що обидві сторони по-різному трактували поняття цінностей, «втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни». Українці вважали, що це предмети культури, переміщені виключно на території сторін у межах їх нинішніх політико-адміністративних кордонів у період від 1 вересня 1939 року по 9 травня 1945 року. В цьому контексті вони виявили готовність передати Польщі переміщені польські архіви. Польські ж експерти розглядали справу значно ширше і ставили питання про долю всіх культурних цінностей, що належали Польщі до 1939 року і увійшли до складу України після війни.

Тому основним у розв'язанні проблеми реституції став принцип походження культурних цінностей. Наприклад, до цінностей України, за принципом походження, належали такі, що були створені на території України особами незалежно від громадянства, а також знайдені на національному терені та отримані у подарунок або придбані на законних підставах, у тому числі і в Польщі, і перевезені до України, а також набуті внаслідок добровільних

обмінів археологічними, етнографічними та іншими експедиціями в інших країнах за згодою їх компетентних органів [495, 6].

Переговори з приводу повернення культурних цінностей є досить складними, тому особливої ваги, при вирішенні спірних питань, набувають виваженість поглядів, об'єктивність, поміркованість, толерантність. Але при усіх цих складових процес передачі культурних цінностей є доволі повільний і довготривалий. Серед прикладів успішної роботи українських та польських експертів у справі повернення культурних цінностей слід навести повернення в Україну частини архіву товариства «Просвіта» з 1868 по 1923 роки. Саме ці фонди дають змогу простежити діяльність товариства від становлення до розширення сфери діяльності. Даний архів дає можливість вивчити біографію та суспільно-політичні погляди визначних представників української історії та культури, які в різний час входили до «Просвіти», це зокрема, М. Коцюба, К.Левицький, В. Бачинський, І. Брика, Л.Залужний, І. Романчук, П. Озаркевич, Я. Веселовський та багато інших [391, 89 – 90].

Але поряд із позитивними прикладами українсько-польської співпраці в справі реституції є і досить гострі суперечки. Наприклад, на початку 1990 року наріжним каменем постало питання «Осолінеуму», бібліотеки, що була вивезена поляками до Вроцлава зі Львова. Саме на цьому прикладі можна яскраво прослідкувати, як питання культурної спадщини негативно вплинуло на щойно налагоджений політичний діалог між Україною та Польщею.

Як відомо, бібліотеку заснував у Відні вчений просвітитель Ю.Осолінський, на прохання якого цю приватну колекцію в 1827 році було привезено до Львова й згідно заповіту її власника передано місту як столиці Галичини. За часи свого існування бібліотека значно поповнилася українською літературою, церковними виданнями. Як зазначає В. Акуленко, за часів радянської влади більшість польської літератури було передано Польщі. Наприклад, тільки у 1945 році в дар Польщі було відправлено лише з Львівського філіалу Бібліотеки Академії наук УРСР 50 000 книг та рукописів. Це був нечуваний за щедрістю дарунок, здійснений радянською владою ПНР у

відповідності із прийнятою 18 жовтня 1945 року постановою РНК УРСР «Про передачу з музеїв України історичних і культурних цінностей польському народу Тимчасовому Урядові Національної Єдності Польської Республіки» [379, 86]. За розпорядженням союзного центру «дружні дарунки» культурних цінностей з України до Польщі (1945 – 1946, 1956, 1959, 1961, 1963-1966, 1967, 1987) стали нормою [42, арк.. 71] і, власне, ця тема теж може стати предметом для окремого наукового дослідження. Досліджуючи цю проблему, В. Акуленко робить висновок, що у той же час Україна, практично, не пред'являла на офіційному рівні жодних претензій, крім працівників наукових установ, музеїв, бібліотек і архівів, які готували доповіді до Львівського обкому КП України про втрати культурних цінностей цього регіону [126, 15].

Остання передача польської літератури (2450 найцінніших книг) відбулася у 1987 році за розпорядженням М. Горбачова, коли польська сторона черговий раз порушила питання про передачу фондів «Осолінеуму» [41, арк.. 132]. Як пише В. Акуленко, щоб захистити українські бібліотечні зібрання, в 1987 році у відповідності з Декларацією про радянсько-польське співробітництво в галузі ідеології, науки і культури і на черговий запит польської сторони, Президія АН УРСР розпорядженням за № 2789 від 24 грудня 1986 року створила комісію для розгляду питання про доцільність передачі культурних цінностей. Проте під тиском союзної адміністрації така передача їх українською стороною, як зазначалося, була здійснена, але одночасно комісія констатувала, що на цьому процес передачі до ПНР книг та інших бібліотечних матеріалів із львівських зібрань, завершується [126, 6 – 7].

В січні 1990 року на засіданні польського Сейму офіційно розглядається питання повернення зі Львова у повному обсязі фондів колишнього Закладу імені Осолінських. Тодішній міністр закордонних справ Польщі К.Скубішевський, який стверджував, що «встановлення хороших відносин з Україною викличе зближення між Варшавою та Києвом в усіх областях, а багатообіцяючі і вільні від історичних ускладнень польсько-українські стосунки стануть переломним успіхом нової польської демократії» [238, 57],

уже через кілька місяців робить іншу заяву, що «Осолінеум» ніколи не належав Львову, а лише фізично розташовувався на його території, а тому і належить польському народу. Не заглиблюючись в аналіз непослідовності заяв польського міністра, зазначимо, що такі дії вкрай негативно позначилися на зародженні діалогу між українським та польським суспільствами.

Так, наприклад, пріоритетними у списку повернення в Республіку Польща значилися картини польських художників у Львівській картинній галереї, Львівському історичному музеї, фонди колишньої Королівської бібліотеки та Кременецького музею у Києві, збірки картин у Вінниці, Житомирі [38, арк.. 96]. Крім того, згідно із польськими даними, в бібліотеці Академії Наук України імені В. Стефаника у Львові залишилося 11 тис. 600 стародруків, 8 тис. 140 рукописів, 3 тис. 77 атласів та географічних карт, 1714 найменувань періодичних видань, а львівських музеях – 1500 творів живопису та 42 гравюри із «Осолінеуму» – музею князів Любомирських [369, 45 – 47].

В узагальненому вигляді аргументи польської сторони виглядали таким чином: львівські бібліотеки та музеї польського походження створювали поляки, мали виключно польський характер, були призначені для служіння польському народові. Тому сьогодні ці збірки повинні бути передані Польщі. В першу чергу, йдеться про колекції Львова. Серед низки історичних колекцій та окремих предметів – пам'ятки, котрі зберігаються в колишньому Музеї ім. Короля Яна III (до 50 тис. одиниць) та 650 предметів з колишньої колекції А.Смолінського, Львівські гармати XVI ст. з фондів музею Вавельського замку у Кракові, які 1930 – 1931рр. були передані до історичного музею Львова, близько 5 тис. предметів з колишньої колекції Б. Оржеховича – чудової старовинної зброї та вишуканої добірки мистецьких творів, а також близько 1500 предметів із колишньої колекції Лозінських, яка в 1914 році була передана у «віковичний депозит» до Музею ім. Короля Яна III, що належав місту Львову [31, арк.. 123]. Усі ці збірки ще в довоєнні роки були сформовані у Львові або передані в дар чи на «вічне зберігання» місту.

Контраргументами українців став факт формування зазначених колекцій на території України, зокрема, Львова, а також те що й після війни згадані колекції залишилися у Львові. До того ж, враховуючи міжнародну історичну традицію, Українська держава є законним правонаступником бібліотек, архівів, музеїв, які опинилися на її території внаслідок зміни кордонів.

Як пише С. Кот, посилаючись на польські джерела, «...в польському суспільстві існують сумніви щодо категоричності зазначених вимог. Зокрема, свого часу П. Стажинський писав у тижневику «Політика»: «Чи вважається нашою власністю збірка Осолінських, яка залишилась у Львові? Сама постановка питання, особливо після кампанії з повернення втраченого майна видається єрессю. Тим часом, ця справа у світлі міжнародного права зовсім не є такою очевидною. Крім спеціалістів, мало хто знає, що право, прийняте згідно з історичними прецедентами, визнає «право територіалізму». Воно вказує, що збірки в принципі приписані до території і одночасно зі зміною кордонів змінюють також власника...». З ним погоджується куратор Національного закладу ім. Осолінських Ян Новак Єзьоранський: «Не маємо жодних правових підстав для претензій. Навіть якби можна було відшукати право власності на предмет Фундації Осолінських, то не існує такого права, яке б могло нав'язати українцям обов'язок щодо передачі того скарбу з території їхньої держави» [369, 46 – 47].

На тему «Осолінеуму» двічі висловлювався Президент Польщі А.Кваснєвський, зауваживши в грудні 1996 року, що ця проблема в польсько-українських відносинах вичерпана. А роком пізніше, в інтерв'ю одній із берлінських газет він висловив припущення, що колекція, яка зберігається в Україні, може там і залишатись, але Польща вимагатиме гарантій, що вона зберігатиметься в належних умовах. Проте, ці авторитетні голоси суттєво на ситуацію не вплинули. Не вирішило спірних питань і друге засідання Міжурядової комісії, що відбулося в лютому 1999 року. До речі, розбіжності у поглядах на львівську спадщину кардинально позначаються на позиціях України та Польщі щодо реституції тих культурних цінностей, які в часи

Другої світової війни дійсно були вивезені нацистами зі Львова, а в повоєнні роки опинилися в третіх країнах. Вже стала хрестоматійним прикладом доля львівської колекції малюнків А. Дюрера [569, 72].

А між тим, наприклад, серед найбільших втрат України із фондів «Осолінеуму» – 25 малюнків видатного німецького художника XV – XVI ст. А.Дюрера, які після війни розійшлися світами. Оскільки, як відомо, в 1941 році їх було вивезено зі Львова за особистим наказом Герінга, і ним же подаровано фюреру. Згодом малюнки потрапили в руки американських окупаційних властей і, не дивлячись на тогочасні законодавчі норми, так і не були повернуті до Львова. Власне, їх доля – тема окремого дослідження, так як і доля багато інших культурних пам'яток.

Помітне поживлення українсько-польської співпраці відбулося після державного візиту до України Президента Польщі А. Квасневського 20 – 22 травня 1997 року, у ході якого було підписано спільну заяву «До порозуміння та єднання». Ця заява не залишилася звичайною формальністю. Під її впливом у Львові відбулося перше засідання Міжурядової українсько-польської комісії. Україна продемонструвала абсолютну відкритість: польським експертам були відкриті усі фондосховища провідних музеїв, архівів та бібліотек Львова. Польська сторона змогла пересвідчитись, що культурні цінності зберігаються у належному стані. Саме українська відкритість, як пізніше заявили польські політики, визначила суттєве подолання напруги навколо реституційної дилеми. І все ж, як продемонструвала недавня історія, усіх суперечок на цьому ґрунті подолати не вдалося [573, 370].

У 1997 році архівіст Л. Лозенко підготувала до Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей «Службову записку про українсько-польські стосунки в галузі повернення культурних цінностей», яка не втратила донині своєї актуальності. Зокрема, в ній зазначається: «...Як показує досвід, чіткого уявлення про українські культурні цінності, що зберігаються в Польщі, в Україні немає. Відсутнє спеціалізоване друковане видання, яке б послідовно висвітлювало цю проблему, публікувало наукові

звіти, описи виявлених матеріалів з історії України в польських музеях, архівах, бібліотеках тощо. Назріла необхідність створити українсько-польську раду в галузі обміну культурними цінностями, щоб співробітництво в цій галузі стало частиною загальнодержавної програми повернення українського культурного надбання, що перебуває поза межами України» [126, 7 – 9].

А між тим, наприклад, у Варшаві, як в одному з центрів політичного життя і діяльності української еміграції, залишилося чимало документальних та історичних пам'яток. Саме тут деякий час перебували керівники УНР М.Грушевський, С. Петлюра, А. Лівіцький та частина екзильного уряду, діяли українські політичні партії та громадські організації. Визначними науковими й мистецькими осередками були Український Науковий інститут, Українське економічне бюро, Православний митрополичий архів-музей тощо. У Варшаві жили і працювали І. Огієнко, П. Зайцев, Р. Смаль-Стоцький, Л. Чикаленко, В.Біднов, П. Андрієвський, М. Кордуба, С. Балей, О. Лотоцький, Д. Дорошенко, П. Андрусів, П. Холодний-молодший, П. Мегик та багато інших діячів української історії та культури. Сюди у 1919 році переїхав уряд ЗУНР. До Варшавської публічної бібліотеки перевіз із Холма і здав на збереження Митрополит Іларіон свою четверту книгозбірню, яка складалася з 20 тис. томів. (Є відомості, що вся ця колекція була перевезена до Краківської академії наук.) [466, 20 – 21]. І цей список можна продовжувати.

Як зазначає професор В. Акуленко, присутність українських цінностей на польському терені є надто помітною і значимою в різних культурних сферах, але на особливу увагу заслуговує драматична доля колишньої бібліотеки греко-католицької капітули (єпархії) з Перемишля. Адже, як відомо, це місто було колись столицею окремого князівства, а потім входило до кінця існування Речі Посполитої (1772 р.) до складу адміністративно-територіальної одиниці під назвою «Руське воєводство». Зрозуміло, що Перемишль був осередком культурного і церковного життя, але після сумнозвісної акції «Вісла» взагалі втратив свій український характер.

У матеріалах Наради з питань повернення в Україну культурних цінностей, яка відбулася у Львові у липні 1993 року, йшлося про наступне. До 1946 року у Перемишлі знаходилася стародавня Капітульна (єпархіальна) бібліотека, яка налічувала під кінець війни понад 35 000 одиниць зберігання. Фонди цієї бібліотеки являли собою виняткову культурну цінність, оскільки тут були старовинні видання, інкунабули, а також рідкісні рукописні документи (XIV – XVIII ст.), в тім числі 200 документів на пергаменті та 1200 давньоруських текстів. Фонди Капітульної бібліотеки були зібрані винятково завдяки добрій волі жертводавців. Серед них можна назвати, наприклад, таких українських культурних діячів, як І. Лаврівський, що подарував бібліотеці 14 139 томів, єпископ І. Снігурський, який подарував 2 096 книжок [573, 371].

В останні десятиліття в Польщі існує досить впливовий громадський рух, який виступає за повернення культурних цінностей що «..залишилися на Сході». Все активніше обґрунтовуються різноманітні домагання на культурні цінності, які переростають у концепцію спільної культурної спадщини [647]. В.Акуленко стверджує, що взаємне прийняття цієї дефініції спонукає обидві сторони до перспективних проектів реставрації і використання спадщини. Підтвердженням цього є підписання в жовтні 2006 року президентами України і Республіки Польща В. Ющенком і Я. Качинським «Декларації про створення фонду сприяння розвитку Львова» під час святкування 750-річчя міста.

11 лютого 2009 року відбулося засідання круглого столу «Повернення культурних цінностей в Україну». Організаторами заходу виступили Комітет ВР України з питань культури і духовності, МЗС України, Міністерство культури і туризму України, Державний комітет архівів України та ін. Учасниками було відзначено складність та важливість проблеми повернення культурних цінностей в Україну, йшлося про можливість сприяння з боку закордонних дипломатичних установ у розшуку та передачі в Україну документів та матеріалів, що відображають історію держави, культурні цінності, що в різні історичні періоди були вивезені за кордон.

Нещодавно у Варшаві відбулася міжнародна конференція, організована фондом Стефана Баторія, присвячена проблемам реституції культурних цінностей. Одним з ключових її питань став розгляд складних українсько-польських взаємин у цій сфері. «Історія тисне на нас з різних боків», — так відверто передав свій емоційний стан один з відомих польських діячів, характеризуючи цю дражливу тему.

В останні роки ведеться активна робота, по створенню Єдиної електронної бази даних щодо втрачених цінностей музеїв та бібліотек України в наслідок Другої світової війни та в наступні роки. Але процес цей досить повільний, оскільки на шляху реалізації планів існує багато перешкод: недостатнє матеріально-технічне забезпечення, не вистачає добре підготовлених кадрів, а також те, що багато архівних матеріалів, які б могли допомогти у розшуку культурних цінностей та обґрунтування її приналежності, знаходяться у Росії.

Одним із важливих складників міжлюдських стосунків постає проблема повернення культових об'єктів релігійним громадам. Згідно Договору про добросусідство, дружні відносини та співробітництво Україна та Республіка Польща визнали право національних меншин на збереження та розвиток релігійної самобутності [75]. (Див. додаток Б). Пам'ятки старовини на українсько-польському прикордонні увібрали в себе історію взаємних стосунків обох народів. Співпраця у справі охорони пам'яток веде до гармонійних добросусідських відносин. Друга світова війна, окрім відомих результатів, призвела і до порушення релігійного життя, що особливо проявилось на прикладі греко-католицької церкви. Як свідчить статистика, до 1994 року у перемишльському воєводстві Республіки Польща було цілком знищено 116 церков. Частково було зруйновано і об'єкти передані Римо-католицькій церкві з метою перетворення їх на костели [288, 21]. За таких умов храми перебудовувалися, набували нових рис, а відтак втрачали свою самобутність.

Ще наприкінці 80-х років ХХ століття з'являються різноманітні фундації, які взялися за охорону пам'яток церковної архітектури. Під егідою ЮНЕСКО

було створено майстерню культури «Веселка» в Ряшеві, яка, маючи на меті збереження пам'яток церковної культури, організовувала молодіжні табори на об'єктах у Мякішу Старому, Опаці, Котові, Змієвиськах та Вільці Зміївській Перемишльського воєводства. Станом на 1995 рік у Перемишльському воєводстві греко-католицькій громаді було повернуто шість церков (Ярослав, Хотинець, Сєнява, Лучиці, Нові Сади, Малява) [830, 22].

В цей період католики на Україні зіштовхнулися з наступними труднощами: місцева влада не мала повноважень на передачу католицькій громаді культових споруд та їх майна. Найгостріше стояло питання у Львівській архідецизії, де римокатолики були позбавлені приміщення духовної семінарії, костельних будівель та архібізкупської резиденції. Тогочасна польська суспільна думка сприймала цей факт, як своєрідний реванш українців за події, пов'язані із передачею ордену Кармелітів костелу в Перемишлі, на який претендували греко-католики. Станом на 1 січня 1992 року в Україні було зареєстровано 452 римо-католицькі парафії [691, 15 – 16].

Новою епохою в релігійному житті став Закон УРСР від 23 квітня 1991 року «Про свободу совісті та релігійних організацій» [92, 283]. У даному документі йшлося про необхідність подолання усіх негативних наслідків державної політики щодо релігії та церкви. Згідно із законом, культові споруди та майно, що становили державну власність, передавалися організаціям у безоплатне користування або поверталися у власність релігійних організацій безоплатно. Ті ж культові будівлі, які становили історичну або культурну цінність, передавалися організаціям, які могли використовувати їх з дотриманням правил охорони та використання пам'яток історії та культури.

Питання повернення культових об'єктів католикам на Україні обговорювалося в лютому 1993 року під час конференції у Кракові [7, арк.. 137]. Зокрема, у доповіді Е. Хмельової йшлося про те, що на теренах комуністичної України діяло 26 римо-католицьких костелів, однак уже з другої половини 80-х років ситуація змінюється на краще – уже в 1990 році – 106 діючих костелів, в 1991 році відкривається ще 56, а в 1992 році – 41. За цей же

час було збудовано 5 нових культових споруд [686, 86]. Наприклад, лише у Львові, станом на 1992 рік, діяло 4 костели, з середнім числом прихожан на кожен 2450 чол. [7, арк. 138]. Діючі костели зосереджувалися головним чином на Західній Україні [674].

Релігійна ситуація, міжконфесійні відносини відчутно впливають на міжнаціональні відносини. Ця проблема досліджувалася як українськими, так і польськими фахівцями, і, практично, в усіх публікаціях проводиться думка про необхідність згладження гострих наріжних каменів на релігійному ґрунті, повернення культових споруд і майна релігійним громадам. Про це пишуть, зокрема, М. Маліковський, Д. Вояковські [734, 236; 732, 234], С. Спемпел [794], А. Пашко [762], А. Мадера [723; 724].

Наступним документом, що став рубіжним у релігійному житті, стало Розпорядження Президента України Л. Кравчука «Про повернення релігійним організаціям культового майна», від 1994 року [185, 11]. Релігійним організаціям поверталися на безоплатній основі культові будівлі та майно, що перебувало у державній власності і використовувалося не за призначенням. На основі даного документу католицькі костели на Україні мають передаватися релігійним громадам. Однак, законодавчо започаткований процес на практиці втілювався досить повільно. Постановою Кабінету Міністрів України від 7 травні 1998 року було затверджено спеціальний графік повернення об'єктів культу, а також прийнято рішення про складення реєстру об'єктів.

Згідно прийнятих документів, більшість культових об'єктів, що використовувалися не за призначенням була передана релігійним організаціям. Чимало із повернутих архітектурних об'єктів виявилися перебудованими за роки радянської влади. Наприклад, добудовані куполи, повністю змінено внутрішнє убрання і т. ін. (костели в Кристинополі, у Львові, в Олеську), 90% з них вимагали ремонту або повної реконструкції [686, 86].

Таким чином, кроки, які здійснювалися в справі порятунку пам'яток української культури в Польщі і польської – в Україні, є виразом взаємної доброї волі, національної та релігійної толерантності та добросусідства. Саме

такі приклади свідчать про налагодження та зміцнення добросусідських та міжлюдських стосунків двох сусідніх народів.

Важливою складовою польсько-українських взаємин є опіка над місцями національної пам'яті, особливо цвинтарями жертв війни та політичних репресій. В польсько-українських відносинах ця проблема є досить контраверсійною. У 1994 році було підписано Міжурядову угоду про охорону місць пам'яті і поховань жертв війни та політичних репресій [28, арк.. 27]. Однак, ця угода не була практично реалізована, хоча завдяки старанням двох президентів було відкрито цвинтар польських офіцерів у Харкові та пам'ятник жертвам польсько-українського протистояння на Волині. Значно складніше вирішувалося питання з похованням Орлят львівських на Личаківському цвинтарі Львова. Ця проблема свого часу досить загострила польсько-українські взаємини [311, 169 – 170].

В 1988 році було створено культурно-освітнє товариство поляків в Україні (далі КОТУП), серед головних завдань якого став захист польських історичних пам'яток в Україні [302, 671]. Практично одразу виникають й розбіжності в середовищі самих поляків – між Спілкою поляків України, Польським товариством Львівської землі та Федерацією поляків в Україні – з приводу відновлення за допомогою польського уряду низки історичних пам'яток, зокрема, Цвинтаря Орлят у Львові. Українське населення теж досить гостро сприйняло відновлення польських історичних пантеонів на українській території, сприймаючи це як претензії поляків повернутися на «кресові землі».

До речі, історія поховань орлят бере початок від польсько-української війни 1918 року. Першого польського солдата тут було поховано 24 листопада, а ідея самого пантеону з'явилася на початку грудня 1918 року. Роботи над створенням меморіалу перервала віна з більшовиками, а відновили їх навесні 1921 року, і втілення проекту Р. Індруха тривало майже до 1939 року. На некрополі поховано 2589 осіб, зокрема й 27 невідомих солдат. В радянську добу акти вандалізму на некрополі почастишали, страждала не лише мілітарна і національна символіка, розкрадалися і надгробні плити. Апогеєм стало 25

серпня 1971 року, коли меморіал почали нищити технікою. Як уже зазначалося, переговори по відновленню меморіалу розпочалися з 1989 році, однак, уже в 1990 році процес почав бюрократично блокуватися [569, 81].

1 грудня 1991 року було утворено історико-культурний музей-заповідник «Личаківський цвинтар». Спеціалісти музею одразу виявили деякі відхилення в проектних пропозиціях польської сторони та в безпосередньому виконанні окремих робіт, проведених на цвинтарі польською фірмою-підрядником «Energorol», яка розпочала свої роботи по реконструкції цвинтаря з вересня 1991 року. Претензії головним чином стосувалися змінених надписів на могильних плитах і бетонних хрестів, які не відповідали проекту. Роботи по реконструкції було призупинено до узгодження проектної документації з керівництвом музею «Личаківського цвинтаря» [573, 377].

З підписанням у травні 1992 року Договору про добросусідство з'явилася законодавча підстава для реалізації планів з охорони та відновлення пам'яток. У 13-й статті Договору, зокрема пунктах 4 та 5, йдеться: «4. Сторони забезпечуватимуть належний правовий, матеріальний та інший захист цінностей, пам'яток і об'єктів, пов'язаних з культурною та історичною спадщиною другої Сторони, що знаходяться на їхніх територіях, а також сприятимуть їх виявленню, збереженню, відновленню цілісності, впровадженню культурного обігу, в тому числі забезпеченні вільного доступу до них. Крім того, Сторони у відповідності із загально визнаними нормами міжнародного права, двосторонніми угодами та іншими міжнародними стандартами вживатимуть заходів, спрямованих на виявлення і повернення культурних та історичних цінностей, які були втрачені, незаконно вивезені або іншим шляхом опинилися на території другої Сторони.

5. З метою вирішення цих питань Уряди Сторін призначатимуть повноважних представників, які організовуватимуть відповідну діяльність» [75].

Конфлікт навколо польських військових поховань на Личаківці став свого роду «лакмусовим папірцем» в польсько-українських відносинах. Суть його

полягає в різному розумінні двома сторонами, які саме слова повинні бути написані на монументах польських солдатів. Польська сторона вимагала щоб там було написано слова: «Невідомому польському солдату, загиблому за незалежність Польщі». Влада Львова виступила категорично проти слова «незалежність». Варіанти написів кілька разів змінювалися, але досягти взаємоузгодженого варіанту так і не вдалося. Ще однією проблемою є скульптури левів, що тримають щити, на яких згідно бачення полків мав би бути напис: «Тобі, Польще!». Фактично, це було оцінено як монополізація права на символ міста і трактування цього символу в польській історико-культурній традиції, а отже, як претензію на польськість Львова [569, 82].

Таким чином, проблема напису призвела до «війни документів» та взаємних образ, що вже прикро само по собі з огляду на безоборонність полеглих перед зведенням історичних рахунків, переписуванням сторінок історії. 21 червня 1993 року керівник Консультативного агентства Республіки Польща у Львові Г. Літвін вручив заступнику Голови Львівської міської держадміністрації О. Гаврилишину нові проектні пропозиції по відновленню «Цвинтаря Орлят Львівських», які у той же день були передані до розгляду головному архітектору Львова П. Чамарі. Уже в липні того ж року українська сторона виступила з критикою «суттєвих недоліків» проекту реконструкції, і сам проект було повернуто польській стороні на доопрацювання [7, арк.. 138].

У цей час польська газета «Rzeczpospolita» публікує ряд гучних статей з приводу ситуації навколо цвинтаря польських вояків у Львові, роздмухуючи і без того складну суспільну візію у даному питанні. Публікуючи заголовки на кшталт: «Цвинтар – так, пантеон – ні!» і заявляючи, що Львівська міська Рада тепер стверджує, що «польські претензії не можуть бути враховані, так як «Пантеон», котрий несе у собі тягар історії однобічно висвітлює польсько-українські воєнні події 1918 року» [7, арк.. 149].

Врешті, на засіданні наукової ради історико-культурного музею «Личаківський цвинтар» від 16 лютого 1998 року було вирішено змінити написи в проекті відновлення польського цвинтаря, тобто, зробити їх тільки

українською мовою і без вживання термінів «оборона Львова» та «орлята», не відновлювати колонаду, вхідну браму, кам'яних левів, фігури з орденом «Virturi Militari» та скульптурні зображення на катакомбах (мотивуючи це тим, що все це надає військовому цвинтарю помпезності), передбачити усунення всіх надписів «Невідомим оборонцям Львова» на хрестах, на плиті перед пілонами – «невідомим героям польським, які пали в обороні Львова та земель південно-східних», а також перелік назв населених пунктів, викарбуваних на пілонах.

Втім, уже через півроку, 25 липня 1998 року на рівні міської ради Львова і Польської ради охорони пам'яті боротьби і мучеництва, вимоги української сторони набули більш стриманих рис: дозволялося повернути левів, було скориговано надпис на плиті – «Невідомим польським солдатам, полеглим у боротьбі за незалежність Польщі»; сторони дійшли згоди щодо відновлення колонади; згадано про необхідність відновлення місць поховань українців в РП.

З огляду на позитивні зрушення у справі цвинтаря, на 1 листопада 1998 року було заплановано візит А. Кваснівського до Львова. Але, напередодні, 22 жовтня, прибічники УНА-УНСО потрошили надписи, присвячені невідомим польським військовим на Личаківському цвинтарі. Візит польського президента до Львова не відбувся. Врешті, в результаті складних переговорів, 3 серпня 2000 року у Варшаві був підписаний черговий «Протокол українсько-польських переговорів відносно завершення відновлення польських військових поховань 1918 – 1919 років на Личаківському цвинтарі», підписи під якими поставили заступник міністра закордонних справ України П. Сардачук та секретар ради охорони пам'яті боротьби і мучеництва А. Пшевозняк [216, 47]. Напис на плиті пропонувалося викласти в такій редакції: «Невідомим польським солдатам, полеглим у боротьбі за незалежність Польщі», із зображенням хреста та датами 1918 – 1920 років. Але на варшавській зустрічі львів'яни не погодилися з низкою пунктів, які були в документі. 8 серпня 2000 року у Львові відбулося засідання комісії у справах військових поховань, яка прийняла рішення, що положення протоколу не відповідають українському законодавству.

Розвиток ситуації навколо цвинтаря розвивався наступним чином: з візитом до Львова прибула кийвська делегація на чолі з М. Жулинським та І. Драчем, які зачитали звернення прем'єр-міністра В. Ющенка депутатам Львівської міської ради. Протистояння скінчилося компромісом: депутати Львова погодилися з відновленням написів, скульптурних зображень на катакомбах, тобто фактично скасували рішення наукової ради історико-культурного музею «Личаківський цвинтар». Львів'яни скоригували напис, що тепер звучав: «Невідомим польським солдатам, полеглим за Польщу у 1918 – 1920 роках», що, як згодом виявилось, не зовсім влаштувало польську сторону. Обурення ж української сторони викликало також зображення коронаційного «Меча Щербця» – символу польської військової слави. Згідно з легендою, зарубини меча є слідами удару об Золоті ворота у Києві [613, 76 – 79].

Відкриття цвинтаря було заплановане до 1 жовтня 2000 року, однак чергові інциденти стали на заваді відкриття. Після засідання Консультаційного Комітету при Президентах України і Польщі, яке відбулося 13 грудня 2001 року [216, 47], було заплановано нову дату відкриття цвинтаря: 20 – 22 лютого 2002 року. Але і цього разу запланованих урочистостей не відбулося.

Врешті, конфлікт між українською та польською сторонами вдалося пом'якшити, зокрема, завдяки підтримці, наданій польським урядом української опозиції під час «Помаранчевої революції» 2004 року. Кроком до відкриття меморіалу орлят стало підписання Міждержавного протоколу 6 червня 2005 року за підсумками зустрічі у Варшаві державного секретаря України О. Зінченка та голови Бюро національної безпеки Республіки Польща Є. Бара. Варшавським протоколом передбачено, що впродовж 2005 – 2007 років, відповідно до «Угоди між Урядом України й Урядом Республіки Польща про збереження місць пам'яті та поховання жертв війни та політичних репресій» від 21 березня 1994 року, Державна міжвідомча комісія у справах увічнення пам'яті жертв війни і політичних репресій (секретар В. Казакевич) і Рада охорони пам'яті боротьби та мучеництва (секретар А. Пшевознік)

впорядкують за кошти національних бюджетів по 44 об'єкти на території сусідньої держави [477].

Нарешті, 24 червня 2005 року, за участю президентів Польщі та України, на Личаківському цвинтарі були відкриті меморіал загиблим воїнам Української Галицької Армії та «Меморіал орлят». На плиті меморіалу, розташованій в центрі польських поховань, зроблено напис: «Тут лежить польський солдат, полеглий за Вітчизну». На порталі колишнього меморіалу було збережено надпис з міжвоєнного двадцятиліття: «Вони померли, щоб ми жили вільно». Питання «Цвинтару орлят» – лише один із багатьох символів спільної українсько-польської історії. Більшість політиків та істориків сходяться на тому, що успішне вирішення цієї проблеми – це знаковий в українсько-польському геополітичному рубежі альянс [128, 205].

А між тим, свого часу влада ПНР знищила цілі українські кладовища чи окремі могили, особливо ті, на яких була національна символіка. У 1989–1990 роках розпочався процес їх відновлення. Вперше у 1989 році українська громада відбудувала пам'ятник у Пикуличах біля Перемишля насипано курган-могилу, у Щипьорно біля Каліша відновлено (за винятком окремих деталей) довоєнний пам'ятник [597]. 12 червня 1993 року в польському містечку Александрові Куявському (Вроцлавське воєводство) відбулися урочистості з нагоди відкриття відновленого українського військового кладовища, на якому поховані воїни та офіцери Української Народної Республіки, які померли у 1920 – 1921 роках в таборі інтернованих. Відновлення цвинтаря відбулося внаслідок спільних зусиль місцевих властей Вроцлавського воєводства, Об'єднання українців у Польщі та Львівського «Меморіалу». Урочистості відбулися за участі польських і українських офіційних структур і громадськості [3, арк.. 79].

Посольство України у Республіці Польща виступило з заявою про велике політичне значення цієї акції, назвавши її святом польсько-українського поєднання, та ефективним засобом здолаття міжнаціональних протиріч. Посольство України висловило обіцянку і надалі сприяти заходам,

спрямованим на відновлення та збереження українських кладовищ у Польщі, зближенню та взаєморозумінню двох народів [3, арк.. 80].

Особливо важливим об'єктом, на думку голови Об'єднання депортованих українців В. Середи, є військовий меморіал у Пикуличах. Тут поховано близько 2000 вояків, насамперед, Першої Запорізької дивізії Армії УНР, а також УГА, які померли від епідемій і ран. На розширеному довоєнному цвинтарі перепоховані рештки вояків УПА, які загинули в бою під Бірчею (28 осіб), та розстріляних за вироком військового суду в Лішній (19 осіб). У майбутньому тут можна перепоховати також інших вояків із окремих могил, розкиданих у лісах і на полях, де нікому за ними доглядати. Відновлення могил петлюрівців не викликало в місцевих поляків та адміністрації таких емоцій, як реставрація могил воїнів УПА чи цивільного населення, яке загинуло від рук польських підпільних чи офіційних військових формувань у 40-х роках (загалом близько 20 тис. осіб).

Таким чином, на 2005 рік не було передбачено бюджетного фінансування для догляду за військовими могилами в Польщі. Відтак Президентові В.Ющенкові довелося підписати спеціальне доручення прем'єр-міністру Ю.Тимошенко про відшукування коштів для впорядкування поховань у Павлокомі, Ланьцуті (бл. 500 вояків УНР), Завадці Морохівській (70 місцевих жителів, розстріляних у 1946 році під час насильної репатріації в Україну), врешті, облаштування меморіалу на Дуклянському перевалі, де восени 1944 року у боях з гітлерівцями загинуло бл. 70 тис. червоноармійців, здебільшого галицьких селян, поспіхом мобілізованих і погано навчених, кинутих на фронт як гарматне м'ясо. Особливу опіку над дуклянським меморіалом здійснює о.Мирон Михайлишин, військовий капелан для греко-католиків.

Створена у 2005 році українська Державна міжвідомча комісія у справах увічнення пам'яті жертв війни і політичних репресій задекларувала своїми завданнями намір виконати на території Республіки Польща такі роботи:

– відновити, впорядкувати й облаштувати цвинтарі українських воїнів, які загинули під час польсько-більшовицької війни 1920 року чи померлих в

таборах для військовополонених після закінчення цієї війни у Ланьцуті, Пікуличах (Підкарпатське воєводство); Стшалково, Каліші (Велькопольське воєводство), Вадовіцах (Мальпольське воєводство), Тухолі (Куявсько-Поморське воєводство);

– впорядкувати місця поховання українців, загиблих у 1943 – 1947 роках: Бересть, Василів, Верещин, Вороновичі, Гдешин, Городиславичі, Ласків, Ліски, Мірче, Модринь, Моложів, Новосілки, Річиця, Сагринь, Смолигів, Стрільці, Турковичі, Шиховичі (Люблинське воєводство), Бахів, Березка, Володж, Гораєць, Завадка Морохівська, Заліська Воля, Карликів, Кобильниця Руська, Корманичі, Лубна, Павлокома, Пискоровичі, Середня, Скопів, Старе Село, Теплиці, Терка, Тисова, Трійчиці (Підкарпатське воєводство);

– увічнити пам'ять українців, полеглих у боях із гітлерівськими військами у 1944 – 1945 рр. на Дуклянському перевалі (Підкарпатське воєводство) [477].

Нині на теренах Польщі досить поширеною є тенденція відкриття меморіальних дошок на пошану загблим полякам, переважно за доби трагедії на Волині. Поза сумнівом, цей складний і до кінця не досліджений епізод спільної історії ще довго стоятиме на заваді міжнаціонального порозуміння, адже в історико-політичних дискусіях часто лунають судження про наявність двох правд – української та польської. Проте, згаданий вияв пам'яті та любові до свого народу, досить часто має вкрай неприйнятну та образливу форму для сусіднього, а інколи закінчується чимось на кшталт: «Шануймо світлу пам'ять діточок, жінок, дідів, по-звірячому замучених українськими націоналістами лише за те, що вони були поляками...» [128, 206]. Проблема полягає в тому, що такі та схожі написи є лише частково правдивими. З огляду на трагічну спільну історію, сьогодні ми маємо дякувати долі, що живемо більш як на пів століття пізніше.

Відомо, що такі самі звірства чинила й інша сторона з українцями, але годі шукати в Україні бодай якісь меморіали загиблим землякам, адже наша історична пам'ять кульгає на обидві ноги (навіть найбільше лихо – голодомор – був увічнений лише нещодавно). Слід поміркувати над питанням: а чи не

вартувало б і українцям ініціювати рух за увіковічнення меморіальними дошками замордованих поляками співвітчизників? Або виробити і в цьому питанні спільну українсько-польську позицію.

Сьогодні налагоджено тісну співпрацю у справі облаштування та збереження пам'ятних для українців та поляків місць, воєнних поховань та меморіалів між Волинською обласною державною адміністрацією та адміністрацією Люблинського воєводства. Згадана співпраця між Волинською областю та Лодзьким воєводством відбувається в рамках Угоди про співробітництво, підписаної 26 серпня 2010 року Головою Волинської обласної державної адміністрації Б. Клімчуком, Головою Волинської обласної ради А.Грицюком – з українського боку, та Лодзьким Воєводою Й. Хелмінською і Маршалком Лодзького воєводства В. Фісяком – з польського [18]. Зокрема, у Статті 1 Угоди йдеться про те, що договірні Сторони будуть підтримувати співробітництво і обмін досвідом у галузі охорони культурної спадщини, охорони національної пам'яті тощо. Прикладом успішного виконання Угоди може слугувати той факт, що станом на 2011 рік спільно українською та польською сторонами було впорядковано територію кладовища загиблих українців у с. Сагринь. Сьогодні там завершено роботи по будівництву меморіалу увіковічнення пам'яті загиблих українців у 1943 – 1944 роках та роботи по благоустрою цвинтаря [569, 91]. Перелік відновлення та відкриття меморіалів та кладовищ можна продовжувати. Наведені вище дані є прикладами ілюстрації складності ситуації.

Пам'ятки історії і культури є надбанням народу. Охорона та використання пам'яток – важливе завдання держави та її органів, громадських організацій, усіх громадян. Таким же чином культурне надбання народів інших країн входить в загальне надбання людства. У наш час, коли пам'яткам культури загрожують небезпеки самого різного характеру, постає необхідність міжнародної охорони культурних цінностей.

Сам термін «міжнародна охорона культурних цінностей» передбачає існування та дію сукупності міжнародно-правових норм, якими регулюється

співробітництво держав у справі збереження та використання цих цінностей; міжнародних заходів, які покликані уберегти пам'ятники від руйнування, загибелі і пограбувань як в дні війни, так і в мирний час; створення сприятливих умов для обміну культурними цінностями різних народів [238, 137].

Сьогодні Україна досить активно залучається до процесів реституції культурного та історичного надбання. Саме тому для нас є досить важливим вивчення та використання європейського досвіду реституції історико-культурної спадщини, адже відсоток культурних збитків нашої держави у загальному списку під час Другої світової війни за офіційними джерелами становить приблизно 53%. На сьогодні головною проблемою процесу відновлення Української культурної спадщини залишається невизначеність реальних обсягів втрат.

Проблеми повернення культурних цінностей, опіка над місцями національної пам'яті є невід'ємними складовими сучасних польсько-українських міждержавних відносин і міжлюдських стосунків. Аналіз міждержавної співпраці у цій царині яскраво демонструє наскільки досліджувана проблема здатна впливати на стан польськ-українських взаємин. Можна з впевненістю стверджувати, що найбільш гострі суперечки уже позаду, що обидві держави отримали неоціненний досвід подолання складнощів. Однак, очевидним є і той факт, що попереду є ще чимало суперечливих питань, які потребують спільного вирішення.

5.3. Взаємодія Республіки Польща та України у формуванні цілісних освітньо-світоглядних систем національних меншин

Знаковими подіями в житті польської та української національних меншин стало народження двох оновлених держав – Республіки Польща та України. 1990-ті роки та початок XXI століття пов'язані із справжнім національно-культурним ренесансом української та польської національних меншин [318, 412]. В цей період поступово розширюється мережа навчальних закладів у місцях компактного проживання української меншини в Польщі, та польської в Україні, створюються недільні школи, що стали осередками вивчення рідної мови, історії, культури. А значення національної освіти для збереження та розвитку культур національних меншин важко применшити.

Владою України задекларовано, що забезпечення світоглядних освітніх потреб національних меншин та народів є одним з пріоритетних завдань під час формування державної політики в галузі етнонаціональних відносин. Правовою основою формування державної політики щодо забезпечення цих потреб є Конституція України, Декларація «Про державний суверенітет України», закони України «Про національні меншини в Україні», «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про мови», «Про друковані засоби масової інформації», «Про об'єднання громадян» а також деякі інші законодавчі акти. Згідно цих нормативних документів громадяни України мають конституційне право на безкоштовну освіту в усіх державних і комунальних навчальних закладах, незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин.

Національне законодавство і практика регулювання етнонаціональних процесів у всіх сферах діяльності сформовано Україною відповідно до міжнародних норм та рекомендацій, викладених у Загальній декларації прав

людини, Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин, Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, Гаазьких рекомендаціях Верховного Комісара ОБСЄ щодо прав нацменшин на освіту [291].

Слід визнати, що на даний час в законодавстві України існують деякі суперечності, які дають можливість в окремих випадках по-різному витлумачувати ті чи інші законодавчі положення. Так, частиною 5 статті 53 Конституції України визначено, що «громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства» [96]. Дане положення окреслює головні освітні права громадян, передбачені міжнародними договорами, в тому числі й гарантоване право громадян, які належать до національних меншин, на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови. Поряд із цим, стаття 7 Закону України «Про загальну середню освіту» закріплює те, що мова освіти, мова навчання і виховання в загальноосвітніх навчальних закладах визначається Конституцією України та Законом Української РСР «Про мови в Українській РСР». В останньому ж Законі, стаття 26 декларує невід'ємне право громадян Української РСР на вільний вибір мови навчання та право кожної дитини на виховання і одержання освіти національною мовою, а статті 26 і 27 визначають мовою виховання в дитячих дошкільних установах та мовою навчання і виховання в загальноосвітніх закладах виключно українську. Ці статті лише припускають можливість створення дошкільних установ та загальноосвітніх шкіл з національною мовою навчання та виховання, до того лише у місцях компактного проживання національних меншин. Законодавчого ж визначення поняття «компактне місце проживання» не існує [156].

На практиці забезпечення права національних меншин на освіту здійснюється у відповідності до програм Міністерства науки і освіти України за участю управлінь освіти і науки при облдержадміністраціях. За словами начальника управління у справах національностей Державного комітету України у справах національностей та міграції Т. Пилипенко, навчальний

процес у загальноосвітніх навчальних закладах України здійснюється у відповідності до типових навчальних планів. Згідно з ними, мови і літератури національних меншин вивчаються як обов'язкові предмети, на які відводиться відповідна кількість годин. У варіативній частині типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів із різними мовами навчання передбачено вивчення мов нацменшин як предмету і факультативно [156].

Сучасні підходи до проблеми освіти національних меншин, на наш погляд, повинні передусім сприяти інтеграції останніх в громадянське суспільство. Цим вони докорінно відрізняються від підходів до рішення даної проблеми, що переважали на початку і в середині ХХ століття, коли національні меншини постали перед жорсткою альтернативою: повна асиміляція (яка досить часто видавалася за інтеграцію) або маргіналізація та повна ізоляція. Саме завдяки сучасним підходам стає можливим, що учні – представники як домінуючої спільноти, так і груп меншин, через зустріч із культурами одне одного здобувають знання й розуміння, достатнє для запобігання або боротьби з упередженнями [561, 88].

Першими з 1990 року, на задоволення освітніх потреб польської меншини в Україні починають діяти дві школи у Львові (289 учнів), а станом на 1992 рік польських шкіл у Львові діє уже три [7, арк.. 139]. Тут, крім польської мови було, введено розширений курс історії та географії Польщі, більше годин відводилося класичній та сучасній польській літературі. Тоді ж було створено 32 факультативні групи (590 учнів) при загальноосвітніх школах у Вінницькій, Львівській, Івано-Франківській та Хмельницькій областях [23, арк.. 37]. У 1992 році з'являються польські класи та проводиться вивчення польської мови як обов'язкового предмета в деяких школах Житомирської, Хмельницької, Київської, Івано-Франківської та Львівської областей [787, 2]. У Львові школи № 10 і № 24 повністю перейшли на польську мову навчання.

Для збільшення кількості польських шкіл на території України та активізації діяльності існуючих, польська сторона запропонувала вести підготовку вчительських кадрів-спеціалістів з дошкільного виховання та

навчання дітей молодшого шкільного віку. В 1995 – 1996 навчальному році за даними Міністерства освіти України, в 88 школах в 239 групах факультативно навчалось 3047 учнів [787, 2]. Наприклад, в Дрогобичі польську мову вивчало 183 учні, в Одесі – 310, і т. д [833, 1]. В 1999 році статистика виглядала наступним чином: освітні потреби польської меншини на Україні задовольнялися у 3 школах (730 учнів) з навчанням польською мовою, 2 школах (640 учнів) з вивченням польської мови як навчального предмета, 4 школи змішані (310 учнів). Функціонувало 10 недільних шкіл, в яких навчалось близько 2 тис. учнів.

У 1995 році в Україні викладало польську мову 15 вчителів з Республіки Польща, а в 1998 – 1999 роках у загальноосвітніх школах України працювало 27 вчителів з Польщі. Паралельно організуються методичні курси для вчителів польської мови, розробляються навчальні підручники. Особливо активно в цій галузі працює Люблинська фундація допомоги польським школам на Сході імені Т. Гоневича, що займалася підготовкою та виданням підручників польської мови та пересилкою їх польським осередкам в Україні [686, 83].

За даними польської статистики станом на 2005 рік для задоволення освітніх потреб громадян України польської національності на території України функціонувало 10 шкіл (730 учнів) з навчанням польською мовою, 2 школи (640 учнів) з вивченням польської мови, як національного предмету, 4 змішані школи (310 учнів), у яких вивчалася польська мова, факультативно вивчали польську мову 5 200 учнів. На сьогодні в Україні функціонує п'ять польських шкіл з, майже, трьома сотнями класів, десятки недільних шкіл і факультативів, у яких понад 5 тис. дітей та підлітків вивчають польську мову, літературу, культуру, історію. Наприклад, дві школи з польською мовою навчання діють у Львові, нещодавно відкритий польськомовний клас в Мостиській школі № 2. Школи із польською мовою викладання діють на Житомирщині, у Вінницькій, Хмельницькій, Івано-Франківській, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій та інших областях України.

Шкільництво української національної меншини в Польщі займає третє місце за кількістю учнів, після шкільництва німецької та білоруської національних меншин, та друге, з точки зору кількості шкіл та вчителів. Кількість шкіл, де вивчається українська мова, постійно зростає. Наприклад, в 1991 році існувало 38 шкіл з українською мовою навчання чи додатковим її вивченням, у 1993 – 1994 навчальному році – 50 початкових та середніх шкіл, у 1995 році – 59 шкіл, у 1996 – 86, (2491 учень та 105 вчителів) [391, 146 – 147].

У Варшавському Архіві Актів Нових міститься ряд документів, які свідчать про активний розвиток національної освіти української меншини у Польщі на початку 90-х років ХХ століття. Зокрема, у «Довідці-інформації про товариства національних меншин у Польщі» йдеться: «...українське суспільно-культурне товариство у Польщі діє досить активно. Близько 90% своїх фінансових потреб покриває самостійно (з дотацій членів товариства). Дотація з державного бюджету на кошти товариства складає 29 млн. злотих на рік. Кошти головним чином виділяються на початкові школи по вивченню української мови, літературу та підручники. Товариство налічує 7 700 членів і має 11 територіальних відділень. Головним осередком товариства є місто Варшава... Українську мову вивчають у 56 населених пунктах...» [54, арк. 41].

У 2003 – 2004 навчальному роках українська молодь вивчала рідну мову в 54 навчальних закладах, у тому числі в 4 початкових школах та 3 загальноосвітніх ліцеях з рідною мовою навчання. Решту закладів становили початкові школи з факультативним вивченням української мови (37) та міжшкільні колективи учнів початкових шкіл (10). У цих 54 навчальних закладах навчалися 1919 учнів та працювали 82 вчителі. Осібно діяли близько 87 пунктів вивчення української мови з загальною кількістю 1765 осіб, з яких майже половина (43 пункти, з 859 учнями) утримувалися за державний рахунок, а 44 пункти (906 учнів) утримувалися на громадські кошти й були розміщені в приміщеннях ОУП та при церковних аудиторіях [316, 239].

Школи та навчальні осередки, в яких викладається українська мова, знаходяться у 10 воєводствах Польщі: Слупському, Кошалінському,

Ельблонгському, Ольштинському, Сувалкському, Кросненському, Новосондецькому, Перемишльському, Лігницькому та Зеленогурському.

Окрім вивчення української мови, проводяться заняття з історії України та географії України. Питання забезпечення підручниками та посібниками українського шкільництва в Республіці Польща знаходяться в полі діяльності Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України. Управління освіти Волинської, Житомирської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської та Хмельницької облдержадміністрацій надають допомогу українським школам у Польщі, передаючи їм навчальні плани та програми, посібники, підручники, бібліотеки художньої літератури [32, арк.. 143].

Міністерство національної освіти Республіки Польща задля розширення можливостей навчання, зокрема, у сільській місцевості, зменшило ліміт учнів як вимогу до організації навчальних пунктів та включило в обов'язки шкіл організацію навчання дітей національних меншин [337]. Навчанню польської молоді з України у польських вищих учбових закладах сприяла Постанова польського уряду про вищу освіту від 12 вересня 1990 року, якою було передбачено стипендії для польської молоді. Прийом осіб на навчання з-за кордону здійснюється за посередництвом Бюро закордонного навчання Міністерства народної освіти Польщі, яке розробило спеціальні тести, посередництвом яких і здійснюється відбір. Усі бажаючі здобувати освіту в Республіці Польща проходять співбесіду, усні та письмові екзамени [29, 46].

Головним мотивом відбору навчання в Республіці Польща називалися дружні відносини між країнами та бажання побудувати конструктивну політичну, економічну та культурну співпрацю. При загальній кількості зарахованих з теренів колишнього СРСР 266 осіб у 2003 році, вихідці з території України склали 200 чоловік. У 2004 році на навчанні у вищих учбових закладах Польщі перебувало 80 осіб українського походження [157, 175]. У послідувачі роки кількість осіб з України, що здобуває освіту в Польщі, має постійну тенденцію до зростання. З 2005 року при Посольстві Польщі в Україні

почали працювати курси польської мови. Лише у 2005 – 2006 роках тут навчалось 500 осіб.

В період 2000 – 2005 років у Республіці Польща спостерігається зацікавленість україністикою. Так, у Варшавському, Люблинському, Ягелонському університетах відкриваються кафедри української мови та історії. Вищі навчальні заклади у Перемишлі, Познані, Гданську, Щеціні, Сянку, Варшаві, Кракові та інших містах заявили про свої наміри обміну викладачами та студентами з вищими навчальними закладами України, і уклали відповідні угоди [561, 89].

В Україні теж постійно здобувають освіту іноземні громадяни, серед них і вихідці з польських теренів. Наприклад, у 1990 році в навчальних закладах України здобували освіту 1264 іноземних громадян, з них 277 осіб з Республіки Польща [25, арк.. 47]. У 1998 – 1999 навчальному році в Україні на умовах державного фінансування здобувало освіту 26 громадян РП, а на умовах контрактів – 91 особа [391, 146]. Згідно статистики, в 2004 – 2005 навчальному році в Україні, на умовах державного фінансування здобували освіту 260 громадян Республіки Польща, а на умовах контрактів на компенсаційні основі – 391 особа [316, 240].

Питання шкільництва національних меншин стали предметом неодноразового обговорення під час проведення пленарних сесій ККП президентів України та Польщі [336]. У співробітництві в галузі освіти головним завданням ставилося завдання виконання умов двосторонніх угод між міністерствами країн-сусідів та йшлося про важливість вільних можливостей забезпечення освітніх потреб національними мовами.

Чимало вчителів української мови з Республіки Польща приймали участь в учительських семінарах, що проходили в Україні. Вінцем двосторонньої співпраці у цій площині стало створення Спільної консультаційної комісії щодо навчальних програм для національних меншини в Україні та в Польщі. Перше її засідання пройшло на початку 1997 року в Києві.

За вагомий внесок у навчання молодого покоління рідної мови та культури польською стороною було відмічено цілий ряд вчителів з України. Наприклад, Срібним Хрестом за заслуги було нагороджено вчительку Львівської середньої школи № 10. М. Іванову, що стала автором підручників та шкільних програм з польської мови та літератури. Срібним знаком Республіки Польща за заслуги у розповсюдженні культури та польської мови було нагороджено вчительку польської мови з м. Бара Вінницької області В.Водзянську, яка була відповідальною за організацію просвітницької роботи у Барській культурно-освітній спілці поляків [33, арк..63].

Як стверджує С. Бугаєв, дослідник особливостей освіти національних меншин в Україні, сьогодні у нашій державі існують дві основні моделі реалізації права національних меншин на освіту. Перша з них передбачає розгортання системи освіти національних меншин в рамках суцільної системи, підпорядкованої загальній концепції розвитку освіти в Україні, без формування окремих освітніх комплексів із власними методиками виховання, власними програмами і замкнутим циклом навчання. Інша, має на меті створення замкнутих циклів виховання, з метою формування цілісних систем супроводження вихованця від дошкільної освіти аж до підготовки його у вищому навчальному закладі [156].

Слід визнати, що в залежності від густоти розселення представників національних меншин, або так званого «компактного проживання», залежить сьогодні і питання про забезпечення прав національних меншин на освіту рідною мовою. Чим рідшою є густота розселення – тим частіше рідна мова, література та історія вивчаються за рахунок факультативних годин, і навпаки, в місцях компактного проживання національних меншин, питання про вивчення рідної мови вирішується планомірно. Ще однією особливістю є те, що зазвичай, чим далі на схід України, тим нижчим є знання мови та культури в польській меншині. Навчання рідної мови в середній школі не є достатнім для відродження польської мови серед цієї меншини в Україні, оскільки на схід від

річки Збруч польських шкіл немає. Часто церква є єдиним місцем, де можна почути польську мову [746, 97].

Як приклад зацікавлення вивченням польської мови, можна навести петицію, підписану 132 поляками до голови відділу польського товариства у Житомирі. У ній йшлося про запровадження вивчення історії, польської літератури, географії як додаткових предметів. Від польських товариств Житомира та Вінниці надходять звернення про необхідність ремонту приміщень, відведених під школи. У 1997 – 1998 навчальному році навчання польської мови розпочалося в Миколаєві, Кіровограді, Ніжині, Білій Церкві, Чернігові, Ірпіні, Фастові та деяких школах Києва [741, 4].

Про нагальні питання освіти української національної меншини в Польщі, йшлося під час робочого візиту в Республіку Польща міністра освіти України С. Ніколаєнка та міністра у справах сім'ї та молоді Ю. Павленка, що відбувся в березні 2005 року. Українська сторона була проінформована про стан освіти української національної меншини в Польщі. Міністр національної освіти Республіки Польща М. Савіцькі головними проблемами у цій сфері визначив: розпорошеність української національної меншини та недостатню кількість вчителів і підручників [336].

В грудні 1996 року в м. Хмельницьку відбувся форум польських вчителів, який проходив під патронатом Міністерства освіти України, Міністерства національної освіти Республіки Польща, Федерацією організації польських вчителів на Україні, Товариством «Спільнота Польська». В його роботі взяло участь 80 делегатів з 14 областей України. Головними питання, що обговорювалися на форумі, стали особливості навчання польською мовою, методи навчання, набутий досвід. Було вирішено створити центр методичної та дидактичної допомоги для шкіл з польською мовою навчання; розробити єдину програму навчання польської мови; узгодити навчальні програми польської та української мов. Було прийнято ухвалу: просити Міністерство національної освіти РП більше уваги приділяти польській меншині на Україні,

організувати курси для вчителів польської мови на території України та надати допомогу у забезпечення підручниками [761, 2].

З 1998 року Товариство «Спільнота польська» розпочало роботу із створення патронажних шкіл, програми яких мали б бути адаптовані до місцевих освітніх центрів з польською мовою викладання. Саме за посередництвом цього Товариства з Республіки Польща було передано значні матеріали для вивчення польської мови, підручники з історії та географії Польщі, польську класичну літературу, дитячі книжки, словники, енциклопедії, мапи, шкільне приладдя. Вчителі отримали методичні рекомендації.

Товариство організувало виїзди науковців до польських осередків і створило Літню Східну Школу для надання допомоги молодим ученим із Центральної та Східної Європи, зацікавленим у пізнанні стану науки, а також щоб вони могли зорієнтуватися та підготуватися до самостійної роботи в польських архівах, бібліотеках. Через припинення фінансування факультативного вивчення польської мови на Україні, завдяки допомозі Товариства та фінансів батьків 8000 дітей мали змогу вивчати польську мову.

Позашкільне навчання польської мови наштовхувалося на перешкоди щодо приміщень. Через брак останніх досить часто доводилося проводити навчання різних за віком осіб, що ускладнювало навчальний процес та зменшувало його ефективність. Часто, вчителі польської мови проводили навчання в себе вдома [569, 166].

Говорячи про найзначніші проблеми розвитку системи освіти національних меншин і народів в Україні, експерти сходяться на тому, що пріоритетними для вирішення їх сьогодні є: відсутність управлінських структур, завданням яких був би розвиток, оцінка та професійна підтримка шкіл, що виховують представників національних меншин; відсутність альтернативних систем освіти («шкіл другого шансу», або комбінованих освітніх моделей); відсутність якісних освітніх програм, належно розроблених матеріалів та методик викладання мовами меншин; централізація освітніх систем, яка не дозволяє школам та класам пристосуватись до специфічного

мовного та культурного складу своїх вихованців; брак систематичної професійної підготовки та підвищення кваліфікації вчителів, які викладають мови та предмети з культури меншин, або ж підготовки вчителів з питань толерантності тощо.

На рівні окремих навчальних закладів простежуються такі негативні тенденції: низькі очікування з боку вчителів позначаються на успіхах учнів; часто відсутність порозуміння на національному ґрунті призводить до соціальної дискримінації, а також до зневажливого ставлення з боку інших учнів до представників національних меншин; вихователі та викладачі шкіл досить часто не включають в навчальні плани теми, спрямовані на ознайомлення загалу з культурою національних меншин, а це, в свою чергу, сприяє відчуженню учня від процесу навчання [156].

Серед існуючих проблем слід виділити потребу відновлення в населених пунктах компактного проживання національних меншин та народів системи дошкільного виховання. Потребує подальшого розвитку позашкільна освіта для дітей національних меншин, в тому числі і через діяльність недільних шкіл. Особливої уваги заслуговує підготовка і перепідготовка педагогічних кадрів для закладів освіти національних меншин, адже вчитель такого освітнього закладу, з одного боку, має добре володіти державною мовою, а з іншого - мовою представників етносу, яких він навчає.

Підсумовуючи, слід зазначити, що українська та польська сторони у справі забезпечення прав національних меншин на освіту рідною мовою, цілком дотримуються своїх зобов'язань у питаннях гарантування національним меншинам права на розвиток національних культурних та освітніх традицій. Створено мережу державних і недержавних навчальних закладів у місцях компактного проживання національних меншин, яка має тенденцію до розширення. Здійснюється підготовка кадрів для роботи в педагогічній та культурно-просвітницькій сфері.

Позитивним є той факт, що шкільництво національних меншин знаходить широку підтримку на державному рівні як у країнах розташування, так і

сусідньою, материнською країною. Республіка Польща та Україна здійснюють постійну опіку над питаннями забезпечення підручниками та іншими навчальними матеріалами національних меншин, сприяють налагодженню співпраці між школами та вузами обох країн, організують конференції, семінари, вчительські курси тощо. Проте, говорити про досягнення повного забезпечення усіх освітньо-суспільних потреб національних меншин Польщі та України, було б завчасно. Розпорошеність національних меншин на територіях України та Польщі, сьогодні є однією із головних проблем абсолютного задоволення освітніх потреб національних меншин.

Розвиток українською та польською національними меншинами шкільництва, рідної мови та культури, активне церковно-релігійне життя слугують важливою підвалиною у збереженні історичних традицій та виховним потенціалом для молодших поколінь. Демократичні процеси в Україні та Республіці Польща привели до активізації участі національних меншин у громадсько-політичному житті країн свого проживання та зумовили успішне подолання історичних стереотипів у сприйнятті сусіднього народу, а відтак і позитивне сприйняття українцями поляків, а поляками українців.

Українська меншина в Республіці Польща та польська меншина в Україні намагаються бути активним учасником сучасних польсько-українських взаємин, що ґрунтуються на взаємоповазі, партнерстві та співпраці. Саме українська та польська національні меншини на території держав-сусідів виступають своєрідним посередником, поєднальним елементом обох суспільств і позитивно впливають на розвиток міждержавних взаємин, загалом, та міжлюдських і міжнаціональних контактів, зокрема.

ВИСНОВКИ

Історія сучасних польсько-українських міждержавних відносин є відносно нетривалою. Адже лише на початку 90-х років минулого століття починають формуватися взаємини двох незалежних держав у абсолютно новому політичному та економічному форматі. Процеси політичних змін, економічні та суспільні трансформації, що відбулися на теренах постсоціалістичних країн, поставили на повістку денну нагальну потребу налагодження нових форм міждержавних взаємин та утворення відповідних інституцій, які б різносторонньо забезпечували цей процес. Тому в досліджуваній період польсько-українські міждержавні стосунки набувають якісно нових форм взаємодії.

Діалог польської та української політичної еліти, який було розпочато в умовах радикальних політико-економічних змін, позитивно позначився на подальшому розвитку міждержавних відносин. Аналіз їх переконує, що впродовж досліджуваного періоду Республіка Польща та Україна намагалися надати міждержавним взаєминам тісного добросусідського, а згодом і стратегічного партнерства, розглядаючи польсько-українські відносини як невід'ємний і вагомий чинник національної та європейської безпеки, а також як запоруку успішної європейської інтеграції.

Вирішальне значення для двосторонніх відносин відіграло схвальне ставлення з боку польського політичного істеблішменту до утворення та утвердження Української незалежної держави та визнання обома країнами сучасних кордонів, їх непорушності. Суттєвий вплив на розвиток двосторонніх відносин справила еволюція польської східної політики, яка хоч і мала певну залежність від політичних сил, що в той чи інший період перебували при владі, однак, упродовж усіх 90-х років ХХ століття надавала Україні вагому підтримку.

На початку 90-х років ХХ століття відбулося організаційно-правове оформлення польсько-українських міждержавних відносин. Обидві держави доклали чималих зусиль щодо творення якісно нової договірно-правової бази та механізмів міждержавного співробітництва. Польсько-українська взаємодія стала свого роду взірцем швидкого та ефективного врегулювання взаємин для країн Центрально-Східної Європи. Очевидно, що регулярні зустрічі на найвищому рівні, робота Консультативного комітету Президентів України та Республіки Польща створили передумови для довірчих взаємин і тісної взаємодії між державами, сприяло успішному формуванню договірно-правової бази.

Як наслідок, тільки за перші п'ять років (1991 – 1995) двосторонніх відносин органами державної влади було розроблено, узгоджено та підписано близько 350 нормативно-правових актів, які регулювали широкий спектр відносин на державному рівні у політичній, економічній, регіональній, транскордонній, військовій, правовій та гуманітарній сферах. Тобто, уже на першому етапі розвитку польсько-українських взаємин було закладено основу для створення розгалуженої юридичної інфраструктури зв'язків між сусідніми державами, що в подальшому ще більше поглибилися та вдосконалилися.

З другої половини 90-х років ХХ століття розширилося правове поле регулювання інтеграційного процесу до Європейського Союзу, стала більш розгалуженою система договорів, що регулювали регіональне, транскордонне та галузеве співробітництво. Важливою складовою для цього процесу стало зростання повноважень, а з ними й активності суб'єктів різних територіальних і галузевих утворень, ОМСВ. Однак, наприкінці 90-х років ХХ століття зміни у юридично-правовій базі польсько-українських відносин стали об'єктивно незворотними, що було пов'язано із набуттям Республікою Польща членства у Північноатлантичному Альянсі і визначенням чітких термінів входження до Європейського Союзу.

В останні роки відбувається адаптація українського законодавства до норм і стандартів ЄС, і Польща, як це було впродовж усього досліджуваного періоду, докладаеть максимальних зусиль для прискорення цього процесу.

Нині між Україною та Республікою Польща налагоджено досить широкі і стабільні механізми співпраці на рівні усіх державних інституцій. Слід визнати, що саме польська сторона виступила ініціатором створення найбільш дієвих і важливих механізмів міждержавної взаємодії – Консультативного комітету Президентів, Постійної конференції з питань європейської інтеграції, Українсько-польської міжпарламентської асамблеї. Однак, якщо в 90-х роках ХХ століття дані інституції працювали динамічно, то в останні роки співпраця по лінії таких інституційних механізмів як ККП, Постійна конференція з питань євроінтеграції, Змішана комісія з питань економічного співробітництва та торгівлі, Міжурядова координаційна рада з питань міжрегіонального співробітництва суттєво втратили свою динаміку. Вважаємо, що сьогодні необхідно відшукати можливості щодо активізації роботи даних інституцій.

На прикладі польсько-українських взаємин можна відслідкувати, як змінювалася позиція України щодо процесів розширення НАТО на Схід. Початкове негативне ставлення України до ідеї розширення Північноатлантичного альянсу зазнало суттєвої еволюції, і це яскраво відбилося на міждержавних відносинах. Республіка Польща не відвернулася від України, визначивши для себе вступ у НАТО, як стратегічну мету, а навпаки, здійснила низку кроків, спрямованих на зміцнення позицій України на міжнародній арені, заохочення дво- та багатостороннього військового співробітництва в рамках програми «Партнерство заради миру». Чітка позиція Польщі та еволюція української політики у питаннях східного поступу НАТО стали однією із головних передумов переростання польсько-українських міждержавних взаємин у статус «стратегічного партнерства» з другої половини 90-х років ХХ століття.

В характеристиці польсько-українських відносин у плані стратегічного партнерства можна зробити наступні висновки:

– обидві держави вкладають однакове розуміння у відносини стратегічного партнерства і надають йому однакової важливості;

– сьогодні співпраця між державами існує у декількох стратегічних сферах: політичній, економічній, соціально-гуманітарній. І хоча, в даних сферах існують певні проблеми, стратегічний характер якраз і полягає у тому, щоб ефективно розв'язувати проблеми, що виникають;

– Польща та Україна виробили механізми реалізації та координації своїх стратегічних інтересів у різних сферах міждержавних взаємин, створивши відповідне інституційне забезпечення для їх здійснення.

Тобто, польсько-українські відносини відповідають більшості критеріїв стратегічного партнерства. На сучасному етапі міждержавних взаємин напрацьовано чимало ефективних механізмів співпраці, які, тим не менше, потребують поглиблення. Стратегічне партнерство України та Польщі повинно постійно підсилюватися взаємодією у рамках постійно діючих міждержавних механізмів, подальшим зміцненням договірно-правової бази. Адже сьогодні ми можемо стверджувати, що лише у політичній та військовій сферах вдалося досягти рівня стратегічних відносин, а економічна та гуманітарна сфери потребують подолання ряду негативних тенденцій та недоліків. Знову ж таки, якщо на рівні президентів обох країн динаміка та результативність контактів очевидні, то розвиток співпраці на рівні органів виконавчої влади, ОМСВ потребують серйозного перегляду, посилення та активізації.

Аналіз сучасного польсько-українського торговельно-економічного співробітництва дає підстави стверджувати, що воно ефективно розвивається на взаємоузгоджених принципах ведення економічної політики обома сусідніми державами. Саме уніфікація економічних порядків, як свідчить досвід постсоціалістичних країн, що стали на шлях євроінтеграції, слугує визначальною основою для формування і розвитку ефективних моделей зовнішньоекономічних відносин.

Як показує історичний досвід, економічні взаємини України і Польщі у 90-х роках ХХ – на початку ХХІ століття знали періоди підйому і спаду. Вони

великою мірою були узалежені від політичної ситуації, від впливу третіх країн, зокрема, таких, як Росія та США. Але, тим не менше, сьогодні можемо стверджувати, що польсько-українське економічне співробітництво пройшло динамічний еволюційний шлях і є невід'ємною складовою двосторонніх відносин.

Вступ Республіки Польща до Європейського Союзу відбився на економічному співробітництві двох країн одразу в кількох площинах:

По-перше, готуючись до вступу в ЄС, Польща суттєво лібералізувала свою економіку і зовнішньоекономічну політику, що значно диверсифікувало її експортні можливості і загалом торговельні відносини з Україною.

По-друге, польська активність значно зросла у західному напрямку, і, відповідно послабилася у східному.

По-третє, запровадження ряду обмежень, найперше, візових, нетарифних, ускладнило економічні, особливо прикордонні контакти.

Тому сьогодні, говорячи про стратегічне партнерство Польщі та України, яке активно розвивається на політичному щаблі, слід визнати і той факт, що це стратегічне партнерство, на жаль, не підкріплене серйозними економічними аргументами. Навіть співпраця на рівні євро регіонів (за європейськими стандартами найвища форма економічного співробітництва) не є особливо ефективною через їх територіальну і змістову невизначеність, порівнюючи із їх західними аналогами, та підконтрольність центральній владі.

Аналіз польсько-українського співробітництва та співробітництва України з іншими країнами Східної Європи доводить, що не існує уніфікованого підходу до міжрегіонального співробітництва. Власне, такої уніфікації і не може існувати з огляду на низку обставин законодавчого й нормативно-правового характеру. Республіка Польща та Україна доклали значних зусиль у плані налагодження та різностороннього розвитку двостороннього транскордонного співробітництва. Адже зростання та розширення ТКС сприяє створенню умов для вирішення спільних прикордонних проблем як економічного, так і інфраструктурного, екологічного

та соціального характеру, а також проблем регіонального та міжрегіонального рівнів. І хоча історія становлення та розвитку польсько-українського транскордонного співробітництва є відносно не тривкою, все ж з початку 90-х років ХХ століття ТКС стає дієвим механізмом міждержавного співробітництва, оскільки західні регіони України і східні регіони РП володіють потужним геополітичним потенціалом. В перспективі ці регіони повинні стати важливим геополітичним вузлом, через який будуть здійснюватися зв'язки Західної, Східної та Північної Європи.

Можна також цілком аргументовано стверджувати, що на початку 90-років минулого століття відбулося організаційно-правове оформлення польсько-українського ТКС. Було утворено два спільні єврорегіональні об'єднання «Карпати» та «Буг». Транскордонна співпраця між державами на рівні єврорегіонів має ряд позитивних моментів, але й деякі недоліки, пов'язані, зокрема, із браком фінансування, неоднаковим ступенем розвитку ОМСВ та різницею у їх повноваженнях, недостатністю інформаційною політикою у цій галузі та малою кількістю інвестицій. Однак, частина проблем, що стояли на шляху динамічного розвитку транскордонне співробітництво на рубежі тисячоліть, зокрема, повільний розвиток прикордонної інфраструктури, сьогодні можна вважати вирішальним.

Як уже зазначалося, динамічний розвиток ТКС не можливий без активної участі в ньому органів місцевого самоврядування. За останні двадцять років відбулися помітні зрушення в плані розширення повноважень органів місцевого самоврядування. В останні роки в Україні помітно активізувався процес організаційної діяльності ОМСВ в галузі міжнародного співробітництва залежно від її самоврядності та мети. Отримавши своє закріплення в договорах та угодах про встановлення різнорівневих контактів та співпраці, вони стають організаційно-правовими формами співпраці органів місцевого самоврядування, утворюють якісно нові відносини місцевої влади, а також стають суттєвим доповненням до міждержавних відносин України та Республіки Польща.

Поряд із цим, слід визнати, що ОМСВ Польщі мають значно більше повноважень, а отже і можливостей здійснювати співробітництво, укладати відповідні угоди. До того ж, Республіка Польща має значно більший позитивний досвід розвитку єврорегіональної співпраці. Для України досвід Польщі, у цьому плані, може бути досить корисним і не лише з точки зору активізації співпраці на рівні ОМСВ, а й з точки зору євроінтеграційного поступу.

Вдосконаленню системи польсько-української економічної співпраці у контексті функціонування єврорегіонів можуть також сприяти зусилля, спрямовані на децентралізацію їх виконавчих органів. Наприклад, у межах єврорегіонів «Карпати» та «Буг» доцільно було б чіткіше і раціональніше розділити управлінські функції між регіональними дирекціями, які мали б працювати у кожному із адміністративних районів, що входять до складу цих єврорегіонів.

На сучасному етапі Україна досить активно та успішно співпрацює з Республікою Польща у сфері транспорту. Власне, транспортна політика стала невідомою складовою міждержавних взаємин, що пояснюється, по-перше, важливим геополітичним положенням України, а по-друге, поглибленням її зовнішньоекономічних зв'язків нашої держави. За посередництвом розвитку та активізації транспортної системи відбувається тісніші та розгалуженіші зв'язки України з Польщею й іншими сусідніми країнами, наша держава швидше інтегрується в європейську і міжнародну транспортну систему. При цьому інтеграція розглядається і як мета, і як засіб реалізації національних інтересів, у тому числі й у транзитній сфері.

Аналіз польсько-українських взаємин кінця ХХ – початку ХХІ століття засвідчує, що на сучасному етапі обома державами здійснено багато кроків щодо політичного, економічного та культурного зближення на шляху подолання взаємних негативних стереотипів, що склалися історично і тривалий час слугували певним бар'єром міждержавних відносин. Сьогодні з'явилися

нові реальні можливості для розвитку міждержавних відносин у цьому напрямку.

Важливою складовою цього процесу є співпраця між державами у гуманітарній сфері, яка, у свою чергу, виступає чи не найважливішою зв'язуючою ланкою між обома націями, народами, врешті, пересічними громадянами. Саме останні і є тими соціокультурними складниками гуманітарних взаємин, без участі яких неможливо здійснювати репрезентацію національної культури, історії, освіти, морально-етичних цінностей, власне усього того, що підводиться під поняття національної ідентичності та ментальності.

Історично склалося так, що Польща та Україна мали багато сторінок спільної історії, які досить часто залишали по собі напруження у міжнаціональних відносинах. Сьогодні можна з впевненістю стверджувати, що за останні двадцять років зроблено вирішальні кроки на шляху подолання негативного історичного спадку та стереотипів, і в цьому процесі однаково визначальною є роль обох держав. Культура, традиції українців та поляків мають спільні корені і тісно переплелися, іноді, навіть, взаємодоповнюючи одними одного. Саме тому культурне зближення та інтеграція є невід'ємним складником розбудови та поглиблення українсько-польських міждержавних відносин.

Історія становлення та розвитку польсько-українських відносин якісно-нового сучасного рівня є відносно нетривалою, оскільки датується початком 90-х років ХХ століття. Процеси політичних та економічних трансформацій, що мали місце на початку 90-х років ХХ століття на теренах постсоціалістичних країн, зумовили потребу налагодження нових форм міждержавного співробітництва та створення відповідних інституцій, які б забезпечували цей процес. У проведеному дослідженні з'ясовано, що саме на початку 90-х років ХХ століття створюються передумови для формування якісно нової моделі польсько-українських взаємовідносин, формується, законодавчо закріплюється та узгоджується їх інституційне забезпечення.

Діалог польської та української політичної еліти, що розпочався в умовах радикальних змін, позитивно позначився на подальшому розвитку двосторонніх стосунків на міждержавному рівні. Було переглянуто концептуальні засади здійснення зовнішньої політики. Важлива роль у міждержавній співпраці стала відводитися прикордонним регіонам. Після тривалого періоду ігнорування важливості прикордонних регіонів, 90-ті роки ХХ століття ознаменувалися якісно новим баченням ролі та розвитку прикордоння. Поняття периферійності, що довгий час слугувало синонімом прикордонним регіонам, поступово змінюється терміном «транскордонне співробітництво», що в нових геополітичних умовах виступає як інструмент подолання негативних проблем цих регіонів.

Західні прикордонні регіони нашої держави та східні регіони Республіки Польща володіють потужним геополітичним потенціалом, який дає реальну підставу очікувати подальшого розширення їх міжнародних контактів на довготривалій, стабільній і взаємовигідній основі. В перспективі вони повинні стати важливим геополітичним вузлом, через який будуть здійснюватися зв'язки країн Західної, Східної та Північної Європи. Спільне геополітичне положення та відлагоджені, напрацьовані протягом тривалого часу економічні зв'язки, культурна та інформаційна інтеграція розкривають надзвичайно широкі можливості для співпраці у різноманітних сферах суспільного життя, реалізації політичних інтересів нашої держави, розробки конкретних методів міжрегіональної співпраці, які уможливають і прискорять інтеграцію України до європейського і світового простору.

Динамічний розвиток міждержавних відносин неможливий без активної участі у ньому органів місцевого самоврядування. Сьогодні у кожній обласній державній адміністрації створено відповідні структурні підрозділи, наділені повноваженнями самостійно заключати угоди про співпрацю на транскордонній основі, координувати культурні взаємини, зовнішньоекономічну діяльність у регіоні, сприяти їх розвитку.

Позитивним є той факт, що в останні роки в Україні помітно активізувалися процеси формування організаційної діяльності органів місцевого самоврядування в галузі міжнародного співробітництва залежно від її самоврядності і мети, складові, що утворюють систему становлення організаційно-правової діяльності ОМСВ в галузі міжнародного співробітництва. Отримавши своє закріплення у договорах та угодах про встановлення різнорівневих контактів та співробітництва, у додаткових протоколах до них – вони є організаційно-правовими формами співпраці органів місцевого самоврядування, утворюючи систему якісно нових відносин місцевої влади, а також стають суттєвим доповненням міждержавних відносини Польщі та України, надаючи їм більш стабільного та динамічного характеру.

Підсумовуючи досвід гуманітарного співробітництва Польщі та України, можна вийти на більш узагальнений висновок про те, що Українська держава з кожним роком все більше утверджується в загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого зразка та інші цивілізаційні набуток. Розширенню та поглибленню польсько-українських дружніх зв'язків сприяло також створення міжнаціональних культурних та культурно-інформаційних центрів, розробка спільних дослідницьких проектів різними громадськими організаціями зацікавлених сторін. Саме тому доцільно і надалі розвивати інформаційні, культурні та наукові зв'язки між двома країнами.

У цьому контексті важливою є взаємодія в галузі культури та мистецтва. Адже саме культурно-мистецька співпраця, обмін молоддю, музичні, спортивні заходи, освітні проекти, співпраця адміністрацій регіонів, медиків, науковців, освітян дає змогу усунути певні суб'єктивні бар'єри і подолати упередження між сусідніми народами, що нагромадилися у попередні історичні епохи.

90-ті роки ХХ століття поставили на повістку денну перед Україною та Польщею ряд гострих проблем, зокрема таких, як: питання реституції культурних цінностей втрачених чи незаконно вивезених з країн їх походження; узгодження трактування суперечливих сторінок історії; охорони місць національної пам'яті тощо.

Сьогодні є всі підстави констатувати, що завдяки виваженій політиці президентів та урядів обох держав вдалося повністю зняти всі гострі проблеми у цій сфері відносин. Українське та польське суспільства за відносно короткий історичний період продемонстрували, що вони здатні скоректувати та змінити світогляд. І саме на цьому прикладі доводиться беззаперечно важливість гуманітарного міждержавного співробітництва, яке, у певному сенсі, слугує підвалиною для поглиблення та розширення економічної співпраці, гармонізації політичного діалогу.

Відносини між двома сусідніми державами великою мірою залежать і від того, наскільки комфортно й захищено почувують себе поляки в Україні, а українці у Польщі, якою мірою задовольняються їхні національно-культурні й духовні потреби, як забезпечуються їхні громадські та національні права. У зв'язку з цим є всі підстави стверджувати, що обома державами докладається усіх можливих зусиль для забезпечення повноцінного розвитку національних меншин, які є своєрідним каталізатором польсько-українських міждержавних відносин.

Таким чином, польсько-українське гуманітарне співробітництво все більше набуває ознак одного із головних пріоритетів зовнішньої політики України, спирається на сучасну законодавчу базу, інституційне забезпечення та є ефективним засобом більш глибокої інтеграції з Республікою Польща, а через неї й з іншими країнами – членами Євросоюзу. Саме тому, польсько-українську гуманітарну співпрацю заслуговує на підвищену увагу вчених, потребує глибокого наукового обґрунтування та пошуку шляхів підвищення її ефективності.

Пошук шляхів поліпшення ситуації, поглиблення гуманітарних взаємин України та Польщі лежить, перш за все, у площині змін принципів ведення і підходів до формування гуманітарної політики України. Такі зміни, на нашу думку, повинні відбутися у кількох напрямках, кожен з яких зачіпає особливу сферу формування гуманітарної політики України та відповідним чином проектується на сферу її зовнішньополітичної діяльності. Насамперед, мова йде про докорінну трансформацію системи суспільно-культурних, соціально-психологічних і, як наслідок, політичних відносин, які зумовлюють специфіку розгортання та здійснення гуманітарних та міжлюдських відносин.

Наступним напрямом гуманітарного зближення Польщі та України є адаптація на вітчизняному ґрунті та максимальне наближення українського законодавства до чинних правових норм та стандартів Європейського Союзу, членом якого є Республіка Польща. Ще однією, не менш важливою складовою, ефективною політики України у контексті поглиблення співпраці з Республікою Польща є проведення адміністративної реформи на засадах субсидіарності та солідарності, які визначають політику регіонального розвитку більшості держав Євросоюзу, включаючи Польщу. Це дозволить активізувати роль регіональних органів влади у процесі інтенсифікації польсько-українського гуманітарного співробітництва.

І, нарешті, останньою сферою, розвиток якої, на нашу думку, покликаний сприяти поглибленню гуманітарної інтеграції між Польщею та Україною, є активізація транскордонного співробітництва завдяки його включенню у систему пріоритетів зовнішньої політики обох держав. Це дасть змогу надати гуманітарним взаєминам більшого динамізму і логічно поєднати транскордонні інтереси різних регіонів Польщі та України у спільній стратегії їх розвитку.

Вище перелічені заходи дозволять Україні втілити у життя якісно нову модель гуманітарного співробітництва, а це, у свою чергу, активізує економічні та політичні відносини між державами. У такий спосіб буде забезпечено реалізацію стратегічного партнерства між Польщею та Україною у частині

гуманітарних взаємовідносин і стане однією із сходинок на шляху до повноправного входження України до Європейського Союзу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. **Центральний державний архів вищих органів влади та управління України** (ЦДАВО Укр.), Ф. 5233, оп.1. спр. 9.
2. ЦДАВО Укр., Ф. 5233, оп.1, спр. 23.
3. ЦДАВО Укр., Ф. 5233, оп.1, спр. 268.
4. ЦДАВО Укр., Ф. 5233, оп.1, спр. 269.
5. ЦДАВО Укр., Ф. 5233, оп.1, спр. 270.
6. ЦДАВО Укр., Ф. 5233, оп.1, спр. 274.
7. ЦДАВО Укр. Ф.5233, оп.1., спр. 284.
8. ЦДАВО Укр. Ф.5233, оп.1., спр. 286.
9. ЦДАВО Укр. Ф.5233, оп.1., спр. 288.
10. ЦДАВО Укр., Ф. 5233, оп.1, спр. 437.
11. ЦДАВО Укр., Ф. 5233, оп.1, спр. 438.
12. ЦДАВО Укр. Ф. 5233, оп.1, спр. 450.
13. Запрошення Лодзького воєводи // Поточний архів управління культури і туризму Волинської обласної державної адміністрації. Від 2010 року.
14. Напрями співпраці з Лодзьким воєводством // Поточний архів управління культури і туризму Волинської обласної державної адміністрації. Від 2011 р.
15. Напрями співпраці з Лодзьким воєводством // Поточний архів управління культури і туризму Волинської обласної державної адміністрації. Від 2012 р.
16. Про реалізацію туристичних проектів транскордонного співробітництва // Поточний архів управління культури і туризму Волинської обласної державної адміністрації. Від 2012 р.
17. Про участь у фестивалі «Стравінський та Україна» виконавців з Лодзі // Поточний архів управління культури і туризму Волинської обласної державної адміністрації. Від 2012 р.

18. Угода про співробітництво між Волинською обласною державною адміністрацією, Волинською обласною радою України та Лодзьким Воєводою і Маршалком Лодзького воєводства Республіки Польща // Поточний архів управління культури і туризму Волинської обласної державної адміністрації. Від 2011 р.
19. Dusza Wschodu // Поточний архів управління культури і туризму Волинської обласної державної адміністрації. Від 2012 р.
20. **Архів актів нових у Варшаві. Archiwum Aktów nowych w Warszawie (AAN w Warszawie).** Gabinet Ministra. Sygn. 1/2.
21. AAN w Warszawie. Gabinet Ministra. Sygn. 11/47.
22. AAN w Warszawie. Gabinet Ministra. Sygn. 11/49.
23. AAN w Warszawie. Zespół Centralny Urząd Planowania. Sygn. T.1/2.
24. AAN w Warszawie. Zespół Centralny Urząd Planowania. Sygn. T.1/3.
25. AAN w Warszawie. Zespół Centralny Urząd Planowania. Sygn. 11/30.
26. AAN w Warszawie. Zespół Centralny Urząd Planowania. Sygn. 11/35.
27. AAN w Warszawie. Zespół Centralny Urząd Planowania. Sygn. 11/49.
28. AAN w Warszawie. Zespół Centralny Urząd Planowania. Sygn. 11/54.
29. AAN w Warszawie. Zespół Centralny Urząd Planowania. Sygn. 13/12.
30. AAN w Warszawie. Zespół Centralny Urząd Planowania. Sygn. 13/20.
31. AAN w Warszawie. Zespół Centralny Urząd Planowania. Sygn. 13/25.
32. AAN w Warszawie. PZPR. Komitet Centralny w Warszawie. Sygn. LXXVII-5.
33. AAN w Warszawie. PZPR. Komitet Centralny w Warszawie. Sygn. LXXVII-94.
34. AAN w Warszawie. PZPR. Komitet Centralny w Warszawie. Sygn. LXXVI-925.
35. AAN w Warszawie. PZPR. Komitet Centralny w Warszawie. Sygn. LXXVI-927.
36. AAN w Warszawie. PZPR. Komitet Centralny. Wydział Polityki Społeczno-Ekonomicznej. Sygn. LXX/11.
37. AAN w Warszawie. PZPR. Komitet Centralny. Wydział Polityki Społeczno-Ekonomicznej. Sygn. LXX/39.

38. AAN w Warszawie. PZPR. Komitet Centralny Wydział Polityki Społeczno-Ekonomicznej. Sygn. LXX/ 40.
39. AAN w Warszawie. PZPR. Komitet Centralny. Wydział Polityki Społeczno-Ekonomicznej. Sygn. LXX /41.
40. AAN w Warszawie. PZPR. Komitet Centralny. Wydział Polityki Społeczno-Ekonomicznej. Sygn. LXX / 139.
41. AAN w Warszawie. PZPR. Komitet Centralny Wydział Polityki Społeczno-Ekonomicznej. Sygn. LXX/ 142.
42. AAN w Warszawie. PZPR. Komitet Centralny Wydział Polityki Społeczno-Ekonomicznej. Sygn. LXX/ 339.
43. AAN w Warszawie. PZPR. Wydział Zagraniczny. Sygn. 184 (973/182).
44. AAN w Warszawie. PZPR. Wydział Zagraniczny. Sygn. 191(973/189).
45. AAN w Warszawie. PZPR. Wydział Zagraniczny. Sygn. 192 (973/190).
46. AAN w Warszawie. PZPR. Wydział Zagraniczny. Sygn. 196 (973/190).
47. AAN w Warszawie. PZPR. Wydział Zagraniczny. Sygn. 225 (973/223).
48. AAN w Warszawie. PZPR. Wydział Zagraniczny. Sygn. 245 (973/244).
49. AAN w Warszawie. PZPR. Wydział Zagraniczny. Sygn. 246 (973/245).
50. AAN w Warszawie. PZPR. Wydział Zagraniczny. Sygn. 349 (973/361).
51. AAN w Warszawie. PZPR. Wydział Zagraniczny. Sygn. 487 (973/496).
52. AAN w Warszawie. PZPR. Wydział Zagraniczny. Sygn. 505 (973/513).
53. AAN w Warszawie. PZPR. Wydział-Sekretariat Komisji Międzynarodowej. Sygn. 80 (973/79).
54. AAN w Warszawie. PZPR. Wydział-Sekretariat Komisji Międzynarodowej. Sygn. 486 (973/495).
55. AAN w Warszawie. PZPR. Wydział-Sekretariat Komisji Międzynarodowej. Sygn. 486 (973/ 496).
56. **Люблинський державний архів Республіки Польща. Archiwum Państwowe w Lublinie (APL). KW PZPR w Lublinie. Wid. Kultury. Sygn. 51.**
57. APL. KW PZPR w Lublinie. Wid. Kultury. Sygn. 55.
58. APL. KW PZPR w Lublinie. Wid. Kultury. Sygn KLI - 396.

59. APL. KW PZPR w Lublinie. Wid. Kultury. Sygn. KLI - 13/70/71.
60. ALP. KW PZPR w Lublinie. Wid. Propogandy, Sygn. 51/VIII/26/t-2.
61. ALP. KW PZPR w Lublinie. Wid. Propogandy, Sygn. 51/VIII/26/t-3.
62. ALP. KW PZPR w Lublinie. Wid. Propogandy, Sygn. 51/VIII/26/t-17.

Опубліковані документи:

63. Двосторонні документи з державами-членами ЄС щодо співробітництва в сфері інтеграції / Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua> – Назва з екрану.
64. Декларація Гельсінської зустрічі НБСЄ на найвищому рівні (10.06.1992 р.) // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.:Укр. енцикл., 1998. – Т. 2.: Д – Й. – 1999. – С. 24.
65. Декларація і програма дій про встановлення нового економічного порядку (1.05.1974 р.) // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.:Укр. енцикл., 1998. – Т. 2.: Д – Й. – 1999. – С. 27–28.
66. Декларація про державний суверенітет України (16.07.1990) // Закони України. – К., 1996. – Т. 1. – С. 5 – 9.
67. Декларація про державний суверенітет України // Голос України. – 1990. – 17. 07.
68. Декларація про загальні зсади державної молодіжної політики в Україні від 15 грудня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2859-12> – Назва з екрану.
69. Декларація принципів міжнародного культурного співробітництва (4.11.1996 р.) // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.:Укр. енцикл., 1998. – Т. 2.: Д – Й. – 1999. – С. 34 – 35.
70. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН (24.10.1970 р.) // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С.

- Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.:Укр. енцикл., 1998. – Т. 2.: Д – Й. – 1999. – С. 44.
71. Декларація про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин // Україна на міжнародній арені: збірник документів і матеріалів, 1986 – 1990 рр. – К. : Україна, 1993. – С. 27 – 30.
72. Декларація про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин. Підписана 13 жовтня 1990 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_176 – Назва з екрану.
73. Декларація про принципи формування польсько-українського партнерства міністерствами закордонних справ України та Республіки Польща // Договірні-правова база між Україною та Польщею. Посольство України в Республіці Польща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts> – Назва з екрану.
74. Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, м. Страсбург, 9.11.1995 р. // Збірка документів Ради Європи. – К.: Парламентське вид-во, 2000. – С. 55 – 70.
75. Договір між Республікою Польща і Україною про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (18.05. 1992 р.) // Україна на міжнародній арені. Збірник документів і матеріалів. 1991 – 1995 рр. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 12 – 16.
76. Договір про добросусідство, дружні взаємини та співробітництво від 18 травня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 43. – С. 613.
77. Документы и материалы по истории советско-польских отношений // Отв. Ред. И.А. Хренов, Т. Цесляк и др. – М., 1967 – 1986. – Т.8. – 489 с.
78. До порозуміння і єднання. Спільна заява Президентів України і Республіки Польща // Урядовий кур'єр. – 1997. – 23 травня.

79. Європейська конвенція захисту прав національні меншин // Бюлетень центру інформації та документації Ради Європи в Україні. – К., 1996 . – № 1. – С. 36 – 38.
80. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (21 травня 1980 р., м. Мадрид) // Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. – К.: Парламентське вид-во, 2000. – 654 с.
81. Європейська Хартія місцевого самоврядування // Місцеве самоврядування. – 1997. – № 1 – 2. – С. 12 – 17.
82. Закон України «Про громадянство». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1636-12> – Назва з екрану.
83. Закон України «Про доступ до публічної інформації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua> – Назва з екрану.
84. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1995 року. – № 959 – XII // Голос України. – 1995. – 20 квітня.
85. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»/ Відомості Верховної Ради України, 1997. – № 24. – С. 170.
86. Закон України «Про національні меншини в Україні» / Верховна Рада. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua> – Назва з екрану.
87. Закон України «Про Національну програму інформатизації»// Вісник Верховної Ради України. – 1998. – № 27. – С. 28 – 90.
88. Закон України «Про об'єднання громадян» / Верховна Рада. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua> – Назва з екрану.
89. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 09.01. 2007 р. № 537V // Відомості Верховної Ради України. Ст. 102. – 2007. – № 12. – С. 511.
90. Закон України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2.07.1993 // Голос України. – 1993. – 24 липня.

91. Закон України «Про реформування місцевих органів влади і самоврядування» // Верховної Ради України. – 1994. – № 5. – С. 6.
92. Закон України «Про свободу совісті та релігійних організацій» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 25. – С. 283.
93. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді України» від 5 лютого 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T299800.html – Назва з екрану.
94. Закон України «Про транскордонне співробітництво» // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 45. – Ст. 499.
95. Закон Української РСР «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 2. – С. 5.
96. Конституція України. Текст основного Закону з офіційними тлумаченнями Конституційного Суду / Огляд і коментарі В.Ф. Погорілка та В.Л. Федоренка. – К.: Наукова думка, 2006. – 211 с.
97. Консульська Конвенція між Україною та Республікою Польща, м. Варшава, 8 вересня 1991 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – Офіц. вид. – Т.1. 1990 – 1991 рр. – К.: ІнЮре, 2001. – С. 47 – 54.
98. Меморандум взаєморозуміння зі співробітництва у сфері фізичної культури і спорту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – Назва з екрану. – 10.06.2013 р.
99. Меморандум про основи лібералізації торгівлі між Україною та Республікою Польща. Варшава, 23.01.1997 р. // Міжнародне приватне право. – Т. 2. Двосторонні міждержавні економічні договори України. – К.: Port – Royal, 2000. – С. 85 – 86.
100. Положення про Національну комісію з питань повернення в Україну культурних цінностей від 18 жовтня 1996 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua> – Назва з екрану.
101. Попередня угода про співпрацю між МВС РП та МВС України щодо запобігання злочинності на 1996 рік // Договірно-правова база між Україною

- та Польщею. Посольство України в Республіці Польща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts> – Назва з екрану.
102. Постанова Верховної Ради України Про схвалення українсько-польської парламентської заяви у зв'язку з 60-ю річницею волинської трагедії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua> – Назва з екрану.
103. Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного та внутрішнього туризму. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 червня 2003 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua> – Назва з екрану. – 9.11.2013 р.
104. Про затвердження порядку формування та виконання регіональної програми проекту інформатизації: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2000 р. № 644 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 16. – С. 669.
105. Про схвалення Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007–2010 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 149-р // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 11. – Ст. 765. – С. 222.
106. Про утворення національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей Постанова Кабінету міністрів України від 28 грудня 1992 року // Збірник Постанов Уряду України. – 1993. – № 1 – 2. – С. 29.
107. Протоколи про консультації між Міністерством закордонних справ Української Радянської Соціалістичної Республіки і Міністерством закордонних справ Республіки Польща, м. Київ, 07.09.1991 // Збірник чинних міжнародних договорів України. – Офіц. вид. – Т. 1. 1990 – 1991 рр. – К.: ІнЮре, 2001. – С. 29 – 30.
108. Спільна декларація Президента України і Президента Республіки Польща // Політика і час. – 1996. – № 7. – С. 79 – 81.
109. Спільна заява Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання». // Урядовий кур'єр. – 1997. – 24 травня.

110. Спільна заява Прем'єр-міністра України Павла Лазаренка і Голови Ради Міністрів Республіки Польща Влодзімежа Цімошевича // Політика і час. – 1996. – № 11. – С. 76 – 78.
111. Стратегія економічного і соціального розвитку Волинської області на 2004 – 2015 роки / Головне управління економіки Волинської обл. держ. адміністрації. – Луцьк, 2004. – 150 с.
112. Угода між Державним комітетом з фізичної культури і спорту України та Державною адміністрацією у справах фізичної культури та туризму Республіки Польща про співробітництво та обміни у галузі спорту від 10 жовтня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T299800.html – Назва з екрану.
113. Угода між Урядом УРСР і Урядом Республіки Польща про співробітництво молоді та молодіжні обміни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon-i-norvftiv.info> – Назва з екрану.
114. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Польща в сфері боротьби з організованою злочинністю // Договірно-правова база між Україною та Польщею. Посольство України в Республіці Польща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts> – Назва з екрану.
115. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про взаємні безвізові поїздки // Договірно-правова база між Україною та Польщею. Посольство України в Республіці Польща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts> – Назва з екрану. –
116. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво, 24.05. 1993// Україна на міжнародній арені 1991 – 1995 рр.: збірник документів і матеріалів. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 88 – 90.
117. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про збереження місць і поховання жертв війни та політичних репресій// Договірно-правова база між Україною та Польщею. Посольство України в Республіці Польща.

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts> – Назва з екрану.
118. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти // Договірні-правова база між Україною та Польщею. Посольство України в Республіці Польща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts> – Назва з екрану.
119. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей // Договірні-правова база між Україною та Польщею. Посольство України в Республіці Польща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts> – Назва з екрану.
120. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про торгівлю та економічне співробітництво, 01.10.1991 р. // Міністерство закордонних справ. Угода. Міжнародні договори Ф. – ugod d32., – К., 1991. – С 1 – 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua> – Назва з екрану.
121. Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» із змінами, внесеними згідно Указу Президента №587/2000 від 12.04.2000. // Політика і час: спецвипуск. – 2004. – № 3 – 4. – С. 33.
122. Устав Организации Объединённых наций и Статут Международного суда. – М.: Политиздат, 1945. – 220 с.
123. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua> – Назва з екрану.
124. Stanowisko Rady Ministrow wobec senackiego projektu Ustawy of Karcie Polaka i trybie stwierdzenia przynaloznosci do Narodu Polskiego osob narodowosci

polskiej lub pochodzenia polskiego / Binro Studiow i Ekspertyz. – Warszawa, 1999. – 10.12.

Монографії, брошури, дисертації, статті:

125. Актуальні проблеми формування та розвитку європейського інформаційного простору : кол. Монографія / [за заг. ред. С. Б. Тихомирової]. – Луцьк : ВМА «Терен», 2012. – 354 с.
126. Акуленко В. Україна і Польща: міжнародно-правові проблеми і перспективи повернення культурних цінностей (1944 – 2006 рр.) / В. Акуленко // Праці центру пам'яtkознавства. Випуск 10 / Центр пам'яtkознавства НАН України та УТОПК. – 2006. – С. 5 – 29.
127. Алексієвець Л.М. Польща: шляхом відродження державної незалежності: 1918 – 1939 / Л. М. Алексієвець. – Т. : Економічна думка, 2002. – 270 с.
128. Андрійчук О. Україна – Європа: тести на сумісність / О. Андрійчук. – К.: Смолоскип, 2007. — 378 с.
129. Антонюк Я. Інституції, як засіб удосконалення регулювання зовнішньоторговельних зв'язків / Я. Антонюк // Проблеми регулювання зовнішньоекономічної діяльності України в сучасних умовах: Зб.мат-лів Іv міжнародної науково-практичної конференції УАЗТ. – К., 2001. – С. 91.
130. Артєменко С.В., Фєдорова Л.И. Трансграничне взаємодєєвство в туристической сферєє как фактор устойчивого развития приграничных территорий / С.В. Артєменко, Л.И. Федорова // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Луцьк, 15 – 16 жовтня 2009 р. – Луцьк, 2009. – С. 242 – 245.
131. Афанасьєв І.Ю. Польсько-українські відносини 1991– 2000 рр.: політична та економічна взаємодія: дис... канд. іст. наук: 07.00.02. / І.Ю. Афанасьєв /

- Національний університет «Києво-Могилянська Академія». – К., 2004. – 202 с.
132. Бабак О.І. Політика Польщі щодо України (кінець 1980 – 1990-і роки): дис... канд. іст. наук: 07.00.02. / О.І. Бабак / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України – К., 2002. – 198 с.
 133. Баженов Л. Важкі питання українсько-польського діалогу істориків 1991–2002 рр. / Л. Баженов // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Вип. 2. – Тернопіль: ТДПУ, 2002. – С. 127 – 133.
 134. Баймуратов М. Міжнародне співробітництво органів місцевого самоврядування України: автореф. дис. ... д-ра юрид.наук: 12.00.02 – конституційне право / М. Баймуратов. – Одеса, 1996. – 53 с.
 135. Бакула Б. Польща і Україна в діяльності «Культури» / Б. Бакула // Сучасність. – 1997. – № 1. – С. 97 – 103.
 136. Бакула Б. Юліуш Мєрошевський: польський «Остполітік» / Б. Бакула // Сучасність. – 1999. – № 9. – С. 12 – 23.
 137. Балик Н. Уроки української мови в Польщі / Н. Балик // Волинь. – 1997. – 5 квітня. – С. 2.
 138. Бар Є. Наше стратегічне партнерство має багато вимірів / Є. Бар // Діловий вісник. – 1999. – № 8 – 9. – С. 4 – 5.
 139. Бар Є. Польща може бути хорошим союзником для України / Є. Бар // Українське слово. – 1999. – 27 травня. – С. 6.
 140. Бар Є. Я розглядаю працю в Україні як велетенське особисте завдання / Є. Бар // Час – Time. – 1996. – 13 вересня.
 141. Бахманн К. Україна, Польща та дебати про майбутнє ЄС. Чи польський міст провадить в нікуди? / К. Бахман // Україна, Росія, Білорусь: три проекти. Незалежний культурологічний часопис «І». – 2000. – № 18. – С. 14 – 23.
 142. Бебець І.Г. Інноваційна модель транскордонного співробітництва України та Польщі: дис.... канд. екон. наук: 08.05. 01. / І. Г. Бебець / Центральна спілка

- споживчих товариств України. – Львівська комерційна академія. – Львів, 2006. – 238 с.
143. Безпека, що спирається на співробітництво. Із зустрічі в УІМВ з Міністром закордонних справ Польщі К. Скубішевським // Політика і час. – 1993. – № 2. – С. 15 – 19.
144. Беленький П.Ю. Формування системи управління міжрегіональним та транскордонним співробітництвом в Україні / П.Ю. Беленький, Н.А. Мікула // Соціально-економічні дослідження в перехідний період: проблеми європейської інтеграції і транскордонної співпраці. – Вип. ХХІХ. В 2 т. Т. 1. – Луцьк: Вежа, 2001. – С. 157 – 162.
145. Бжезінський З. Велика шахівниця / З. Бжезінський // Політика і культура. – 2000. – № 6. – С. 16 – 19.
146. Бжезінський З. Україна і Польща в контексті європейської інтеграції / З. Бжезінський // Стратегічна панорама. – 1998. – № 3 – 4. – С. 26 – 29.
147. Бжезінський З. «Я завжди знав і вірив, що буде незалежна Україна» / З. Бжезінський // Універсам. – 1998. – № 9 – 10. – С. 8 – 9.
148. Біла К.О. Особливе партнерство Україна – НАТО, як проблема національної та європейської безпеки: дис.... канд. політ. наук: 23.00.04. / К.О. Біла / Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка. – К., 2002. – 197 с.
149. Білецька Г.М. «Регіоналізація» – перспективи ЄС / Г.М. Білецька // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: тези доповідей ІV Міжнар. наук. практ. конф. м. Луцьк, 17 – 18 травня 2007 р. – Луцьк: Вежа, 2007. – С. 335 – 338.
150. Билоус О.Г., Лукьяненко Д.Г. и др.. Глобальные трансформации и стратегии развития / О.Г. Билоус, Д.Г. Лукьяненко и др.: Монография. – К.: Ориане, 2000. – 424 с.
151. Богуш Л.Г. Соціально-економічні аспекти використання в Україні європейського досвіду медичного обслуговування населення на засадах загальної лікарської практики / Л.Г. Богуш // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво. Тези доповідей ІІІ міжнародної

- наукою-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 18 – 19 травня 2006 р. – Луцьк: Вежа, 2006. – С.200 – 202.
152. Боренько Я. Невдала імітація, або європейська макроідея в польсько-українському мікропросторі / Я. Боренько // *І.* – 2002. – № 22. – С. 12 – 20.
153. Борщевський В.В. Іноземні інвестиції як чинник регіонального розвитку / В.В. Борщевський// *Фінанси України.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2004/fem/dirko/library/lib4.htm> – Назва з екрану.
154. Борщевський В. Інституційні основи суспільно-економічних і ринкових перетворень у Польщі / В. Борщевський. – Львів: Вид-во комерційної академії, 2003. – 48 с.
155. Борщевський В. Українсько-польське економічне співробітництво у умовах євроінтеграції / В. Борщевський: Монографія.– Львів: Аверс, 2007. – 328 с.
156. Бугаєв С. Освіта національних меншин та народів: загальноукраїнський контекст / С. Бугаєв. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// go.mail.ru/search?mailru=1&mg=1&q](http://go.mail.ru/search?mailru=1&mg=1&q) – Назва з екрану.
157. Будаковська Є. Польська молодь з України на навчанні у Польщі / Є. Будаковська // *Українська діаспора.* – 1994. – Ч. 5. – С. 175 – 180.
158. Будкин В., Параховская Е., Потехин А. Внешнеполитические ориентации как фактор политической борьбы в Украине (информационно-аналитический обзор) / В. Будкин, Е. Параховская, А. Потехин // *Политическая мысль.* – 1997. – № 3. – С. 95 – 103.
159. Будкін В., Петренко З. Співробітництво прикордонних регіонів України і Польщі: сучасний стан та можливі перспективи / В. Будкін, З. Петренко // *Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє.* – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 2002. – Ч. II. – С. 46 – 52.
160. Будкін В. Українсько-польське співробітництво в контексті відносин України з СНД та ЄС / В. Будкін // *Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття.* – К., 1999. – С. 48 – 49.

161. Булик М.В. Стратегічне партнерство між Україною та Польщею в часи трансформації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://istfak.org.ua> – Назва з екрану.
162. Бурант С. Україна і Польща: до стратегічного партнерства / С. Бурант // Політична думка. – 1997. – № 3. – С. 99 – 111.
163. Бухарин Н.И. Концепция восточной политики (Обзор) / Н.И. Бухарин // Посткоммунистическая Восточная Европа: новые межгосударственные отношения и внешнеполитические ориентиры (Сборник статей, обзоров и рефератов). – М.: ИНИОНРАН, 1996. – С. 11 – 26.
164. Ваколюк В. Десяті Міжнародні Дні Полонії та поляків за кордоном / В. Ваколюк // Monitor Wolyński. – 2011. – 12 травня. – С. 7.
165. Ваколюк В. Олександр Курилюк: «Ми зацікавлені у розвитку партнерських стосунків з Польщею» / В. Ваколюк // Monitor Wolyński. – 2011. – 21 квітня. – С. 11.
166. Валевський О.Л., Гончар М.М. Структура геополітичних інтересів України / О.Л. Валевський, М.М. Гончар. – К., 1995. – 99 с.
167. Варгатюк С. Варшавські переговори дипломатичної місії Директорії УНР / С. Варгатюк // Нова політика. – 1996. – № 2. – С. 53 – 56.
168. Варшава, самміт «Восточного партнерства». Шаги в евроинтеграции Украины. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: b.ua/news/2011/10/03/117474_varshava_sammit – Назва з екрану.
169. Варшавський самміт // Урядовий кур'єр. – 1995. – 10 жовтня.
170. Василенко О.І. Умови підвищення ефективності спеціального режиму інвестиційної діяльності / О.І. Василенко // Економіка України – 2000. – № 3. – С. 149 – 151.
171. Васильєва Л. Українська діаспора Польщі / Л. Васильєва // Український історичний журнал. – 1992. – № 10 – 11. – С. 9 – 16.
172. Васильєва Д. Чекаленко Л. Українсько-польські відносини наприкінці ХХ століття / Д.Васильєва, Л. Чекаленко // Нова політика. – 1998. – 34. – С. 13 – 17.

173. Винниченко І. Про перспективи розвитку гуманітарних та культурних польсько-українських взаємин / І. Винниченко // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 2002. – Ч. II. – С. 146 – 150.
174. Висоцька Г.В. Українські об'єднання в Польщі як основа культурної діяльності української меншини в Республіці Польща (1989 – 2011) / Г.В. Висоцька // Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Луцьк, 11 – 12 жовтня 2012 р. / за заг.ред. В.Й. Лажніка та С. В. Федонюка. – Луцьк, 2012. – С. 222 – 225.
175. Виступ Президента України Л. Кучми у Сеймі Республіки Польща (Варшава, 26 червня 1996 р.) // Політика і час. – 1996. – № 7. – С. 81 – 85.
176. Відкрито новий відділ польського товариства // Monitor Wolyński. – 2011. – 26 травня. – С. 12.
177. Відкрито Рік Польщі в Україні / Polskie Radio Esperanso. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.polskieradio.pl> – Назва з екрану.
178. Візит до США був успішним // Урядовий кур'єр. – 1994. – № 183. – 26 листопада.
179. Візовий режим України і Польщі: коментарі, аналіз, прогноз: Збірник аналітичних матеріалів. – Львів: Каменяр, 2004. – 78 с.
180. В контексті загальної архітектури безпеки // Політика і час. – 1996. – № 1. – С. 14 – 24.
181. ВНУ офіційно став Східноєвропейським університетом. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volynnews.com/news> – Назва з екрану.
182. «Вогнем і мечем» – українсько-польський історичний фільм. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org> – Назва з екрану.
183. Возняк Т. Геополітична роль Західної України в українському та європейському контексті / Т. Возняк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n1text/wozniak2htm> – Назва з екрану.

184. Возняк Т. Моделі польсько-українського співіснування: ретроспектива та перспектива / Т. Возняк // *І.* – 1997. – № 11. – С. 90 – 97.
185. Волга Л. Звітує Держкомнацміграції / Л. Волга // *Урядовий кур'єр.* – 1999. – 20 березня. – С.11.
186. Волинський національний університет імені Лесі Українки: стратегічний план 2007 – 2012. – Луцьк: Вид-во «Вежа», 2007. – 20 с.
187. Волощук С.М. Східноєвропейський вектор у військово-політичній діяльності Північноатлантичного альянсу (1990 – 2005 рр.): дис.... канд. іст. наук: 07.00.02 – *всесвітня історія* / С.М. Волощук/ Ужгородський національний університет. – Ужгород, 2007. – 198 с.
188. Воронкова В.Г. Інститут / В.Г. Воронкова // *Юридична енциклопедія: в 6 т. (голова редколегії Ю.С. Шемшученко).* – Т.2. – К.: Укр.енциклопедія, 1999. – 796 с.
189. Габа М.І. Соціально-економічні особливості розвитку сільського зеленого туризму в карпатському регіоні України / М.І. Габа // *Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Луцьк, 15 – 16 жовтня 2009 р.* – Луцьк, 2009. – С. 142 – 144.
190. Гаврилишин Б. Україна між Сходом та Заходом, Північчю та піднем: геополітичні можливості і обмеження / Б. Гаврилишин / *Розбудова держави.* – 2002. – № 7. – С. 26 – 33.
191. Гаврилук Ю. Підляшшя – відродження українства/ Ю.Гаврилук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.haidamaka.org.ua](http://www.haidamaka.org.ua) - Назва з екрану.
192. Гайдуков Л., Александрова Т. Геополітичний чинник у становленні та розвитку відносин України та Республіки Польща / Л. Гайдуков, Т. Александрова // *Геополітичне майбутнє України: Міжнародна науково-практична конференція (19 – 20 березня 1998 р.).* – Київ: Дипломатична академія наук при МЗСУ. Інститут міжнародних відносин національного університету ім. Т. Шевченка, 1998. – С. 87 – 92.

193. Галицько-Волинський літопис. – Львів, 1994. – 564 с.
194. Гальчинський А. Нові можливості євроінтеграційної стратегії України / А. Гальчинський // Політика і час. – 2003. – № 8. – С. 3 – 11.
195. Гарагонич В.В. Транскордонне співробітництво України: мости через кордони: монографія / В.В. Гарагонич. – Ужгород: Карпати, 2011. – 432 с.
196. Гарагонич В. Формування молодіжних зв'язків в умовах становлення незалежної України і демократичних перетворень у країнах Східної Європи / В. Гарагонич // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2013. – Вип. 76. – С. 36 – 40.
197. Гарбарук А. Матеріали періодичної преси як джерело вивчення життєдіяльності волинської полонії на рубежі ХХ – ХХІ ст. / А. Гарбарук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ратнівщина в історії України і Волині. Науковий збірник. Випуск 42. матеріали ХLII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, приуроченої 70-річчю Кортеліської трагедії 1942 року, смт. Ратно. – с. Кортеліси, 20 вересні 2012 р. – Луцьк, 2012. – С. 383 – 385.
198. Гарбарук А.С. Початок самоорганізації української полонії на тлі становлення українсько-польських відносин у 1990-х роках / А.С. Гарбарук // Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Луцьк, 11 – 12 жовтня 2012 р/ за ред. В.Й.Лажніка та С.В. Федонюка. – Луцьк, 2012. – С. 216 – 221.
199. Гарбарук А. Товариство польської культури ім. Єви Філінської на Волині як приклад транскордонної соціокультурної співпраці / А. Гарбарук// Матеріали V Міжнародної науково-практичної кофереції аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (10 – 11 травня 2011 р.): У 3 Т. Т 1. – Луцьк, 2011. – С. 31 – 33.
200. Гарнетт Ш. Перекрестки Европы: Россия, Запад и новые сопредельные государства / Ш. Гарнетт // США – Канада: Экономика. Политика. Культура. – 1999. – № 3 – 4. – С. 84 – 113.

201. Гевко В.Р. Україна і Польща: особливості двосторонніх відносин (1991 – 2004 рр.): .): дис.... канд. іст. наук: 07.00.01. / В.Р. Гевко / Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка. – Тернопіль, 2005 – 209 с.
202. Гедройц Є. «Ініціатива повинна належати Польщі»... / Є. Гедройц // Універсам. – 1995. – № 7 – 8. – С. 36 – 37.
203. Гермек Б. Основні напрямки зовнішньої політики Польщі / Б. Гермек // Політична думка. – 1998. – № 1. – С. 62 – 75.
204. Гермек Б. «Україна має відчувати свою належність до європейської спільноти» / Б. Гермек // Урядовий кур'єр. – 1999. – № 144. – 4 серпня.
205. Гетьманчук А. Год Польши в Украине: минимум политики, максимум культуры / А. Гетьманчук // Електронна газета «ZN,UA». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua/POLITICS/god> – Назва з екрану.
206. Гетьманчук М. «Українське питання» в радянсько-польських відносинах 1920– 1939 рр. / М. Гетьманчук: монографія. – Львів: Світ, 1998. – 428 с.
207. Гетьманчук О. У вас своя євроінтеграція, а в нас – своя / О. Гетьманчук // Електронна газета «ZN,UA» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/POLITICS/> – Назва з екрану.
208. Гірняк М.В. До проблеми гармонізації законодавства України та ЄС з питань місцевого самоврядування / М.В. Гірняк // Проблеми гармонізації законодавства країн СНД та Європейського Союзу: Матеріали міжнар.наук.-прак. конф. – Ірпінь: Нац.академія ДПС України, 2004. – С. 92 – 93.
209. Глібов В.В., Горун О.Д. Українсько-польські відносини в пострадянський період. Деякі аспекти політичного та економічного співробітництва / В.В. Глібов, О.Д. Горун // Політика і час. – 1997. – № 5 – 6. – С. 15 – 21.
210. Годы братской помощи и сотрудничества СССР и ПНР: летопись важнейших событий советско-польских отношений. 1944 – 1972 гг. – К., 1974. – 250 с.

211. Гончаренко М. Українсько-польський миротворчий батальйон та перспективи його застосування у Центральній та Східній Європі / М. Гончаренко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua> – Назва з екрану.
212. Горбулін В. Наша мета, наша доля / В. Горбулін // Політика і час. – 1996. – № 1. – С. 11 – 23.
213. Горбулін В. «Сценарії наближення України та Польщі до Європейського Союзу мають багато спільних складових...» / В. Горбулін // Урядовий кур'єр. – 1997. – 24 травня. – С.2.
214. Горун Д.О. Відносини між Україною і Польщею наприкінці 20 століття: проблеми розвитку / Д.О. Горун // Материали 53-й наукової конференції професорсько-преподавального складу та наукових працівників (секція міжнародних відносин). – Одеса, 1999. – С. 59 – 70.
215. Горун Д. Українсько-польські гуманітарні взаємини в 1991 – 2001 рр. / Д. Горун // Історія в школі. – 2002. – № 5 – 6. – С. 40 – 49.
216. Горун Д. О. Українсько-польські відносини (1991–1997 рр.): дис. ... канд. іст. наук.: 07.00.02. / Д.О. Горун / Одес. держ. ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 1997. – 175 с.
217. Горун Д.А. Українсько-польські відносини в постсовєтський період: деякі аспекти співробітництва / Д.А. Горун // Записки історичного факультету. – Вип. 5. – Одеса, 1997. – С. 292 – 296.
218. Горун Д. Українсько-польське регіональне співробітництво / Д. Горун // Нова політика. – 1999. – № 3. – С. 15 – 18.
219. Горячева О. Дорогами війни до миру / О. Горячева // Monitor Wołyński. – 2009. – № 5. – S. 7.
220. Градоблянська Т. Відносини з Польщею – пріоритет для кожного четвертого українця / Т. Градоблянська // Голос України. – 2010. – 14 грудня. – С. 19.
221. Гречанинов В. Миротворчість. Нові підходи / В. Гречанинов // Політика і час. – 1998. – № 9. – С. 4 – 12.

222. Грищенко О.А. Образ Республіки Польща в ЗМІ донецької області / О.А. Грищенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://istfak.org.ua/tendensii-rozvytku-suchasnoi...> – Назва з екрану.
223. Грищенко Т. Зовнішньополітична стратегія держави: проблема визначення // Людина і політика – 2000. – № 5. – С. 2 – 9.
224. Громадянське суспільство і політика органів місцевого самоврядування: проблема теорії та практики: матер. наук.-практ. укр.-польс. конф., м. Львів, 4 – 5 березня 2002. – Л., 2003. – 416 с.
225. Грушко О.О. Особливості залучення послуг у транскордонне співробітництво / О.О. Грушко // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, географія, історія, право : тези доповідей II міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 19 – 20 травня 2005 р. – Луцьк: Вежа, 2005. – С. 389 – 390.
226. Губрик А. II Міжнародна наукова конференція у Києві – «Польська культура в житті України. Історія. Сьогодення» / А. Губарик // Український історичний журнал. – 1998. – № 2. – С. 153 – 154.
227. Гудзеляк І.І. Прикордонні соціально-економічні зв'язки України з Польщею (географічний аналіз на матеріалах Львівської області): дис. ... канд. геогр. наук. 11.00.02. / І.І. Гудзеляк / Львівський національний університет імені І.Франка. – Львів, 1997. – 169 с.
228. Гудь Б. Українсько-польська військово-політична співпраця у 1917 – 1921 роках: генеза, результати, уроки/Б. Гудь// Варшавські українознавчі записки. – Варшава, 1996. – С. 131 – 142.
229. Гудь Б. Українці – поляки: хто винен? У пошуку першопричин українсько-польських конфліктів першої половини ХХ століття: Монографія / Б. Гудь. – Львів: Кальварія, 2000. – 192с.
230. Гуменюк А. Болонський процес: проблеми та перспективи / А. Гуменюк // Голос України. – 2005. – № 227. – С. 10.

231. Гунчак Т. Поляки і українці під час другої світової війни / Т. Гунчак // Український історичний журнал. – 2003. – № 1. – С. 42 – 46.
232. Дашкевич Я. Балтійсько-Чорноморський альянс: у гонитві за фантомом / Я. Дашкевич // Універсам. – 1999. – № 1 – 2. – С. 11 – 16.
233. Дашкевич Я. Болючі проблеми Східної Європи / Я. Дашкевич // Україна вчора і нині. – К.: Либідь, 1993. – С. 8 – 9.
234. Дашкевич Я. Для кого дорога до нікуди? (Нотатки на полях збірника про польсько-українські відносини) / Я. Дашкевич // Україна і Польща між минулим і майбутнім. – Львів: Фенікс, 1991. – С. 214 – 223.
235. Дашкевич Я. Фальсифікація новітньої історії українського народу в сучасній Польщі (Товариство кресов'яків та їх діяльність) / Я. Дашкевич // Український час. – 1991. – № 1(8). – С. 15 – 19.
236. Дашкевич Я. Шляхи подолання упереджень (перешкоди нормалізації польсько-українських стосунків) / Я. Дашкевич // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – К.: Либідь, 1993. – С. 23 – 29.
237. Дворник А.В. Розбудова міжнародних транспортних коридорів як важлива складова інтеграції України до Європейського Союзу / А.В. Дворник // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, географія, історія, право : тези доповідей II міжнар. нуак.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 19 – 20 травня 2005 р. – Луцьк: Вежа, 2005. – С. 158 – 160.
238. Дембський С. Политика Польши в отношении государств Восточной Европы – эволюция концепции / С. Дембський // Политическая наука : Статьи. Рефераты. Обзоры. Переводы / [ред. и сост. А. И. Миллер]. – Вып. 2. – М. : Наука, 2006. – 321 с.
239. Дергачов В. Нові геополітичні реалії та зовнішньополітична стратегія України/ В. Дергачов // Історія в школі. – 1999. – № 1 – 2. – С. 19 – 21.
240. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на період 2007 – 2010 роки: постанова КМУ № 1819 від 27.12.2006 р.. [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/npd/search> – Назва з екрану.
241. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011 – 2015 роки: постанова КМУ № 1088 від 1.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lviv.mns.gov.ua/.../programa_transkordo – Назва з екрану.
242. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.ukrstat.gov.ua (8.05.2008). – Назва з екрану.
243. Дещинський Л.С., Панюк А.В. Міжнародні відносини України: історія і сучасність: Навч. Посібник / Л.С. Дещинський, А.В. Панюк. – Львів: Видавництво національного університету «Львівська політехніка», 2001. – 424 с.
244. Дипломатія сучасної України: Енциклопедичний довідник / НАН України, Наукове товариство ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 83 с.
245. Дікарева О.І. Єврорегіональний і транскордонний вимір європейської інтеграції: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. / О.І. Дікарева / НАН України. Інститут слов'янської економіки і міжнародних відносин. – К., 2000. – 189 с.
246. Діалектика / В.О. Антонов // Юридична енциклопедія: в 6 т./ Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т.2: Д – Й. – 1999. – С. 204 – 205.
247. Діалектика // Словник іншомовних слів / за ред.чл.-кор. АН УРСР О.С.Мельничука. – К.: Голвна редакція УРЕ АН УРСР, 1974. – С. 219.
248. Дмитрук В. Кордон, що не розділяє, а об'єднує / В. Дмитрук // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 13. – С. 6.
249. Дні польського кіно 2012: В Україні покажуть кращі польські фільми. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://afisha.tocha.net/ua/12527> – Назва з екрану.
250. Документи ЄС щодо України / Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article> – Назва з екрану.

251. Долішній М.І., Писаренко С.М. Перспективи українсько-польського співробітництва в контексті інтеграції польщі в ЄС / М.І. Долішній, С.М. Писаренко // Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів та механізми їх вирішення. – Київ – Варшава, 1999. – С. 49 – 57.
252. Долішній М.І. Організаційне та наукове забезпечення реалізації регіональної політики в Україні / М.І. Долішній // Вісник економічної науки України. – 2004. – № 2.(6). – С. 3 – 7.
253. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети / М.І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.
254. Долішній М.І. Удосконалення українсько-польських економічних відносин / М.І. Долішній // Національні і регіональні особливості реформування соціально-економічних відносин і регулювання економічних процесів в Україні та Польщі: Наукові доповіді учасників VII українсько-польського наукового семінару (м. Одеса, 15 – 20 вересня 1997 р.) / НАНУ України; Інститут економіки, Інститут проблем ринку і економіко-екологічних доліджень; Польська академія наук; Інститут географії і територіальної організації. – К.,О., 1997. – С. 69 – 81.
255. Дрозд С. Стан та перспективи розвитку транскордонного співробітництва між Україною та Польщею / С. Дрозд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.tpp.lviv.net](http://www.tpp.lviv.net) – Назва з екрану.
256. Друге засідання ради єврорегіону «Буг» // Волинь, 1996. – 21 травня.
257. Дубович І.А., Василенко Т.П., Вичка О.В. Особливості та перспективи розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва у галузі туризму / І.А. Дубович, Т.П. Василенко, О.В. Вичка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// mon.gov.ua/index.php/ua](http://mon.gov.ua/index.php/ua) – Назва з екрану.
258. Ебергард П. Результати суспільно-економічних перетворень у Польщі та Україні / П. Ебергард // Економіка України. – 1999. – № 4. – С. 80 – 86.
259. Економічні відносини Польщі та України: бізнес просить допомоги у президентів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- <http://eastbook.eu/ua/2012/10/country-ua/poland-ua/ekonomichni-vidnosini-ukraina-polsha//> – Назва з екрану.
260. Етнонаціональні процеси в Україні: історія і сучасність / О.Б. Беренштейн та ін.; За заг.ред В.І. Наулка. – К., 2001. – 424 с.
261. Європейський успіх українсько-польського проекту // Універсам. – 1995. – № 3–4. – С. 34 – 38.
262. Єврорегіон «Буг»: Волинська область / За ред. Б.П. Клімчука, П.В. Луцишина, В.Й. Лажніка. – Луцьк: Рекд.-вид. в. Волин. ун-ту, 1997. – 448 с.
263. Єльченко В. Нові рубежі багатостороннього співробітництва / В. Єльченко // Політика і час. – 1996. – № 9. – С. 9 – 15.
264. Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: історія ретроспектива та сучасний стан / О. Івченко: монографія. – К.: РІЦУАННП, 1997. – 688 с.
265. Ідея міжпарламентської асамблеї // Дзеркало тижня. – 2005. – 15.01. – С. 1.
266. Іллюшин І. Національно-визвольні прагнення українських та польських самостійних сил за часів другої світової війни / І. Іллюшин // Український історичний журнал. – 2003. – № 1. – С. 82 – 96.
267. Ильин В.А. Культура как фактор потребительского поведения. [Електронний ресурс]. – // Режим доступу: <http://www.marketing.spb.ru/read/m7/3.htm>. – Назва з екрану.
268. Інститут та інструменти розвитку теорій. На шляху до європейських принципів / за ред. С. Максименка. – К.: Міленіум, 2001. – 244 с.
269. Інституційне забезпечення європейської інтеграції. Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=230525707: – Назва з екрану.
270. Інституційне забезпечення сфери розвитку туризму в українсько-польському транскордонному регіоні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua> – Назва з екрану.
271. Інтелектуали Польщі та України просять встановити День примирення // Українська правда. – 26.12. 2011.

272. Ісаєвич Я. Українсько-польська наукова і культурна співпраця: сучасний етап / Я. Ісаєвич // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття. – К., 1999. – С. 18 – 21.
273. Ісаєва Н. Транскордонна співпраця західноукраїнських підприємств їх новими партнерами країн Європейського Союзу / Н. Ісаєва, О. Красовська, В. Грига // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матер. III міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 12 – 13 жовтня 2006 р. – Луцьк: Вежа, 2006. – С. 237 – 241.
274. Історія відносин Україна – ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zoda.gov.ua> – Назва з екрану.
275. Історія Міжнародних Українсько-Польських студеньських волейбольних фестивалів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://recreatio.blog.ru/92290947.html> – Назва з екрану.
276. Історія української еміграції. – К.: Освіта., 1997. – 579 с.
277. Історія Центрально-Східної Європи. – Львів, 2001. – 658 с.
278. Жаліло Л., Солоненко І., Кунгурцев О., Мартинюк О., Солоненко Н. Наукові засади реформування охорони здоров'я в Україні / Л. Жаліло, І. Солоненко, О.Кунгурцев, О.Мартинюк, Н.Солоненко // Вісник української Академії державного управління при Президентові України. – 2001. – № 3. – С. 205 – 209.
279. Жаліло Л., Солоненко І., Кунгурцев О., Мартинюк О., Солоненко Н. Науковий підхід до питання громадянського сприяння реформам в охороні здоров'я // Л. Жаліло, І. Солоненко, О. Кунгурцев, О. Мартинюк, Н.Солоненко / Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні/ За заг.ред.В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – Т. 2. – С. 236 – 241.
280. Жалило Я., Слезко., Чернышов Д., Гриневич А., Янишевский С. Наздсмотрящие / Я. Жалило, Я. Слезко, Д. Чернышов, А. Гриневич, С.Янишевский // Компаньён. – 2000. – 27 ноября – 1 декабря. – С. 8 – 10.

281. Жалило Я., Слезко Я., Чернышов Д., Гриневич А., Янишевский С. Дизориентация / Я. Жалило, Я. Слезко, Д. Чернышов, А. Гриневич, С. Янишевский // Компаньён. – 2000. – 27 ноября – 1 декабря. – С. 14 – 15.
282. Жалило Я., Слезко., Чернышов Д., Гриневич А., Янишевский С. Необратимые интересы / Я. Жалило, Я. Слезко, Д. Чернышов, А. Гриневич, С. Янишевский // Компаньён. – 2000. – 27 ноября – 1 декабря. – С. 18 – 20.
283. Житарюк Н. Україна і Польща на геополітичній карті Європи / Н. Житарюк // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття. – К., 1999. – С. 132 – 133.
284. Жовква І.І. Стратегічне партнерство України. Теорія і практика / За ред. В.П. Горбуліна. – К.: Євроатлантикінформ, 2006. – С. 112 – 121.
285. Жулинський М. Україна і Польща: перспективи набуття реальної Європи / М. Жулинський // Всесвіт. – 2002. – № 1– 2. – С. 143 – 150.
286. Журба І.Є. Місце та роль інституційного та фінансового забезпечення транскордонного співробітництва в Україні / І.Є. Журба // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький. – 2010. – № 4. – Т. 1. – С. 211 – 214.
287. Заброварний С. До повного примирення і щирого порозуміння / С.Заброварний // Політика і час. – 1997. – № 9. – С. 5 – 11.
288. Завалень Є. Про охорону пам'яток церковної архітектури перемищини після 1947 року / Є. Завалень // Перемиські дзвони. – 1995. – № 1. – С. 21.
289. Завдання зовнішньополітичної служби України на сучасному етапі. Із доповіді Міністра закордонних справ України Г. Удовенка на нараді керівників закордонних установ МЗС України (Київ, 27 червня 1995 р.) // Політика і час. – 1995. – № 8. – С. 7 – 13.
290. Загородній В.М. Результати та шляхи підвищення ефективності ЄСЗ / В.М. Загородній // Регіональні перспективи. – 2001. – № 5 – 6. – С. 12 – 13.
291. Задоволення освітніх потреб національних меншин. Офіційний сайт Міністерства освіти, науки, молоді і спорту України. [Електронний ресурс].

- Режим доступу: [http:// mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya](http://mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya) – Назва з екрану.
292. Зайцев Ю. Польська опозиція 1970-80-х рр. про засади українсько-польського порозуміння / Ю. Зайцев // Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр.: Документи, матеріали, спогади у трьох томах. – Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1998. – Т. 1. – С. 52 – 64.
293. Закарпаття 2006: статистичний щорічник / Голов.упр.статистики в Закарпатській області. – Ужгород, 2006. – 590 с.
294. Заставний Ф.Д. Українська діаспора (розселення українців у зарцбїжних країнах) / Ф.Д. Заставний. – Львів, 1991. – 167 с.
295. Засади стратегічного партнерства (матеріали «круглого столу») // Політика і час. – 2001. – № 1. – С. 84 – 92.
296. Засади стратегічного партнерства (матеріали «круглого столу») // Політика і час. – 2001. – № 2. – С. 26 – 36.
297. Засади стратегічного партнерства (матеріали «круглого столу») // Політика і час. – 2001. – № 3. – С. 40 – 52.
298. Зарецька Т., Ішуніна Н. Зерна взаєморозуміння, засіяні більше півстоліття тому / Т. Зарецька, Н. Ішуніна // Український Форум. – 2000. – 7 – 21 червня. – С. 5.
299. Зарецька Т. Українсько-польські політичні відносини (1991–2001 рр.) / Т.Зарецька // Україна і Польща стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 2002. – Ч. II. – С. 7 – 12.
300. Зарубіжні українці. Довідник. – К., 1991. – 234 с.
301. Зашкільняк Л. О. Українсько-польські стосунки ХХ ст. у суспільній свідомості українців і поляків / Л. О. Зашкільняк // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. соціол. – 2008. – Вип. 2. – С. 127 – 137.
302. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л.О. Зошкільняк, М.Г. Крикун. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 752 с.

303. Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки у ХХ ст.: Традиції та сучасність / Л. Зашкільняк // Проблеми слов'язознавства.– Вип. 49. – К., 1996. – С. 71 – 76.
304. Зашкільняк Л.О. Україна і українсько-польські відносини у післявоєнній польській історіографії / Л.О. Зашкільняк // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 4.– К., 1993. – С. 148 – 156.
305. Звернення до волинян Ради з питань етносоціальної політики при Волинській обласній державній адміністрації // Monitor Wolyński. – 2010. – 1 квітня. – С. 2.
306. Зеленько Г. Україна – Польща: політико-владні структури в умовах модернізації / Г. Зеленько // Людина і політика. – 2000. – № 2. – С. 28 – 34.
307. Зілинський М. Зовнішньополітична орієнтація України на протязі ХХ століття / М. Зілинський // Політична думка. – 1994. – № 3. – С. 80 – 81.
308. Зінько Ю.В. Організаційно-господарські аспекти розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні / Ю.В. Зінько // Аграрний екологічний туризм у країнах Центральної та Східної Європи. Матеріали I міжнародної наук.-практ. семінару (м. Стрий, 2004 р.) – Стрий, 2004. – С. 38 – 43.
309. Зленко А., Бартошевський В. Україна і Польща – на протязі нового тисячоліття / А. Зленко, В. Бартошевський // День. – 2001. – 14 березня.
310. Зленко А. Нові реалії зовнішньої політики /А. Зленко // Політика і час. – 1992. – № 1. – С. 3 – 11.
311. Знахоренко О.М. Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. / О.М. Знахоренко / Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка – К., 2005. – 235 с.
312. Знахоренко О.М. Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах / О.М. Знахоренко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Ians/2008_2/2-12.pdf – Назва з екрану.

313. Зовнішня політика України в умовах глобалізації: Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991 – 2003 рр.) / Відп. ред. С.В. Віднянський – К.: Генеза, 2004. – 616 с.
314. Зовнішня політика України: реалії та перспективи. Виступ Міністра закордонних справ України Г. Удовенка у Королівському інституті міжнародних відносин (Лондон, 13 грудня 1995 р.) // Політика і час. – 1996. – № 1. – С. 9 – 13.
315. Зуй І.М. Соціально-економічний розвиток прикордонних західних областей України та східних воєводств Польщі як фактор розвитку транскордонного співробітництва / І.М. Зуй // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: тези доповідей III міжнар. Наук.-практ.конф., м. Луцьк, 18 – 19 травня 2006 р. – Луцьк, 2006. – Т. 2. – С. 317 – 320.
316. Калакура О.Я. Мовно-культурний розвиток сучасної польської меншини в Україні / О.Я. Калакура // Наукові записки. – К.: ІПіЕНД, 2007. – Вип. 34. – С. 235 – 242.
317. Калакура О. Польська етнічна група в процесі становлення громадянського суспільства в Україні / О. Калакура // Наукові записки ІПШЕД НАН України. – 2001. – Вип. 14. – С. 175 – 185.
318. Калакура О.Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ ст. / О.Я. Калакура. – К.: Знання України, 2007. – 508 с.
319. Калакура Я. Поляки – сусіди українців і давні жителі на їх етнічних землях. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua> – Назва з екрану.
320. Каменський Є. На терезах європейської стабільності / Є. Камінський // Політика і час. – 1996. – № 2. – С. 22 – 28.
321. Карпатський єврорегіон. 5 років діалогу та співробітництва. Спецвипуск. – Ужгород, 1998. – 12 с.
322. Карп В.С. Гармонізація українського ринку туристичних послуг як обов'язкова умова інтеграції до загальноєвропейського туристичного

- простору / В.С. Карп // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво. Тези доповідей III Міжнародної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 18 – 19 травня 2006 р. – Луцьк: Вежа, 2006. – С. 201 – 204.
323. «Карта поляка» как путёвка в Европу / Finanse.ua. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua> - Назва з екрану.
324. Киридон А. Україна – Польща: сучасний стан і перспективи узгодження зовнішньополітичних орієнтирів / А. Киридон // Історія України. – № 13 – 14 (749 – 750), квітень, 2012. – С. 3 – 9.
325. Киридон А.М. Українсько-польські відносини на зламі тисячоліть: становлення, етапи, проблеми / А.М. Киридон // Історичний архів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua> – Назва з екрану.
326. Кирилич В.П. Українці Польщі: проблема збереження етносоціальної ідентичності, як чинник українсько-польських відносин: Дис. ... канд. політ. наук: 23.00. 04. / В.П. Кирилич / Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка. – К. 2001. – 198 с.
327. Киричук М. Волинь – земля українська / М. Киричук. – Луцьк, 1997. – 286 с.
328. Кирчів А. Геополітичний вибір України: синдром суми різнонаправлених векторів / А. Кирчів // Молода нація. Альманах. – 2000. – Спецвипуск. – С. 185 – 193.
329. Кінах А. Скористаймося сприятливим моментом. Нові підходи до польсько-українського співробітництва / А. Кінах, П. Залевські // День. – 2010. – 7 вересня (№ 159).
330. Кіндрат К., Трохимчук С. Українсько-польські стосунки на зламі тисячоліть: Монографія / К. Кіндрат, С. Трохимчук. – Львів: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. – 112 с.
331. Кіш Є. За програмою сусідства / Є. Кіш // Політика і час. – 2004. – № 12. – С. 27 – 34.

332. Клімчук Б.П., Луцишин Н.П., Луцишин П.В. Єврорегіон «Буг» : концепція та стратегія розвитку: Монографія / Б.П. Клімчук, Н.П. Луцишин, П.В. Луцишин. – Луцьк: Ред.-вид.відділ «Вежа» Волин.націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – 416 с.
333. Клімчук Ю.В. Реформи місцевого самоврядування в контексті євроінтеграції Польщі / Ю.В. Клімчук, С.М. Кулик // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво : тези доповідей IV міжнар. конф., Луцьк, 17 – 18 травня 2007 р. – Луцьк: Вежа, 2007. – С. 84 – 88.
334. Коберніченко Т.О. Перспективи розвитку сільського туризму у прикордонних гірських селах Львівської області / Т.О. Коберніченко // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Луцьк, 15 – 16 жовтня 2009 р. – Луцьк, 2009. – С. 258 – 260.
335. Кобринская И. Политика США в Центральной и Восточной Европе / И.Кобринская // США – Канада: Экономика. Политика. Культура. – 2000. – № 2. – С. 55 – 71.
336. Коваленко М.О. Освітнянська політика України та Польщі щодо національних меншин (2000 – 2005 рр.) / М.О. Коваленко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www/nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Grani|2012_5/7.pdf – Назва з екрану.
337. Ковальова О.О. Українська політика щодо євро інтеграційних процесів: дис. ... докт. політ. наук: 23.00.02. / О.О. Ковальова / НАН України. Інститут політичних і етносоціальних досліджень. – К. 2003. – 462 с.
338. Ковач Л.Л. Українсько-польське економічне співробітництво в 1991–1999 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. / Л.Л. Ковач / Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка. – К., 2003. – 216 с.
339. Козак С. Українці й поляки / С. Козак // Сучасність. – 1992. – № 12. – С. 29 – 32.

340. Козакевич Є., Найдер З. На порозумінні і взаємному шануванні прав: Про співробітництво України з Польщею/ Є. Козакевич, З. Найдер // Політика і час. – 1997. – № 12. – С. 11 – 14.
341. Козакевич Є. Потрібні реальні дії, а не декларації / Є. Козакевич // Політика і час. – 1997. – № 12. – С. 13 – 21.
342. Козакевич Є. Розширення НАТО та європейська політика України / Є. Козакевич // Політична думка. – 1999. – № 1 – 2. – С. 86 – 100.
343. Козакевич Є. Рухаємось у доброму і бажаному напрямі / Є. Козакевич // Політика і час. – 1995. – № 4. – С. 21 – 26.
344. Колесник В. Волинь – Замоць, Люблін, Холм: прикордонні контакти в 2-й половині ХХ століття / В. Колесник // Україна і Польща: історія і сучасність. Зб.наук. ст.. і спогадів пам'яті П.М. Калениченка (1923 – 1983). – К. – 2003. – Ч. 2. – С. 3 – 17.
345. Колесник В.П. Граница дружбы и мира: О советско-польском приграничном сотрудничестве, 1956 – 1979: монография / В.П. Колесник, М.П. Калиниченко. – Л.: Вища школа, 1980. – 158 с.
346. Колесник В. Деякі аспекти правового унормування українсько-польських відносин в історичному контексті державотворення / В. Колесник // Матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми європейської інтеграції і транскордонного співробітництва». – Луцьк, 2005. – С. 154 – 158.
347. Колесник В. До питання переоблаштування українсько-польського кордону після здобуття Україною незалежності / В. Колесник // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво. Тези доповідей III міжнародної конференції. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2006. – С. 16 – 18.
348. Колесник В.П. Интернациональные связи трудящихся приграничных областей СССР и европейских социалистических стран. / В.П. Колесник. – Львов: «Вища школа», 1984. – 175 с.
349. Колесник В. Країни Центральної та Південно-Східної Європи від «народної демократії» до будівництва основ соціалізму (1945 – 1948 рр.) / В. Колесник

- // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВДУ ім. Лесі Українки. Випуск 1. – Луцьк, 1995. – С. 14 – 22.
350. Колесник В., Кучерепа М. З історії українсько-польських наукових взаємин (1994 – 2003) / В. Колесник, М. Кучерепа // Україна – Польща: історія і сучасність: Зб.наук.статей і спогадів пам'яті П.М.Калиниченка (1923 – 1983). – К., 2003. – Ч.2. – С. 95 – 104.
351. Колесник В.П., Кучерепа М.М. Україна – Польща: важкі питання / В.П.Колесник, М.М. Кучерепа // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк : Вежа, 2001. – № 11. – С. 3–8.
352. Колесник В.П., Медведчук Н.А. Українсько-польське співробітництво в галузі освіти і науки наприкінці 80-х – у 90-ті роки ХХ століття / В.П. Колесник, Н.А. Медведчук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2001. – № 11. – С. 112 – 118.
353. Колесник В. Основні етапи прикордонного співробітництва Волині і Замостя у 50-90-ті роки ХХ століття / В. Колесник // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, – 2000. – № 1. – С. 123 – 130.
354. Колесник В.П. Прикордонні території у контексті українсько-польських перемовин 1918 – 1921 років / В.П. Колесник // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали VI Міжнар. наук.-практ.конф., Луцьк, 15 – 16 жовтня 2009 р. / за ред.. В.Й. Лажніка і С.В. Федонюка. – Луцьк, 2009. – С. 29 – 32.
355. Колесник В.П., Стрільчук Л.В. Основні етапи прикордонного співробітництва Волині і Замостя у 50-90-ті роки ХХ століття / В.П.Колесник, Л.В. Стрільчук // Науковий вісник Волинського державного університету ім.. Лесі Українки. Історичні науки. – № 1, – Луцьк, – 2000. – С. 123 – 130.
356. Колесник В.П., Стрільчук Л.В. Регіональне співробітництво Волині з країнами-членами НАТО / В.П. Колесник, Л.В. Срільчук // Україна – НАТО:

- стратегічне партнерство. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Луцьк: Надстир'я, 2001. – С. 191 – 198.
357. Колесник В. Українсько-польське співробітництво в галузі освіти і науки наприкінці 80-х – у 90-ті роки ХХ століття / В. Колесник // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, – 2001. – № 11. – С. 112 – 118.
358. Колісник Ю.В. Преса національних меншин України як засіб самоствердження в умовах становлення української державності (1992 – 1999 рр.): дис. ... канд. філолог. наук: 10.01.08. / Ю.В. Колісник / Львівський національний університет імені І. Франка. – Львів, 2000. – 173 с.
359. Колодяжна В. Основні нормативно-правові напрацювання в сфері українсько-польського транспортного співробітництва / В. Колодяжна // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: тези доповідей ІV міжнар. нак.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 17 – 18 травня 2007 р. – Луцьк: Вежа, 2007. – С. 151 – 153.
360. Колодяжна В.В. Становлення та розвиток договірно-правової бази українсько-польського транскордонного співробітництва (90-ті рр. ХХ – поч. ХХІ ст.): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. / В.В. Колодяжна / Харківський національний університет імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – 244 с.
361. Колодяжна В. Українсько-польське транскордонне співробітництво в гуманітарній сфері: організаційно-правові засади / В. Колодяжна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 11. – С. 110 – 113.
362. Колодяжна В. В. Українсько-польське транскордонне співробітництво: правові засади освітнього співробітництва / В. В. Колодяжна // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: Матеріали V Міжн. Наук. – практ. конф., м. Луцьк, 16 – 17 жовтня 2008 / ВНУ ім Лесі Українки; [за ред В.Й. Лажніка, С.В. Федонюка]. – Луцьк, 2008. – С. 77 – 80.

363. Кондрацький А. Терор і переслідування поляків на Україні в умовах радянської влади: Короткий нарис з історії / А. Кондрацький. – К.: Основи, 1992. – 265 с.
364. Коніщева Н.Й. Пропозиції щодо активізації розвитку туризму на прикордонних територіях України / Н. Й. Коніщева // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 12–13 жовтня 2006 р. – Луцьк : Вежа, 2006. – С. 197 – 199.
365. Коніщева Н.Й. Удосконалення системи підготовки і підвищення кваліфікації кадрів сфери туризму та курортів / Н.Й. Коніщева // Економіка та організація туризму. Вісник ДІТБ, 2011, – № 15. – С. 158 – 167.
366. Копиленко М.Л., Чумак В.М. Внутрішні фактори зовнішньої політики / М.Л. Копиленко, В.М. Чумак / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 1997. – 45 с.
367. Копиленко О. Місцеве самоврядування в УНР: досвід і проблеми / О.Копиленко // Місцеве і регіональне самоврядування України. – 1992. – Вип. 2. – С. 35 – 40.
368. Костриця М.М. Розвиток сільського туризму: європейський досвід для України / М.М. Костриця // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво. Тези доповідей III міжнародної науково-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 18 – 19 травня 2006 р. – Луцьк: Вежа, 2006. – С. 208 – 210.
369. Кот С. Україна – Польща : випробування спадщиною / С. Кот // Політика і культура. – 2002. – № 8 – 9. – С. 44 – 47.
370. Кораблёв С. Украина – Польша: сотрудничество с оглядкой на собственный интерес // Зеркало недели. – 1999. – 8 – 15 октября. – С. 14.
371. Кравченко В. Перша ластівка / В. Кравченко // Дзеркало тижня. – 2004. – 19 червня. – С. 1 – 4.

372. Краткий политический словарь / В.П. Абаренков, Т.Е. Абова, А.Г. Аверкин и др.; Сост. и общ. ред.. Л.А.Оникова, Н.В. Шишлина. – 6-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1989. – 623 с.
373. Кремень В. Політична стратегія України. Порівняльні перспективи / В. Кремень // Віче. – 1994. – № 10. – С. 3–12.
374. Крижанівський В. Міст на шляху інтеграції/В. Крижанівський // Політика і час. – 1993. – № 4. – С. 17 – 19.
375. Круглашов А. Основні тенденції сучасного розвитку місцевого самоврядування України і Польщі // Політологічні та соціологічні студії: збірник наукових праць. – Чернівці: Місто, 2000. – Т. 1. – С. 214 – 222.
376. Кудряченко А. Між двома полюсами. Деякі питання взаємовідносин України, Польщі, Росії та Німеччини / А. Кудряченко // Політика і час. – 1993. – № 3. – С. 14 – 18.
377. Кулеші М. Територіальне самоврядування, тексти законів разом з механізмами впровадження / М. Кулеші. – Вид. 4-е. – Municipium. – Варшава, 1999. – 202 с.
378. Кулініч М.А. Україна в новому геополітичному просторі: проблеми регіональної та субрегіональної безпеки / М.А. Кулініч. – К., 1994. – 30 с.
379. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду. Збірник документів: В 2 т. – Т. 2 (червень 1941 – 1960 рр.). – К., 1961. – 412 с.
380. Культурні цінності України: втрати. Шляхи повернення. Матеріали регіонального постійно діючого «круглого столу». – К., 1999. – Вип. 11. – 110 с.
381. Кучерепа М. Волинь і Холмщина у виборах до парламенту Другої Речі Посполитої / М. Кучерепа // Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків: Зб.наук.праць / Упоряди. М.М. Кучерепа, Н.Г. Сташенко; за заг. ред.. М.М. Кучерепа. – Луцьк, 2008. – С. 53 – 71.

382. Кучмій О.П. Міжкультурне співробітництво, як чинник зовнішньої та внутрішньої політики в умовах державотворчих зрушень: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03. / О.П. Кучмій / Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка. – К., 2006. – 205 с.
383. Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу: Підручник / За заг.ред. Б.Д. Лановика. – К.: Вікар, 1999. – 737 с.
384. Ларраби С. Сложная эквилибристика Украины / С. Ларраби // Survival. – 1996. – осень. – С. 67 – 79.
385. Леонова А.О. Державна етнокультурна політика України на сучасному етапі: механізми формування і регіоналізації: дис. ... докт. політ. наук: 23.00.05. / А.О. Леонова / НАН України. Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2005. – 450 с.
386. Литвин В. Тисяча років сусідства і взаємодії / Від.ред. В.А.Смолій. – К., 2002. – 133 с.
387. Литвин В. Україна на межі тисячоліть (1991 – 2000 рр.) / В. Литвин. – К.: Альтернативи, 2000. – 360 с.
388. Литвин В. Україна: хроніка поступу 1991 – 2000 / В. Литвин. – К.: Альтернативи, 2000. – 605 с.
389. Литвин М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр.: Монографія / М. Литвин. – Львів, 1998. – 488 с.
390. Лишко В.В. Освітнянська політика України та Польщі щодо національних меншин / В.В. Лишко // Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Педагогічні та історичні науки. Вип. 38. – К.: НПУ, 2001. – С. 201 – 211.
391. Лишко В.В. Українсько-польські зв'язки в галузі культури (1991 – 1999 рр.): дис. ... канд. іст.наук: 07.00.01. / В.В. Лишко / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2002. – 221 с.
392. Лодзь і Луцьк співпрацюватимуть // Monitor Wołyński. – 2009. 10 вересня.
393. Лойко Л.І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність / Л.І. Лойко. – К., 2005. – 634 с.

394. Лотоцький С., Трохимчук С. Україна в світовому геополітичному просторі / С. Лотоцький, С. Трохимчук // Зб. наук. пр. – Львів: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. – 192 с.
395. Лугова О.А. Центри активізації транскордонного співробітництва: завдання, цілі та критерії визначення / О.А. Лугова // Європейські інтеграційні процеси та транскордонне співробітництво: тези доповідей III між нар. конф., м. Луцьк, 18 – 19 травня 2006 р. – Луцьк: Вежа, 2006. – Т. 2. – С 305 – 308.
396. Лужний Р. Між сусідами. Альманах Фундації Святого Володимира Хрестителя Київської Русі. – Том I – V. / Р. Лужний. – Краків: Швайпольт Фшоль, 1991 – 1995. – 307 с.
397. Луцишин П.В. Єврорегіон Буг. Обласний суспільно-географічний комплекс: теорія, методика, практика / П.В. Луцишин. – К.: ІСДМО, 1996. – 207 с.
398. Луць Л.А. Європейські правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України : теор.аспекти / Л.А. Луць. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 178 с.
399. Луцьк європейський. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada/itt.net.ua/guman7.html>. – Назва з екрану.
400. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (гопорсторові аспекти) / О.О.Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 249 с.
401. Люблінські студенти з Волині // Волинь. – 1995. – 19 жовтня. – С.3.
402. Макар Ю., Горний М., Макар В., Салюк А. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915 – 1947). Дослідження. Спогади. Документи. У 3 томах. Том 1. Дослідження. – Чернівці: Букрек, 2011. – 880 с.
403. Макар Ю., Горний М., Макар В. Від депортації до депортації: Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915 – 1947). Дослідження. Спогади. Документи : У 3 томах. Том 2. – Чернівці: Букрек, 2014. – 899 с.
404. Макар Ю. Українська холмсько-підляська проблема у міжнародних відносинах (перша половина ХХ століття) / Ю. Макар // Українці Холмщини і Підляштя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків.

- Зб.наук.праць / Упорядник М.М. Кучерепа, Н.Г. Сташенко; за заг.ред. М.М. Кучерепа. – Луцьк, 2008. – С. 119 – 136.
405. Макар Ю. І. Українці в Польщі: кількість і сучасне становище / Ю.І. Макар // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 135 – 153.
406. Макар Ю. Холмщина і Підляшшя в першій половині ХХ століття: Історико-політична проблематика / Ю. Макар. – Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2003. – 88 с.
407. Макаускене Ж., Почтар Є. А. Між сусідами – євро регіони // Наше слово. – 1997. – 4 травня.
408. Макогон Ю.В. Регіональна складова економічної стратегії України: сутність та проблеми / Ю.В. Макогон // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 150 – 158.
409. Максименко С.В. Туристична діяльність. Міжнародно-правові аспекти / С.В. Максименко. – О.: Латстар, 2003. – 169 с.
410. Малюська В.А. Місцеве самоврядування та проблеми його вдосконалення як необхідність гармонізації українського законодавства до норм Європейського Союзу / В.А. Малюська // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, географія, історія, право: тези доповідей II міжнар.наук.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 19 – 20 травня 2005 року. – Луцьк: Вежа, 2005. – С. 81 – 83.
411. Маначинський О.Я., Пронкін Є.К. Україна і воєнно-політична обстановка у світі / О.Я. Маначинський, Є.К. Пронкін. – К., 1995. – 48 с.
412. Маркович О.Б. Особливості та проблеми регулювання транспортної мережі України в умовах транскордонного співробітництва / О.Б. Маркович // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, географія, історія, право: тези доповідей II міжнар.наук.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 19 – 20 травня 2005 року. – Луцьк: Вежа, 2005. – С. 427 – 430.

413. Марш Живої Пам'яті Польського Сибіру // *Monitor Wolyński*. – 2009. – 24 вересня. – С. 1 – 2.
414. Матвійчик Я. Європейський екзамен. Українсько-польські відносини на тлі пан європейської інтеграції / Я. Матвійчик // *Політика і час*. – 2001. – № 8. – С. 40 – 47.
415. Матеріали семінару «Партнерство муніципального, суспільного і приватного секторів України і Польщі: проблеми становлення і розвитку (на досвіді малих міст України і Польщі)» // *Економічний часопис*. – 1998. – № 6 – 7. – С. 24 – 26.
416. Медвечук Н. А. Українсько-польське співробітництво у гуманітарній сфері : кінець 80-х – 90-ті роки ХІХ ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Н. А. Медвечук / Інститут українознавства і народознавства НАН України імені І. Крип'якевича. – Львів, 2004. – 20 с.
417. Медведчук Н.А. Українсько-польське співробітництво у гуманітарній сфері: кінець 80-х – 90-ті роки ХХ століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Н. А. Медвечук / Інститут українознавства і народознавства НАН України імені І. Крип'якевича. – Львів, 2004. – 227 с.
418. Медведчук Н. Участь Волині в реалізації культурно-освітніх програм єврорегіону «Буг» / Н. Медведчук // *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Вип. 6. – Луцьк, 2001. – С. 135 – 139.
419. Медвечук Н. Участь громадських організацій в українсько-польських культурних стосунках: історія і сучасність / Н. Медведчук // *Етнічна історія народів Європи*. – К., 2001. – Вип. 11. – С. 33 – 37.
420. Медицина. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://volga.lutsk.ua> – Назва з екрану.
421. Мелега А. Про зовнішньоекономічну діяльність та залучення іноземних інвестицій / А. Мелега // *Новини Закарпаття*. – 1999. – 11 грудня. – С. 5 – 6.
422. Мельник В.В. Механізми трансформації моделі українсько-польських економічних відносин в контексті стратегічного партнерства: дис.. ... канд.

- екон. наук: 08.05. 01 / В.В. Мельник/ Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2001. – 209 с.
423. Метод // Словник іншомовних слів/ за ред.чл.-кор. АН УРСР О.С.Мельничука. – К.: Голвна редакція УРЕ АН УРСР, 1974. – С. 429.
424. Методологія // Словник іншомовних слів/ за ред.чл.-кор. АН УРСР О.С.Мельничука. – К.: Голвна редакція УРЕ АН УРСР, 1974. – С. 430.
425. Методологія юридичної науки / П.М. Рабінович // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол) та ін.. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 3.: К – М. – 2001. – С. 618 – 619.
426. Миндра Л. Недержавні некомерційні організації України і Польщі як чинник демократичного суспільства / Л. Миндра // Україна і Польща в ХХ столітті : проблеми і перспективи взаємовідносин. – К.–Краків : КПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. – С. 289 – 291.
427. Митрофанова О. Французький підхід до українського і польського чинників у європейському стратегічному просторі / О. Митрофанова // Роль Паризької «Культури» в становленні українсько-польського взаєморозуміння. – К., 2002. – С. 80 – 86.
428. Міжнародні зв'язки органів місцевого самоврядування України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/12991010/pravo> – Назва з екрану.
429. Мікула Н.А. Єврорегіони: досвід та перспективи: Монографія / Н.А. Мікула. – Львів: .: Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2003. – 222 с.
430. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Л. : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2004. – 405 с.
431. Мікула Н.А. Роль єврорегіонівтранскордонних кластерів / Н.А.Мікула // Вісник Львівської комерційної академії: Серія економічна. – 2006. – Вип. 20. – С. 587 – 592.
432. Мікула Н.А. Транскордонне співробітництво в умовах інтеграційних процесів України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 09. 00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Н.А. Мікула. – Л., 2005. – 40 с.

433. Місцеве самоврядування: досвід України і Польщі. Офіційне відкриття проекту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2000/7-8/20000793.html> – Назва з екрану.
434. Місцеве самоврядування в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-1016-1.html> – Назва з екрану.
435. Місцеве самоврядування в Україні // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – № 10. – 448 с.
436. Мітряєва С. І. «Карпатський євро регіон» – інструмент євроінтеграційної стратегії України / С.І. Мітряєва // Стратегічна панорама. – 2005. – № 1. – С. 42 – 51.
437. Міщенко М. Острів українства на Віслі / М. Міщенко. – Молодь України. – 1997. – 18 вересня.
438. Мокій А.І. Регіонально-секторальна модель зовнішньоекономічної інтеграції: передумови і стратегія реалізації. Монографія / А.І. Мокій. – Львів: Вид-во «Коопосвіта», 1999. – 346 с.
439. Моргунов С. Чи чекають на нас в ЄС? / С. Моргунов // Український лідер. – 2006. – № 1 (2). – С. 2.
440. Моцок В. Польська національна меншина в Україні в 1990-х рр.: досвід національного життя / В. Моцок // Міжнародний Науковий Конрес «Українська історична наука на порозі ХХІ століття». – Чернівці, 2001. – Т. 2. – С. 329 – 333.
441. Моцок В. Польська політика «двох шляхів» у контексті формування українсько-польських міждержавних відносин / В. Моцок // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Зб.наук.ст. – Чернівці: Рута, 2001. – Т.8. – С. 226 – 276.
442. Моцок В.І. Сучасні українсько-польські міждержавні відносини: політичний аспект: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / В.І. Моцок / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2001. – 210 с.
443. Мошес А. Политика Запада в отношении Украины // Мировая экономика и международные отношения / А. Мошес – 1996. – № 2. – С. 90 – 98.

444. Муравський О. Товариство польської культури Львівщини: історія і сучасність / О. Муравський. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Ukrpol/2010-2011 – Назва з екрану.
445. Мякушко С., Мирончик А. Стан та перспективи українсько-польського міжакадемічного співробітництва / С. Мякушко, А. Мирончук // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 2002. – Ч. II. – С. 159 – 165.
446. Нариси з історії дипломатії України. – К., 2001. – 874 с.
447. На рівні стратегічного партнерства // Політика і час. - 1996. – № 11. – С. 76 – 78.
448. Наше слово. – 1998. – 31 травня. – С. 3.
449. На шляху до Європи. Український досвід євро регіонів: [Проект Київського центру Інституту Схід-Захід] / Є. Кіш (та ін.); за заг.ред. С. Максименка, І. Студеннікова. – К.: Логос, 2000. – 224 с.
450. Національно-культурні товариства Рівненщини. Довідник. – Рівне, 2008. – 30 с.
451. Несук М., Репринцев В., Камінський Є. Україна у зарубіжних доктринах та стратегіях ХХ ст./ М. Несук, В. Репринцев, Є. Камінський // Політична думка. – 1995. – № 2 – 3. – С. 50 – 70.
452. Нова архітектура безпеки в Європі не можлива без України. Виступ Президента України Л.Д. Кучми на Асамблеї ЗЄС 4 червня 1996 р. // Урядовий кур'єр. – 1996. – № 104 – 105. – 8 червня.
453. Носарева Л. Економічний форум у Львові: від союзу країн – до союзу регіонів / Л. Носарева // Дзеркало тижня. – 2002. – № 39 (414).
454. Обухова О. Інтеграція України в європейські та євроатлантичні структури за посередництвом стратегічного партнерства з Республікою Польща / О.Обухова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2008 – № 11. – С. 119 – 125.
455. Обухова О.Ю. Польсько-українське транскордонне співробітництво: становлення та розвиток (90-ті роки ХХ – початок ХХІ століття): дис.. ...

- канд.. іст. наук: 07.00.02 / О.Ю. Обухова / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2011. – 214 с.
456. Обухова О. Роль органів місцевого самоврядування в становленні та розвитку транскордонного співробітництва України та Республіки Польща / О. Обухова // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Число 11. – Луцьк, 2012. – С. 81 – 86.
457. Обухова О.Ю., Стрільчук Л.В. Українсько-польське транскордонне співробітництво як чинник євроінтеграційних намірів України / О.Ю. Обухова, Л.В. Стрільчук // Наук. вісн. Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. Ювілейний випуск, 2007. – № 1. – С. 127 – 131.
458. Огрязко В. Зовнішня політика України: погляд у майбутнє/ В. Огрязко // Всесвіт. – 1998. – № 5 – 6. – С. 173 – 179.
459. Огрязко В. На сторожі національних інтересів держави: Зовнішньополітична діяльність Президента України у 1998 році / В. Огрязко // Всесвіт. – 1999. – № 2. – С. 111 – 115.
460. Окисюк А.М. Правове регулювання двостороннього співробітництва України та Республіки Польщі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11/ А.М. Окисюк / Харківський національний університет імені Ярослава Мудрого. – Х., 2006. – 20 с.
461. Окисюк А.М. Правове регулювання двостороннього співробітництва України та Республіки Польща: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / А. М. Окисюк / Харківський національний університет імені Ярослава Мудрого. – Х., 2006. – 244 с.
462. Окисюк А.М. Ретроспективний погляд на спроби правового унормування українсько-польських відносин (державницький аспект) / А.М. Окисюк // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – № 6. – 2002. – Луцьк, 2002. – С. 131 – 134.

463. Оніщук М. Польсько-українські відносини після вступу Польщі в ЄС: більше оптимізму / М. Оніщук // Інституційні реформи в ЄС: Аналітичний щоквартальник. – 2003. – Вип. 4. – С. 57 – 60.
464. Онуфрив С. Польща в ЄС: український фактор / С. Онуфрив // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Вип. 5. – Тернопіль: ТДПУ, 2002. – С. 174 – 179.
465. Онофрійчук М. Що ви знаєте про культурні взаємини України і Польщі / М. Онофрійчук // Волинь. – 1997. – 16 вересні. – С. 3.
466. Онофрійчук Ф. Книгозбірня Митрополита Іларіона / М. Онофрійчук. – Вінніпег. – 1963. – 201 с.
467. Осадчук Б. Єжи Гедройц – великий поляк, видавець, редактор, основоположник українсько-польського порозуміння / Б. Осадчук // Сучасність. – 2001. – № 1. – С. 11 – 21.
468. Осадчук Б. Маємо солідний фундамент і дах. Але ціла будова ще не готова / Б. Осадчук // Час-Time. – 1997. – 29 травня – 4 червня.
469. Осадчук Б. Україна, Польща, світ / Б. Осадчук. – К., 2001. – 347 с.
470. От Хельсинки до Будапешта: история ОБСЕ // ОБСЕ в документах, 1973 – 1994 . – М., 1997. – Т. 1– 3.
471. Офіційний сайт Об'єднання українців Польщі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.our.ukrainia.com.pl/](http://www.our.ukrainia.com.pl/) – Назва з екрану.
472. Офіційний сайт Товариства «Український Народний Дім» у Перемишлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.narodnyjidim.org](http://www.narodnyjidim.org) – Назва з екрану.
473. Очерки истории советско-польских отношений. 1917 – 1977 // Отв. редакторы: И. Костюшко, Л. Базылёв. – Москва: Наука, 1979. – 584 с.
474. Ошуркевич Я.М. Українсько-польські економічні відносини в процесі загальноєвропейської інтеграції: дис. ... канд. екон. наук: 08.05.01 / Я.М. Ошуркевич / Київський національний економічний університет. – К., 2003. – 196 с.

475. Павленко С. Відносини України та Польщі в контексті європейської інтеграції/С. Павленко // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодні. Майбутнє. – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 2002. – Ч. II. – С. 30 – 39.
476. Павленко С. Сучасний стан українсько-польських взаємин та перспективи співпраці РП і України в контексті майбутнього членства Польщі в ЄС / С.Павленко // Україна і Польща стратегічне партнерство. Історія. Сьогодні. Майбутнє. – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 2002. – Ч. II. – С. 97 – 107.
477. Павлишин А. Українські могили в Польщі / А. Павлишин // Львівська газета, 30 червня 2005. – № 112 (678).
478. Павліха Н.В., Марчук Ю.В. Українсько-польське економічне співробітництво: сучасний стан та перспективи розвитку / Н.В. Павліха, Ю.В. Марчук // Україна та Польща: минуле, сьогодні, перспективи. Науковий часопис Інституту Польщі Волинського національного університету імені Лесі Українки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrpolnauka.wordpress.com/2011/10/25/83/> – Назва з екрану.
479. Папеж А. Віза стратегічного партнерства / А. Папеж // Політика і Культура. – 2002. – № 7. – С. 8 – 16.
480. Папіш Н.І. Реалізація транзитного потенціалу України: проблеми та перспективи / Н.І. Папіш // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво. Тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 18-19 травня 2006 р. Том 2. – Луцьк: Вежа, – 2006. – С. 170 – 173.
481. Парахонський Б. Україна в Центральноєвропейському регіоні: геополітичні ситуація та перспективи розвитку / Б. Парахонський // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття. – К., 1999. – С. 30 – 38.
482. Парфенова Л. Польша и Восточный рынок/Л. Парфенова // Мировая экономика и международные отношения. – 1997. – № 7. – С. 113 – 123.

483. Передій О., Сюсько М. Західне прикордоння – Ворота в Європу / О. Передій, М. Сюсько // Політика і час. – 1994. – № 3. – С. 54 – 61.
484. Перепелиця Г. Як жити відрізняючись, але в гармонії. Теоретичні аспекти міждержавних відносин/ Г.Перепелиця // Політика і час. – 2002. – № 4. – С. 50 – 65.
485. Перепис населення України 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> – Назва з екрану.
486. Перстньова Н. Транскордонне співробітництво або український досвід євро регіонів / Н. Перстньова // Дзеркало тижня. – 2000. – № 28 (301). – 15 – 21 липня.
487. Перше засідання українсько-польської координаційної Ради з питань міжрегіонального співробітництва у Замості // Волинь. – 1996. – 1 лютого.
488. Пилипенко О.І. Стратегії прикордонної політики України в контексті зміни геополітичного положення її регіонів / О.І. Пилипенко // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 15 – 16 жовтня 2009 р. / за ред. В.Й. Лажніка і С.В. Федонюка. – Луцьк: Волин.нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – С. 37 – 39.
489. Писаренко С.М. «Конкурентноспроможний регіоналізм» в умовах сучасної метрополізації / С.М. Писаренко // Procesy metropolizacji w regionie Podkarpackim. – Rzeszow – Lwow. – 2006. – S. 34 – 46.
490. Писаренко С.М. Організаційно-економічний механізм реалізації регіональної політики Європейського Союзу / С.М. Писаренко. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2002. – 80 с.
491. Писаренко С.М. Регіональна політика в період ринкової трансформації / С.М. Писаренко // Україна в XXI столітті: концепції та моделі економічного розвитку. Матеріали доповідей V міжнародного конгресу українських економістів. – Ч. II. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2000. – С. 128 – 131.

492. Писаренко С.М. Регіональна політика підвищення конкурентноспроможності регіонів / С.М. Писаренко // Вісник Львівської комерційної академії: Серія економічна. – 2006. – Вип. 23. – С. 48 – 52.
493. Пирожков С. Бажані орієнтири і реальні можливості / С. Пирожков // Політика і час. – 1994. – № 5. – С. 22 – 31.
494. Пирожков С. Крамаревський О. В контексті загальної архітектури безпеки. Польсько-українські відносини: погляд з України / С. Пирожков // Політика і час. – 1996. – № 1. – С. 14 – 24.
495. Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи. Матеріали регіональної наради з питань повернення в Україну культурних цінностей, м. Львів, 21 – 23 липня 1993. – Львів, 1993. – 40 с.
496. Подлужна А. Лялькові містерії / А. Подлужна // Дзеркало тижня. – № 3. – 20.01.2001.
497. Польша. Вопросы и ответы: Справочник / Общ. ред. и сост. В.А. Светлова. – М.: Политиздат, 1991. – 192 с.
498. Польша дає ключ, яким Україна відкриє двері в Євросоюз. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zaxid.net/home...230259> – Назва з екрану.
499. Польша просуватиме Україну в Євросоюз, коли стане до керма. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zaxid.net/home...105844> – Назва з екрану.
500. Польсько-українські відносини у висвітлені ЗМІ Львівської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rusfil-mggu.at.ua/forum/29-88-1> – Назва з екрану.
501. Польсько-українське примирення переноситься на осінь? // Українська правда. – 20.07. 2011.
502. Помяновський Є. Всі помилки вже зроблено / Є. Помяновський // Урядовий кур'єр. – 19 травня 2001. – С. 6 – 7.
503. Президент Польши надеется, что вклад Леонида Кучмы в дело построения независимой Украины будет оценен избирателями на президентских выборах // Факты. – 1999. – 25 июня. – С. 1 – 2.

504. Пріоритети зовнішньої політики. Виступ Г.Й. Удовенка на засіданні ВРУ 15 вересня // Політика і час. – 1994. – № 10. – С. 3 – 5.
505. Потійчук В. Роль місцевих засобів масової інформації у транскордонній діяльності Волинської області / В. Потійчук // Соціально-економічні дослідження в перехідний період : Проблеми і перспективи транскордонної співпраці в аспекті процесів європейської інтеграції. – Вип. XV. – Луцьк : Вежа, – С. 419 – 423.
506. Програма «Партнерство заради миру»/ Організація Північноатлантичного договору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/uk/natolive/topics_50349.htm – Назва з екрану.
507. Програма розвитку сільського туризму в Україні // Український туристичний вісник. – 2004. – № 4. – С. 14 – 17.
508. Пропозиції ЄС у галузі освіти для України // Євробюлетень. – 2005. – № 19. – С. 20 – 21.
509. Пушкарёв Ю. Стратегия отторжения / Ю. Пушкарёв // Российская Федерация сегодня. – 1998. – № 17. – 54 – 55.
510. Рафальський О.О. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / О.О. Рафальський. – К., 2000, – 223 с.
511. Регіональна політика і механізми її реалізації / М. Долішній [та ін.]; за заг.ред. М.І. Долішнього. – К.: Наукова думка, 2003. – 503 с.
512. Розширення ЄС: Ширша Європа – нові рамки відносин Україна – ЄС /Представництво Європейської Комісії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://delukr.sdv.com.ua/page24478.html> – Назва з екрану.
513. Рудницький С. Динаміка реєстрації польських національно-культурних товариств Житомирщини у 1989 – 2004 рр. / С. Рудницький // *Ucrainica Polonica* / Київський національний лінгвістичний університет, польське наукове товариство у Житомирі, Інститут славістики Польської АН. – К.; Житомир, 2005. – Т.2. – С. 141 – 147.

514. Рудницький С. Чинник українсько-польської співпраці у процесі реалізації інтересів польської національної меншини в Україні / С. Рудницький // Політологічний вісник. – К., 2011. – Вип. 52. – С. 373 – 378.
515. Рутинський М.Й. Сільський туризм: навч.посібник / М.Й. Рутинський, Ю.В.Зінько. – К.: Знання, 2006. – 271 с.
516. Рябін Є.В. Транскордонне співробітництво в системі процесів регіональної інтеграції України: політологічний аналіз: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Є.В. Рябін / Донецький національний університет. – Д., 2007. – 206 с.
517. Рябчук М. Зло банальне й метафізичне: рецепція Росії у публіцистиці журналів «Культура» та «Сучасність» / М. Рябчук // Сучасність. – 1997. – № 10. – С. 129 – 137.
518. Савченко А.І. Розвиток правових основ функціонування органів місцевого самоврядування в Україні / А.І. Савченко // Європейські інтеграційні процеси і траскордонне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, географія, історія, право: тези доповідей II міжнар.наук.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 19 – 20 травня 2005 року. – Луцьк: Вежа, 2005. – С. 83 – 85.
519. Сайт Українсько-польського інформаційного проекту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.proeuropa.info> – Назва з екрану.
520. Салмин О. Росія, Європа та новий світовий порядок/ О. Салмин// Політична думка. – 1999. – № 1 – 2. – С. 103 – 119.
521. Самоврядування та територіальна організація в Польщі / Я. Гонцяж, О.Кулешова, В. Гуменюк; за заг. Ред. Я. Гонцяж. – К.: Міленіум: Вид-во УАДУ, 2001. – 199 с.
522. Санжиревський О.І. Українсько-польський миротворчий батальйон: історія переговорів та створення / О.І. Санжиревський // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. Ювілейний випуск. – Луцьк, 2007. – № 1. – С. 62 – 65.
523. Сардачук П. Дипломатія без ореолу таємності / П. Сардаук // Високий Замок. – 1995. – 23 березня. – С. 1–2.

524. Сенат Польщі натякнув на «геноцид» у волинській трагедії // Українська правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua> – Назва з екрану.
525. Сергійчук В. Трагедія українців в Польщі: Монографія / В. Сергійчук. – Тернопіль: Тернопіль, 1997. – 438 с.
526. Серебровська Т. Передмова: українсько-польське співробітництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ifp.kiev.ua/doc/journals/upj/05_dop/9.pdf – Назва з екрану.
527. Сивак О. Конституційні повноваження у сфері зовнішньої політики України / О. Сивак // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. – К. – 2000. – Вип. 17. – С. 11 – 14.
528. Сивак О.В. Формування та здійснення зовнішньої політики України (1990 – 1999 рр.): дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / О.В. Сивак / Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – К., 2000. – 208 с.
529. Сивак О. Участь Кабінету Міністрів в реалізації зовнішньої політики України / О. Сивак // Актуальні проблеми міжнародних відносин, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. – 1999. – Вип. 13 (ч. III). – С. 16 – 23.
530. Система, систематизувати, систематика // Словник іншомовних слів/ за ред. чл.-кор. АН УРСР О.С. Мельничука. – К.: Голвна редакція УРЕ АН УРСР, 1974. – С. 617 – 618.
531. Сівець М. Україна і Польща: підсумовуючи досягнуте / М. Сівець // Дзеркало тижня. – 2001. – 23 серпня. – С. 3 – 5.
532. Слюсаренко А.Г., Гусєв В.І., Король В.Ю. та ін. Україна в ХХ столітті (1990 – 2000 р.) / А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.Ю. Король. Збірник документів і матеріалів. – К.: Вища школа, 2000. – 351 с.
533. Соколенко С.І. Сучасні світові ринки та Україна: наукове видання / С.І. Соколенко. – К.: Демос, 1995. – 354 с.

534. Сомова Є. З днем народження, «Єврорегіон Буг» / Є. Сомова // Волинь. 1995. – 30 вересня.
535. Сомова Є. Молодь єврорегіону «Буг» за дружбу та співпрацю / Є.Сомова // Волинь. – 1999. – 12 січня.
536. Сорока М.М. Світ відкриває Україну. Про зовнішню політику української держави у 1990-х рр.: Статті. Документи. Коментарі / М.М. Сорока. – К.: Правда, 2001. – 784 с.
537. Співпраця України та Польщі: два роки після розширення ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/1274.html> – Назва з екрану.
538. Спільна польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва «Разом у майбутнє» (2005 – 2015). – Люблін: європейський центр інтеграції і співпраці органів місцевого самоврядування «дім Європи», 2005. – 45 с.
539. Спортивні відмства України та Польщі обговорили проекти до Євро – 2012. Урядовий портал. Прес-Служба державної служби молоді та спорту. – 17.05.2012.
540. Стан та перспективи українсько-польських відносин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/poland/ua> – Назва з екрану.
541. Стан торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва між Україною та Польщею./Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/poland/ua/> – Назва з екрану.
542. Статистичний щорічник Львівської області за 2003 рік. – Л.: Головне упр.статистики у Львів.обл., 2004. – Ч.1. – 280 с.
543. Стахів М. Україна проти більшовиків / М. Стахів. – Тернопіль, 1994. – Кн. 3. – 514 с.
544. Стемпень С. Польсько-українські культурні взаємини упродовж віків / С.Стемпень // Ї. – 1998. – № 13. – С. 19 – 27.
545. Стогній О. Ксенофобією ми не страждаємо: українсько-польські відносини / О. Стогній // Україна і світ сьогодні. – 2000. – 23 – 29 грудня. – С. 7.

546. Стоєцький С. В. Концепція стратегічного партнерства в політиці Республіки Польща щодо України / С. В. Стоєцький // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3 (12). – С. 147 – 158.
547. Стоєцький С. Незалежна Україна в історії політичної думки ХХ століття: ідейно-політичні передумови становлення двосторонніх відносин в сучасну добу / С. Стоєцький // Україна – Польща: історія і сучасність. – К., 2003. – Ч. II. – С. 33 – 48.
548. Стоєцький С. Позиція Польщі в питанні будівництва газопроводу в обхід України, лютий 2000 – квітень 2001 р. / С. Стоєцький // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 2002. – Ч. II – С. 59 – 70.
549. Стоєцький С. В. Польща і європейський вибір України: стратегічне партнерство в дії / С.В. Стоєцький // Дослідження світової політики: Зб. нах. пр./ Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – Вип. 26. – 2004. – С. 225 – 240.
550. Стоєцький С. Україна в геополітичній концепції «Культури»: історія і сучасність / С. Стоєцький // Роль Паризької «культури» в становленні українсько-польського взаєморозуміння. – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 2002. – С. 73 – 79.
551. Стоєцький С. Україна і Польща в сучасних геополітичних координатах: проблема стратегічного вибору і асиметрії партнерства / С. Стоєцький // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 2002. – Ч. II – С. 76 – 79.
552. Стоєцький С.В. Україна у зовнішній політиці Республіки Польща: євроатлантичний та євроінтеграційний вимір: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / С.В. Стоєцький / НАН України. Інститут європейських досліджень. – К., 2007. – 211с.
553. Стоєцький С. «Українське питання» в польській політичній думці ХХ століття та формування сучасних українсько-польських відносин / С.

- Стоєцький // Наукові записки / Збірник. Сер. «Політологія і етнологія». – К.: ІПіЕНД, 2005. – Вип. 27. – С. 105 – 117.
554. Стоєцький С. Українсько-польське стратегічне партнерство та сучасні проблеми євроатлантичних відносин / С. Стоєцький // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр./ інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – Вип. 24. – 2003. – С. 189 – 200.
555. Сторінки історії Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк: РВВ ВДУ ім. Лесі Українки, 1998. – 108 с.
556. «Стратегічне партнерство України». Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при президентові України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/600/> – Назва з екрану. – 22.09.2013 р.
557. Стрільчук В. Особливості українсько-польського транскордонного співробітництва у сфері туризму / В. Стрільчук // Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Наук.зб. Вип. 4. – Луцьк, 2012. – С. 215 – 218.
558. Стрільчук В. Українсько-польські культурні зв'язки: виставкова та фестивальна діяльність (90-ті рр. ХХ – поч. ХХІ ст.) / В. Стрільчук // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Число 11. – Луцьк, 2012. – С. 92 – 98.
559. Стрільчук В.В. Українсько-польська співпраця у сфері охорони здоров'я як один із напрямів гуманітарного співробітництва / В.В. Стрільчук // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. Випуск 8. – Луцьк, 2012. – С. 123 – 128.
560. Стрільчук Л.В. Волинь у сфері міжнародного спілкування: історія та сучасність / Л.В. Стрільчук // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2002. – № 4. – С. 20.
561. Стрільчук Л. Задоволення освітніх потреб української національної меншини в Польщі та польської національної меншини в Україні: здобутки,

- проблеми, перспективи / Л. Стрільчук // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Число 11. – Луцьк, 2012. – С. 86 – 91.
562. Стрільчук Л. В. Питання етнічних меншин у відносинах між Україною та Польщею / Л. В. Стрільчук // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. Вип. 2. – Луцьк: РВВ ВДУ імені Лесі Українки, 2009. – С. 96–102.
563. Стрільчук Л.В. Польща – Україна: економічні відносини в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ століття: особливості, проблеми, перспективи / Л.В. Стрільчук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. Ювілейний випуск. Луцьк, 2007. – № 1. – С. 55 – 61.
564. Стрільчук Л.В. Правове забезпечення транскордонного співробітництва України та Республіки Польща / Л.В. Стрільчук / Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – № 11. – Луцьк, 2008. – С. 162 – 167.
565. Стрільчук Л.В. Прикордонна співпраця Люблінського воєводства і Волинської області у 50–80-х роках ХХ століття (у світлі архівних документів) / Л. Стрільчук // *Res historica*. Pod redakcją H. Gmiteryka. – Lublin, 2008. – S. 113 – 126.
566. Стрільчук Л.В. Регіональний розвиток крізь призму прикордонного співробітництва / Л.В. Стрільчук // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: Тези доповідей ІІІ Міжнар.наук.-прак.конф.студ., аспір. і молодих науковців, Луцьк, 18 – 19 трав. 2006 р. – Луцьк, 2006. – Т. 2. – С. 250 – 253.
567. Стрільчук Л. Регіоналізація і транскордонне співробітництво: особливості та проблеми (на прикладі Волинської області) / Л. Стрільчук // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету. Випуск 6. – Луцьк, 2001. – С.154 – 158.
568. Стрільчук Л.В. Роль засобів масової інформації в налагодженні українсько-польських міждержавних відносин та подоланні історичних стереотипів /

- Л.В. Стрільчук // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. Випуск 8. – Луцьк, 2012. – С. 128 – 134.
569. Стрільчук Л.В., Стрільчук В.В. Інституційні складові українсько-польських гуманітарних взаємин і співробітництва: монографія / Л.В. Стрільчук, В.В. Стрільчук. – Луцьк: Волинські старожитності, 2013. – 258 с.
570. Стрільчук Л. Українсько-польське прикордоння: кордонні переходи та кордонний рух у межах євро регіону «Буг» / Л. Стрільчук // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Число 5. – Луцьк, 2008. – С. 67 – 71.
571. Стрільчук Л. Українсько-польські міждержавні відносини у сфері реституції та повернення культурних цінностей (90-ті роки ХХ – поч. ХХІ ст.) / Л.Стрільчук // Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Наук. зб. Вип. 4. – Луцьк, 2012. – С. 219 – 222.
572. Стрільчук Л. Україна в польській східній політиці 1989 – 1999 рр. / Л.Стрільчук // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська наука на шляху творчого поступу». – Луцьк, 17 – 19 травня 2006.: Доповіді та повідомлення: В 3-х томах. – Луцьк: РРВ «Вежа», 2008. – Т. 3. – С. 515 – 519.
573. Стрільчук Л. В. Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець ХХ – початок ХХІ століття) / Л.В. Стрільчук: монографія. – Луцьк: Волинські старожитності, 2013. – 608 с.
574. Струтинський В. Україна і Польща на шляхах парламентаризму / В.Струтинський // Віче. – 1998. – № 9. – С. 115 – 128.
575. Студенніков І. Міжрегіональне співробітництво як чинник процесу європейської інтеграції та інструмент регіонального розвитку / І.Студенніков // Регіональна політика в країнах Європи: уроки для України / Київський центр. Ін-т Схід – Захід; під заг.ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – С. 98 – 137.
576. Східне партнерство/ Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua> – Назва з екрану.

577. Теорія // Словник іншомовних слів / за ред.чл.-кор. АН УРСР О.С.Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1974. – С. 659.
578. Теорія держави і права / О.Ф. Скакун // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 2.: Т – Я. – 2004. – С. 36 – 39.
579. Тима П. Звіт із міжнародного молодіжного табору «Лемківська Академія» / П. Тима. – Варшава, 2004. – 234 с.
580. Тима П. Польща – час змін / П. Тима // Сучасність. – 1994. – № 3. – С. 20 – 32.
581. Тима П. Темні хмари над співпрацею / П. Тима // Наше слово. – № 11. 16 березня 2003.
582. Тима П. Успіхи й поразки спроб діалогу / П. Тима // Наше слово. – № 10. 9 березня 2003.
583. Ткач Д. Трансграничне сотрудничество: украинское измерение / Д. Ткач // Персонал. – 2001. – № 3. – С. 23 – 25.
584. Товарообіг між Україною та Польщею виріс на 30%. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lenta.mobus.com/news_10747.html – Назва з екрану.
585. Токар Л. Україна і Польща в Центрально-Східній Європі: спадок і майбутнє / Л. Токар // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття. – К., 1999. – С. 16 – 17.
586. Толстов С. Україна в євроатлантичних відносинах: досвід пристосування / С. Толстов // Політична думка. – 1999. – № 3. – С. 73 – 86.
587. Трегобчук В. Україна і Польща в геополітичній архітектурі об'єднаної Європи / В. Трегобчук // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття. – К., 1999. – С. 51 – 57.
588. Троян С.С. Базові засади транскордонного співробітництва і перспективи функціонування євро регіонів / С.С. Троян // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки РДГУ. – Рівне: РДГУ, 2008. – Вип. 13. – С.217 – 224.

589. Троян С.С. Політична система Польщі: Навчальний посібник / С.С. Троян. – Рівне: РІС КСУ, 2002. – 40 с.
590. Троян С.С. Україна і Польща в Європейському полі глобальних трансформацій / С.С. Троян // Стратегія українсько-польського соціально-економічного партнерства: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 7 – 8 грудня 2000 р.). – Львів: ЛНУ, 2000. – С. 132 – 135.
591. Троян С.С. Україна в сучасних євроінтеграційних процесах: центральноєвропейський вимір / С.С. Троян // Zjednoczona Europa a Polska, Litwa i Ukraina: Materiały z konferencji Zarządu Uczelnianego Samorządu Studentów UMCS «Miejsce Polski i krajów Europy Środkowej w strukturach unijnych», Lublin, 11 – 13.04.2003. – Lublin: UMCS, 2003. – P. 134 – 141.
592. Троян С.С. Український вимір інтеграційних процесів на пострадянському просторі // Regiony i pogranicza. – Olsztyn: Centrum Badań Wschodnich Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Ketrzynskiego w Olsztynie, 2010. – S. 193 – 199.
593. Угода про співпрацю // Волинь. – 1992. – 2 липня.
594. Україна. Договори. Зібрання чинних міжнародних договорів України / Офіційне видання / Міністерство закордонних справ України. Гол. ред А.Зленко. – К.: Видавничий дім «Інюре», 2002. – Т. 2. – кн. 1. – 657 с.
595. Україна у міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Україна і Європа (1990 – 2000 рр.): Анотована історична хроніка. – К.: Генеза, 2001. – Ч. 1. – 309 с.
596. Українська Асоціація «Комп'ютерна медицина». – Харків: УАКМ, 2004. – С. 6.
597. Українські могили в Польщі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazeta.lviv.ua> – Назва з екрану.
598. Україна і Польща після розирення НАТО. З міжнародного семінару // Політика і час. – 2000. – № 5 – 6. – С.16 – 34.

599. Україна і Польща узгодили проект програми стратегічного партнерства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.for-ua.com/politics/2013/02/08/192944.html> – Назва з екрану.
600. Україна на міжнародній арені: Зб. документів і матеріалів 1991 – 1995 рр.: У 2-х кн.. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – Кн. 1. / В.В. Будяков (упоряд.); Г.В.Удовенко (ред..) – К., 1998. – 734 с.
601. Україна – Польща. Історія та сучасність: Зб. наук. праць і спогадів пам'яті Павла Михайловича Калиниченка (1923 – 1983) / Ю. Пінчук (ред.). – К., 2003. – 330 с.
602. Україна – Польща: якісно новий рівень взаємин (інтерв'ю Єжи Бара) // Політика і час. – 1997. – № 4. – С. 37 – 41.
603. Україна – Польща: 20 років партнерства./ ВВС – Новини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news> – Назва з екрану.
604. Українсько-польський фестиваль ALTERNATIVE MUSIC MEETINGS. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slam.kiev.ua/2011/06/01> – Назва з екрану.
605. Україна приєдналася до програми НАТО «Партнерство заради миру» (1994). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.calendarium.com.ua/ua> – Назва з екрану.
606. У Луцьку покажуть польський фільм про українців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volynnews.com> – Назва з екрану.
607. У Польщі обіцяють просувати Україну до Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zaxid.net/home....omAnch>. – Назва з екрану.
608. Управление международными ресурсами здравоохранения // Вести здравоохранения. – 2001. – 12. ноября.
609. Урбан О.А. Транскордонне співробітництво України як форма розвитку європейської економічної інтеграції: дис. ... канд. екон. наук: 08.01. 01 / О.А. Урбан / Луцький державний технічний університет. – Луцьк, 2004. – 200 с.

610. Федан Р. Регіональні фактори активізації транскордонної співпраці Польщі та України: монографія / Р. Федан. – Л.: ІРДНАН України, 2003. – 336 с.
611. Фінансування та управління у сфері охорони здоров'я: проект фінансування Європейським Союзом // Главный врач. – 2004. – № 8. – С. 11 – 12.
612. Храбовченко В.В. Экологический туризм: Учебно-методическое пособие / В.В. Храбовченко. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 208 с.
613. Харчук Х. Польський військовий меморіал на Личаківському цвинтарі / Х.Харчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. – № 18. – Львів, 2009. – С. 76 – 79.
614. Хом'юк К. Єврорегіон «Буг» як модель розвитку прикордонного співробітництва Волинської області: практичні здобутки, проблеми та нові перспективи / К. Хом'юк // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми і перспективи ТКС в аспекті процесів європейської інтеграції. – Луцьк: Вежа, 2000. – Вип. XV. – С. 102 – 106.
615. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. – Том 2: У 2 т. / За ред. В.Д. Гончаренка. – К., 1998. – 495 с.
616. Хрестоматія з історії держави і права України: Навчальний посібник, Упоряд.: А.С. Чайковський (кер.), О.Л. Копиленко, В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов, Г.І. Трофанчук. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.
617. Чалий О. Стан та перспективи співробітництва між Україною та Європейським Союзом / О. Чалий // Аналітичний щоквартальник: Інституційні реформи Україні. – К., 2003. – Вип. 4. – С. 31 – 32.
618. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України /Л.Д. Чекаленко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws> – Назва з екрану.
619. Чекаленко Л. Україна – Польща: нові тенденції взаємин / Л. Чекаленко // Україна – Польща: історія і сучасність. – К., 2003. – Ч. II. – С. 51 – 59.
620. Чекаленко Л.Д. Україна – Польща: нові тенденції відносин / Л.Д. Чекаленко // Стратегічна панорама. – 2003. – № 3 – 4. – С. 69 – 73.
621. Чернега П. Українсько-польський діалог в контексті стратегічного партнерства / П. Черенга // Історія в школі. – 2002. – № 5 – 6. – С. 1 – 4.

622. Чи стане панацеєю сімейна медицина? // Урядовий кур'єр. – 2005. – 20 жовтня. – № 199. – С. 20.
623. Чужиков В.І. Регіональні інтеграційні стратегії постсоціалістичних країн Європи: Монографія / В.І. Чужиков. – К.: Кадри, 2003. – 296 с.
624. Швидюк С.М. Інституційні процеси в етнонаціональній сфері Республіки Польща (на прикладі української національної меншини): дис. ... канд. політ. наук: 23.00. 02 / С.М. Швидюк / Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича. – Чернівці, 2006. – 215 с.
625. Шмаленко Ю.Ю. Геополітичні пріоритети України у сучасному світі: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Ю.Ю. Шмаленко / Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2002. – 187 с.
626. Шманько Г., Кіш Є. Вишеградський «чотририкутник» / Г.Шматько, Є. Кіш // Політика і час. – 1995. – № 12. – С. 51 – 53.
627. Шпак Д.Р. Регіональні пріоритети євроінтеграційної політики України: дис. ...канд. політ. наук: 23.00.04 / Д.Р. Шпак / Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка. – К., 2007. – 217 с.
628. Щерба Г. Україна Польща: проблеми та перспективи регіонального співробітництва Україна – Польща / Г. Щерба // Соціально-економічні та екологічні проблеми розвитку адміністративних регіонів: Наук. доповіді на міжнар. наук. прак. конференції. Тернопіль (17 – 18 квітня 1997 р.). – Львів, 1997. – Ч. III. – С. 161 – 165.
629. Щербак Ю. Цінні польські уроки / Ю. Щербак // Нова Польща. – 2001. – С. 92 – 94.
630. Юридична енциклопедія: в 6 т. (голова редколегії Ю.С. Шемшученко). – Т. 5. – К.: Укр.енциклопедія, 2003. – 789 с.
631. Ющенко В. «Ми не йшли на «розмін» принципів» / В. Ющенко // Персонал. – 2001. – № 5. – С. 4 – 11.
632. Ющенко в Польше открыл фестиваль лемков. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua> – Назва з екрану.

633. Ядерне роззброєння України у світлі нових світових тенденцій // *Военная история*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://warhistory.ukrlife.org/5_6_03_2.htm – Назва з екрану.
634. Ядошук В.В. Передумови та сучасний стан розвитку туризму в Люблінському воєводстві Республіки Польща / В.В. Ядошук // *Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво. Тези доповідей III міжнародної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 18 – 19 травня 2006 р.* – Луцьк: Вежа, 2006. – С. 272 – 274.
635. 24 – 25 червня в м. Ялта 7-й Економічний Саміт Україна – Польща / *Українсько-польський інтернет журнал*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukraine-poland.com> – Назва з екрану.
636. Arbatova A. NATO and Russia / A. Arbatova // *Security Dialogue*. – 1995. – Vol. 26, – № 3. – P. 135 – 146.
637. Babiński G. Pogranicze polsko-ukraińskie / G. Babiński. – Kraków, 1997. – 270 s.
638. Baluk W. Konceptje polityki narodowościowej Ukrainy. Tradycje i współczesność / W. Baluk. – Wrocław, 2002. – 278 s.
639. Baluk W. Stosunki ukraińsko-polski w kontekście geopolityki / W. Baluk // *Ukraina a Polska – partnerstwo strategiczne. Historia. Czas terażniejszy. Przyszłość*. – K., 2002. Część druga. – S. 21 – 29.
640. Batowski H. Z polityki międzynarodowej XX wieku / H. Batowski. – Kraków, 1989. – 464 s.
641. Bilateral Relations of Poland. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msz.gov.pl/warecka/yerbook/2001> – Назва з екрану.
642. Biskup J., Kopec U. Handel zagraniczny z krajami Europy Środkowej i Wschodniej oraz b. ZSRR / J. Biskup, U. Kopec // *Polski Handel Zagraniczny w latach 1998 – 1999: Raport roczny* / Instytut Koniunktur i Handlu Zagranicznego. – 1999. – S. 143 – 155.
643. Biskup J., Kopec U. Wymina handlowa z krajami Europy Środkowej i Wschodniej / J. Biskup, U. Kopec // *Polski Handel Zagraniczny w 1997 roku*:

- Raport roczny / Instytut Koniunktur i cen Handlu Zagranicznego. – 1998. – S. 157 – 166.
644. Biskup J. Stosunki z krajami byłego ZSRR / J. Biskup // Zagraniczna polityka gospodarcza Polski 1997 – 1998 / Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego. – 1998. – S. 49 – 54.
645. Bonusiak W. Stosunki gospodarcze Polski i Ukrainy / W. Bonusiak // Ukraina a Polska – partnerstwo strategiczne. Historia. Czas teraźniejszy. Przyszłość. – K., 2002. Część druga. – S. 40 – 45.
646. Bromke A. Poland's Politics: Idealism vs. Realism. – Cambridge, 1981. – 216 s.
647. Brykowski R. Drewniana architektura cerkiewna na koronnych ziemiach Rzeczypospolitej / R. Brykowski – Warszawa. – 1995; Polityka. – 1995. XII. – 16.
648. Bug w liczbach. Urząd statystyczny w Lublinie. – Lublin, 2000. – 83 s.
649. Burant S. Foreign Policy and National Identity:: A Comparison of Ukraine and Belarus / S. Burant // Europe-Asia Studies. – 1995. – Vol. 47. – № 7. – P. 1125 – 1144.
650. Burant S. International Relations in a Regional Context: Poland and its Eastern Neighbors – Lithuania, Belarus, Ukraine / S. Burant // Europe-Asia Studies. – 1993. – Vol. 45. – № 3. – P. 395 – 418.
651. Burant S. Poland's Eastern Policy, 1990 – 1995. The limits of the possible / S. Burant // Problems of Post-Communism. – 1996. – March/April. – P. 48 – 55.
652. Burant S. Problematyka wschodnia. Studium porównawcze stosunków Polski y Litwą, Białorusią i Ukrainą / S. Burant // Studia i materiały. – 1993. – № 58. – S. 28 – 36.
653. Burant S. Stosunki polsko-ukraińskie a idea strategicznego partnerstwa / S. Burant // Publikacja przygotowywana do druku. – Warszawa: Fundacja Wspomagania Wsi; Stowarzyszenie Euro-Atlantyckie, 1999. – 48 s.
654. Burant S. Ukraine and East Central Europe / S. Burant // Ukraine in the world. Studies in the International Relations and Security Structure of a Newly Independent State / Ed.by L. Halda. – Cambridge, 1998. – P. 45 – 77.

655. Całka M. J. Polska polityka wschodnia w 1994 r. / M. J. Całka // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1995. – Warszawa, 1995. – S. 45 – 59.
656. Całka M. Polska polityka Wschodnia / M. Całka // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1995. – Warszawa, 1996. – S. 28 – 36.
657. Całka M. Polska – Rosja – Ukraina. Perspektywy, szanse i zagrożenia / M. Całka // Polska i Rosja. Strategiczne spreczności i możliwości dialogu/Pod red. A. Magdziak-Miszewskiej. – Warszawa: Centrum Stosunków Międzynarodowych Instytutu Spraw Publicznych, 1998. – S. 180 – 191.
658. Całka M. Polish Eastern Policy in 1989 – 1997. A preliminary Assessment, New Challenges and Prospects / M. Całka // Yearbook of Polish Foreign Policy 1998. – 1998. – P. 35 – 46.
659. Całka M. Stosunki z Ukrainą / M. Całka // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1995. – 1995. – S. 119 – 124.
660. Chodubski A. Kształtowanie się współczesnych stosunków polsko-ukraińskich, w: Polska polityka zagraniczna w procesie przemian po 1989 r. / A. Chodubski. – Lublin 2002. – 180 s.
661. Chodubski A. Kształtowanie się współczesnych stosunków polsko-ukraińskich / A. Chodubski // Polska polityka zagraniczna w procesie przemian po 1989 roku. – Olsztyn, 1999. – S. 121 – 122.
662. Chojnowska A. Stosunki z Ukrainą / A. Chojnowska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1996. – 1996. – S. 133 – 137.
663. Chojnowska A. Stosunki z Ukrainą / A. Chojnowska // Rocznik polskiej Polityki Zagranicznej: 1997. – S. 138 – 146.
664. Chojnowska A. Stosunki y Ukrainą / A. Chojnowska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1995. – 1995. – S. 133 – 140.
665. Chojnowska A. Ukraina, seria: Historia państwa świata XX wieku / A. Chojnowska. – Warszawa, 1997. – 524 s.
666. Cieślik M. Opcje polskiej polityki zagranicznej w stosunkach z ZSRR przy optymistycznym i pesymistycznym wariacie rozwoju pieriestrojki / Cieślik M. – Warszawa, – 1990. – 140 s.

667. Cieślík Mirosław. Stosunki z Ukrainą / Mirosław Cieślík // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1999. – S. 177 – 183.
668. Cieślík M. Stosunki polsko–ukraińskie / M. Cieślík // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1994. – S. 135 – 144.
669. Czech M. Głos w dyskusji. Próby oceny polskiej polityki wschodniej w latach 1988 – 1990 / M. Czech // Rocznik Wschodni. – 1997. – № 4. – S. 39 – 41.
670. Czech M. Mniejszość Ukraińska w Polsce / M. Czech // Więż. – 1991. – №. 11 – 12. – S. 123 – 130.
671. Czech M. Polska i Ukraina – działanie i rozmowy / M. Czech // Kultura. – 1993. – №. 4. – S. 10 – 18.
672. Czech M. Ukraińcy w Polsce, 1989 – 1993, Związek Ukraińców w Polsce / M.Czech. – Warszawa, 1993. – 293 s.
673. Czijmer E., Zybikiewicz L. Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych / E. Czijmer, L. Zybikiewicz. – Warszawa-Kraków, 2001. – 366 s.
674. Danice M. Orleńta na zgodę / M. Danice // Polityka. Nr. 20. – 1999.
675. Darski J. Ukraina / J. Darski– Warszawa, 1993. – 253 s.
676. Dzwonczyk J. Stosunki z Ukrainą w świadomości społeczeństwa polskiego / J.Dzwonczyk // Polityka Wschodnia / Uniwersytet Warszawski, Centrum Badań Wschodnich. – 2001. - № 1. – S. 129 – 144.
677. Eberhardt P. Między Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku / P. Eberhardt. – Warszawa, 1996. – 187 s.
678. Eberhardt P. Przemiany narodowościowe na Ukrainie w XX wieku / P. Eberhardt. – Warszawa, 1994. – 75 s.
679. Exposé Pana Ministra Bronisława Germeka, wygłoszone w sejmie w dniu 8 kwietnia 1999 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msz.gov.pl> – Назва з екрану.
680. Fedorowicz K. Ukraina w polskiej polityce wschodniej w latach 1989 – 1999 / K.Fedorowicz. – Poznań : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2004. – 248 s.
681. Feduń A. Główne kierunki ukraińsko-polskiej współpracy transgranicznej w warunkach procesu integracji europejskiej / A. Feduń // Polska w systemie

- międzynarodowym w dobie integracji europejskiej. – Puławy 2001. – S. 141 – 145.
682. Garnett S. *Keystone in the Arch: Ukraine in the emerging security environment of Central and Eastern Europe* / Garnett S. – Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 1997. – 145 p.
683. Garnett S. *U.S. – Ukrainian Relations: Past, Present, and Future* / S. Garnett // *Ukraine in the world. Studies in the International Relations and Security Structure of a Newly Independent State* / Ed. by L. Hajda. – Cambridge, 1998. – P. 103 – 124.
684. Gasowski T. *Państwo Polskie Wobec Polaków na Wschodzie. Poszukiwanie Modelu Polityki* / T. Gasowski. – Kraków, 2000. – 463 s.
685. *Gazeta Wyborcza*. – 1997. – z 21 marca.
686. Gill W. Gill N. *Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993* / W. Gill, N. Gill. – Poznań – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszalek, 1994. – 123 s.
687. Gilowska Z., Kieres L., Sowinski R. *Samorząd terytorialny w Polsce a standard europejskie* / Z. Gilowska, L. Kieres – Warszawa, 1995. – S. 93.
688. *Historia dyplomacji polskiej (polowa X – XX w.)* / pod red. G. Labudy P. Łossowskiego. – Warszawa. 1980 – 1988. – T. 1 – 5.
689. *Historia Europy Środkowo-Wschodniej* / pod red. J. Kłoczowskiego. – T. 2. – Lublin, 1996. – 536 s.
690. *Historia państwa i prawa Polski*. – Warszawa, 1981. – T. 1 – 3. – 612 s.
691. Hlebowicz A. *Sytuacja Polaków na Ukrainie* / A. Hlebowicz // *Ośrodek Studiów Wschodnich «Biuletyn Ukraiński»*. – nr 6 – 7, lipiec 1994. – S. 15 – 16.
692. Isaievich J. *Ukrainians and Poles: Recent Developments in Politics and National Historiographies* / J. Isaievich // *Jurnal of Ukrainian studies*. – 1996. – Vol. 21. – № 1 – 2. – P. 67 – 79.
693. Jagiełło M. *Partnerstwo dla przyszłości. Szkice o s. polityce wschodniej i mniejszościach narodowych* / M. Jagiełło – Warszawa, 2000. – 635 s.
694. Jasinska-Kania A. *Transformacja ustrojowa a zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw* / A. Jasinska-Kania // *Nacjonalizm, konflikty*

- narodowosciowe w Europie Środkowej i Wschodniej / Pod red. S. Helnarskiego. – Toruń: Adam Marszałek, 1994. – S. 87 – 90.
695. Kamiński A., Kozakewicz J. Polish-Ukrainian Relations 1992 – 1996. Report. – Warszawa: Center for International Relations at the Institute of Public Affairs / A. Kamiński, J. Kozakewicz. – 1997. – 55 p.
696. Kamiński A. Dlaczego Polska nie ma polityki wschodniej / A. Kamiński // Rzeczpospolita. – 1995. – 8.03.
697. Kobrinskaja I. Czy Zachód może zaakceptować rosyjskie koncepcje bezpieczeństwa? / I. Kobrinskaja // Polska i Rosja. Strategiczne sprzeczności i możliwości dialogu / Pod red. A. Magdyiak–Miszewskiej. – Warszawa, 1998. – 293 s.
698. Kollier P., Dollar D. Integration Sprus Growth, Poverty Reduktion / P.Kollier, D.Dollar // World Bank Group and V. Davidson institute. – 2001. – July – August – September. – P. 4 – 7.
699. Komunikat z posiedzenia Komitetu Konsultacyjnego Prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy (Warszawa, 27 – 28 września 1995 r.) // Biuletyn Ukraiński. – 1995. № 9 (21). – S. 28 – 32.
700. Konieczna A. Polacy-Ukraińcy, Polska-Ukraina. Paradoksy stosunków sąsiedzkich. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.batory.org.pl/doc/paradoksy.pdf/>. – Назва з екрану.
701. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wpia.uni.lodz.pl/zpkp/akty/konstytucja.pdf> – Назва з екрану.
702. Kosobudzki T. MZS od A do Z. Ludzie i sprawy Ministerstwa spraw zagranicznych w latach 1990 – 1995 / T. Kosobudzki. – Warszawa: Wydawnictwo'69. – 1997. – 290 s.
703. Kostrzewski M. Firmy polskie na rynku wschodnim / M. Kostrzewski // Polityka Wschodnia. – 1994. – № 2. – S. 114 – 118.
704. Kozakewicz J. Geopolityka Europy Środkowo-Wschodniej po rozpadzie ZARR / J. Kozakewicz // Stosunki Polsko-Ukraińskie. – Kraków: Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji, 1998. – S. 7 – 43.

705. Książek J. Stosunki Dwustronne Polski (Ukraina) / J. Książek // Rocznik Polskiej polityki Zagranicznej. 2002. – Warszawa, 2003. – S. 297 – 350.
706. Książek J. Stosunki dwustronne Polski (Ukraina) / J. Książek // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. 2003. – Warszawa, 2004. – S. 310 – 318.
707. Kreutz A. Polish-Ukrainian Dilemmas: A Difficult partnership / A. Kreutz // Canadian Slavonic Papers. – 1997. – march-June. – Vol. XXXIX, – № 1 – 2. – P. 209 – 221.
708. Kronika 1993 // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej / P.r. B. Wizmirskiej. – Warszawa, 1993 – 1994. – S. 288.
709. Kronika stosunków międzynarodowych Polski w 1997 // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej / P.r. B. Wizmirskiej. – Warszawa, 1998. – S. 284 – 285.
710. Kukułka J. Traktaty sąsiedzkie Polski odrodzonej / J. Kukułka. – Wrocław, 1998. – 185 s.
711. Kuzniar R. Euroregion Karpacki / J. Kukułka // Sprawy Międzynarodowe. – 1994. – № 3. – S. 78 – 85.
712. Kupiecki R., Szezepanik K. Polityka zagraniczna Polski 1918 – 1994 / R.Kupiecki, K. Szezepanik. – Warszawa, 1995. – 712 s.
713. Kuzio T. Ukrainian Security Policy / T. Kuzio. – Washington, 1995. – 168 p.
714. Larner Wendy. The political rationality of regionalism: towards a genealogy of region / Wendy Larner, William Walters. – Netherlands: WRL, 2002. – 220 p.
715. Larrabee S. Ukraine's place in European and Regional Security / S. Larrabee // Ukraine in the World. Studies in the International Relations and Security Structure of a Newly Independent State / Ed.by L. Hajda. – Cambridge, 1998. – P. 249 – 270.
716. Leoński Z. Samorząd terytorialny w RP. – Warszawa: Wydawnictwo C.H.Beck, 2001. – S. 129.
717. Leszczyński Z. Układ stosunków Niemcy – Polska – Rosja – Ukraina / Z.Leszczyński // Polityka Wschodnia. – 1996. – № 2. – S. 67 – 84.
718. Ławacz M. Kronika 1993. / M. Ławacz // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1994. – S. 207 – 236.

719. Ławacz M. Kronika 1994. / M. Ławacz // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1995. – S. 260 – 291.
720. Ławacz M. Kronika stosunków międzynarodowych Polski w 1997 r. / M. Ławacz // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1998. – S. 265 – 290.
721. Ławacz M. Kronika stosunków międzynarodowych Polski w 1998 r. / M. Ławacz // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1999. – S. 295 – 322.
722. Ławacz M. Kronika stosunków międzynarodowych Polski w 1999 r. / M. Ławacz // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 2000. – S. 341 – 370.
723. Madera A. Na bocznych drogach Europy. Polacy na Ukrainie/ A. Madera. – Rzeszów, 1994. – 214 s.
724. Madera A. Polska wobec transformacji na Wschodzie / A. Madera. – Poznań, 1996. – 187 s.
725. Madera A. Polska Polityka Zagraniczna. Europa Środkowo-Wschodnia 1989 – 2003 / A. Madera. – Kraków, 2003. – 328 s.
726. Magdziak-Miszewska A. Stosunki polsko-ukraińskie / A. Magdziak-Miszewska // Problemy międzynarodowe. Buletyn Centrum Stosunków Międzynarodowych Instytutu Spraw Publicznych. – 1997. – № 1. – S. 1 – 3.
727. Magdziak-Miszewska A. Subregionalny kontekst rozszwzenia NATO / A. Magdziak-Miszewska // Sprawy międzynarodowe. – 1999. – 1 (LII). – S. 137 – 146.
728. Malak K. Nacjonalizm ukraiński a bezpieczeństwo w Europie Środkowej i Wschodniej / K. Malak / Pod.red. Helnarskiego S. – Toruń: Adam Marszałek, 1994. – S. 217 – 226.
729. Malendowski W. Bieżące bezpieczeństwo Polski w latach dziewięćdziesiątych – strategia i kierunki działania / W. Malendowski // Świat i polska u progu XXI wieku. – Toruń: Ad. Marszałek, 1997. – S. 147 – 154.
730. Malendowski W. Euroregion – pierwszy krok do integracji Euturopejskiej, atlas 2 / W. Malendowski, M. Ratajczak. – Wrocław, 1998. – 308 s.
731. Malendowski W. Nowe uwarunkowania i cele polityki zagranicznej Polski po 1989 roku/ W. Malendowski // Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych.

- Polityczne i ekonomiczne aspekty współpracy i integracji. Red. B. Łomiński, M. Stolarczyk. – Katowice, 1998. – S. 147 – 154.
732. Malendowski W. Polityka bezpieczeństwa RP. Uwarunkowania, strategia, kierunki, działania // W. Malendowski. – Poznań, 1998. – 187 s.
733. Malikowski M., Wojakowski D. Między Polską a Ukrainą / M. Malikowski, D. Wojakowski // Pogranicze – Mniejszości – Współpraca regionalna. – Rzeszów, 1999. – S. 234 – 251.
734. Malikowski M., Wojakowski D. Polska polityka wobec Ukrainy i mniejszości ukraińskiej a stosunki etniczne na pograniczu polsko-ukraińskim / M. Malikowski, D. Wojakowski // Polskie pogranicza a polityka zagraniczna u progu XXI wieku / Pod.red. R. Stemplowskiego i A. Żelazo. – Warszawa, 2002. – S. 235 – 261.
735. Matusiak M. Wyajemne korzyści / M. Matusiak // Nowa Europa. – 1997. – 18 mar. – S. 14.
736. Menkiszak M., Piotrowski M. Ewolucja stosunków z Ukrainą. 1992 – 1999: Definiowanie interesów, tworenie podstaw prawnych / M. Menkiszak, M. Piotrowski // Polityka zagraniczna RP / pod.red. K. Stzczepanika. – Warszawa, 2002. – 492 s.
737. Miszczuk A., Gorzym-Wilkowski W. Transgraniczny ruch drogowy jako impuls rozwoju lokalnego, «Wiadomości Statystyczne» / A. Miszczuk, W. Gorzym-Wilkowski. – 1996. nr.1. – S.61 – 64.
738. Miszczuk A. Pogranicze polsko-ukraińskie a polityka zagraniczna III RP / A. Miszczuk // Polskie pogranicza a polityka zagraniczna u progu XXI wieku / P.red. Ryszarda Stemplowskiego i Adriany Żelazo. Instytut Spraw Międzynarodowych. – Warszawa. 2002. – S. 263 – 280.
739. Moszes A. Ukraina i Białoruś jako współczynnik stosunków polsko-rosyjskich / A. Moszes / Tezy // Polska i Rosja. Strategiczne sprzeczności i możliwości dialogu / Pod redakcją Agnieszki Magdziak-Miszewskiej. – Warszawa: Centrum Stosunków Międzynarodowych Instytutu Spraw Publicznych, 1998. – S. 177 – 179.

740. Najder Z. Polska polityka zagraniczna 1989 – 1993. Bilans zaniedbań / Z. Najder // *Arka*. – 1994. – № 51. – S. 35 – 42.
741. Nauka języka polskiego na Ukrainie na podstawie opinii nauczycieli // *Dziennik Kijowski*. – 1997. – № 19. – S. 4.
742. Niedźwiedź J. Leksykon historyczny dawnego województwa zamojskiego / J. Niedźwiedź. – Zamość: Kresy, 2003. – 367 s.
743. Nowakowski J.M. Polityka Polski wobec krajów Europy Wschodniej / J.M. Nowakowski // *Obóz*. – 1998. – № 35. – S. 107 – 113.
744. Nowakowski J.M. Polska pomiędzy Wschodem a Zachodem. Szansa pomostu czy historyczne fatum / J.M. Nowakowski // *Polska w Europie (OSM Kancelaria Senatu RP)*. – 1993. – S. 112 – 117.
745. Nowakowski J. Polska polityka wschodnia w 1991 roku / J. Nowakowski // *Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej*. – 1991. – S. 77 – 88.
746. Nowicka E. Polacy czy Cudzoziemcy? Polacy za Wschodnią Granicą / Ewa Nowicka. – Kraków, 2000. – 397 s.
747. Obcy – sąsiedzi – niechciani partnerzy? / Pod red. K. Glassa, Z. Puśleckiego, B. Serloth. – Toruń, 1995. – 144 s.
748. Olszański T.A. Perspektywy Euroregionów: głos w dyskusji / T.A. Olszański // *Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття: Зб.наук.праць міжнародної конференції під Патронатом Прем'єр-міністрів України і Польщі*. – С. 80.
749. Olszański T.A. Przeszłość stosunków polsko-ukraińskich między Lwowem a Donieckiem (uwagi polemiczny) / T. A. Olszański // *Ukraina a Polska – partnerstwo strategiczne. Historia. Czas teraźniejszy. Przyszłość*. – K., 2002. – Część druga. – S. 53 – 58.
750. Olszański T. Relations with Ukraine / T. Olszański // *Yearbook of Polish Foreign Policy*. – 1998. – P. 156 – 162.
751. Olszański T. Stosunki z Ukrainą *Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej* / T. Olszański. – 1998. – S. 155 – 160.

752. Olszański T. Ukraińska polityka bezpieczeństwa a NATO / T. Olszański // Biuletyn Ukraiński. – 1996. – № 5 (29). – S. 30 – 44.
753. Onyszkiewicz J. Polska polityka wschodnia / J. Onyszkiewicz // Biuletyn Południowo–Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyslu. – 1996. – № 2. – S. 67 – 69.
754. Onyszkiewicz J. Ukraina a NATO / J. Onyszkiewicz // Lithuania. Kwartalnik poświęcony problemom Europy Środkowo–Wschodniej. – 2004. – № 1 (45). – S. 41 – 50.
755. Osadczyk B. Polak s Ukrainą: Przemyskie zakłócenia przyjaźni / B. Osadczyk // Kultura. – 1996. – № 6. – S. 122 – 123.
756. Osadczyk B. «Pragniemy ścisłej współpracy z Polską» (wywiad z prezydentem Ukrainy Leonidem Krawczukiem) / B. Osadczyk // Kultura. – 1992. – №. 1– 2. – S. 114 – 117.
757. Osadczyk B. Stosunki polsko-ukraińskie / B. Osadczyk // Kultura. – 1994. – №. 4. – S. 87 – 99.
758. Osadczyk B. «To były najszczęśliwsze dni w moim życiu» (Rozmowa z Jerzym Kozakiewiczem, ambasadorem Polski w Kijowie) / B. Osadczyk // Kultura. – 1992. – №. 1 – 2. – S. 121 – 130.
759. Osadczyk B. Ukraina na rozdrożu między Wschodem i Zachodem / B. Osadczyk // Kultura. – 1999. Nr. 4/619. – S. 101 – 106.
760. Oskar Polskiego Biznesu // Dziennik Kijowski. – 1997. – № 2.
761. Panteluk K. Forum nauczycieli / K. Panteluk // Dziennik Kijowski. – 1996. – № 21 – 22. – S. 2.
762. Paszko A. Kościół rzymskokatolicki na tle sytuacji wyznaniowej współczesnej Ukrainy / A. Paszko // Pogranicze – Mniejszości – Współpraca regionalna . – Rzeszów, 1999. – S. 52 – 73.
763. Patrząc na Wschód. Z problematyki wschodniej III RP. / Pod red.S.Bielenia. – Warszawa, 1997. – 305 s.
764. Pawliak S. Polityka traktatowa Polski / S. Pawliak // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1993/1994. – S. 34 – 42.

765. Pavliuk O. Ukrainian-Polish relations: a pillar of regional stability / O. Pavliuk // Chaillit Paper 26. The effects of enlargement on bilateral relations in Central and Eastern Europe. – Paris: Institute for Security Studies of Western European Union, 1997. – P. 43 – 62.
766. Petrak H. Stereotypy w stosunkach polsko-ukraińskich – rola mediów w ich przewyciężaniu / H. Petrak // Ukraina a Polska – partnerstwo strategiczne. Historia. Czas terażniejszy. Przyszłość. – K., 2002. Część druga. – S. 185 – 192.
767. Pogranicze. Studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku. / Pod red. Z. Mańkowskiego. – Lublin, 1992. – 110 s.
768. Pogranicze polsko-ukraińskie w liczbach US. – Lublin, 1999. – 324 s.
769. Poland and Ukraine. Past and Present. – Toronto, 1980. – 485 s.
770. Polityka zagraniczna RP 1989 – 2002 / pod red. Romana Kutniara, Krzysztofa Szczepanika. – Wydawnictwo ASKON, – Warszawa. 2002. – 492 s.
771. Polityka zagraniczna RP w 1992 r. Expose ministra K. Skubiszewskiego wygłoszone w Sejmie 8 maja 1992 r. // Przegląd rządowy. – 1992. – № 6 (12). – S. 24 – 30.
772. Polska i jej nowi sąsiedzi: 1989 – 1993 / praca zb.pod red. H. Pracowitego. – Poznań, 1994. – 224 s.
773. Polska granica wschodnia granicą Unii Europejskiej. Raport. Centrum Stosunków Międzynarodowych Instytutu Spraw Publicznych. Warszawa, 2000 //http://www.csm.org.pl – Назва з екрану.
774. Polska przestrzeń w europejskiej integracji i transgranicznej współpracy /Instytut gospodarki przestrzennej i komunalnej / Opracowanie redakcyjne Jadwiga Witkowska. – Warszawa, 1998. – 295 s.
775. Prystrom J. Problemy bezpieczeństwa w polityce zagranicznej Polski / J.Prystrom // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1991. – 1993. – S. 26 – 38.
776. Prystrom J. Problemy bezpieczeństwa w polityce zagranicznej RP / J. Prystrom // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1993/1994. –1994. – S. 43 – 52.

777. REGULATION (EK) № 1082/2006 of the European Parliament and the council of 5 july 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC) // Official Journal of the European Union. L. 210. – 31.07.2006. – P. 19 – 24.
778. Roszkowski W. Historia Polski 1914 – 2000. – Wyd. 8 / W. Roszkowski – Warszawa, 2001. – 537 s.
779. Roszkowski W. Polska/ W. Roszkowski // Europa Środkowo-Wschodnia 1992 – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1994. – Rocznik II. – S. 135 – 144.
780. Roszkowski W. Polska / W. Roszkowski // Europa Środkowo-Wschodnia 1993. – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1995. – Rocznik III. – S. 123 – 132.
781. Roszkowski W. Polska/ W. Roszkowski // Europa Środkowo-Wschodnia 1994 – 1995. – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1997. – Rocznik IV – V. – S. 179 – 195.
782. Roszkowski W. Polska / W. Roszkowski // Europa Środkowo-Wschodnia 1994 – 1996. – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1999. – Rocznik VI. – S. 161 – 170.
783. Roszkowski W. Raport o stanie Europy Środkowo-Wschodniej 1991. Polska / W. Roszkowski // Europa Środkowo-Wschodnia 1991. – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1991. – Rocznik I. – S. 59 – 68.
784. Ruch graniczny i wydatki cudzoziemców w polsce oraz Polaków za granicą w 2000 roku, GUS. – Warszawa, 2001. – 148 s.
785. Saniszewski R. Stan i tendencje polsko-ukraińskich stosunków gospodarczych. – Warszawa: Centrum Badań Wschdnych Uniwersytetu Warszawskiego/ R. Saniszewski. – 1997. – 48 s.
786. Serczyk W.A. Ukraina i jej dzieje w oczach współczesnych Polaków / W.A. Serczyk // Między Wschodem i Zachodem: Międzynarodowa konferencja, Lublin, 18 – 21 czerwca 1991 / Pod. red. Dylągowa H., Filipowicz M. – Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1994. – S.60.

787. Sierkowa I. Problemy szkolnictwa polskiego na Ukrainie / I. Sierkowa // Dziennik Kijowski. – 1997. – № 11. – S. 2.
788. Skubiszewski K. Polityka zagraniczna i odzyskanie niepodległości. Przemówienia, oświadczenia, wywiady 1989 – 1993 / K. Skubiszewski. – Warszawa, 1997. – 434 s.
789. Skubiszewski K. Polska polityka zagraniczna w 1991 r. / K. Skubiszewski // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1991. – 1993. – S. 15 – 25.
790. Skubiszewski K. Polska racja stanu. Zagajenie do dyskusji zorganizowanej przez Fundację MCRD, Kraków, 25.II. 1996 r. / K. Skubiszewski // AD Meritum. 1996. – wiosna-lato. – rok II. – № 3. – S. 1 – 17.
791. Slesariewa L. Naukowcy łączą swoje wysiłki / L. Slesariewa // Dziennik Kijowski. – 1998. – № 23. – S. 2.
792. Slesariewa L. Wielki romantyk bliski dla obu narodów / L. Slesariewa // Dziennik Kijowski. – 1998. – № 24. – S. 2.
793. Staszewski W.S. Komitet Konsultacyjny Prezydentów RP i Ukrainy / W.S. Staszewski // Studia i Materiały Centrum Badań Wschodnich Uniwersytetu Warszawskiego/ Red. naukowy M. Dobroczyński. – Warszawa, 2000. – 35 s.
794. Stępień S. Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa / S. Stępień. T. III. – Przemysł, 1996. – 198 s.
795. Strońska A. Dopóki milczy Ukraina / A. Strońska. – Warszawa, 1998. – 280 s.
796. Stronski H. Problemy Narodowego Odrodzenia Polaków na Ukrainie / Henryk Stronski // Między Polska a Ukraina. Pogranice-Mniejszości-Współpraca regionalna. – Rzeszów, 1999. – 295 s.
797. Stroński H. Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929–1939 / H. Stronski. – Warszawa, 1998. – 315 s.
798. Surmacz B. Stan i perspektywy rozwoju stosunków polsko-ukraińskich / B. Surmacz // Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych. Polityczne i ekonomiczne aspekty współpracy integracji. – Katowice, 1998. – 416 s.

799. Surmacz B. Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Politologiczna analiza traktatu o dobrym sąsiedztwie / B. Surmacz. – Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. – Lublin, 2002. – 267 s.
800. Surmacz B. The International Role of Ukraine / B. Surmacz // The Future of East-Central Europe / Ed.by A Dumala and Z.J. Pietras. – Lublin: Maria Curie-Skłodowska University Ppress, 1996. – P. 300 – 310.
801. Szczepanski T. Międzymorze. Polityka Srodkowoeuropejska KPN / T.Szczepanski. – Warszawa: Dział poligrafii KR, 1993. – 23 s.
802. Szmyd Z. Stosunki z Ukrainą / Z. Szmyd // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1999. – 2000. – S. 182 – 191.
803. Szmyd Z. Stosunki z Ukrainą / Z. Szmyd // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej za 2000 r. / P.r. B.Wizmirskiej. – 2001. – S. 189 – 202.
804. Szmyd Z. Stosunki dwustronne Polski. Ukraina / Z. Szmyd // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej za 2001 r. / P.r. B.Wizmirskiej. – 2002. – S. 230 – 237.
805. Szul R. Rola granicy w gospodarce – próba ujęć teoretycznego / P.r. A. Mync, R. Szul. Rola granicy i współpracy transgranicznej w royoju regionalnym i lokalnym. – Warszawa: EUROREG, 1999. – 230 s.
806. Tarasyuk B. Ukraine in the World / B. Tarasyuk // Ukraine in the World. Studies in the International Reltions and Security Structure of a Newly Independent State / Ed.by L. Hajda. – Cambridge, 1998. – P. 9 – 15.
807. Turystyka medyczna – nowy trend? [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.eradomianki.pl> – Назва з екрану.
808. Turystyka polska w 2004 roku. Układ regionalny / Ministerstwo Gospodarki i Pracy. – Warszawa: Instytut Tyrystyki, 2005. – 350 s.
809. Ukrainian External affairs. Yesr 2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.users.bigpond.com/kyroks/ukrexaf4.html – Назва з екрану.
810. Waewskij A., Honczar M. Struktura interesów geopolitycznych Ukrainy/ A. Waewskij, M. Honczar. – Warszawa: Wyd. Ad. Marszałek, 1996. – 68 s.
811. Welcome To The GEANT Website [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.geant.net>. – Назва з екрану.

812. Wielka historia Polski. – Kraków, 1997 – 2000. T.1 – 12 (Autorzy: A. Dognan-Ginter, F. Kiryk, J.Ryś, F. Leśniak, K. Karolczak, W. Marmon, M. Śliwa, J.Chrobaczyński).
813. Weydenthal J.B. Poland's Eastern Policy / J.B. Weydenthal // RFE/RL Research Report. – 1994. – Vol. 3, № 7. – February 18. – P. 10 – 13.
814. Wiśniewski R. Nowe wyzwania we współpracy Polski z państwami Europy Środkowej / R. Wiśniewski //Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1998. – S. 46 – 54.
815. Wiśniewski R. Polska dyplomacja kulturalna na Wschodzie a potrzeby naszych mniejszości // R. Wiśniewski. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: //http://www.omp.org.pl/wisniewski.htm – Назав з екрану.
816. Wizimirska B. Polska polityka zagraniczna / B. Wizimirska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – Warszawa, – 1991. – S. 8 – 12.
817. Wizimirska B. Kronika 1993 r. / B. Wizimirska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1993 – 1994 . – Warszawa, 1994. – S. 207 – 236.
818. Wizimirska B. Kronika 1994 r. / B. Wizimirska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – Warszawa, 1995. – S. 260 – 291.
819. Wizimirska B. Kronika stosunków międzynarodowych Polski w 1996 r. / B. Wizimirska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1997. – S. 277 – 302.
820. Wizimirska B. Kronika stosunków międzynarodowych Polski w 1997 r. / B. Wizimirska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1998. – S. 265 – 290.
821. Wizimirska B. Kronika stosunków międzynarodowych Polski w 2000 r. / B. Wizimirska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 2001. – S. 351 – 368.
822. Wizimirska B. Kronika stosunków międzynarodowych Polski w 2001 r. / B. Wizimirska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – Warszawa, 2002. – S. 511 – 522.
823. Wizimirska B. Kronika stosunków międzynarodowych Polski w 2003 r. Ukraina 2003 r. / B. Wizimirska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – Warszawa, 2004. – S. 241 – 276.

824. Wizimirska B. Kronika stosunków międzynarodowych Polski w 2004 r. Ukraina 2004 r. / B. Wizimirska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – Warszawa, 2005. – S. 241.
825. Wizimirska B. Urząd Prezydenta RP / B. Wizimirska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1993. – Warszawa, 1994. – S.145.
826. Woźniak T. Stosunki polsko-ukraińskie i ich dynamika / T. Woźniak // Polska, Niemcy, Ukraina w Europie. – Rzeszów. – 1996. – 312 s.
827. Wywiad z Ambasadorem RP w Kijowie Markiem Ziółkowskim // Media zagraniczne o Polsce (analizy, oceny, opinie, wywiady): Biuletyn codzienny (na podstawie informacji z placówek MZS). – Departament Systemu Informacji MZS. – 2002. – 3 stycznia // CD Poland's Foreign Policy in Documents. – Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland. – 2002. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathian.euroregion.or/nowe/Historia> – Назва з екрану.
828. Zalewski P. Ukraina / P. Zalewski // Europa Środkowo-Wschodnia 1993. – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1995. – Rocznik III. –S.165–177.
829. Zalewski P. Ukraina / P. Zalewski // Europa Środkowo-Wschodnia 1994 – 1995. – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1997. – Rocznik IV – V. – S. 237 – 255.
830. Zawaleń E. Zatrzymać zagładę cerkwi. / E. Zawaleń // Перемиські дзвони. – 1994. – № 3. – С. 22.
831. Zendarowski R. (red.), Europa Środkowa: wspólnota czy zbiorowość? – Wrocław 2004. – S. 20 – 145.
832. Zięba R. Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie / R.Zięba. – Warszawa 2010. – 320 s.
833. Zubkowa O. Nadmorskie wakacje / O. Zubkowa // Dziennik Kijowski. – 1998. – № 15. – S. 1.
834. Zurawski P. Grajewski W. Rosja i Ukraina a bezpieczeństwo Polski / P.Zurawski, W. Grajewski // Buletyn Polityczny. – 1993. – № 1. – S. 20 – 22.
835. Życie. – 1999. – 19 marca.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Декларація

про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин

Дата підписання: 13 жовтня 1990 р.

Набуття чинності: 13 жовтня 1990 р.

1. Українська Радянська Соціалістична Республіка і Республіка Польща заявляють про своє прагнення до утвердження між ними, як суверенними державами, добросусідських відносин і підтримання та розвитку взаємовигідного співробітництва, що відповідають їхнім національним інтересам і не спрямовані проти третіх сторін. Основою цих відносин є принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, Хельсінкського Заключного акту ([994 055](#)) та інших документів Наради з безпеки та співробітництва в Європі, зокрема принципи суверенної рівності, непорушності кордонів, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи, мирного врегулювання спорів. Обидві держави виходять з того, що всебічний розвиток мирних добросусідських українсько-польських відносин є конкретним внеском у зміцнення регіонального співробітництва та у будівництво загальноєвропейського дому.

2. Українська Радянська Соціалістична Республіка і Республіка Польща підтверджують, що, згідно з принципом самовизначення націй, український і польський народи мають невід'ємне право в умовах повної свободи визначати свій внутрішній і зовнішній політичний статус без втручання зовні і здійснювати свій політичний, економічний, соціальний та культурний розвиток.

3. Українська Радянська Соціалістична Республіка і Республіка Польща не мають одна до одної жодних територіальних претензій і не будуть висувати таких претензій у майбутньому. Існуючий між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Республікою Польщею державний кордон, закріплений у "Договорі між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Польською Республікою про радянсько-польський державний кордон" від 16 серпня 1945 року скоректований у "Договорі між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Польською Республікою про обмін ділянками державних територій" від 15 лютого 1951 року, Сторони розглядають як непорушний тепер і в майбутньому і вважають це важливим елементом миру та стабільності в Європі.

4. Сторони обмінялись думками щодо перспектив заснування дипломатичних, консульських і торговельних представництв. Як перший крок у цьому напрямку вони погодилися на встановлення консульських відносин та обмін консульськими установами. Найближчим часом Сторони продовжать консультації стосовно встановлення дипломатичних відносин у повному обсязі.

5. Українська Радянська Соціалістична Республіка і Республіка Польща мають намір розвивати взаємовигідне співробітництво в політичній, економічній, екологічній, науково-технічній, інформаційній, культурній, гуманітарній та інших сферах. З метою

зміцнення взаєморозуміння, добросусідства і дружби між українським і польським народами Сторони сприятимуть об'єктивному інформуванню населення про процеси, що відбуваються в обох державах.

6. Виходячи з необхідності активізації торговельно-економічного, господарського та науково-технічного співробітництва на принципах взаємної вигоди, Українська Радянська Соціалістична Республіка і Республіка Польща домовились обговорити ці питання на міжурядовому рівні. Сторони сприятимуть безпосередньому співробітництву українських та польських підприємств.

7. Українська Радянська Соціалістична Республіка і республіка Польща підтвердили свою повагу до прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, політичних переконань для всіх, незалежно від раси, національності, мови, статі, майнового стану і релігії. Вони підкреслили, що повага до прав людини та основних свобод є важливим фактором миру, безпеки, взаєморозуміння і співробітництва у вільній, демократичній Європі.

8. У цьому контексті Сторони висловилися за послідовну повагу та забезпечення прав, а також поліпшення становища національних меншостей - української в Польщі та польської в Україні, в тому числі гарантування їм можливостей повного задоволення культурних, релігійних потреб, потреб навчання рідною мовою, а також створення належних умов для підтримання необхідних контактів відповідно з Україною та Польщею. Сторони розуміють, що ці меншості, зберігаючи та розвиваючи національну самобутність, відіграватимуть істотну роль у зближенні українського та польського народів. Сторони виходять з того, що конструктивне співробітництво в галузі забезпечення прав національних меншостей є важливим внеском у створення загальноєвропейського гуманітарного простору.

9. Українська Радянська Соціалістична Республіка і Республіка Польща будуть широко розвивати культурне, наукове і гуманітарне співробітництво, що має особливе значення для взаємного пізнання і розуміння обох братніх народів. Сторони приділятимуть необхідну увагу охороні пам'ятників польської історії та культури в Україні і української історії та культури в Польщі. З метою взаємного інформування про досягнення в науковій і культурній сферах Українська Радянська Соціалістична Республіка і Республіка Польща розглянуть питання про створення в майбутньому центрів інформації та культури, відповідно українського у Варшаві і польського в Києві.

10. Українська Радянська Соціалістична Республіка і Республіка Польща будуть всебічно заохочувати українсько-польські зв'язки, усвідомлюючи етнічну і культурну спорідненість українського і польського народів і дбаючи про збереження позитивної спадщини їхніх багатотисячолетніх взаємин. З цією метою Сторони працюватимуть над створенням необхідних умов для розвитку безпосередніх контактів громадських і політичних організацій, державних установ і органів місцевої влади, культурних і наукових центрів, творчих і професійних спілок та інших контактів між людьми. Враховуючи особливу роль молоді у формуванні відносин взаєморозуміння та добросусідства народів обох держав, Сторони домовилися підготувати Угоду про співробітництво в галузі молодіжного обміну. З метою активізації прикордонного співробітництва Сторони здійснять заходи, необхідні для нормального функціонування прикордонних пунктів і спрощення порядку переходу через кордон.

11. Українська Радянська Соціалістична Республіка і Республіка Польща будуть тісно співпрацювати в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів для забезпечення взаємної екологічної безпеки, відвернення забруднень з транскордонними наслідками. З цією метою

Сторони інформуватимуть одна одну і будуть проводити періодичні консультації.

12. Українська Радянська Соціалістична Республіка і Республіка Польща вітають зміцнення довір'я в Європі і заявляють про своє сприяння процесам зменшення воєнного протистояння, скорочення озброєнь, виключення назавжди воєнної небезпеки і загрози застосування сили із міждержавних відносин на континенті.

13. Українська Сторона інформувала про кроки, спрямовані на реалізацію її наміру брати безпосередню рівноправну участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах. Польська Сторона заявила про свою готовність сприяти позитивному вирішенню цього питання.

14. Сторони домовилися проводити консультації між міністерствами закордонних справ Української Радянської Соціалістичної Республіки і Республіки Польщі з усіх проблем, що стосуються їх двосторонніх відносин, співробітництва на міжнародній арені, зокрема у загальноєвропейському процесі, в рамках Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організацій, а також з міжнародних проблем, які є предметом заінтересованості обох держав.

Міністр закордонних справ
Української Радянської
Соціалістичної Республіки

(підпис)

А.М.Зленко

Міністр закордонних справ
Республіки Польщі

(підпис)

Кшиштоф Скубішевський

м. Київ, 13 жовтня 1990 р.

Додаток Б.

Договір

між Україною і Республікою Польщею про добросусідство,
дружні відносини і співробітництво

(Договір ратифіковано Постановою ВР
N 2611-XII ([2611-12](#)) від 17.09.92)

Дата підписання: 18.05.1992

Дата набуття чинності: 30.12.1992

Україна і Республіка Польща, які надалі іменуються Сторонами, поважаючи цілі та принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй ([995 010](#)), Заключного Акта Ради з безпеки і співробітництва в Європі ([994 055](#)), Паризької Хартії для нової Європи ([995 058](#)), а також інших документів з питань європейського співробітництва,

підтверджуючи повагу до прав людини і основних свобод, принципів демократії і справедливості,

прагнучи зробити внесок у будівництво справедливого і мирного європейського ладу, що спирається на загальноєвропейські норми і механізми в галузі безпеки,

високо оцінюючи значення дружніх українсько-польських відносин для досягнення європейської солідарності,

усвідомлюючи свою спільну відповідальність за мир, безпеку, взаєморозуміння і співробітництво в Центральній Європі і на європейському континенті в цілому,

будучи переконаними, що позитивні складові частини багатой історії українсько-польських відносин сприятимуть розширенню співробітництва між братніми народами,

враховуючи, що на території обох Сторін українці і поляки, які проживають там з давніх часів, роблять суттєвий внесок у розвиток культур обох народів, а також Європи в цілому,

усвідомлюючи, що із створенням незалежної української держави і відновленням повної політичної незалежності польською державою українсько-польські відносини вступають у якісно новий період,

висловлюючи задоволення встановленням між ними дипломатичних відносин,

домовились про таке:

Стаття 1

Сторони зобов'язуються в нових політичних умовах розвивати відносини в дусі дружби, співробітництва, взаємної поваги, взаєморозуміння, довіри і добросусідства на основі міжнародного права, в тому числі принципів суверенної рівності, незастосування сили або погрози силою, непорушності кордонів, територіальної цілісності, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, самовизначення народів, поваги прав людини і основних свобод, сумлінного виконання міжнародно-правових зобов'язань.

Стаття 2

Сторони визнають непорушними існуючі і позначені на місцевості кордони між ними і підтверджують, що не мають жодних територіальних претензій одна до однієї і не висуватимуть таких претензій в майбутньому .

Стаття 3

1. З метою зміцнення безпеки, довіри, стабільності та співробітництва Сторони активно співпрацюватимуть у відповідних європейських механізмах та структурах на основі Заключного Акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі, Паризької Хартії для нової Європи, Договору про звичайні збройні сили в Європі, Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, а також інших міжнародних угод з питань роззброєння.

2. Сторони співробітничатимуть в цілях безпеки і стабільності в Європі, приділяючи особливу увагу регіональній безпеці, і з цією метою підтримуватимуть процес роззброєння у галузі ядерної, хімічної, інших видів зброї масового знищення та звичайних озброєнь.

3. З метою запобігання розповсюдженню зброї масового знищення в світі, особливо в Європі, Сторони відмовляються від володіння, набуття та виробництва такої зброї.

Сторони також гарантують здійснення повного контролю над виробництвом і зберіганням на своїх територіях матеріалів і речовин, що служать мирним цілям, але можуть бути використані для виробництва зброї масового знищення, і повного контролю над експортом таких матеріалів і речовин, а також технологій, що служать їх виробництву.

Стаття 4

1. Згідно з принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй Сторони розв'язуватимуть спори, що можуть виникати між ними, виключно мирними засобами і відмовляються від застосування сили або погрози силою у взаємних відносинах.

2. Жодна із Сторін не дозволить, щоб з її території третя держава або треті держави вчинили акт збройної агресії проти другої Сторони.

3. У випадку, коли третя держава або треті держави вчинять збройний напад на одну із Сторін, друга Сторона не надаватиме ніякої військової допомоги і політичної підтримки такій державі або таким державам протягом усього збройного конфлікту і прагнутиме до його врегулювання згідно з принципами і процедурою Статуту Організації Об'єднаних Націй і документами Наради з безпеки і співробітництва в Європі.

4. Сторони проводитимуть систематичні консультації з проблем міжнародної безпеки на всіх рівнях. Якщо одна із Сторін вважатиме, що ситуація, яка виникла, або спір загрожує або може загрозувати підтриманню міжнародного миру і безпеки або порушує їх, Сторони проводитимуть негайні консультації, що стосуються способів врегулювання спору чи покладення кінця ситуації, що виникла.

5. Сторони розвиватимуть взаємовигідне військове співробітництво на основі окремих угод.

Стаття 5

З метою зміцнення і подальшої інституціоналізації Наради з безпеки і співробітництва в Європі, інших загальноєвропейських структур Сторони сприятимуть політичному, економічному, екологічному, культурному, науковому, гуманітарному і правовому співробітництву між ними, зокрема, створенню, розвитку і

розповсюдженню загальноєвропейських стандартів у цих галузях.

Стаття 6

1. Сторони проводитимуть консультації на різних рівнях, у тому числі на найвищому, з метою забезпечення гармонійного розвитку взаємних відносин, а також співробітництва з питань, що мають багатосторонній характер і становлять інтерес для Сторін, приділяючи при цьому особливу увагу питанням міжнародної безпеки.

2. Сторони створюватимуть сприятливі умови для широкого розвитку міжпарламентських зв'язків.

3. Міністри закордонних справ обох Сторін зустрічатимуться не менше одного разу на рік.

4. Сторони розвиватимуть співробітництво між відповідними органами державної влади і управління. Залежно від потреб, вони утворюватимуть змішані комісії на підставі відповідних домовленостей.

5. Сторони висловлюють обопільну зацікавленість у багатосторонньому регіональному співробітництві.

Стаття 7

1. Сторони сприятимуть взаємовигідному економічному співробітництву, в тому числі торговому, яке б спиралося на ринкові принципи і забезпечувало необхідні умови для такої співпраці з урахуванням захисту інвестицій, технологій, авторських і патентних прав, здійснюватимуть відповідне міжнародно-правове регулювання в сфері обігу капіталів, пересування робочої сили, товарів і послуг, а також укладатимуть відповідні угоди в галузі економічного співробітництва.

2. Сторони сприятимуть розвитку співробітництва державних і приватних підприємств, а також інших суб'єктів господарської діяльності.

3. Сторони обмінюватимуться досвідом, а також надаватимуть одна одній допомогу в процесі створення і розвитку ринкової економіки.

4. Сторони сприятимуть розвитку науково-технічного співробітництва.

Стаття 8

1. Сторони співпрацюватимуть з метою вдосконалення взаємних і транзитних транспортних сполучень, а також пов'язаної з цим інфраструктури в усіх видах транспорту, в тому числі трубопровідного і ліній електропередач.

2. Сторони вживатимуть заходів з метою модернізації і розвитку телекомунікаційних мереж.

3. Сторони сприятимуть міжнародному співробітництву в галузі транспорту і зв'язку. Їхні відповідні органи укладатимуть окремі угоди з цих питань, що відповідатимуть загальновизнаним міжнародним нормам і стандартам.

Стаття 9

1. Сторони прагнутимуть до забезпечення стабільної екологічної безпеки і значного зниження існуючого забруднення навколишнього середовища. Вони також прагнутимуть запобігати у відповідності з діючими міжнародними стандартами будь-яким транскордонним забрудненням, в тому числі шляхом застосування безпечних технологій і випуску екологічно чистої продукції,

зокрема, в районах, що прилягають до спільного кордону, а також в басейнах рік Бугу і Сяну.

2. Сторони прагнуть до повної ліквідації радіаційної, хімічної і біологічної загрози згідно з правилами Міжнародного агентства по атомній енергії та іншими відповідними міжнародними стандартами. Вони негайно інформуватимуть одна одну та створюватимуть системи завчасного попередження і взаємодопомоги на випадок виникнення або небезпеки виникнення таких загроз.

3. Сторони братимуть участь у створенні скоординованої міжнародної стратегії охорони природного середовища, приділяючи, зокрема, належну увагу охороні фауни і флори обох країн.

4. Відповідні органи Сторін укладатимуть окремі угоди, що стосуються екологічної безпеки і співробітництва, які відповідатимуть міжнародним стандартам.

Стаття 10

1. Сторони сприятимуть встановленню і розвитку безпосередніх зв'язків та співробітництва між регіонами, адміністративно-територіальними одиницями та містами України і Республіки Польщі. Особлива увага приділятиметься прикордонному співробітництву. Сторони співпрацюватимуть у галузі перспективного планування розвитку прикордонних регіонів.

2. З метою реалізації цих положень буде створено міжурядову комісію з питань міжрегіонального співробітництва.

3. Сторони збільшуватимуть кількість кордонних переходів, а також вдосконалюватимуть прикордонний та митний контроль.

Стаття 11

1. Сторони згідно з загальновизнаними міжнародними стандартами, що стосуються захисту національних меншин, визнають право членів польської меншості в Україні і української - в Республіці Польщі на індивідуальне або спільне з іншими членами своєї меншості збереження, вираження і розвиток своєї етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності без будь-якої дискримінації і в умовах повної рівності перед законом. Сторони вживатимуть відповідних заходів з метою реалізації цього права, зокрема права на:

- вивчення рідної мови і навчання нею, її вільне вживання, доступ до інформації, її розповсюдження і обмін цією мовою;
- заснування і утримання власних освітніх, культурних і релігійних організацій і товариств;
- сповідування своєї релігії;
- вживання імен і прізвищ у звучанні, властивому рідній мові;
- встановлення і підтримання безперешкодних контактів між собою як у межах держави проживання, так і поза її межами.

2. Сторони підтверджують, що належність до національної меншості є справою індивідуального вибору особи і що з цього не можуть впливати для неї жодні негативні наслідки. Кожна Сторона захищатиме на своїй території національну меншість другої Сторони від будь-якої діяльності, котра загрожує її самобутності, і створюватиме умови для її зміцнення.

3. Будь-яка особа, що належить до національної меншості, польської - в Україні і української - в Республіці Польщі, зобов'язана, як і кожен громадянин, бути лояльною до держави свого проживання, керуючись з законодавством цієї держави.

Стаття 12

1. Сторони вживатимуть і підтримуватимуть заходи, спрямовані на збереження і розвиток позитивних традицій спільної спадщини, а також подолання упереджень і негативних стереотипів у відносинах між двома народами. З цієї метою Сторони створять умови для взаємного вільного розповсюдження об'єктивної інформації про всі сфери їхнього громадського і культурного життя.

2. Усвідомлюючи особливе значення співробітництва у гуманітарній сфері, Сторони сприятимуть вільним контактам між громадянами обох держав, а також співробітництву громадських організацій, політичних партій, наукових установ і творчих спілок.

3. Визнаючи важливу роль молодого покоління у розбудові нових відносин між народами, Сторони сприятимуть подальшому розвитку дружніх зв'язків між молоддю обох країн.

4. Сторони сприятимуть розвиткові контактів у галузі спорту і туризму.

Стаття 13

1. Спираючись на позитивні цінності багатовікової спільної культурної спадщини України і Польщі та їх внесок до європейської цивілізації, Сторони сприятимуть співробітництву в галузі культури, науки і освіти, дотримуючись світових та європейських стандартів, що визначені, зокрема, в конвенціях ЮНЕСКО, в Європейській культурній конвенції 1953 року і документах Ради з безпеки і співробітництва в Європі, в тому числі Краківського симпозиуму по культурній спадщині держав - учасниць Ради з безпеки і співробітництва в Європі.

2. З метою взаємного розповсюдження знань про національний доробок у галузі культури, науки і освіти, а також прагнучи пропагувати нові досягнення в цій сфері, можна із сторін на підставі окремих угод організовуватиме культурно-інформаційні центри на території другої Сторони, яка надаватиме широку підтримку їхній діяльності. Сторони також полегшуватимуть розповсюдження преси, інших друкованих і аудіовізуальних матеріалів одна одній і співробітничатимуть у галузі радіо, телебачення й діяльності інформаційних агентств.

3. Сторони розширюватимуть культурний обмін у різних формах, а також сприятимуть співробітництву між культурними установами і організаціями, в тому числі між творчими спілками, та безпосереднім контактам між митцями.

4. Сторони забезпечуватимуть належний правовий, матеріальний та інший захист цінностей, пам'яток і об'єктів, пов'язаних з культурною та історичною спадщиною другої Сторони, що знаходяться на їхніх територіях, а також сприятимуть їх виявленню, збереженню, відновленню цілісності, впровадженню до культурного обігу, в тому числі забезпеченню вільного доступу до них. Окрім того, Сторони у відповідності з загальновизнаними нормами міжнародного права, двосторонніми угодами та іншими міжнародними стандартами вживатимуть заходів, спрямованих на виявлення і повернення культурних та історичних цінностей, які були втрачені, незаконно вивезені або іншим нелегальним шляхом опинилися на території другої Сторони.

5. З метою вирішення цих питань Уряди сторін призначатимуть повноважних представників, які організовуватимуть відповідну діяльність.

Стаття 14

Сторони сприятимуть розвиткові співробітництва між школами, іншими учбовими закладами і науковими установами, в тому числі в галузі обміну науковими працівниками, викладачами, студентами,

аспірантами і стипендіатами, а також здійсненню спільних науково-дослідних робіт.

Стаття 15

Сторони сприятимуть співробітництву в галузі освіти, в тому числі вивченню польської мови в Україні і української мови - в Республіці Польщі в школах і інших учбових закладах, а також поза їх межами.

Стаття 16

1. Сторони розвиватимуть, інтенсифікуватимуть і вдосконалюватимуть правові і консульські відносини, в тому числі правову допомогу у цивільних, карних і адміністративних справах, з урахуванням їхніх правових систем, а також двосторонніх і багатосторонніх угод, зокрема, відповідних конвенцій, укладених в рамках Ради Європи.

2. Сторони співробітничатимуть у боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом, господарською злочинністю, злочинністю, пов'язаною з наркотиками, нелегальною торгівлею творами мистецтва, незаконними актами, що становлять загрозу безпеці цивільних повітряних та морських сполучень, з виробництвом і запровадженням до обігу фальшивих платіжних засобів, контрабандою, а також з іншими проявами злочинності. Умови цього співробітництва будуть узгоджені окремо.

Стаття 17

1. Сторони розвиватимуть всебічне співробітництво в галузі охорони здоров'я і санітарної гігієни, зокрема профілактики і боротьби з інфекційними хворобами, хворобами цивілізації та іншими захворюваннями, викликаними умовами природного середовища. Сторони здійснюватимуть взаємний обмін інформацією з цих питань.

2. Сторони співробітничатимуть в галузі страхування і соціального забезпечення.

Стаття 18

1. Сторони зберігатимуть і братимуть під правовий захист, а також утримуватимуть згідно з нормами міжнародного, в тому числі гуманітарного, права та національними і релігійними звичаями військові та цивільні могили, цвинтарі та місця поховань, що знаходяться нині чи відкриються у майбутньому на їхніх територіях і є об'єктом пам'яті і шани громадян другої Сторони.

2. Громадяни обох Сторін матимуть доступ до могил, цвинтарів та інших місць поховань співвітчизників, що знаходяться на території іншої Сторони.

Стаття 19

Положення цього Договору не зачіпають прав і зобов'язань, що випливають з чинних двосторонніх та багатосторонніх договорів, укладених кожною із Сторін з іншими державами.

Стаття 20

Цей Договір буде зареєстровано в Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй у відповідності з статтею 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 21

1. Цей Договір підлягає ратифікації і набере чинності в день обміну ратифікаційними документами, який відбудеться у м.Києві.

2. Цей Договір укладається строком на п'ятнадцять років. Після закінчення цього строку дія Договору автоматично продовжуватиметься щоразу на наступний п'ятирічний період, якщо жодна із Сторін не заявить про відмову від нього у письмовій формі не пізніше ніж за один рік до закінчення строку його дії.

Здійснено у м. Варшаві 18 травня 1992 року в двох примірниках, кожний українською і польською мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу.

За Україну
(підпис)

За Республіку Польщу
(підпис)

**Протокол про обмін Грамотами про ратифікацію
Договору між Україною і Республікою Польща
про добросусідство, дружні відносини
і суспільство**

Ми, нижчепідписані,

Міністр Закордонних Справ України Анатолій ЗЛЕНКО і Міністр Закордонних Справ Республіки Польщі Кшиштоф СКУБІШЕВСЬКІ, 30 грудня 1992 року в м.Києві здійснили обмін Грамотами про ратифікацію Договору між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво, підписаного 18 травня 1992 року в м.Варшаві.

При обміні Ратифікаційними Грамотами встановлено, що вони складені в повному порядку і в належній формі.

У відповідності з положеннями пункту I статті 21 встановлено, що цей Договір набуває чинності з 30 грудня 1992 року.

Вчинено в м.Києві 30 грудня 1992 року у двох примірниках, кожний українською та польською мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу.

(підпис)
А.ЗЛЕНКО

(підпис)
К.СКУБІШЕВСЬКІ

Додаток В.

Договірні угоди між Україною та Республікою Польща.

1. Декларація про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин. Київ, 13.10.1990 р.
2. Протокол про консультації між Міністерством закордонних справ Української Радянської Соціалістичної Республіки і Міністерством закордонних справ Республіки Польща. Київ, 07. 09. 1991 р.
3. Консульська конвенція між Україною і Республікою Польща. Варшава, 08.09. 1991 р.
4. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про торгівлю та економічне співробітництво. Київ, 01.10. 1991 р.
5. Обмін нотами між Урядом України та Урядом Республіки Польща з нагоди визнання Республікою Польща України, як незалежної, самостійної держави. Київ, 02.12. 1991 р.
6. Протокол намірів про співпрацю прикордонних областей України і воєводств Республіки Польща. Варшава, 18.12.1991 р.
7. Спільне Комюніке про встановлення ближчим часом дипломатичних відносин між Україною і Республікою польща. Київ, 26.11. 1991 р.
8. Deklaracja ministrow spraw zagranicznych Rzeczypospolitej Polski s Ukrainy o zasadach kształtowania polsko-ukraińskiego partnerstwa. Warszawa, 18.03.1992 r.
9. Договір між Республікою Польща та Україною про добросусідство, дружні відносини та співробітництво. Варшава, 18.05. 1992 р.
10. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про пункти пропуску через Державний кордон. Варшава, 18.05.1992 р.
11. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про залізничне сполучення через Державний кордон. Варшава, 18.05.1992 р.
12. Протокол про створення Консультаційного Комітету Президентів України і Республіки Польща. Київ, 12.01. 1993 р.
13. Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polski a Rządem Ukrainy o współpracy międzyregionalnej. Warszawa, 24.05. 1993 r.
14. Меморандум про заходи щодо лібералізації двосторонньої торгівлі між Україною та Республікою Польща. Київ, 23. 01. 1997 р.

Додаток Г.

Нормативно-правові акти гуманітарного співробітництва.

1. Protokoł o współpracy Międzynarodowej między Ministerstwem Kultury Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury i Sztuki Ukrainy do konca 1991 i na 1992 – 1993 rok. Warszawa, 12.01.1991 r.
2. Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Урядом Республіки Польща про співробітництво молоді і молодіжні обміни. Варшава, 22.06. 1991 р.
3. Попередня угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща з питань культурного і наукового співробітництва. Варшава, 18. 05. 1992 р.
4. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про збереження місць пам'яті і поховання жертв війни та політичних репресій. Варшава, 21.03.1994 р.
5. Угода про співробітництво між Київським державним університетом імені Т. Шевченка та Варшавським університетом. Київ, 13.04.1995 р.
6. Угода про співпрацю між Міністерством освіти України та Міністерством національної освіти Республіки польща на 1996 – 1998 роки. Київ, 15.01.1996 р.
7. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей. Варшава, 25.06.1996 р.
8. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти. Київ, 14.02.1997 р.
9. Проект Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Польща про створення і діяльність Українського культурно-інформаційного центру у Варшаві та Польського інституту в Києві. Київ, 18.03.1998 р.
10. Deklaracja w sprawie utworzenia Europejskiego Kolegiumu Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów. Warszawa, 10.04.2000 r.
11. Протокол про тимчасове врегулювання питань взаємного визнання документів про закінчення середніх, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів. Київ, 19.03.2001 р.
12. Угода про співробітництво між Міністерством освіти і науки України і Міністерством національної освіти Республіки Польща. Київ, 02.07. 2001 р.
13. Protokoł o współpracy Międzynarodowej między Ministerstwem Kultury Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kulturu i Sztuki Ukrainy. Warszawa, 03.12. 2002.

Додаток Д.

Нормативно-правові акти з питань міжрегіонального, транскордонного та прикордонного співробітництва.

1. Соглашение между Правительством Союза Советских Социалистических Республик и Правительством Польской Народной Республики о создании и открытии дополнительных пунктов пропуска для международного автомобильного сообщения на советско-польской границе. Киев, 20.11.1990 г.
2. Протокол намірів про співпрацю прикордонних воєводств Республіки Польща і областей України. Варшава, 18.12.1991 р.
3. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про пункти пропуску через державний кордон. Варшава, 18.06. 1992 р.
4. Угода про співпрацю між Волинською областю України і Замостським, Холмським воєводствами Республіки Польща. Замость, 01. 08. 1992 р.
5. Протокол переговорів між делегаціями Республіки Польща та України по розробці проекту Угоди про залізничне сполучення через Державний кордон. Варшава, 01.10.1992 р.
6. Договір між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського Державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань. Київ, 12.01. 1993 р.
7. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про передачу і прийом осіб через спільний Державний кордон. Київ, 24.05.1993 р.
8. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про залізничне сполучення через Державний кордон. Київ, 24.05.1993 р.
9. Porozumienie między obwodem Wołyńskim a Komitetem koordynacyjnym regionanego obejmującego województwa: Białkopodlaskie, Chełmskie, Lubelskie i Tarnobrzeskіe. Lublin, 10.06.1995.
10. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща по створення транскордонного об'єднання євро регіону «Буг». Варшава, 29.09.1995 р.
11. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво і взаємодопомогу у митних справах. Варшава, 18.12.1995 р.
12. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про будівництво автодорожнього мосту через ріку Західний Буг на українсько-польському Державному кордоні в районі пункту пропуску Ягодин – Дорогуськ. Казімеж Дольний, 22.01. 1998 р.
13. Угода між Волинською областю України і Люблінським воєводством Республіки Польща про економічне, торговельне, науково-технічне і культурне співробітництво. Луцьк, 01.10.202 р.

Додаток Е.

Національне законодавство України з питань міжрегіональних зв'язків і транскордонного співробітництва:

а) Закони України

1. Закон України «Про місцеве самоврядування» від 25.12. 1990 р.
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04. 1991 р.
3. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» № 2673 від 13.10.1992 р.
4. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про охорону і використання транспортних водотоків і міжнародних озер» від 01.07. 1999 р.
5. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 р.
6. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 8.06.2000 р.
7. Закон України «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття»» від 22.03.2001 р.
8. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.11. 2011 р.
9. Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р.
10. Закон України «Про кооперацію» від 10.07.2003 р.
11. Постанова ВР України «Про основні напрями вдосконалення державної політики в сфері агропромислового виробництва» від 11.05. 2004 р.
12. Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 р.

б) Укази Президента України

1. Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» № 615/98 від 01.06.1998 р. (Зі змінами внесеними відповідно з Указами Президента № 587/2000 від 12.04.2000 р., № 8/2001 від 11.01. 2001 р., № 1146/2001 від 26.11.2001 р.).
2. Указ Президента України «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття»» від 09.12.1998 р..
3. Указ Президента України від 22.06. 1999 р. «Про спеціальну економічну зону «Інтерпорт Ковель»».
4. Указ Президента України від 5.02. 2002 р. № 104 «Програма заходів щодо завершення вступу України до СОТ».
5. Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки» від 30.04.2002 р.
6. Указ Президента України від 15.06.2002 р. № 312 «Про концепцію державної регіональної політики».

в) Постанови Кабінету Міністрів України

1. Постанова КМ України «Про режим іноземного інвестування» від 20.05.1993 р. № 713.
2. Розпорядження КМ України від 13.09. 2001 р. № 212 «Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики».
3. Постанова КМ України від 29.04.2002 р. № 587 «Про програму розвитку євро регіонів і утворення Міжвідомчої комісії з питань розвитку транскордонного співробітництва та євро регіонів».
4. Розпорядження КМ України від 15.03.2006 р. № 149-р «Про схвалення Концепції Державної програми розвитку ТКС на 2007 – 2010 роки».
5. Постанова КМ України від 27.12.2006 р. № 1819 «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007 – 2010 роки».

Додаток Є.

Договірно-правова база між Україною та Республікою Польща¹

Дата підписання	Назва міжнародного договору
22.06.91	Угода між Урядом УРСР і Урядом Республіки Польща про співробітництво молоді і молодіжні обміни
08.09.91	Консульська конвенція між Україною і Республікою Польща
04.10.91	Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про торгівлю та економічне співробітництво
08.01.92	Угода (у формі обміну нотами) про встановлення дипломатичних відносин
04.03.92	Тимчасова угода між Міністерством транспорту і водного господарства РП та Корпорацією „Укравтотранс” щодо міжнародних автомобільних перевезень
12.03.92	Угода про співробітництво між МВС України та МВС Республіки Польща в боротьбі із злочинністю
18.05.92	Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво
18.05.92	Угода між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Міністерством охорони навколишнього середовища, природних ресурсів і лісового господарства Республіки Польща про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища
18.05.92	Попередня угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща з питань культурного і наукового співробітництва
18.05.92	Протокол між Урядом України і Урядом Республіки Польща про тимчасове врегулювання питання взаємного визнання еквівалентності документів про закінчення середніх, середніх спеціальних і вищих учбових закладів, а також документів про присвоєння вчених ступенів і звань
18.05.92	Угода між Міністерством сільського господарства і продовольства України та Міністерством сільського господарства і продовольства РП про господарське і науково-технічне співробітництво
18.05.92	Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про пункти пропуску через державний кордон
18.05.92	Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про міжнародні автомобільні перевезення
12.01.93	Протокол про створення Консультаційного комітету президентів України та Республіки Польща

¹ Договірно-правова база між Україною та Польщею. Посольство України в Республіці Польща. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts> – Назва з екрану. – 2.11.2013 р.

- 12.01.93 Протокол про Українсько-польську змішану комісію з питань торгівлі та економічного співробітництва
- 12.01.93 Договір між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері науки і техніки
- 12.01.93 Договір між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань
- 12.01.93 Угода про співробітництво між Міністерством освіти України та Міністерством національної освіти Республіки Польща на 1993-1995 роки
- 12.01.93 Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємне заохочення та захист інвестицій
- 12.01.93 Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Польща про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та попередження податкових ухилень
- 03.02.93 Угода між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Республіки Польща про військове співробітництво
- 16.03.93 Угода про співробітництво між Службою безпеки України і Відомством охорони держави Республіки Польща
- 19.05.93 Угода між Пенсійним фондом України і Установою соціального забезпечення РП про взаємне переведення пенсій особам, які мають право на пенсійне забезпечення і проживають на території України і Польщі.
- 24.05.93 Договір між Урядом України та Урядом Республіки Польща про оперативне сповіщення про ядерні аварії, обмін інформацією та співробітництво у галузі ядерної безпеки і радіаційного захисту
- 24.05.93 Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво
- 24.05.93 Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах
- 24.05.93 Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про передачу і прийом осіб через спільний державний кордон
- 24.05.93 Протокол про виконання Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Польща про передачу і прийом осіб через спільний державний кордон
- 17.06.93 Угода про співробітництво у галузі поштового і електронного зв'язку
- 18.06.93 Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про залізничне сполучення через Державний кордон
- 06.07.93 Угода про співробітництво в галузі медичних наук і охорони здоров'я між Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством охорони здоров'я та соціального забезпечення Республіки Польща на 1993 - 1994 роки
- 20.01.94 Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про повітряне сполучення
- 24.01.94 Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища

- 24.01.94 Угода між Міністерством охорони навколишнього середовища та Міністерством охорони довкілля, природних ресурсів та лісництва Республіки Польща про обіг небезпечних викидів
- 01.02.94 Угода про принципи співробітництва між Україною та Республікою Польща по забезпеченню прав національних меншин
16. 02.94 Договір про співробітництво між Міністерством праці України і Міністерством праці і соціальної політики Республіки Польща в галузі праці та соціальної політики
- 16.02.94 Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємне працевлаштування працівників
- 22.02.94 Угода про співробітництво між Міністерством статистики України та Центральним статистичним управлінням Республіки Польща
- 21.03.94 Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про збереження місць і поховання жертв війни та політичних репресій
- 06.05.94 Протокол до Угоди між Міністерством оборони України та Міністерства національної оборони Республіки Польща про двостороннє співробітництво відносно основ взаємного повітряного руху військових повітряних суден України та Республіки Польща у повітряному просторі обох держав
- 19.05.94 Угода між Міністерством у справах будівництва і архітектури України і Міністерством територіального планування і будівництва Республіки Польща про співробітництво
- 27.05.94 Угода у формі обміну нотами про утворення та відкриття нового залізничного пункту пропуску Хирів-Кросценко для особового руху
- 07.07.94 Декларація про наміри щодо українсько-польського співробітництва в галузі лісового господарства
- 28.09.94 Угода між Міністерством сільського господарства та продовольства та Міністерством сільського господарства та продовольства РП про співробітництво в галузі ветеринарної медицини
- 29.09.94 Угода між Міністерством сільського господарства і продовольства України і Міністерством сільського господарства і продовольства Республіки Польща про співробітництво в галузі карантину і захисту рослин
- 26.10.94 Угода про співробітництво в галузі туризму між Комітетом по фізичній культурі та туризму Республіки Польща та Державним комітетом України по туризму
- 15-11-1994 Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво у галузі кінематографії
- 29.03.95 Угода про співробітництво в галузі охорони промислової власності між Державним патентним відомством України та Патентним відомством Республіки Польща
- 17.05.95 Угода у формі обміну нотами про утворення та відкриття залізничного пункту пропуску Рава-Руська – Верхрата
- 29.09.95 Угода у формі обміну нотами про відкриття пункту пропуску Зосін-Устилуг для руху особового
- 29.09.95 Угода про створення транскордонного Об'єднання „Євро регіон Буг” + Статут
- 14.09.95 Угода про співпрацю між Міністерством освіти України і Міністерством освіти Республіки Польща на 1996-1998 роки

- 18.12.95 Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво і взаємодопомогу у митних справах
- 25.01.96 Угода у формі обміну нотами між Урядом України та Урядом РП про утворення і відкриття залізничного пункту пропуску Рава-Руська – Хребене
- 05.02.96 Попередня угода про співпрацю між МСВ РП та МВС України щодо запобігання злочинності на 1996 рік
- 26.04.96 Протокол про подальший розвиток співробітництва між Міністерством оборони України і Міністерством національної оборони Республіки Польща
- 26.04.96 Протокол між Міністерством оборони України і Міністерством національної оборони Республіки Польща про двостороннє співробітництво в галузі підготовки військових кадрів
- 25.06.96 Угода між Державним комітетом України по стандартизації, метрології та сертифікації і Польським центром з випробувань і сертифікації про співробітництво в галузі взаємного визнання результатів робіт з сертифікації
- 25.06.96 Угода про співробітництво між Міністерством промисловості України та Міністерством промисловості і торгівлі Республіки Польща
- 25.06.96 Угода між Міністерством машинобудування, військово-промислового комплексу і конверсії України та Міністерством промисловості і торгівлі Республіки Польща про співробітництво в галузі машинобудування
- 25.06.96 Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час другої світової війни культурних цінностей
- 25.06.96 Угода між Державним комітетом України у справах містобудування і архітектури та Міністерством територіального планування і будівництва Республіки Польща про утворення українсько-польської комісії з територіального планування
- 25.06.96 Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про взаємні безвізові поїздки
- 03.08.96 Угода між Державним митним комітетом України та Головою Головного митного управління Республіки Польща про зв'язок у сфері взаємодопомоги
- 13.09.96 Протокол про співробітництво між Головною комендатурою поліції Республіки Польща та Міністерством внутрішніх справ України у сфері боротьби зі злочинністю
- 04.10.96 Додатковий протокол до Попередньої угоди про співпрацю між МСВ РП та МВС України щодо запобігання злочинності на 1996 рік
- 10.10.96 Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про взаємні поставки озброєння, військової техніки та надання послуг у військово-технічній галузі
- 10.10.96 Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі водного господарства на прикордонних водах
- 10.10.96 Угода між Державним комітетом України з фізичної культури і спорту та Державною адміністрацією у справах фізичної культури і туризму Республіки Польща про співробітництво та обміни в галузі фізичної культури і спорту
- 24.10.96 Виконавчий протокол про науково-технічне співробітництво до Угоди між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони

- Республіки Польща про військове співробітництво
- 17.03.97 Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про утримання дорожніх прикордонних мостових об'єктів на українсько-польському державному кордоні
- 17.03.97 Угода між Міністерством транспорту України та Міністерством транспорту і морського господарства Республіки Польща про визначення місця з'єднання планованих автомагістралі на українській стороні і автомагістралі А-4 на польській стороні на українсько-польському державному кордоні в районі населених пунктів Краковець (Україна) і Корчова (Польща) та їх проходження у прикордонних областях
- 17.03.97 Угода між Державним комітетом у справах державного кордону України, Державною митною службою України і Прикордонною вартою Республіки Польща, Головним митним управлінням Республіки Польща про тимчасове співробітництво при проведенні контролю осіб, транспортних засобів та товарів, які перетинають українсько-польський державний кордон у пункті пропуску “Устилуг-Зосін”
- 18.03.97 Угода між Державним комітетом України з медичної та мікробіологічної промисловості та Міністерством охорони здоров'я і соціального забезпечення Республіки Польща про співробітництво в галузі фармації та медичного устаткування
- 05.05.97 Протокол №1 до Угода про співробітництво між Службою безпеки України і Відомством охорони держави Республіки Польща
- 20.05.97 Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти
- 20.05.97 Угода між Міністерством фінансів України і Міністерством фінансів Республіки Польща про співробітництво
- 20.05.97 Угода між Міністерством вугільної промисловості України та Міністерством економіки Республіки Польща про співробітництво в галузі вугільної промисловості
- 05.06.97 Угода про співробітництво між Антимонопольним комітетом України і Президентом Відомства з питань конкуренції та захисту прав споживачів Республіки Польща
- 26.11.97 Угода між Україною та Республікою Польща у справі створення спільної військової частини для участі в міжнародних миротворчих і гуманітарних операціях під егідою міжнародних організацій
- 25.09.97 Угода у формі обміну нотами між Урядом України та Урядом Республіки Польща про поширення руху в автомобільному пункті пропуску Кросценко-Смільниця до міжнародного пасажирського та товарного руху
- 22.01.98 Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про будівництво автодорожнього мосту через ріку Західний Буг на українсько-польському державному кордоні в районі пункту пропуску Ягодин-Дорогуськ
- 23.05.98 Угода між Кабінетом Міністрів України та Радою Міністрів Республіки Польща про кредитне співробітництво
- 10.11.98 Угода між Генеральною прокуратурою України і Міністерством юстиції Республіки Польща на виконання статті 3 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і

- кримінальних справах від 24 травня 1993 року
- 03.03.99 Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Польща в сфері боротьби з організованою злочинністю
- Протокол реалізації Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Польща про збереження місць пам'яті і поховання жертв війни та політичних репресій від 21.03.94р.
- 23.06.99 Протокол про внесення змін та доповнень до Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Польща про будівництво автодорожнього мосту через ріку Західний Буг на українсько-польському державному кордоні в районі пункту пропуску Ягодин-Дорогуськ від 22.01.98 (м.Казімеж Дольний)
- 15.12.99 Меморандум про створення українсько - польського транспортного коридору Балтійське море - Чорне море (Гдиня/Гданськ- Одеса/Іллічівськ)
- 25.03.00 Декларація про надання РП експертної та освітньої допомоги у проведенні адміністративно-економічних реформ в Україні
- 07.06.00 Технічна угода між Міністерством оборони України та Міністерством Національної оборони Республіки Польща щодо участі національних контингентів у міжнародній миротворчій операції на території Косово (Союзна Республіка Югославія) у складі українсько-польського батальйону
- 08.08.00 Протокол щодо двостороннього співробітництва в галузі військової географії до Угоди між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Республіки Польща про військове співробітництво
- 06.03.01 Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством транспорту України та Департаментом морського та річкового транспорту Міністерства інфраструктури Польщі про визнання дипломів (сертифікатів) моряків відповідно до правила 1\10 конвенції ПДНВ 1978р. зі змінами 1995р.
- 16.05.01 Робоча угода між Державною податковою адміністрацією України та Міністерством фінансів Уряду Республіки Польща “Про проведення одночасного податкового контролю”
- 16.05.01 Робоча угода між Державною податковою адміністрацією України та Міністерством фінансів Уряду Республіки Польща “Про взаємний обмін інформацією”
- 25.06.01 Угода між КМУ і Урядом Республіки Польща про співробітництво під час здійснення контролю осіб, товарів і транспортних засобів, які перетинають українсько-польський державний кордон
- 02.07.01 Угода про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща
- 04.09.01 Угода між КМУ та Урядом Республіки Польща про взаємну охорону секретної інформації
- 19.07.02 Угода між КМУ і Урядом Республіки Польща про співробітництво та взаємну допомогу в галузі попередження катастроф, стихійних лих, інших надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків
- 05.11.02 Угода у формі обміну нотами між урядом України та Урядом РП про відкриття пункту пропуску Кросценко – Смільниця для цілодобового міжнародного автомобільного руху легкових автомобілів, мікроавтобусів та вантажних

- автомобілів з масою 3,5 тон.
- 14.11.02 Протокол про внесення змін і доповнень до Угоди між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Республіки Польща про військове співробітництво від 03.02.1993р.
- 19.03.03 Протокол про співробітництво між Мінкультури і мистецтв України та Міністром культури Республіки Польща на 2003-2005 рр.
- 06.06.03 Угода між Державною митною службою України та Міністерством фінансів Республіки Польща щодо обміну інформацією про товари і транспортні засоби, які перетинають українсько-польський державний кордон
- 30.07.03 Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про умови поїздок громадян
- 14.08.03 Протокол до Угоди між Міністерством оборони України та міністерством національної оборони Республіки Польща про військове співробітництво, підписаної 3 лютого 1993 року в Києві, щодо встановлення побратимських відносин авіаційних військових частин
- 25.08.03 Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністром національної оборони Республіки Польща про надання підтримки з боку Міністерства оборони України підрозділу збройних сил Республіки Польща під час проведення спільного українсько-польсько-британського навчання “Козацький Степ – 2003”
- 26.11.03 Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща щодо використання потужностей системи транспортування вуглеводнів “Одеса-Броди” та її інтеграції з польськими потужностями
- 31.10.03 Угода у формі обміну нотами між Кабінетом Міністрів України та Урядом РП про визначення пунктів пропуску в яких здійснюватиметься «спільний контроль» (Зосін – Устилуг, Кросценко - Смільниця)
- 14.04.04 Протокол між Державною митною службою України та Міністром Фінансів Республіки Польща про засвідчення документів при перевезенні товарів автомобільним транспортом в пунктах пропуску для автомобільного сполучення
- 14.04.04 Меморандум про взаєморозуміння між Державним департаментом фінансового моніторингу, що діє у складі Міністерства фінансів України, та Генеральним інспекторатом фінансово інформації Міністерства фінансів Республіки Польща щодо співробітництва в сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму
- 16.04.04 Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про додаткові заходи зміцнення довіри та безпеки
- 24.06.04 Попередня угода про співпрацю щодо розвитку системи інспекції праці в 2004-2007 рр. укладене між Державною Інспекцією Праці та Міністерства Праці та Соціальної Політики України
- 25.06.04 Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між Державним комітетом України з питань регуляторної політики та підприємництва та Польським агентством з питань розвитку підприємництва
- 22.09.04 Протокол №16 між Адміністрацією Державної прикордонної служби України і

- Головним Комендантом Прикордонної варті Республіки Польща про умови створення і функціонування консультаційних пунктів
- 22.09.04 Протокол №17 між Адміністрацією Державної прикордонної служби України і Головним Комендантом Прикордонної варті Республіки Польща про напрями взаємодії оперативних органів Державної прикордонної служби України і Прикордонної варті Республіки Польща
- 04.03.05 Угода між КМУ та Урядом Республіки Польща про економічне співробітництво
- 04.03.05 Угода між КМУ та Урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері телекомунікації і поштового зв'язку
- 29.03.05 Робоча Угода між Державною податковою адміністрацією України та Міністром фінансів Республіки Польща про співробітництво в галузі обміну інформацією, отриманою під час проведення оперативно-розшукових дій
- 11.04.05 Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері інформатизації
- 11.04.05 Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про академічне взаємовизнання документів про освіту та рівноцінність ступенів
- 14.04.05 Протокол про місце стику «Кремінець» у місці сходження державних кордонів Республіки Польща, Словаччини та України
- 30.06.05 Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі туризму
- 11.07.05 Угода про співробітництво у сфері розвитку державної служби і адміністративної реформи між Головним управлінням державної служби України та Головою цивільної служби Республіки Польща
- 15.08.05 Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом РП про створення на українсько-польському державному кордоні міжнародного автомобільного пункту пропуску „Будомеж–Грушів”
- 15.08.05 Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом РП про створення на українсько-польському державному кордоні міжнародного автомобільного пункту пропуску „Угринів–Долгобичув”
- 11.01.06 Програма міжнародної співпраці Комітету Охорони споживачів РП та Антимонопольним Комітетом України на 2006 рік
- 11.01.06 Угода (у формі обміну нотами) про відкриття у пункті пропуску „Смільниця–Кросценко” руху вантажного автотранспорту загальною масою до 7,5 тон.
- 30.01.06 Угода (у формі обміну нотами) між Урядом Республіки Польща і Кабінетом Міністрів України щодо поширення руху на залізничному прикордонному пункті пропуску Кросценко-Хирув на міжнародний особовий рух;
- 04.07.06 Протокол №2 до угоди про співпрацю Управління Державної Охорони Республіки Польща та Службою Безпеки України
- 16.02.07 Додатковий протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України і Головним Комендантом Прикордонної варті Республіки Польща про внесення змін і доповнень до Протоколу між Адміністрацією Державної прикордонної служби України і Головним Комендантом Прикордонної варті

- Республіки Польща про напрями взаємодії оперативних органів Державної прикордонної служби України і Прикордонної варті Республіки Польща від 22 березня 2002 року
- 03.03.07 Виконавчий протокол між Міністерством внутрішніх справ України та Головним комендантом поліції Республіки Польща про виконання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері боротьби з організованою злочинністю
- 27.04.07 Дорожня карта українсько-польського співробітництва на 2007-2008 роки
- 30.11.07 Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про умови поїздок громадян, підписаної в м. Київ 30 липня 2003 року
- 24.05.08 Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про запровадження на території Республіки Польща спільного контролю у пункті пропуску для залізничного сполучення Хирів – Кросценко.
- 14.03.08 Угода між Міністерством охорони здоров'я України та Міністром здоров'я РП про співробітництво в галузі охорони здоров'я
- 28.03.08 Угода про співробітництво у сфері розвитку державної служби і адміністративної реформи між Головним управлінням державної служби України та Канцелярією голови Ради Міністрів РП
- 28.03.08 Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху
- 28.03.08 Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво під час організації фінального турніру Чемпіонату Європи з футболу УЄФА Євро 2012
- 19.09.08 Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі інформації
- 17.10.08 Угода про співробітництво між Державним комітетом архівів України та Генеральною дирекцією державних архівів РП в галузі архівної справи
- 22.12.08 Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху, підписаної в Києві 28 березня 2008 року
- 12.03.09 Договір між Секретаріатом Кабінету Міністрів України та Канцелярією Голови Ради Міністрів РП про співпрацю в галузі розвитку безпосередніх контактів
- 16.06.09 Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України і Прикордонної варті Республіки Польщі про обмін статистичною і аналітичною інформацією.
- 10.07.09 Протокол про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво під час організації фінального турніру Чемпіонату Європи з футболу УЄФА Євро 2012 та Протокол II засідання спільного Українсько-польського комітету з питань підготовки і проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу 2012 р.
- 04.08.09 Договір між Службою безпеки України та Інститутом національної пам'яті Республіки Польща про співробітництво в архівній галузі.
- 07.09.09 Дорожня карта українсько-польського співробітництва на 2009-2010 рр.

- 25.11.09 Угода між Урядом Республіки Польща і Кабінетом Міністрів України про внесення змін до Угоди між Урядом Республіки Польща і Кабінетом Міністрів України про співробітництво під час здійснення контролю осіб, товарів і транспортних засобів, які перетинають польсько-український державний кордон, підписаної в м.Київ 25 червня 2001 року
- 25.11.09 Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Польща про навчання громадян України в Європейському колегіумі в Натоліні
- 30.11.09 Протокол про співробітництво між Міністерством культури і туризму України та Міністром культури і національної спадщини Республіки Польща на 2009-2012 рр.
- 25.01.10 Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством регіонального розвитку та будівництва України та Міністерством регіонального розвитку Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво у січні 2010 року
- 10.07.10 Протокол засідання Українсько-Польського комітету у справах підготовки та проведення Євро 2010
- 23.09.10 Протокол 4 засідання Польсько-Української міжурядової комісії з питань економічного співробітництва
- 30.09.2010 Протокол про затвердження Плану спільних дій України та Польщі (Дорожньої карти) під час підготовки та проведення фінального турніру ЧЄ з футболу УЄФА Євро 2012 укладений на засіданні Польсько-Українського комітету з питань підготовки та проведення Євро 2012
- 23.11.2010 Заключне комюніке за підсумками зустрічі Секретаря Ради національної безпеки і оборони України Раїси Богатирьової і Керівника Бюро національної безпеки Республіки Польща Станіслава Козея
- 8.12.2010 Протокол про спільне патрулювання Українсько-Польського кордону
- 10 січня 2011 року Меморандум про співробітництво між Міністерством Юстиції України та Міністерством Юстиції РП на 2011-2012 роки
- 10 січня 2011 року Угода між Міністерством Юстиції України та Міністерством Юстиції РП на виконання пункту 3 статті 3 Договору між Україною і РП про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах
- 10 січня 2011 року Угода між Міністерством Юстиції України та Міністерством Юстиції РП про застосування двомовних бланків клопотань про надання правової допомоги у цивільних справах
- 03 лютого 2011 року Дорожня карта українсько-польського співробітництва на 2011-2012 роки
- 25 лютого 2011 року Декларація про створення українсько-польського форуму партнерства між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ РП
- 27 жовтня 2011 року Заключне комюніке за підсумками зустрічі Секретаря Ради національної безпеки і оборони України Раїси Богатирьової і Керівника Бюро національної безпеки Республіки Польща Станіслава Козея
- 07 грудня 2011 року Меморандум про співробітництво між Міністерством Юстиції України та Міністерством Юстиції РП на 2011-2012 роки

ДОДАТОК Ж.

Імпортно-експортні операції між сусідніми державами за десятиліття характеризує наступна таблиця²:

Рік	Імпорт		Експорт		Торгові обороти	
	млн. дол..	динаміка	млн. дол..	динаміка	млн. дол..	Динаміка
1992	161,6	100,0	123,8	100,0	275,4	100,0,
1993	187,5	116,0	201,1	162, 4	388,6	141,4
1994	280,4	149,5	204,9	101,9	483,5	124,9
1995	742,6	264,8	290,8	141,9	1033,4	212,9
1996	977,8	131,6	418,5	144,3	1396,3	135,2
1997	1206,8	123,4	415,5	99,3	1622,3	116,2
1998	1086,4	89,9	377,2	90,8	1462,3	90,1
1999	701,7	64,6	338,4	89,7	1040,1	71,1
2000	798,2	113,5	475,4	140,0	1273,8	126,9
2001	1002,7	125,6	449,3	94,5	1451,5	114,0
2002	1180,5	117,7	491,9	109,4	1672,0	115,1

²Підраховано за :[Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://www.mg.gov.pl/statystyka>. - Назва з екрану.

ДОДАТОК 3.

Структуру оборотів головних товарних груп між Україною та РП станом на 2000 рік характеризує наступна таблиця:

Група товарів	Оборот, млн. дол..		Структура, %		Динаміка (порівняно з 1999 р. – 100 %)	
	експорт	Імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт
Сільськогосподарсько-споживчі	123,1	21,7	15,4	4,6	90,6	183,9
Вироби хімічної промисловості	167,6	55,8	21,0	11,7	101,2	189,2
Текстиль та взуття	113,2	7,8	14,2	1,6	134,4	156,0
Дерево, папір, текстура	63,5	16,5	8,0	3,5	96,1	124,1
Недорогоцінні метали	76,3	96,9	8,4	20,4	134,9	142,9
Вироби електромашинної промисловості	122,0	11,2	15,4	2,4	144,2	113,1
Меблі й освітлювальні прилади	70,2	1,2	8,8	0,3	92,6	85,7
Вироби з гіпсу, цементу, каменю	19,5	2,0	2,4	0,4	125,0	166,7
Мінеральна продукція	50,9	261,4	6,4	55,0	217,5	132,2

ДОДАТОК И.

Обсяг фактично не облікованих товарних потоків в українсько-польському зовнішньоторговельному співробітництві^{3,4}.

Показники	Роки			
	2003	2004	2005	2006
Експорт з України до Польщі, млн..дол. США	763,2	979,9	1 010,9	1344,5
Імпорт в Польщу з України, млн. дол..США	763,6	1 073,6	1 021,0	1 319,4
Різниця, млн. дол.. США	0,4	93,7	10,1	25,1
Різниця, у % до українського експорту	0,1	9,6	1,0	1,9
Різниця, у % до польського імпорту	0,1	8,7	1,0	1,9
Експорт з Польщі до України, млн..дол. США	1 601,1	2 078,6	2 588,2	3 967,8
Імпорт в Україну з Польщі, млн..дол. США	802, 4	968,7	1 406,7	2 109,2
Різниця, млн. дол.. США	798,7	1 109,9	1 181,5	1 858,6
Різниця, у % до польського експорту	49,9	53,4	45,7	46,8
Різниця, у % до українського імпорту	99,5	114,6	84,0	88,1

³ Підраховано на основі даних Держкомстату України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. - Назва з екрану.

⁴ Підраховано на основі даних Головного статистичного управління Польщі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stat.gov.pl/opracowania> - Назва з екрану.

ДОДАТОК І.

товарна структура експорту з України до Республіки Польща у першому кварталі 2011 року за даними Держкомстату України виглядала наступним чином:.

Структура українського експорту до Польщі⁵.

Найменування групи товару	Експорт		
	Вартість тис. дол. США	у % до відп. періоду попер.року	у % до загальн. обсягу
Усього	656 096,7	212,6	100,0
Чорні метали	163 513,1	382,7	24,9
Руди, шлаки та зола	151 873,5	284,7	23,1
Електричні машини та устаткування	60 324,8	152,8	9,2
Деревина і вироби з деревини	37 979,1	127,0	5,8
Залишки і відходи харчової промисловості	30 420,6	172,9	4,6
Вироби з чорних металів	16 963,3	201,2	2,6
Жири, олії тваринного та рослинного походження	16 185,0	159,7	2,5
Одяг, текстиль	9 326,3	92,5	1,4
Котли, машини, апарати і механічні пристрої	7 712,5	144,5	1,2
Насіння і плоди олійних рослин	12 294,9	590,9	1,9

⁵ Стан торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва між Україною та Польщею/Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/poland/ua/> – Назва з екрану.

ДОДАТОК І.

Для порівняння, товарна структура імпорту до України з Республіки Польща у першому кварталі 2011 року, виглядала наступним чином:⁶.

Найменування групи товару	Імпорт		
	Вартість тис. дол. США	у % до відп. періоду попер.року	у % до загальн. обсягу
Усього	632 408,7	122,2	100,0
Папір та картон	63 623,7	92,4	10,1
Полімерні матеріали, пластмаси	61 785,9	148,6	9,8
Електричні машини і устаткування	49 936,8	156,2	7,9
Котли, машини, апарати і механічні пристрої	44 786,0	220,4	7,1
Енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	33 346,1	65,5	5,3
Ефірні олії, косметичні препарати	29 436,9	89,6	4,7
Деревина і вироби з деревини	26 477,4	162,9	4,2
Чорні метали	19 504,7	132,8	3,1
Їстівні плоди та горіхи, цитрусові	12 824,0	33,9	2,0
М'ясо та харчові субпродукти	8 941,2	67,3	1,4

⁶ Стан торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва між Україною та Польщею/Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/poland/ua/> – Назва з екрану.

ДОДАТОК Й.

Торгівля послугами між Україною та Республікою Польща відбита у наступній таблиці⁷.

Рік	Обсяги, млн. дол. США		
	Імпорт в Україну	Експорт в РП	Взаємні обсяги торгівлі послугами
2003	46,2	31,2	77,4
2004	65,3	41,9	107,2
2005	76,9	62,2	139,1
2006	97,0	80,8	177,8
2007	144,8	103,5	248,3
2008	228,2	151,9	380,1
2009	114,8	82,5	197,3
2010	135,6	91,5	227,1

⁷ Стан торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва між Україною та Польщею/Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/poland/ua/> – Назва з екрану.